

Рік XIV.

Р. 1905 кн. II.

Т. LXIV.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIERT VON

MICHAEL HRUŠEVSKYJ.

XIV Jahrgang.

1905, II B.

B. LXIV.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під варядом К. Беднарського.

Вийшло 301V с. с. 1905.

249211

Рік XIV.

Р. 1905 кн. II.

Т. LXIV.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

1

44

3. Коза

н.

(I

4. Miscell

Г н :

17

MITTHEILUNGEN

DEUTSCHENKAU-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIERT VON

MICHAEL HRUŠEVŠKYJ.

XIV Jahrgang.

1905, II B.

B. LXIV.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під варядом К. Беднарського.

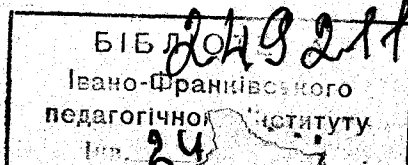
Вийшло 30 IV с. с. 1905.

Зміст LXIV тому.

1. Оборонна організація руських селян на галицько-угорським пограничу в 1848—49 рр., написав Іван Кривецький (Кінець) с. 27—58
2. Матеріали до історії суспільно-політичних і економічних відносин західної України, подає Михайло Грушевський, серія перша (1361—1530), ч. 44—80 с. 47—94
3. Початок на переломі XVI і XVII в. (1591—1603), написав Василь Доманицький, XIII—XV (Кінець) с. 137—171
4. Вірші: а) Останки зориста в нашій мові, нап. В. Білатюк; б) Вірша про турецько-російську війну 1787—91 р. под. Ів. Франко; в) Новий Шевченків автограф, под. С. Фремов с. 1—11
- Наукова хроніка: Етнографія в часописах за р. 1903, подає Зенон Кузеля (Кінець буде) с. 1—24
- Бібліографія (рецензії й справоздання, зміст на с. 48) с. 1—49

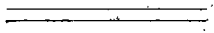
Inhalt des LXIV Bandes.

1. Ruthenisch Bauernlandsturm an der ungarischen Grenze in Galizien in den J. 1848—9, von Ivan Kreveckyj (Schluss) S. 27—58
2. Aktensammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine, von Michael Hruševskij, Erste Serie (1361—1530), №. 44—80 (Fortsetzung folgt) S. 47—94

3. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide des XVI und XVII Jahrh. (1591 - 1603), von Basilius D o m a n y é k y j, XIII—XV (Schluss) S. 137—171
4. Miscellanea, von V. Hnatjuk, Dr. Ivan Franko, S. Jefremov S. 1—11
5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den Zeitschriften für das J. 1903, von Zeno Kuzelja (Schluss folgt) S. 1—15
6. Bibliographie (Inhalt siehe S. 48) S 1—49

Inhalt voriger Bände (deutsch) siehe den ersten Band jedes Jahrganges.

Оборонна організація

руських селян на галицько-угорським пограниччю в 1848—49 рр.

Написав Іван Кривецький.

III.

Важним чинником в обороні галицько-угорської границі було з'організованне правильних вивідів про те, що діється і що задумується по тім боці Карпат. Треба було вислати спеціальних людей, що мали би за задачу слідити малярські відділи, розвідувати про їх намірені пляни і про все доносити галицьким властям. Не менше важним було висліджуванне тайних зносин між малярськими повстанцями і польською шляхтою в Галичині.¹⁾

І компетентні власти про те не забули. Вже в першій нарисі організаційного плану зі 6 січня є згадка про потребу з'організовання таких вивідів і на то навіть призначено було 150 зр. Та зразу та потреба не дуже відчувала ся і тому ніхто не спшив ся забрати ся серйознійше до того діла. Аж один факт вплинув тут рішучо. Десять в половині січня попала в руки галицьких властей звісна вже відозва Пйотровского. Вона й була причиною того, що станиславівський староста Найсер розіслав дня 19 січня до окружних комісарів циркуляр²⁾, де покликаючись на коломийського старосту, який звістив його, що маляр-

¹⁾ Сей розділ тільки о стілько належить до нашої теми, о скілько вислані шпіони доносили кождий раз про намірений напад на Галичину; друга задача шпіонів, слідити зносини польської шляхти з малярськими революціонерами вправді для нашого питання менше важна, одначе задля пового матеріялу порушуємо також й ту справу.

²⁾ Див. Бібл. Наук. Тов. ім. Шенченка, т. LXIV, рук. № 19 ч. I, ст. 523.

ські повстанці концентрують ся під проводом Пйотровського коло Ситету і задумують напасти на Галичину, все ще жадає від комісарів „mit aller Eile den Landsturm zu organisiren und mit aller Energie etwaige Versuche des Eindringens der Insurgenten kräftig entgegen zu wirken“ — та побіч того підносить Найсер також велику вагу шпіонів, яких треба би конче вислати на Угорщину, щоби розвідували ся про рухи і наміри повстанців і безпроводочно доносили всю правду галицьким властям. Тому завзиває окружних комісарів, щоби як найбільш обережно, потайки розглянули ся за такими людьми і евентуально запевнили їм відповідну нагороду. Найбільше користи можуть принести в тій справі Жили і вислужені жовніри. Циркуляр той важний тим, що дав почин до справді артистично з'організованого шпіонства, яке потім неодному польському шляхтичеві в Галичині зробило немилу несподіванку.

Між тим і сам Найсер не дармував. Він енергічно кинув ся поміж людей і вишукав незабаром відповідного кандидата. Вув ним мандатор з Надвірної Франц Стоковський. Він скоро порозумів ся зі станиславівським старостою і дня 23 цвітня дістав окружний комісар Остерман в Микуличині від Стоковского картку, де Найсер власноручно написав таке: „Herr v. Stokowski hat mit mir gesprochen und handelt einverständlich mit mir“. ¹⁾ Від того часу став він довірником старости. Розумієть ся, про ту справу Стоковского ніхто иньший не знав, хиба Найсер, губернатор краю і окружні комісари; між шляхтою вважав ся він дальше „своїм“ і через його руки переходила важнійша кореспонденція з Угорщиною. Але відколи Стоковский став шпіоном, то листи, які діставав з Угорщини, не віддавав безпоседно адресатам, але найперше у станиславівське староство, а звідти йшли вони до краєвої президії. ²⁾ Краєва президія переглядала ті листи і на їх основі подавала відповідні припорочення станиславівському староству. ³⁾

¹⁾ Див. Бібл. Наук. Тов. ім. Ш. рук. № 19 ч. I, ст. 543. ²⁾ *ibid.*

³⁾ Подаємо тут один такий лист повномочника малярського революційного правительства в зносинах з галицькими Поляками Теофія Ваньського, (див. додаток № II, стор. 48), що через Стоковского дістав ся в руки комісара Остермана. Він такий: Szanowny Obywatelu! Nie uwierzycie, jak mi potrzebne są od Was wiadomości jakiegokolwiek — proszę Was donieście mi zaraz, co tylko wiecie, oraz listy przyszlizcie, — jeżeli jakie macie. — U nas nie-szczęście! — Wysocki wygryzł z Górgóiem Ministr. Wojny w kamagnii, starego Jen. Dembińskiego tak dalece, że Dembiński podzię-

Дня 15 мая 1849 р. видала краєва президія цікавий документ, адресований до станиславівського старости. Губернатор повідомляє старосту, що в справі переходу Стоковського через галицько-угорську границю порозумів ся вже з президією генеральної команди у Львові і вислав відповідні вказівки до бригадної команди в Станиславі. Далі звертає увагу старости на те, щоб окружний комісар Остерман не дуже інтимно поводив ся зі Стоковським, бо таке поведіння впадає в очи і викличе у приятелів Стоковського против нього недовіре; а тоді справа готова вийти на верх. Вкінці звертає назад всі листи, які староста прислав йому 9 мая. Що то за листи, ми не знаємо, тільки губернатор характеризує їх тими словами: „Die Briefe liefern wichtige Daten über das innige Einverständnis

kował, a Wysocki na miejsce jego obejmie dowództwo. Nadzieje mam, że Kossuth to przerobi — oto skutek polskiej niezgody, zaciętych osobistości i próżnego wywyższania się. — Wysocki opuścił Preszów i oddał go Moskalom, raportując „der Übermacht habe müssen“. Jeden stary Bem, co cuda dokazuje. — Polonię organizuje — Bem w Siedmiogrodzie — już mamy 5 kompl. kompanii piechoty i 600 uhlanów i 2 baterie dział polskich. — Bem mi pozawczoraj pisał. abym na miłość Boga i Ojczyzny Polonię zbierał i w Sygecie organizował — proszę cię, jeżeli bydz może, to posyłajcie nam ludzi, najwyborniejsze widoki. — Wszyscy przybywające będą tu umundurowani u mnie — dostają powrócone nawet koszta podróży i 20 fen. na drobiazgi — zaraz ich do Klausenburgu odsyłam — gdzie podpułk. Dyonizy Zarzycki ich dla Jen. Bema przyjmuje i organizuje. — U Wysockiego jest także Polonii huk — piechoty, konnicy i dział. Węgrzy wszystko czynią dla nas. — Bem okropnie znowu pobił Moskali, a lud w Siedmiogrodzie ubóstwia go i nikogo niechce znać, tylko „Ojca Bema“. Kossuth dla widzenia się z Bemem przyjechał sam do niego, 19 czerwca w nocy zeyszli się oba w Grosswardeinie — tu nie prawdziwego i authenticznego niewie Rząd, trybulują mnie ze wszystkich stron, dla tego pisz mi zaraz, a jeżeli bydz może to bym chciał się z tobą bracie widzieć — ale gdzie? Kiedy? Wyznacz sam, tylko prędko — ale pisz teraz — gazet do 20 czerwca i Proklamacji różne załączani Ci — parę cigarów i tytoń — pisz jakie lubisz — to Ci przyszle. — Bóg z wami — 27 czerwca 1849. Teofil.

P. S. Jeżeli po przeprawie Polonii pieniędzy Ci trzeba — to napisz — ale działajcie. — Polskie proklamacie ułóżcie — albo ja ułożę i wydrukuję u nas i poszle Wam — stosownie do naszej umowy listownej działajcie i obszernie mi wszystko donieś — co tylko wiecie. — Dołączony list oddajcie na pocztę — jest bez znaczenia — a pisz zaraz (див. бібл. Наук. Тов. ім. Ш. рук. № 19 п. з. „Рукопис Остермана“ ч. I, ст. 560—561.).

der revolutionären Partei in Galizien mit den ungarischen Rebellen und es erscheinen neue Personen wegen dieses höchverräterischen Einverständnisses kompromittirt“. На основі тих листів, з яких виразно зазначені тільки два, один адресований до Ганкевича, другий до Фелікса Срочинського, подає губернатор біографічні дані декількох людей про згаданого Теофіля Ванського, Антона Клиркевича з Максимівки, Віктора Клиркевича, якогось священника під псевдонімом Робеспера, Кароля Навроцького з Камінки Струмилової, Кароля Корчинського зі Стрильча, емісара Ленкавського, Евстаха Рильського і ин. і наказує одних відразу ув'язнити, а других тільки нільно слідити.¹⁾

Таким чином галицькі влади знали про все, що діється по сім і по тім боці Карпат.

IV.

Цілий січень 1849 р. проминув без ніяких важніших подій на галицько-угорським пограниччю. Вправді, вже під кінець 1848 р. малярські повстанці навідували граничні села, однак напади були спорадичні. Найбільше переполоху робили терористичні вістки, оперті переважно на звичайних видумках. Але проминули останні дні січня і ситуація помітно змінилася; переходи кордону стають чим раз частішими, а пограничні напади майже щоденною появою. Для з'організованих селян прийшла пора діяльності, від тепер починається збройна акція. Оборона границь прибирає серйозний характер.

Вже дня 29 січня, каже висше згаданий лист зі Жупаня²⁾, зачепила малярська патруль галицьку, при чім з малярського боку впало 2 убитих, а кількох ранених. Той факт так розлютив повстанців, що завадали зруйнувати і зрабувати пограничне село. Але селяни довідалися про той намір і завадали більшої кількості війська; між тим і самі узброїлися. 30 січня наступив алярм, вдарили в барабани і церковні дзвони; всі схопилися і похопали за коси та залізні вили. Між тим і від військової команди прийшов розказ, щоб не спати і бути готовим, бо вороги незабаром заатакують село. Однак на разі покінчилося страхом, але селяни день і ніч були готові до

¹⁾ Див. Додат. № II.

²⁾ Зоря Галицька, 1849, ч. 18.

відпору. Так протягнуло ся до 6 лютого. Того дня знов прийшла свіжа вістка, що Мадяри в силі 1000 людей йдуть го-стинцем до Жупаня і Климця. Ніч була місячна, але велика заверюха і прикра студінь. Цісарське військо заступило повстанцям дорогу і почала ся на борві перепалка. Між тим запалений стовп на верху одної гори давав знак тривоги, щоби близькі громади збігали ся на ратунок. Коли в останній хвилі селяни довідали ся, що цісарське військо повстанці розбили, вхопили за сокири, коси, ножі й інші господарські предмети, які кому навинули ся під руку і постановили самі боронити приступу до села. Втікати ніхто не гадав. Коло 3 години по півночі почали Мадяри уступати, полишаючи двох забитих і багато ранених; з противної сторони перестрілено тільки одному руку. „Ті лицарі, каже автор згаданого листу, були по більшій часті Поляки“.

Цікаве було поведенне селян в Лавочнім, селі стрийського округа. В селах Опірі, Лавочнім і Тернавці числила оборона 300 людей. Провід над нею мав Русин, пограничний респіцієнт Іван Мончак і пограничний сторож Едвард Мустафович. Верховинці дуже полюбили обох провідників головно за те, що вміли по руськи читати і писати. За ними готові були скочити і в огонь. Коли в лютім 1849 р. дали знати з Климця до Лавочонго, що Мадяри хочуть напасти на пограничні села і їх спустошити, тоді селяне вхопили за коси і вила і побігли перед дім свого сьвященника, де на них чекав вже Мустафович. Незабаром перед домом зібрало ся 105 людей. Тоді Мустафович виступив на перед і став під'учувати селян, як відпирати напад, покористуючись при тім руською командою. По короткім підготованю виступив з товпи один вислужений капраль і іменем тих 105 „кособорців“ попросив у сьвященника благословення. Сьвященник промовив до них і поблагословив. Відтак Мустафович, закомандувавши „смотріть! в пів на право!“ повів їх походом через полонину, присипану великими снігами. З великим трудом прибули до сусіднього села Вижлова і розквартирували ся по хатах. Тільки що хотіли відпочати по труднім поході, аж в селі підняв ся крик і дзвонять на алярм. Кождий вхопив шапку і оруже і побіг перед квартиру Мустафовича. Звідти скорим ходом пішли попід границю до села Жупаня, коло якого довгим рядом розставили ся повстанці. Тут зустрінули ся вони з цісарським військом. Коли повстанці побачили, що не зможуть оперти ся, покинули гра-

ницю і завернули до Верецьких.¹⁾ „Косоножці“ простоявши 5 днів на сторожі, вернули також домів.²⁾ Таким чином селяни не тільки що оборонили свої власні села перед малярськими нападами, але робили формальні воєнні екскурсії і патрулі поза район своїх осель.

Про появу малярських повстанців на галицько-угорській границі стрийського округу доносить також скільський кореспондент лвівських „Новин“. Наші Верховини, говорить він, стають ся що день то ширшим побоєвищем з угорськими повстанцями. Найперше грозили вони напасти на Яленковате і Сенечів, одначе їх плян не удав ся. Дня 28 лютого виправило ся проти них 60 людей з Волосянки і прогнали їх з иньших сіл, Новоселиці, Прислуту, Ляхівця, Майдану, Голятина і ин. Розбиті в Новоселиці і Торуню уступили повстанці до Соймів і Волового, щоби там ждати на поміч зі Сигота. Але командант волосянської залоги сотник Ленісфельд, вдарив 8 марта з півтора сотнями війська на Волове і розбив тамошний відділ повстанців. По тій побіді заняло цісарське військо освободжені угорсько-руські пограничні села і розложило ся в них постоем. По галицькім боці лишило ся тільки 30 жовнірів, які мали поспирати селян, що пильнували границі проти берегського комітату і шляху з угорського села Студене. Але малярські повстанці, діставши нові підмоги зі Сиготу, вдарили дня 16 марта під начальством Поляка кн. Воронького на цісарські ґарнізони і прогнали їх назад до Галичини. Коли вертали з погоні за галицькою залогою, виписали на граничній таблиці такі слова: *Pest ist eingenommen, Radetzky in Görtz, Deutschmeister habst Verstand!*³⁾

Тепер для всіх згаданих сіл по угорській стороні настав справдішній страшний суд! „Повстанці стали бездушно мстити ся мечем і огнем, каже кореспондент „Новин“, а покаравши мешканців, хотіли справді впасти до Галичини“. Тому дня 20 марта вирушила ціла волосянська залога під проводом ґен-майора бар. Барка на границю і в порозумінню зі залогою в Вишкові вдарила на цілий корпус князя Воронького, що роз-

¹⁾ Село по угорській стороні границі.

²⁾ Зоря Галицка, 1850, ч. 31; С. Ш., Русини Верховинські вв время мятежи угорской.

³⁾ Новини, 1849, № 16. (Допись з дня 1 марта). ⁴⁾ *ibid.* № 23.

дожив ся був в Новоселиці і Торуні, а складав ся з відділу власних стрільців, відділу тирольських стрільців, відділу гонведів і всякої збиранини мадарського ляндштурму і добровольців; 21 марта досвіта повстанці були розбиті. Більше як 350 людий, між ними багато Поляків, дістало ся до неволі, до 150 полягло на побоєвищи, а кн. Воронецкий втік з недобитками до Волового. В утечі казав запалити пекарню, де спалило ся 2000 боконців хліба. З Волового вирушив незабаром до Ситету, забираючи зі собою 14 полонених руських селян, що в погоні за ворогом за далеко відбили ся від своїх.¹⁾

Подібні напади бачимо і в самбірській окрузі. В ночі з дня 26 на 27 марта, пише кореспондент „Зорі Галицької“²⁾, напали Мадяри на підбескидське село Кривку, його зрабували і спалили. Крім дрібнійших домашних річий забрали багато волів, коров і овець. Те саме було і иньшими селами. Який перестрах ширила тільки одна згадка про мадарські ватаги, видко з факту, що зайшов в Коломийщині і з'електризував цілий округ. При кінці січня вислала військова команда з Рабинців шпіона Івана Пивнюка до угорського села Руско-Полян, щоб там дещо розвідав. Пивнюка в Руско-Полянах Мадяри заарештували і мали відіслати до Ситету. Одначе він в ночі з 31 січня на 1 лютого підпоїв варту і утік до Рабинців. Рівночасно з'явило ся в Рабинцях двох угорських хлопів, висланих з Руско-Полян за Пивнюком в погоню і їх там наші селяни арештували і відставили до Коломий. Той факт викликав загальний перестрах і по цілій Коломийщині розлетіла ся звістка, що мадарські повстанці перейшли границю і напали на галицькі села. Зараз в zagrożені сторони виправило ся військо, а крім того заарлярмувано віхами селян на цілім просторі аж по Коломию. Родини урядників з Косова, Жаб'я і ин. стали втікати в безпечні місця. Одначе незабаром виявила ся ціла правда і військо вернуло домів з нічим.³⁾ Повстанців на той раз не було.

¹⁾ Новини, 1849, № 23. Всі деталі, що дотичать погрому кн. Воронецкого, черпає кореспондент, як каже, з першого жерела. Крім того всі факти, подані в тій дописі, потверджує иньша допис з 26 марта, поміщена в „Зорі Галицькій“, ч. 26. ²⁾ Зоря Галицька, 1849, № 26.

³⁾ Всі звістки про той переполох беремо з рук. листу Дзюбакевича, що будучи урядником, як видно з листу, відіграв сам при тім епізоді замітну ролю. Лист той, адресований до ясенівського сьвященника Острожинського, до якого Дзюбакевич вислав свою жінку, подає цікаві подробиці, що характеризують той переполох. Оригінал листу див. додат. № III.

Та заки перейдемо до дальших подій, мусимо, щоб не розбивати хронологічної одноцільності нашого образу, кинути оком і по той бік Карпат. Як ставили ся до мадярського повстання угорські Русини, як жило ся в ту пору пограничним угорським селянам?

V.

Кошутівське повстання стреміло до того, щоб відірвати Угорщину від Австрії і вибороти для неї політичну самостійність. Історичні землі Корони сьв. Стефана мали створити нову державу з абсолютним центром у Буда-Пешті. Але на території, замкненій Карпатами, живуть не одні тільки Мадяри; в південній Угорщині є значне число Хорватів, на Сході, в Семигороді, живить Румуни, в північно-східнім куті угорські Русини, а на заході і західній півночі простягнені землі словацькі. Етнографічна Угорщина, то тільки центр краю. А між тим про згоду на такий акт всіх тих народів мадярські політики зовсім не дбали. Вони забрали ся до того діла навіть виразно проти їх волі. Тому не диво, що ціла революція прийняла радше шляхетсько-міщанський характер, ніж демократичний, і була Славянам крайно ворожа.¹⁾ Той антиславянський характер мадярського повстання маркує й відозва до угорських Русинів, видана „Словацькою Народною Радою“.²⁾ Огже вже з тої першої причини загал угорських Русинів не пристав до повстання, а навіть відніс ся до нього неприхильно.

Одначе революційна агітація між угорськими Русинами в інтересі піднесеного мадярського повстання кипіла протягом цілого періоду бурливих 1848 - 49 рр. Вели її терором і відозвами, але не бракувало також і спеціальних агентів. Одним з таких агентів був угорський Русин Осип Якович, що дуже енергічно старав ся перетягнути руських селян і духовенство на сторону Кошута.³⁾ Кого не захотили просьби і погрози, того брали до війська проти його волі. „На два руські села, пише угорський кореспондент „Зорі Галицької“ (1849, ч. 47),

¹⁾ Др. Ів. Франко, Лукян Кобилиця, ст. 37. (Записки Наук. Тов. ім. Ш. Т. XLIX).

²⁾ Руський текст відозви був пайперше друкований латинською азбукою а чеською транскрипцією в чеській часописі „Narodni Noviny“ (1848, № 147.) Сама відозва подана в додат. № IV.

³⁾ Зоря Галицька, 1849, № 47.

з яких в однім перед 2 роками вимерла з голоду половина народу, забрали 36 хлопів. А що селяни повтікали перед бранлою, то Мадяри зловили чікосами руського сьвященника і хотіли його віддати в рекрути. Але йому удало ся втічи до Галичини¹⁾ І хоч багато Русинів пішло слідами згаданого сьвященника, то все таки були й такі, що не вагали ся прилучити до революції.²⁾ Коли-ж пізнійше й російські війська вступили на угорську територію і потребували інформацій місцевого населення, „Головна Рада Руска“ видала дня 20 липня 1849 р. великий маніфест, заадресований до угорсько-руського народу. В маніфесті зачеркнена коротко історична судьба України в добі її самостійности, пановання Польщі і Габсбургів, подана історія угорської Русі, і змальоване політичне жите Галичан в 1848—49 рр.; маніфест взиває не слухати аґентів Кошута, прилучати ся до цісарських військ, а російську помічну армію інформувати. За те, коли впаде революція, угорська Русь скорше получить ся з галицько-буковинською і здійснить ся ідеал тогочасних Русинів.³⁾

Гадку — відірвати ся від Угорщини і прилучити ся до Галичини піднесли угорські Русини в 1848 р. В 1849 р. висилають вони до Львова свого делеґата, що отверто заявив перед галицько-руськими політиками з „Головної Ради Рускої“: „Угорські Русини бажають, щоби від Угорщини були відділені і так в політичнім, як і адміністраційнім згляді були прилучені до руської часті Галичини“.⁴⁾ В тій справі вислали були навіть просьбу до цісаря і тепер через делеґата просили „Головну Раду Руску“, щоб і вона поперла їх заходи. Розуміється, члени „Головної Ради Р.“ радо на те пристали і таким чином угорські Русини опинили ся там, де опинили ся їх галицькі одноплемінники. „Не тільки наші Русини, каже

¹⁾ Як неперєбирали Мадяри способів в організованню революційної армії, показує той факт, що насильно асентирували одну жінку, яка походила з Яленковатого і пішла на Угорщину на зарібок. Коли покінчила ся революція, вона вернула домів зі всім оружжєм в військовім гонведськім мундурі (Зоря Гал., 1850, № 35).

²⁾ Пр. зразу багато сьвященників з мункачівського комітату стало разом з їх єпископом Поповичом по стороні повстанців, хоч потім, як в Угорщину вступило російське військо, звісний Добрянський відвернув Поповича від Кошута (Grányi et Chassin, I, 311. Бесѣда, VI, 232, 234).

³⁾ Див. Додаток № V.

⁴⁾ Зоря Галицка, 1849, № 29.

незвісний автор С. Ш. в „Зорі Галицькій“¹⁾, але і руські мешканці Угорщини пойді границю, були одної гадки і хоч зі страху перед Мадярами, що пустошили надграничні села і богатіох Русинів, які не хотіли виречи ся вірности для цісаря, повісили і помордували, не виступали проти них явно і не виказували на зверх своєї вірности і добрих намірів, то все таки зберігали в своїх серцях „благодущіє до милостившого монарха“. Але подекуди були й такі Русини, що не злякали ся навіть смерті і виступили проти Малярів з оружем в руках. Багато втікало до Галичини.

І справді, пограничні руські села в Угорщині витерпіли в тих бурливих часах не меньше лиха від анальотічних сіл в Галичині. Ті останні бодай мали свою оборонну організацію і вона в богатіох разях перехрещувала мадарські плани. По угорській стороні такої оборони не було. Але при всім тим тамошні селяни не капітулювали, а коли прийшла прикра хвиля, боронили ся не меньше завзято, як і по сім боці Карпат. Одним з таких сіл, що найбільше потерпіло від ворожих атаків, було Студене.²⁾ І так з 21 на 22 марта напав на нього один відділ повстанців. Та зараз збігли ся в великім числі селяни і уоружені видами і косами окружили ворогів зі всіх сторін. Вони зажадали від повстанців, щоби ті зложили оруже і пішли з ними до Волосянки до ген.-майора Барка. Розумієть ся, повстанці не хотіли на таке згодити ся і зараз почав ся страшний бій. По стороні Малярів упало 11 людей, між тим 1 офіцер, а 10 забрали селяни до неволі. Між тими десятьма було 4 угорських Русинів, яких Малярі присилували проти їх волі йти з ними. Тепер вони вернули домів. Студенецькі селяни вислали зараз своїх післанців до граничного надстражника Ів. Мончака в Опорі з запитом, що мають робити з полоненими. Мончак, передавши провід над своїми 500 „косоносцями“ — селянами опорецькими, лавочинськими і тернавськими в руки надстражника Е. Мустафовича, сам пішов зі стражником Зборовським, молодим верховинським стрільцем з Опора Петром Хоминцем і студинецькими післанцями до Студеного. Тут забрав тих 10 полонених повстанців і під сильною ескортою повів до Волосянки до ген.-м. Барка. Між тим розійшла ся між

1) Ibid. 1850, №№ 31, 33, 35. — С. Ш. Русини Верховинські вь время мятежи угорской.

2) Зоря Галицка, 1849, № 29; Новини, 1849, № 23.

селянами вістка, що новий малярський відділ напав на Мончака і повів його і товаришів на шибеницю. Зараз оточили селяни свого вождя Е. Мустафовича і зажадали від нього, щоб пустив їх в погоню за повстанцями. „Панцю наш — говорили до надстражника, — як ми не підемо проти Малярів тепер, то вони, коли прийдуть в наші села, то нас пограбують і позабавляють, а вже й так все одно умирати; що буде то буде! А нашого начальника коли не живого, то хоч мертвого мусимо дістати, щоб його хоч по християнськи поронити, або на тім місці, де він погиб, всі поляжемо!“ Тими словами Мустафович дуже зворушився і навіть заплакав. Коли післанці не вертали, тоді згадані селяни, позастромлювавши коси і вили у сніг, самі поклякали в правильнім ряді на коліна і, піднісши очі до неба, молили ся зі зжогненими руками. „Не можу того всього описати, каже висше згаданій автор, з яким чутем серця все то діяло ся“. Вкінці вістка про полон Мончака показала ся неправдивою а тоді між селянами запануваза велика радість.¹⁾

Як видно, угорсько-руські селяни не тільки що самі боронили ся перед повстанцями, але стояли в тіснім контакті з галицькою обороною і з командантом погранича ген.-м. Барком. Тому він дня 25 марта видав до них руську відозву, де стараєть ся потішити їх надією, що повстанне вже незабаром буде здавлене, а їм всі страти повернуть ся.²⁾

¹⁾ Зоря Галицка, 1849, № 29.

²⁾ Оригінал відозви такий: „Честній Оугорско-Рускій Селяны! Со великимъ оудовольствіємъ прінявъ емъ наочный доказъ Вѣрности Вашей къ возлюбленному Императору нашему Францішку Іосифу; но ще со більшою бользною сердца моего дѣзнавъ емъ ся, що за святе тоє чувство, ѡдъ вѣроломныхъ мятежниковъ тыхъ вороговъ супокою и долѣ ѡтчизны Вашей, много кривдъ и оутрати шастку понеслисте.

Честній Селяны! Оуже не обавъ ляже цѣлая сила тыхъ богомерскихъ супостатовъ, сотворенная хоробрими Австрійскими Полки, и вѣруємъ Богу, же миръ, шастя и доля скоро повернутъ назадъ въ крайны нашего Милостивого Царя; днесъ але мило ми єсть для Вашои потѣхи тоє вамъ возвчстити, же Его Величество нашъ возлюбленный Императоръ и Король Францішокъ Іосифъ въ ревнительномъ мѣролюбїи своемъ и о тихъ несчастныхъ, що задля непоколебимой Вѣрности къ Нему, черезъ шестъ ѡ довольство мятежниковъ шастокъ и добитки свои пострадали, не залишивъ милостивой тямки, и же Его Превосходительство Благороддѣйшій Фельд-Маршалокъ Князь Виндиш-Грецъ во имя Его Величества полною властею въ Оугорциѣ дѣйствующій въ согласїи оного отеческо-царского попеченїя, ѡдозвою своею въ дня 10 марта въ Буда-Пештѣ данного, вѣмъ тымъ, котрї за непоколебиму Вѣрнѡсть къ пра-

Тим часом терор повстанців ставав чим раз сильнішим, положення пограничних селян чим раз критичніше. „Цілий Мармарош, каже кореспондент „Новин“ (1849, ч. 3), і подальші угорські землі аж по Тису дуже прихильні нашому цїсареві, бо де-ж Русин не був вірний правому Монарєї. Але тому дрозить перед найлютішим тероризмом; вистане одно слово, щоби повиснути на шибиниці“.¹⁾

Дня 1 цвѣтня в неділю рано надійшов до Студеного сильний відділ Малярів, зложений з 1000 людей. Студинецькі селяни побачивши перед собою таку перевагу, почали втікати зі села. Тоді повстанці кинули ся на село і настав страшний рабунок. Найперше виносили все з хати, що мало тільки яку вартість, клали на вози, запрягали селянські воли і відвозили в безпечне місце. Порожні хати підпалювали. Котрі селяни пробували боронити ся, то повстанці стріляли до них до хат. Все нищили, що тільки попало в руки. Навіть сільська церква не устояла ся. Повстанці впали до середини, поперевертали престоли, церковні ризи порозмітували по болоті, цінні книги подерли на шматки, а з червоних хоругв поробили чабраки на коні. Навіть до образів стріляли з рушниць.²⁾ Всіх хат в селі згоріло 114.³⁾ Підчас тої господарки повстанців в Студенім, Е. Мустафович розділив оборону сусідних сіл на три часті по 100 лю-

вому своєму Владѣтелю якову ю шкоду на маєтку своимъ понесли, або ще можуть понести надає право, полнои надгороды одъ Высокого Правительства ожидать.

Маючи новий тої доказъ печаливои любови Єго Величества къ Вѣрнымъ своимъ не уставайтежъ и надалъ въ Вѣрности Вашей, лучѣтъ ся въ одну гадку, потѣшайте и взирайте ся взаимно милостію Христа Спасителя и держѣтъ ся надѣи, же скоро тільки супокой на нашу ю землю поверне и правная слобода меже народами Австрій запчете, зверне ся и Вамъ Вашая оутрата.

Волосянка, дня 25 марта 1849.

Баронъ Барко ц к. Єн. Маіоръ и начальникъ Пограничя. (Див. Зоря Галицка, 1849, ч. 26.)

¹⁾ Пр. один Жид зі села Торуня, переніс на угорській бік одно число „Зорі Галицкої“ і дав селянам читати. Довідали ся о тім Мадяри і Жида за те повісили (Новини, idid.).

²⁾ Зоря Галицка, 1849, № 29 (Допись з Волосянки); Новини, 1849, № 26.

³⁾ „Нещасливіцї з тих сіл ходять тепер товпами по Опорі, Хащовани і Волосянці в холоді і голоді з дрібними діточками без найменьшої надії на кавалок хліба на завтра“ (Новини, 1849, № 26.)

дий під проводом І. Мончака, І. Зборовського і І. Реліха і хотів їх обкочити з трьох сторін. Але повстанці завернули від границі і пішли до села Пилипця.

По тім грізнім акті мадярських борців за волю видав їх провідник майор Бантій не менше грізну відозву до угорсько-руських селян.¹⁾ „Вы потупяете тоту свободу, — говорить він в тій відозві, — которую бдѣ васъ Царь бдѣтяголь и которую Мадярская крайна прешлой яри васъ обдарила. Вы неблагородниі — на насъ збронтельно пѣднимаєте ся. Мы свѣтлостію есьме обдарили горы Карпацкіи, дабы есьте видѣли свѣтлое свободы сонце, а вы непріятельного федьвера (стрѣльбы) дымомъ его замрачаєте. Вѣстно вамъ да будетъ, же солнце ся черезъ хмары перебило. Енераль Бемъ бдобраль Ердель (Семиградщину), выгналъ Оурбана, Пухнера, Говѣча, Чермана, Грецера, и сымъ на помочъ прибѣжающаго Москаля. — Нашое славное войско при Солноцѣ Вѣндиш-грене такъ побило, же на мѣстѣ бытки 4000 лежало оумершихъ изъ царского войска. Самъ Вѣндиш-гренецъ на той духъ изъ Чегледу до Гюра (Gyoga) переложилъ свѣй воинскій квартѣль. Бемъ, Вешшеръ, Дамяничъ, Гертей, Перцель, всягди перемагають царскихъ. Сонце свободы виятъ высвѣтило, людіе просвѣщають ся. Токмо вы ся наvertsаєте во тьму и слѣпоту, но памятайте, же тьму токмо грѣхъ глядасть. Не давайте ся братя отъ царскихъ катунъ переважовати. Васъ тымъ дурять, же мы вашу вѣру хочеме показити; но знайте, же теперь народы только едину вѣру свободы имѣють. Вы позоставайте во вѣрѣ вашѣй правдивѣй и хвалѣте Бога тымъ чиномъ котрымъ вашѣ отци хвалили. Не вѣруйте возбудителямъ; они васъ возбуждають противо насъ, а егда мы орацкимъ (угорско-краевымъ) войскомъ на правый путь притѣгаеме, тогда они васъ самыхъ лишать, и про нихъ и за нихъ вы кару пріймаєте. Памятайте же, аще и по сему со царскими вѣ побратимствѣ будете ся находжати и противо ораца бороти ся, пропаде все ваше имѣніе, и села ваши изъпалаятъ ся, якъ никогда Содома и Гомора изгорѣла. И про то братія! зкладѣте федьверѣ (боронѣ) вашѣ, будьте покойно, будьте вѣрніи Орацу — мы васъ будемо сохраняти, противо фальшивыхъ вашихъ непріятелей“.

¹⁾ Відозва заадресована „Верховиньскому народови!“, а підписаний „Бантій, Маіоръ и полномощній начальникъ Верховины“ (Зоря Галицка, 1849, № 29).

Коли розкинено таку відозву, то не дивно, що „селяни втікали в ліси, забираючи зі собою худобу і хто що міг“.¹⁾ Мешканці з Головецька, Тухлі, Либохори, Славска, Рожанки, Яленковатого, Волосянки, Хащовані, Опору, Лавочного, Тернавки. Вижлова, Жупанього, Хітари і Климця з охотою прилучалися до жовнірів з полку *Deutschmeister* і *Hartmann*, хоч з першими говорили тільки на міти.²⁾ Те саме робили селяни і по тім боці Карпат.

Крім висше поданої відозви видали Мадяри ще иньшу, адресовану до Галицьких Русинів, де взивали їх покинути вірність Габебуртам а прилучити ся до революції. Щоб реатувати на той зазив, оголосила „Головна Рада Руска“ у Львові дня 1 мая всенародний маніфест³⁾, де перестерігає галицьких Русинів перед симпатіями до мадярського руху і взиває до вірности віденському правительству. Маніфест сам по собі досить цікавий і служить одним з причинків до характеристики політичних поглядів тодішних руських проводирів. „Вѣтеръ бурный, каже між иньшим та пересторога, котрый такъ безустанно вихрить и пожогу щоразъ дужше роздуває, розносящи огонь на вси стороны по нещаснѣй краинѣ, заносить оуже дымъ и на сесю сторону, на наше обѣятя: начальники бо повстанія мадярського, якъ вѣсти маемъ, переслали сюда до Русинѣвъ Галицкихъ адозву, взиваючи, чтобы мы оставивши дорогу правости и вѣрности Монарѣ, нею же доси поступаемъ пѣшли манѣвцями въ слѣдъ за ними, а обѣяючи золотіи горы пускають намъ думу туманы. Знаемъ, же смыслъ здоровый каждого Русина правого ѣткине покушеніе тоє ѣдъ себе съ обуренемъ: котрыйже бо будетъ такъ малоумнымъ абы пустивши ся живого шукавъ мертвого, кто такъ плохимъ, абы ся давъ оувести обѣгницами?... Нащожъ намъ свобѣдъ жебрати зъ ласки чужон, коли мы вѣрностію незвихненою набули права до всего того, що толькы народъ передъ лицемъ правительства разумно жадати може. И маемъ же покинути право а спустити ся на ласку? Потерпѣмъ хвильку еще, а илоды власныхъ оусилованій и витревалости, будутъ солодшіи надъ всякіи даровизны чужіи, котри въ гойности зъ ласки нѣби привернени. зъ оуподобанія скоро ѣдобрани бути могутъ... Братя, есть то справа чужа. Мадярове хотятъ ворохобникамъ нашего краю, ревнымъ соучасникамъ сво-

¹⁾ Зоря Галицка, 1850, № 35.

²⁾ *ibid.*

³⁾ Зоря Галицка, 1859, № 36.

имъ, на взаємъ бути помочними въ выставленію давного царства польского, и тымъ способомъ вывзати ся за ихъ удѣлъ сердечній въ теперѣшній войнѣ, а при тѣмъ утворити сообъ пріязное сусѣдное паньство и такъ одни и други на баркахъ Русинѣвъ и инныхъ Славянъ возносити ся хочуть. Хвалять ся, що воюють за вѣльнѣсть; идѣть до Седмограду, пытайте Сербѣвъ, подивѣть ся на тѣи многіи села съ шумомъ спаленіи, на тѣи родини по чужихъ сторонахъ безъ притулку блукаючіи; порахуйте побитіи невинніи дѣти, и зрозуміте засади ихъ вѣльности...“ Далше згадує ся про гнет Руси під Польщею і Угорщиною і про те, що тоді ані Маляр, ані Поляк не бабачив в Русині собі рівного. А тепер „то они накидують ся намъ на пѣстунѣвъ и неостаннымъ своихъ жичливостей изнуреньемъ одотхнути намъ не дають, а пріязними братерскими обятіями мало но удусяють. Зъ якої причини, каже маніфест, така опѣка имъ такъ пожадана, не треба великого быстроумія, щоби бдгадати...“ Вкінци взиває галицьких Русинів, щоби сильно стояли при троні Габсбургів і надіяли ся за те заплати...

VI.

Та як йшли події в самій Угорщині? З кожного погляду прискореним темпом.

В цьвітні 1849 р. обняв головний провід над мадярською армією Гертей і по цілім ряді побід над австрійськими військами прийшов в тріумфі під Буда-Пешт. Так само Перчоль війшов побідно до Бачки і Банату, а твердиня Арад капітулювала. Карльсбург і Темешвар, майже останні точки, що на цілім південнім сході були ще в руках австрійських залог, були обложени. Незабаром мадярські війська освободили від австрійської залози Коморн, а дня 21 мая заняли по хоробрій обороні столицю Буду. Революція досягла свого апогея, але zarazом і зворотної точки. Розважнійший Гертей, видячи ворога хвилево поконаним, виступив в гадкою помирити ся в династію. Одначе більш палкий Кошут тому спротивив ся. Надармо старали ся оба провідники на короткий час перед останніми децидуючими подіями порозуміти ся. Порозуміння між ними не знайшло ся. Кошут зважив ся на рішучий крок і той крок звѣчив всі мадярські надії. Угорський сойм у Дебричині проголосив Угорщину політично независимю і здетронізував габсбурьско-льотаринську династію...

БІБЛІОТЕКА

Івано-Франківського
педагогічного Інституту

Імв. 249211

Тепер Австрія зажадала російської помочи. Одна російська дивізія перейшла до Угорщини через Буковину, друга під проводом Лідерса через Семигород, а головна армія під Паскевичом в силі 130.000 людей вступила до Галичини. Військове щастя перекинуло ся на сторону сконсолідованих монархів і Маляри чим раз більше уступають із добутих позицій. Цісарська головна армія взяла штурмом Рааб і облягла Буда-Пешт; Гайнав здобув осідок малярського правительства Сегедин і побив Дембінського коло Сегеу. Відтак завдав Малярям під проводом Бема страшний погром коло Темешвару. Незабаром потім Кошут зложив свій уряд, а самотнім диктатором став Гертей. Одначе того розгону, з яким тепер малярська революція летіла до упадку, вже ніяк не можна було стримати. Дня 13 серпня 1849 р. капітулював Гертей коло Вілягошу перед російським генералом Рідігером.

Угорщина стала знов австрійською провінцією, і потреба в руській селянській обороні минула.

Одначе граничну оборону ще не зараз розв'язано, бо декуди по гірських провалах і ярах ще зустрічали ся недобитки малярських ватаг. Її розв'язали аж пізно в осени.

Опис самого акту розв'язання подає дописувач з Богородчан.¹⁾ О 9-тій год. з рана, пише кореспондент-учасник, почали сходити ся до Богородчан всі відділи зі сіл зі своїми хоругвами. Наймлена музика пригравала військовий марш. Коли вже всі зійшли ся, уставлено їх на широкий площі (міській толоці) в три ряди проти шатра, виставленого для відправи торжественного богослуження в подяку Богови за привернення спокою і збереження нас від нападу повстанців. Службу Божу відправляв торжественно з службою діаконів вислужений намісник²⁾ і парох зі старих Богородчан о. Кропильницький. Підчас Служби Божої промовляв до народу місцевий парох, ззиваючи його до подяки Богови за привернення спокою і накликаючи до складки на тих нещасливих, що стали в тій війні каліками, неспосібними до служби і зарібку.³⁾ По пісні подяки „Тебе Бога Хвалим“ промовив до народу ще сам о. Кропильницький. Богослуження закінчило ся „Многодітством“ цісареві і „народною піснею“⁴⁾, відспіваною учителем Г. Черепашинським і вивченими ним

¹⁾ Зоря Галицька, 1849, № 88 (з дня 16 (28) жовтня).

²⁾ декан. ³⁾ В наслідок тої промови зібрано на ту ціль 18 зр.

⁴⁾ цісарський гимн.

школярями. Краси єшвіу присутні не могли нахвалити ся. Під час Богослуження давав відділ стрільців огневі сальви. По Богослуженню уставили лянштурм в чотирокутник і так він ждав поки не прибудуть начальники станиславівського округу, заступник старости і військовий командант. Коли прибули, промовили до зібраних селян і подякували їм іменем краю і правительства за вірність Габсбургам і оборону краю. Відтак ціла та оборона, яку за звинність і бодрість дуса хвалив сам командант, переходила перед ним в найбільшій порядку; наперед кіннота, відтак стрільці а на останку всі піші відділи. По тім всім селяни розійшли ся домів.

З такими церимоніями розвязували оборонну організацію — і знов мусимо замітити — в станиславівськім окрузі. Чи в иньших округах послужив той самий шаблон і чи організація перетривала до того самого часу, годі поки що на певно знати. Принайменьш в тогочасних часописях нема про то ніякої згадки. Правдоподібно таких церимоній в иньших округах не було і організація, здасть ся, зниділа сама собою. Що найбільше повідбирали від селян пальне оруже, що впрочім було заповіджене в однім з організаційних плянів.

ДОДАТКИ.

№ I.

PLAN

**zur Organisirung des Aufgebotes an der ungarischen Gränze
des Stanislawower Kreises.**

A) Bildung der Bezirke.

I. Bezirk. Hauptort Delatyn, hierzugehören die Gemeinden, Luh, Dora, Zarżyn, Dobrotow, Łanczyn, Łojowa, Ostaw biały, Ostaw czarny, Potok czarny.

Ferner gehört hierher der Filialposten in Mikuliczyn mit den Gemeinden Jamna, Jablonica.

Anmerkung. Dieser Bezirk samt Filialposten begreift das Pruththal in sich durch welches eine chausseemässige Strasse nach Körös-

mözö in Ungarn führt. In Bezirke des Filialpostens namentlich bei Podlesniow befinden sich mehrere Engpässe, die durch Abtragen der Brücken und Abgraben der Strasse gegen eine bedeutende Uebermacht vertheidigt werden können. Von Delatyn geht die Verbindungslinie mit dem Kolomejerkreise über Ostaw biały und czarny nach Pecenizyn.

II. Bezirk. Hauptort Nadvorna. Hierher gehören die Gemeinden, Strymba, Pniow, Nazawisau, Majdan górny, Tarnowica leśna, Hwozd, Mołotkow, Bitkow, Pasieczna, Zielona.

Anmerkung. Dieser Bezirk begreift das Thal der Nadwerner Bistritza. Nadvorna liegt an dem Knoten der nach Stanislawow führenden Strassen.

III. Bezirk. Hauptort Sołotwyna. Hierher gehören die Gemeinden, Markowa, Babcze, Maniawa, Zarżyn, Manasterczany, Starunia Zuraki, Rakawice, Krzywice, Jabłonka, Bogrówka, Porohy, Dzwiniacz, Kosmacz, Rosulna.

Anmerkung. Dieser Bezirk begreift das Thalgebiet der Sołotwinaer Bistrica. Von Sołotwina geht die Verbingungstrasse über Rosulna nach Krasna Stryjer Kreises.

IV. Bezirk. Hauptort Bohorodczan, hierzu gehören die Ortschaften, Lachowce, Hlebówka, Chmielówka, Sadzawa, Głemboko, Lysiwka, Hryniówka, Niewoczyn, Alt-Bohorodczan, Stebnik, Lysin, Alt-Lysin, Pladcza, Iwanikówka, Zabereże, Pochówka, Horoholina.

Anmerkung. Durch diesen nicht an die ungarische Gränze, stossenden, daher in zweiter Linie befindlichen Reserwebezirk führt die Chausse von Nadvorna nach Stanisławów.

V. Bezirk. Hauptort Tyśmieniczany. Hierzu gehören die Gemeinden, Cucylów, Wołosow, Grabowice, Przeróśl, Fitkow, Kamienna, Bratkowce, Chomiakow, Czerniejów, Chryplin.

Anmerkung. Durch diesen ebenfalls in zweiter Linie befindlichen Reserwebezirk geht die Privatstrasse von Nadvorna nach Stanislawow.

B) Bestimmung der Führer.

I. Bezirk. Nach Delatyn wird verlegt 1½ Compagnie Infanterie, von welcher ein Commando von 1 Offizier und 90 Mann in den Filialposten bei Mykuliczyn vorzuschieben sind

Politischer Seits wird mit der Leitung dieses Bezirkes betraut Konceptspraktikant Bloński unter Oberleitung des Kreisskomisärs Ostermann.

Ausserdem stehen zu Führern zu Gubotte; von der k. k. Finanzwache, 3 Respicienten und 28 Mann: [...] vom Caal Wirtschaftsamte Delatyn 4 Förster, 2 berittene Hajduken und 80 mit Gewehren bewaffneter Bergwerksgarden; — Ausserdem befinden sich unter der Bevölkerung eine Menge Militär-Abschieden, welche als Führer verwendet werden können.

II. Bezirk. Nach Nadworna wird verlegt 1 Compagnie Infanterie. Politischer Seits wird in diesem Bezirke aufgestellt der Strassenkommissär Lutz in Nadworna unter der Oberleitung des Kreiskommissärs Ostermann.

Ausserdem können als Führer bestellt werden: von der k. k. Finanzwache 1 Respicient [Zgórski] mit 16 Mann; — 20 mit Gewehren bewaffnete Gebirgsschützen und die Militär-Abschieder, endlich von der Glashütte in Majdan górný mehrere zum Theil mit Gewehren bewaffnete Arbeiter.

III. Bezirk. Solotwina. Politischer Seits Kreisskommissär v. Hehn. — Ausserdem können als Führer verwendet werden: von der k. k. Finanzwache 1 Respicient und 4 Förster nebst 3 berittenen Hajduken, 60 Gebirgsschützen mit Gewehren bewaffnet; — vom k. k. Sudamte in Rosulna 30 Mann mit Gewehren bewaffneten Bergwerksgarden; — aus der Bevölkerung Militär-Absieder.

IV. Reserve-Bezirk Bohorodczan. Politischer Seits Kreisskommissär Modes. — Sonst sind als Führer disponibel: Oberförster Jesser mit 5 Förstern und 50 mit Gewehren bewaffneten Waldbegern; der Hauptman der Lysiecer Nationalgarde und Militär-Absieder.

V. Reserve-Bezirk Tysminiczany. Politischer Seits Kreisskommissär Burkhart. Aus der Bevölkerung Militär-Absieder und mehrere mit Gewehren bewaffnete Bauern.

С) *Bestimmung der Zahl waffenfähiger Männer.*

Nach dem Conscriptionssummarium wurde die Hälfte der sämtlichen männlicher Bevölkerung in runder Zahl Waffenfähig eingenommen. Hiernach ergab sich folgende Zahl der Waffenfähigen Männer:

I. Bezirk Delatyn.

Delatyn	700
Łuh	100
Dora	200
Zarżyn	400
Dobrotow	150
Łanczyn	500
Łojowa	100
Ostaw biały	400
„ czarny	200
Potok czarny	200
<u>Zusammen</u>	<u>(?) 2.900</u>

II. Bezirk Nadworna.

Nadworna	1.200
Strymba	100
Pniów	800
Nazawirów	150
Majdan górny	150
Tarnowica leśna	150
Hwozd	300
Molotkow	200
Bitkow	300
Pasieczna	500
Zielona	400
<u>Zusammen</u>	<u>4.250</u>

III. Bezirk Solotwina.

Solotwina	500
Markowa	150
Babcze	300
Maniawa	300
Zarżycze	100
Manasterzany	150
Starunia	400
Zuraki	300
Rakowici	100
Krzywice	100
Jablonka	150
Bogrówka	800
Porohy	500
Dzwiniacz	100
Kosmacz	150
Kosulna	200
<u>Zusammen</u>	<u>3.580</u>

IV. Bezirk Bohorodczan.

Lachowce	350
Hlebówka	200
Bohorodczan	800
Chmielówka	80
Sadzawa	250
Glemboka	200
Lesiówka	80
Hryniówka	100
Niewoczyn	200
Alt Bohorodczan	600
Stebnik	50
Lysice	500
Alt Lysice	300
Iwanikówka	200
Zabereże	70
Horoholina	400
Pachówka	150
<u>Zusammen</u>	<u>(?) 4.830</u>

V. Bezirk Tysmieniczany.

Tysmieniczany	300
Cucylów	150
Wołosow	150
Grabowice	250
Przerósl	200
Fitkow	150
Kamienna	150
Bratkowce	200
Chomiakow	100
Czerniejow	450
Chryplin	150
<u>Zusammen</u>	<u>2.250</u>

D) Bestimmung der Alarmplätze.

Zu Alarmplätzen für die auf zubietenden Gemeinden werden die Hauptorte der Bezirke, bestimmt, daher im

I-ten Bezirk	Ort	Delatyn.
Filialposten	„	Mikuliczyn.
II. Bezirk	„	Nadvorna.
III. Bezirk	Ort	Solotwina.
IV.	„	Bohorodczany.
V.	„	Tyśmieniczany.

E) Aufforderung der Geistlichkeit und der Gemeinden.

Die Behlerung der Gemeinden über den Zweck des Aufgebotes und die Aufforderung der gr. kat. Geistlichkeit wird durch die beiliegende Gedruckte Aufforderung geschehen.

F) Bestimmung der Waffen.

Die mit Feuergewehren und sonstigen Hieb und Stichwaffen versehene Leute haben mit diesen, — der Rest mit aufgepflanzten Sensen und Hacken zu erscheinen.

Wegen Ablieferung der allenfalls nothwendigen Munition wird das Stanislawower k. k. Brigade-Commando die Einleitungen treffen.

K. k. Kreissamt Stanislau am 14 Januar 1849.

(Бібл. Наук. Тов. ім. Ш. рукоп. № 19, п. з. Рукописи Остермана ч. I, ст. 521—522.)

№ II.

Каталогъ Поляків, що зносили ся тайно з малярськими повстанцями, виданий краввою президією для станиславівського староства дня 15 мая 1849.

Ich habe mit dem General-Commando Präsidium im Betreff des ungehinderten Übertrittes der ungarischen Gränze durch den Confidenten Stokowski gepflogen, und es ergieng in folge dessen an das Stanislawauer k. k. Truppen-Brigade-Commando die entsprechende Weisung. Es dürften gegenwärtig in dieser Beziehung keine Anstände sich mehr erheben, nur muss ich E. W. dringend bitten im Sinne meines Erlasses vom 29 März d. J. dem k. k. Militär mit aller Bereitwilligkeit und Zuvorkommenheit wie sie es bis jetzt gethan haben, fortan

zu begegnen, und insbesondere in Angelegenheiten, welche die Gränzbewachung oder den Dienst vor dem Feinde betreffen, stets im engsten Einvernehmen mit dem Militärbehörde vorzugehen, und diejenigen Einleitungen zu treffen, welche dieselbe im Interesse des Dienstes für nothwendig findet.

E. W. wollen in diesem Sinne auch den Kreiskommisär Osterman zu einem gleichmäßigen Benehmen anweisen, und ihm insbesondere bedeuten, das er nicht zu oft und nicht auf eine auffallende vertrauliche Weise mit dem Confidenten verkehre, weil hiedurch auch Stokowski gegen sich bei den Umsturmänner Misstrauen erwecken würde und die Sache verrathen werden könnte.

Die dem Schreiben vom 9 d. M. beigeschlossenen Briefe stelle ich Ihnen in [...] zurück. Nur der Brief mit der Adresse: Felix Sroczyński enthielt den inliegenden kleinen Zettel, auf welchem der gegenwärtig ersichtliche mit chemischen Tinte geschrieben war.

Diese Briefe liefern wichtige Daten über das innige Einverständnis der revolutionären Partei in Galizien mit den ungarischen Rebellen, und es erscheinen neue Personen wegen dieses hochverrätherischen Einverständnisses kompromittirt.

Aus dem an Hankiewicz gerichteten Schreiben kommt hervor, dass der von ungarischen Rebellen zur Anwerbung der galizischen Infanterie für die Rebellenarmee und zur Unterhaltung des Verkehrs mit den Revolutionsmännern in Galizien bewohlmächtigte Teofil Wański, eigentlich Theofil Klimkiewicz heisse, ein Sohn des Vinzenz, leiblicher Bruder des Roman Klimkiewicz sei, sich seit mehreren Jahren in Ungarn als polnischer Emisär aufhalte und im J. 1848 mit der Bildung polnischer Legionen für Ungarn sich befasste.

Der an Felix Sroczyński adresirte Brief bezeichnet mehrere neue Personen. Es wird der Verdacht rege, dass der Maxymówker Eisenwerkspüchter Anton Klimkiewicz mit dem Theofil Klimkiewicz im engsten Bündnisse stehe, und einer der Hauptleiter der ungarischen Umtriebe in Galizien sei.

Sein im Briefe gedachter Konfin. K... d. i. der polnische Emigrant Thomas Krzyżanowski wurde bereits ausser Landes geschafft, — und ich treffe unter Einem die Verfügung, dass Anton Klimkiewicz, der nach russ. Polen zuständig, in die Heimath zurückgeschafft wurde. Die übrigen in den rückfolgenden Briefen erwähnten Personen wird der Confident näher zu bezeichnen wissen. E. W. wollen insbesondere über die näheren Verhältnisse des Theofil Klimkiewicz, so wie in Bezug auf den P. Wiktor, und der mit dem Spitznamen

Robespierre bezeichneten Geistlichen, dann in Bezug auf die in dem geheimen Zettel gedachte Kossutsche Depesche genaue Auskünfte einholen, wobei ich ihnen bemerke, dass ein Wiktor Gutsbesitzer im Sanoker Kreise ist.

Bezüglich der polizeilichen Überwachung des Mandateurs Karl Nawrocki in Kamionka Strumiłowa Złoczower Kreises, des Postmeisters in Horodenka und des ex-Mandateurs Karl Korczyński in Strylce Kolomyer Kreises ergeht gleichzeitig an die betreffenden Hl. Kreisvorsteher die [...] Weisung. Auch treffe ich die Verfügung, damit der Pächter von Kniazoluka nach Stryj geschafft, und ex offo auf den [...] gestellt werde, im Falle der Unta[u]glichkeit oder eines für ihm sprechenden gesetzlichen Befreiungsgrundes in der Kreisstadt unter eine Strenge polizische Aufsicht gestellt wurde.

Über die Art, in welcher Sie des Emisärs Łękowski hahhaft zu werden, beabsichtigen, habe ich nichts einzuwenden, nur bitte ich sich des Erfolges zu versichern, und dem Konfidenten zu bedeuten, dass seine erfolgreiche Mithilfe bei der Ausforschung und Anhaltung des Łękowski ein besonderer Beilag für die Korrektheit seiner Handlungsweise werde angesehen werden. Wenn E. W. von dem Gränzübertritte des Łękowski über Ludwikówka oder über einen anderen Ort sichere Kenntniss erlangen, so wollen Sie mit dem betreffenden Hl. Kreisvorsteher sich schleunigst ins Einvernehmen setzen, um die nothwendigen Ueberwachungsmassregeln zeitgerecht vorzubereiten und die Verhaftung dieses Emisärs zu verfügen.

Der gegenwärtige Aufenthalt des Eustauch Rylski konnte nach einer Anzeige des Sanoker Kreisvorstehers bis nun nicht ermittelt werden. Wegen der besonderen Gefährlichkeit dieses Individuums, treffe ich gleichzeitig die Verfügung, damit die Nachforschungen eifrigst betrieben werden, und Rylski im Betrachtungsfalle unter Escorte nach Stanislawow abgestellt werde. E. W. wollen denselben bei seinem Eintreffen in Stanislawow ex offo auf den Asentplatz stellen und im Falle er untauglich gefunden werden sollte, in Stanislawow selbst einer strengen polizeilichen Aufsicht unterziehen und bis zur Dämpfung des Aufstandes in Ungarn ihm die Entfernung aus der Kreisstadt nicht bewilligen. Sollte er auch dann non durch sein Benahme zu der Wahrnehmung einer Fortsetzung des Einverständnisses mit den Rebellen Anlass geben, so ist er in Haft zu nehmen.

(Бібл. Наук. Тов. ім. Ш., рукоп. № 19 п. з. Рукописи Остермана, ч. I, ст. 543—545.)

№ III.

Лист Дзюбакевича до о. Йосифа Острожинського, пароха в Ясеневі горішнім, з дня 4 лютого 1849 р.¹⁾ в справі переполоху в Коломиїщині.

Wielmożny Mości Dobrodziej!

Jako wstęp do zrozumienia Sprawy muszę pierwiej 2 punkta objasnić:

1-o. Z Rabinca do Zabiego, stoją dwie warty komunikacyjne, t. i. w Chiłach i na Watylie, i mają dyspozycyje: ażeby z Rabinca na wypadek potrzeby konno dawano znać do Chiłów, ztąd do Watyla, a z watyla na dwie Strony, t. i. do Bystrzeca i przez Krętą wprost do Zabiego.

2-o. Komenda na dniu 26-o Stycz. do Rubinca wysłana, posłała ztamtąd Iwana Piwniuka do Ruskopolan na Szpiegi, Piwniuka tam złapano i uwięziono, a gdy go pewny znajomy w Sekrecie uprzędził, iż nazajutrz ma bydź do Sigettu (do stracenia odesłanym, podpoił wartę, i w nocy z 31-o Stycz. na 1 Febr. uciekł, ale nie drogą. lecz manowcami do Rabińca. Tego samego momentu, gdy Piwniuk w Rabińcu stanął, zjawiło się dwóch chłopów w Rabińcu z Rusko-polan (za nim w pogon) te dwa byli złapane i pod warto do mnie odstawione; ja wzięłem ich do Inkwizycyi i dzis pięćma Żołnierzami odesłałem do Kołomyi.

¹⁾ В „Зорі Галицькій“ з 1849 р. № 13 уміщена така допись з Коломиї: В перших днях лютого вислав капітан косівської залогі п. Муральт післанця з письмом на Угорщину. Післанець зайшов до першого угорського села Богдана і заночував у свого знакового. Про нього довідав ся малярський уряд і відразу заарештував. Але післанцеві вдало ся втічи і він вернув назад до Галичини. Двох людей, яких малярське правительство вислало за ним в погоню, зловили наші селяни на галицькім боці і заарештували. Та в наслідок тої незначної події розвійшла ся чутка, що Маляри перейшли в ночи Карпати; зі 7 на 8 лютого вдарили по всіх селах в дзвони і позапалювали всі алярмові тики (звані в Коломиїщині „чугами“). В цілім окрузі підняв ся страшний крик; селяни збирали ся гуртами, щоби боронити ся перед повстанцями, дехто з коломиїських міщан почав навіть утікати з міста. Зараз в ночи вислала коломиїська команда в ту сторону військо, одначе воно незабаром вернуло домів зі щим. — Чи се той самий факт, про який пише Дзюбакевич в своїм листі — не беру ся рішати. Правдоподібно, що так, одначе дещо говорить проти того. Сам лист уділив нам проф. М. Грушевський, а одержав його від Вп. о. Волянського з Криворівні; тепер він в бібліотеці Наук. Тов. ім. Ш.

Teraz do wypadków dalszych:

Dziś o 4 tej popołudniu przybiega Zabowski chłop z warty z pod Kręty, zadychany i przestraszony zaledwie słowa wyrzec może, po opamiętaniu się powiada spiesznie, że wartownik z Watyla nadbiegł na Krętę i krzyczał z całych sił na wartę tutejszą — ażeby ta dawała znać, że pełny Rabiniec Węgrów tak że aż czarno. — W momencie porozumiałem się z Officerem w ten sposób: Azeby Officer z swemi Żołnierzami szedł ku Rabincowi, ja abym prędko zbierał gromadę Żabowską bez podpalenia wiech i posyłał zanim, gromadom (Krzywor.(ównia), Jasionow i pod Herdliczką dawać znać, aby także w Żabiu na pogotowiu do dalszego rozkazu stanęli — a gdy Officer da z drogi znać to alarmy podpałać.

Zaledwie Żołnierzy zbiegli się, jest druga wiadomość, że Węgry już w Chiłach ale nie można wiedzieć wiele, bo aż czarno jak chmura. W pięć minutach potemu nadlatuje jak strzała Duwid Krumholz Szynkarz z Jlcy koniem do mnie i do officera z krzykiem: „Węgrów pełno już na Jlcy“ co robicie! Oglądamy się a wiecha na Jlcy pali się. — Officer: palić i reszcie wiech! W momencie zaczęli się resztę wiech Zabowskich, a zaraz i wiecha Krzyworówniańska palić się. — Officer z Żołnierzami pospieszył naprzód ku Jlcy, ja wyprawiając Zonę z dziećmi miałem z gromadą za nim postępować, ale nim gromada zebrała się upłynęło z godzinę czasu — w tym wpada posłaniec z listem od Kropiwnickiego, który ten dzis rano z Zabiego wyszedł i z drogi z Rzeki do mnie pisze: „Niema strachu, bo to z Ruskopolan tylko trzech uzbrojonych chłopów za swojemi 2-ma tu zatrzymanemi ludzmi (ad 2-dum) do Rabinca przyszli, a nie zastawszy ich w Rabincu, poszli do Chiłów do Jwana Piwniuka, którego w domu nie było, a oni Zonę jego bili męczyli i masakrowali z tym oświadczeniem: Ze kiedy wy chcecie naszych ludzi mieć, to będziecie ich wnet mnóstwo mieli“. Zebrawszy gromadę tutejszą udałem się z X. Wiszniowskim który tymczasem już tu był, z gromadą dolną na Jlcę, gdzie zastałem już drugi list Kropiwnickiego zawsze z drogi nie z Rabinca tej treści: Ze tylko dwóch chłopów z Polan i jak wyżej postąpili sobie. — Dziwna rzecz azeby względem dwóch chłopów taki strach na robic że Wiechi za godzinę aż w Kołomyi palą się; — gdyż podług mej dyspozycyi dla jedego lub dla kilkuch niepotrzebywała warta halasu robic lecz mogła sama uwięzić; a potemu zkąd by ta odwaga z strony dwóch zagranicznych Chłopów w cudzym kraju tak daleko iść i brawaryje robic, więc pewnie to są wojenne podstępny i zdrady. Azeby tedy o tym przykonać się, posłałem 4-ch puszkarzów na całą noc do Rabińca aby wiedzieli co się tam dzieje, a do ich powrotu

trzymam gromadę Zabowską na Jley a Krzyworówniańską i Jasinowską koło Dworu w Zabiу na pogotowiu. Officer powrócił z Jley z Zołnierzami ku swej kasarni ale Zołnierzy na nogach, — aż do powrotu puszkarczów. Proszę powiedzieć aby zona moja zaraz w nocy do domu powracała; — jakby nie pomyslna odpowiedź przyszła, to znowu do pańskiej opieki uciekać będzie; a chodzi mi o tym aby w nocy powracała, azeby mniej śmiechu było, jak nie ma nic.

Zostaje zawsze z Szacunkiem Wielmoż. Pana Dobrodzieja zyczliwy przyjaciel i służa

Dziubakiewicz.

4/5 febr. 1849 o 1-szej w nocy.

Jeżeli zona moja nie zechce zaraz jechać to niech tam siedzi już przez cały dzień i niech powróci az w wieczór na zmroku — taką byłaby moja rada.

№ IV.

Відозва „Народної Словацької Ради“ до угорських Русинів.

Братя Русины!

„Сусѣдство наше съ Вами, покровиѣсть народная звязуюча насъ съ людомъ Вашимъ, нещастя наши спѣлни побуждаютъ насъ Словакѣвъ злоситися до Васъ статочныхъ и жвавыхъ Русинѣвъ. — Людъ нашъ Словенски взявъ вже за мечъ, абы свои права народни противъ Мадярству мужеско хоронивъ. Не треба Вамъ довго говорити о нещастю, якое звели Мадяры на Ваши Церкви и школы, на Ваши звычаѣ, цѣле Ваше народное руское житє. Міністерство мадыарское постановило все тото Вамъ зробити, що и намъ: заглядити житє народне, языкъ, обычаѣ, памятки, пѣсни народни, словомъ заглядити нашъ и Вашъ нарѣдъ. Подлугъ мадыарского право не смѣе ся бѣльше Русинъ ѣдовати зъ народностевъ русковъ; має ся ѣдречи солодыхъ и милыхъ звукѣвъ руской повноцвѣтной бесѣды, а привязатися къ народу малому, загыбаючому зъ ѣдважнимъ зухвальствомъ до якогось дикого дѣла побужденому, то є, до народу мадыарского. Тото само єсть намъ Словакомъ осуждено за зеленымъ столомъ законодавства мадыарского, але мысмо замислили або ся выслободити зъ тои довготираньской смерти, або ѣдъ разу въ мужескомъ бою загнути. Почалисьмо тотъ бѣй противъ тираньству мадыарскому. А до того бою дає намъ право Богъ, который насъ такъ поставивъ межи народами, яко нарѣдъ мадыарскый; до того бою дає намъ власть слово королевске, которымъ забезпечена народность всѣхъ народѣвъ жѣючихъ пѣдъ кренкимъ берломъ Его Цѣсарско-Королевского Вельчества Фердынанда Добротлывого; которе то право Мадяры намъ

Славянамъ выдѣрають; до того бою побуджає насъ цѣла порушена заходная Еуропа, котора ся боре за рѣвность межи людьми и народами; до того бою кльче насъ Сербъ, Горватъ, Слявонецъ, словомъ всѣ полудневи Славяны. До того бою призываемъ мы Славяны Васъ братьей нашихъ рускыхъ въ Татрахъ обитающихъ. — Высте такъ якъ и мы ѡдъ ныхъ яко ѡдродныхъ сынѡвъ гонени; Высте найближше съ нами залучени судьбовъ, запропастити народнѡсть власну.

Нуже встаньте и Вы а схопте ся мужеско оуброени противъ тираньству мадырскому заперачоному Вамъ все, що Вамъ естъ святое и що Вамъ приносить щастя и доброе бытѣе народа Вашего. Злучѣтъ ся съ нами а покажѣтъ свѣту, же естъ еще въ Татрахъ рускый людъ, руского серця, руска горяча кровь, руска любовь ко выбраноному народу рускому: Покажѣтъ братя передъ свѣтомъ Славянскимъ, же маєте кровь готову выляти за свою вѣру, свѡй языкъ и свою народнѡсть, за роднѡсть, за славу, свободу и щастя Русинѡвъ. До зброѣ тому братя Русины, до зброѣ! до зброѣ! теперъ або нѣгды воіовати, теперъ ся освободити; бо теперъ спючи день спасеня своего на вѣкы оутратите! Помислѣте, жесте сами мдли а слаби, на число мали, на средствахъ до бою за свободу оубоги, а тамъ легко згынете въ быстрѡй повѣни зухвальства мадырского; а на гробахъ Вашихъ буде спѣвати пѣсни звѣтяжства надутый Мадырь; буде ся рыготати смѣхомъ пекельнымъ на обезчещеныхъ гробахъ пѡдлого потомства звѣтяженныхъ и гордыхъ Русинѡвъ найгрозвѣйшій неприятель Словянського живота. Але залучени съ нами Словаками, Горватами и Сербами заховаєте житя свое и оубезпечите собѣ слободу и благодать народну на тѡй земли; такъ же не ѡдвашите бѡльше надутый Мадырь вдирати ся до Вашихъ святинь, ѡдберати Вамъ милу свободу, розганяти Васъ и потомкѡвъ Вашихъ. Руски горы и лѣси (гаф), руски мѣста и осѣдлости зацвѣтутъ цвѣтомъ пожаданнымъ; а далеке потомство буде имя Ваше и перенесе честь Вашу на долги столѣтя“.

„Розжари духа своего народе рускый; вхопи за мечъ и зброю святу а оустрѡй ся тою и съ неустрашеновъ смѣлостевъ выступи на поле за право свое святое ѡдъ Мадырѡвъ грозне здоитане“.

№ V.

Львовска Головна Рада Руска до народа руского въ Оугорцимѣ.

Слава Богу Іесу Христу!

Возлюбленнїи Братя! Слава да будетъ Богу вишнему дателеви всякихъ благъ! котрыхъ молитвы вѣрныхъ своихъ выслуhavъ, неправед-

ныхъ изпровергль, и чада своя помидувавъ: котрый и намъ подаде надобность, до Васъ Братя милїи, сынове святой земли руской нынѣ проглаголати, и руского сердца чувства рускимъ словомъ вамъ объявити: наше и народа нашего поздоровленїе припосилаючи, наступное время лучше вамъ возвѣстити; и долону братню къ неразрѣшиму союзови вамъ подати.

Алежъ запитасте, ктожъ то вы, котри такъ до насъ промовляете, и въ чѣмъ имени приходите? Послушайте просимъ отвѣта нашего: Се мы Русины, истинніи, щирїи Русины, плоть и кровъ ваша, братя ваши и сосѣды.

Славна и сильна була земля наша руска; князѣ нашї князили многочисленному народови; далеко сягала область наша. — Але судилъ Богъ померти найможиѣйшому отъ князей нашихъ, а наслѣдники его начали распри меже собою; тогда найшли Поляки въ землю нашу, позабыли насъ Боярѣвъ нашихъ, и вложили на нарѣдъ гѣрку панщину и безмѣрнїи тягары; и такъ насъ знуждали, же о имени рускѣмъ въ найближшѣмъ сосѣдствѣ чутки не бывало. Такъ терпѣлисьмо 500 лѣтъ. Но Богъ щедротъ возбудилъ добротливого царя Фердинанда позрѣти на кривды котрїи неповинне поносилисьмо; той помилова и воздвиже насъ; онъ освободивши нарѣдъ отъ панщины и всякихъ данинъ поѣданьчихъ, спасе насъ. Але лучило ся, яко царь добротливїи знемогль; тогда постави молодого своего оулюбленного братанка Францїшка Іосифа царемъ въ мѣсто себе, — въ немощи бо его стало ся владѣнїе такъ многими народами надъ силы оутяжливимъ — и оусунулъ ся самъ въ супочинокъ. Тогда вступивши на престолъ молоденькїи, хорошїи, добрый царь, а звѣдавши ся о насъ и о недоли нашѣи, рече прїязно: Русинамъ моимъ подобаеъ бѣти знова Русинами, языкъ рускїи краснїи, а я съ Русинами по руски розмавляти хочу, а кто не буде въ нами по руски добре бесѣдити, не будетъ ничимъ въ земли ихъ и невоспрїиметь достоинства. И въ школахъ подобаеъ токмо по руски оучити ся и обучати, и Бога най хвалять азыкомъ рускимъ, бо Русины люде богоговѣннїи и цареви вѣрнїи, про тоє милую ихъ.

А такъ освобожденнїи отъ утисненїя польского, сталисьмо ся знову свободними Русинами, и повинемся токмо Богу, цареви и установленымъ властемъ. Многи отъ насъ Русинѣвъ собравши ся по данной царемъ оуставѣ конституцїиной и порозумѣвшись съ народомъ, основали въ Львовѣ Головну Радѣ народнїю, щобы о добру народа руского промысляла, а що яко полезно народови оузнаеъ, о тоє царя благала, що онъ аще токмо возможеъ, и безъ оускорбленїя права чужого тоє оучинити дасть ся неохбно призволитъ, бо Русины ему вѣрни и сего ради ему милїи.

Отжежъ то мы Головна Рада народна Русинѣвъ въ царствѣ Галицкѣмъ и Володиміріи Богу и цареви вѣрни; и Богъ намъ милостивъ и царь ласкавъ, и призываетъ намъ многи прошенія наши, а радбы поставити насъ щасливыми.

Отжежъ то мы сею Одозвою до Васъ промавляемъ не именовъ во-рохобника якого и челоувѣка негоцивого, но въ имя вышняго Бога, котрый по лѣтахъ многихъ Русинѣвъ знову помиловаль; промовляемъ въ справѣ оулюбленного намъ наря нашего, жаеать; Ёмуже вѣрнѣйшими мы, а онъ сего рады добра нашего промавляемъ до Васъ именовъ народа руского галицкого въ спѣльной нашой справѣ рускѣй, подаваючи Вамъ долонь къ соединенію; щобы вси Русины були однимъ сплнымъ въ спѣльнѣмъ сообщенію щасливымъ народомъ и вѣспѣльными божіими и царевыми дарованіи, такъ якъ иніи свободни народы, вѣспѣльне оутѣшались. Але ктожъ то Вы, до котрыхъ нускаемъ сіе слово наше? И Вы братья такожъ Русины, такъ якъ и мы; вы плоть и кровь наша, бесѣдуете тимъ, що и мы языкомъ, исповѣдуете тую самую вѣру, котру и мы, и былисте доси такъ нещасливими якъ и мы. Праотци ваши були иногда свободнымъ и сильнымъ народомъ, царь ихъ владѣль многими людьми ѳтъ Татрѣвъ ажъ далеко по Дунай. Але надѣйшли Мадяры, нарѣдъ дыкѣй, незнающій землю оуправляти, гудуючій ся коньскимъ мясомъ; ти выгубили вси народы, ихже побѣдили; ти то и на предкѣвъ вашихъ напали, замогли въ двоухъ битвахъ кєрвавыхъ и истребили нарѣдъ вашъ а оутопившуся въ бѣгствѣ послѣдному цареви вашему Заланъ, поубивали бояры ваши, оставивши токмо толко людей, колько имъ треба было, щобы кимъ робити. И тогда забрали найкрасшу землю ѳтъ вашихъ попередникѣвъ, и наложивши имъ паньщину и иніи прикріи оутяжливости, яки доси и Вы двигалисте. Тимъ способомъ неволили Васъ лѣтъ тисящъ, такъ бо оуже давно ѳтъ коли на край вашъ Мадяры найшли, и научилися ѳтъ Васъ, Славакѣвъ и Нѣмцѣвъ землю обрабляти; но и теперъ еще якъ Вамъ добре свѣдомо, сами до працѣ не скори, зрабляють поля свои спускающіиися зъ горъ Русинами и Словаками.

Але и Вамъ возбудилъ Богъ добродушнаго царя Фердинанда. Онъ оувидѣль и вашу нужду; мудрымъ правомъ въ року 1848 данымъ, внеслъ всякѣи паньскѣи повинности и данины, и освободилъ изъ яра ѳтъ тисячъ лѣтъ Васъ угнѣтающаго. Но и потому ще когда добрый царь нашъ, всякѣи паньщины, десятины и прочіи данины дароваль, не оустала злосливость и напасть мадырска. Они радибы сами на цѣлый край позостати, яко ихъ однихъ Богъ сотворилъ, иніиже вси народы а особливе васъ принуждають Мадярами статися, щобысте Вашъ языкъ забули, а нато мѣсть оучилися чужого; никто бо, скоро не оумѣль по

мадарски не могль жадного хотьбы наименшого оуяду доступити; а всяки приказы, письма окружни, и вси коммисси насилано Вамь въ языкѣ мадарскомъ; вашже языкъ такъ якъ и Вы сами съ всемы понпженіи, и до того приходило, жеся треба було встидати Русиномъ зватися, бо мадаръ панувавъ на земли вашой, а его присловье Tot nem ember (Славячъ не человекъ). Но теперь має то по Божой воли инако быти однакже Вамъ подобаєтъ въ томъ всподдѣлати, и ласки царской достойными показатися; не завѣрати и оуповати, а наименше повинуватися ворохобникомъ и супостатомъ, ихже Кошутъ Вамъ насилает; ти то туманяте Васъ на вси стороны, ошукуютъ, окрадають, дань военну одну по другой выбираютъ, а наветь заляглии позосталости, котри царь добротливый съ взгляду на нищету вашу отъ року до року вамъ опускаль, съ неублаганымъ твердодушьемъ такъ вынуждають, же громады многи на жебры прійшли. Сынѡвъ вашихъ побравши ихъ насилемъ, принуждають ихъ ставати до бѡйки противъ добротливому цареву, а тымъ самымъ противъ намъ братіямъ, противъ Сербомъ и Кроатомъ, котри также Братія вамъ суть, и за царя много оуже крови проляли и доси проливають, вашихъ сынѡвъ и прочихъ Славянъ ставятъ на воишѣ въ первіи шари, щобы ти, котри по ихъ мнѣнію людьми не суть, скоро погибли, а Мадяры предолѣвши славянскою и рускою кровію болшѣ шѣтця для себе позыскали, и свободно пановали.

Про тоє зываемъ Васъ въ имя Боже и вѣры святѡи, царя рады и вспольной народовости нашой, повстаньте вси яко оденъ мужъ, и соединѣтъ силы вашіи съ войскомъ царя нашего и россійского для изкорененія мятежи; подавайте всегда скорую помочъ войску тому, показуйте дороги, оудѣляйте певныхъ вѣдомостей, не захпляйте мятежниковъ, анѣ тайте тоє, що они вознамѣряють; представляйтеся всегда латвыми и охочими въ томъ, чого отъ васъ требуютъ, и не оутягайтеся отъ жертвъ, хотьбы прикрѣйшихъ; а скоробы воиначальники цареві того отъ васъ жадали, не оусумнѣвайтесь станути вси подъ оружіе и выступити противъ мятежи мадарской, такъ якъ отцы ваши иногда подъ проводомъ памятославного Священника Гедерманского противъ Ракочому выступили, и такъ якъ то Русины оумѣють подвизати ся. Оусмиреніе мятежи, и новерненіе покоя въ край, будетъ токмо въ ползу нашу, бо ажъ по сему якъ тоє наступитъ, можетъ бути и будетъ добре.

Не судѣтъ однакже якобы царь помочи отъ васъ необходимо потребенъ булъ; царь доложенъ побѣдити и побѣдить; ци то съ вами, ци кромѣ Васъ, ци противъ Вамъ, бпъ бо силенъ есть; а до того идетъ можный царь россійскій съ великою силою въ помочъ ему. Тоє чимъ васъ обманити хотятъ, якобы Кошутъ могль оутримати и перемочи, суть истинній баламуцтва; такъ якъ и то все есть огидна ложь, якобы ему

Французы, Англикане або Турки въ помочь прибули. Никто зъ нихъ Кошутови помочи не дасть, и дати не може. Французы бо и Англики якъ не суть сусѣдами, такъ и гадки ихъ не занимають ся Мадярами; край ихъ далеко, лѣтати не могутъ, анѣ зудолали бы перебитися snadно такъ многими краями; а Турки знаютъ добре и шанують силу можлиого царя Россійского. Але даймо на тоє, щобы тыхъ послѣднихъ закортѣло Кошутови въ помочь прійти, чибысьте Вы яко христіане возхотѣли сполучитися съ бѣсурманами противъ цареви вашому? Не дай того Боже! не вѣруйте огидной ложи Кошутови кромѣ людей (?) безбожныхъ, немирныхъ, або оуведенныхъ, котри меже своими въ згодѣ и милости жити не могутъ, котри про тоє стали ся яко отребы свѣта; никто больше ему въ помочь не прійде; а же Россіане прійшли и силно противъ нему дѣлають, тоє добрѣ знаете. Ажъ якъ Кошуть и мятежь побѣжденій будуть, ажъ въ той часъ чогось лѣпшого надѣяти ся можете, ажъ тогда гараздъ буде; тогда бо въ мирѣ и супокою плоды трудовъ вяшихъ свободно поживати будете, Бога безъ всякого пренятства и непокоєня хвалити, и не осмѣлится жаденъ Мадяръ такъ якъ теперь Вамъ розказувати; будете бо сами панами въ земли вашей пѣдъ областію и заступленіємъ правого царя вашего; и языкъ мадарскій не буде мати преимущества будете бо въ всѣхъ справахъ вашихъ власного своего оупотребляти, и въ немъ просвѣщатися. А тогда совокупимъ моленія наша до царя, щобы всѣхъ вѣрныхъ ему Русинѣвъ въ край оденъ сполучилъ, а такъ братя оукрѣплены соединеніємъ, на взаємъ себѣ по силахъ нашихъ къ спѣльному благополучію въ милости помагати будемъ: тогда имя руское прославится, а доли лучшей народа руского доси такъ пониженного, сосѣди завидувати будутъ.

Тоє до чого мы вдыхаемъ, отримали оуже ѡтъ мзлостивого царя Сербове и Кроаты, хотъ ихъ далеко менше якъ насъ; алежь бо они били и еще бують крѣпко съ мятежниками, и тымъ чиномъ приобрѣли ласку цареви. И Румыны творити мають особную ѡтъ Мадярѣвъ независлу область; былوجبъ то дуже смутно и огидно, ащобы сами токмо Русины позостали въ неволи мадарской прочіимъ Славяномъ и свѣтови цѣлому на глушь. Оуховай Боже того! Про тоє еще разъ повтаряемъ: повстаньте крѣпко за вѣру вашу, царя, народность и языкъ вашъ, за миромъ, забезпеченіємъ имѣнія вашего, за союзи и чада ваши, однимъ словомъ, за все, що Вамъ найсвятѣйшимъ быги може; а когда приложите ся силне къ побѣжденію мятежниковъ и оружію царскому побѣдiti ихъ допоможете, тогда погадайте о насъ и вспѣльной народности нашей, и сѣединѣть оусилія ваши съ нами въ тѣмъ, щобы въ сообщенію всѣхъ насъ, котри одного происхожденія, одной сьмо крови, однакимъ бѣсѣдуемъ языкомъ, отечество Русинѣвъ ѡтъ долгой неволи двинулося,

и мы вси совокупно одну область подъ владѣніемъ благого царя нашего творили, аже доброта и справедливость милостивого монарха нашего, который оуставою конституційною зъ дня 4 марта с. р. рѣвное оуправленіе всякой народности выреклъ, на тое желаніе наше призолилъ тымъ певнѣйше надѣяться можемъ, коли оуже теперь людей назначити и выслати до Васъ благоволилъ, щобы въ духу тои оуставы правду для Русинѣвъ оустановити, а надужитя мадярскія на завше знести.

На остатокъ пріймѣтъ просимъ искренную подяку за пріязное пріяте рускихъ нашихъ воиновъ; по желанію нашомъ, одозвою зъ дня 21 Ноембра 1848. вамъ обявлено; тое яко явный доказъ жичливости вашей почитаючи всѣхъ васъ миліи намъ Братя щирымъ сердцемъ по-здоровляемъ и взаимной вашей любвѣ поручаемся.

Въ Львовѣ дня 20. Липца 1849.

Одъ Головнои Рады Рускои.

МАТЕРІАЛИ ДО ІСТОРІЇ

суспільно-політичних і економічних відносин Західньої України.

Подає Михайло Грушевський.

XLIV.

Кор. Казимир надає німецьке право місточку Краснополю (Нижанківцям) в повіті Перемишльськїм, 27 липня 1448 р.

In nomine Domini. Amen. Ad perpetuam rei memoriam. Ne error oblivionis gestis sub tempore versantibus in posterum pariat detrimenta, alta regum et principum decreverunt consilia ea litterarum apicibus et testium annotatione perennari, ne lapsu temporis evanescant, proinde nos Casimirus Dei gratia rex Poloniae, necnon terrarum Cracoviae, Sandomiriae, Siradiae, Lanciciae, Cuiaviae, magnus dux Lituaniae Pomeraniaeque dominus et heres Russiae etc. significamus quibus expedit universis, presentibus et futuris, tenore presentium mediante, quomodo oppidum nostrum Crasnopol hominum affluentia adimplere et ipsius conditionem meliorem facere instantiisque et petitionibus humilibus, nobis pro parte consulum et totius communitatis dicti oppidi Crasnopol porrectis, benigno permoti volentesque eos gratiis nostris prout et civitates eae et oppida ipsis gaudere et praevenire ¹⁾ et amplecti, ipsum oppidum nostrum Crasnopol in districtu Premysliensi situm, prout in suis metis, finibus et graniciebus, longe lata (!) et circumferentialiter extitit distinctum et limitatum, de iure polonico et quovis alio in ius theutonicum, quod maideburgense dicitur, transferimus perpetuo duraturum, removimusque ibidem omnia iura polonica et quaevis ea et consuetudines universas, quae ipsum ius theutonicum ut saepe perturbare consueverunt. Eximimus insuper, absolvimus et perpetuo liberamus omnes et singulos incolas, oppidanos predicti nostri oppidi Crasnopole ab omni iurisdictione et potestate omnium regni nostri Poloniae palatinorum, castellanorum, capitaneorum, iudicum, subiudicum, camerariorum et succamerariorum ceterorumque dignitariorum et officialium ac ministerialium eorundem, ut coram ipsis aut ipsorum aliquo pro causis sive magnis sive parvis, puta furti, incendii, homicidii, mutilationis membrorum seu aliis enor-

¹⁾ В книзі: praeventibus.

mibus excessibus citati minime respondebunt nec aliquas penas solvere tenebuntur, sed oppidani et incolae oppidi predicti coram ipsorum advocato, advocatus vero coram nobis vel nostro iudicio generali, dum tantum per literam nostram sigillo nostro sigillatam fuerit evocatus vel citatus, et hoc si in reddenda iustitia fuerit negligens et remissus, tunc non aliter, quam suo iure theuthonico predicto de se querulantibus respondere sint astricti. In causis autem criminalibus et capitalibus superius expressis advocato pro tempore existenti iudicandi, puniendi, sentiendi, pectendi (!) et condemnandi plenam damus tenore presentium facultatem, prout hoc ipsum ius theuthonicum in omnibus suis punctis, conditionibus, articulis et clausulis postulat et requirit, iuribus tamen nostris in omnibus semper salvis. Praeterea volentes, ut idem oppidum nostrum Crasnopole meliora recipiat incrementa, omnes eius inhabitatores et incolas ab omnibus teloneis eisque exactionibus, poduodis curruum et equorum penitus eximimus et liberamus, stante duntaxat libertate coram ipsis, per nos per decennium in eis nostris literis specialibus data et concessa. Postquam autem libertas huiusmodi eorum expirabit, nunc solum volumus eos esse ad dandum poduodas curruum obligatos. Insuper ex speciali nostro favore omnibus vectoribus et mercatoribus dicti oppidi et eius per huiusmodi oppidanum cum rebus seu mercibus quibuscunque ad alias civitates transeuntibus dedimus omnimodam facultatem viis rectis ad oppida Krzywca, Dubiecko et alia ire, progredi, taliter tamen, quod teloneum Praemisliae dent et realiter in Crasnopole apud teloneatorem aut cui huiusmodi telonei exacta reponant. Item predicti oppidanei omnes domos, areas, prata, agros, hortos, quae ipsis dantur et ex-mensuratae sunt, habebunt et possidebunt cum eorum successoribus legitimis nunc et in aevum obtinebuntque omnimodam potestatem ipsas seu ipsa vendere, alienare et commutare, prout unicuique eorum melius et utilius videatur expedire. Etiam predicti oppidani habebunt plenum posse pro suis usibus pisces in ripis fluvii Wiar piscari. Item volumus, ut nullus audeat potum aliquem puta vinum, medonem vendere et propinare absque consulum scientia et praesertim absque consensu. Item quando aliae nostrae civitates et oppida ex mandato nostro seu ad expeditionem aliquam, tunc ipsi oppidani nostri erunt ad expediendum curruum quatuor equorum aut boum pro eadem expeditione nobis aut cui mandabimus obligati. Praeterea predictis oppidanis damus ac donamus plenam facultatem in omnibus civitatibus et oppidanis (!) tam nostris quam aliis quibuscunque omnes res puta turmas, pelles tam magnas quam parvas easque res mercenales emere absque quovis impedimento et aresto. Insuper dedimus, concessimus

predictis oppidanis circa idem oppidum hortos disponere et locare pro eorum utilitate cum sciencia advocati, de quibus ipse advocatus tertium denarium habebit tollere et levare. Item donavimus et dedimus oppidanis iam dictis pratum commune alias pastewnik, quod iacet inter fluvium Wiar et agros villae Zabłocce, pro eorum utilitate et profectu cum omni iure, quem ad modum villae eadem ante erectionem habebant. Postquam autem huiusmodi oppidanorum incolarum de Crasnopole libertas per nos in eis litteris ipsis data expirabit, tunc quilibet eorum agrum colens de mante (!) quolibet possesso unam marcam melioris monetae in regno nostro Poloniae currentis et numeri soluti (!) cum duabus mensuris avenae, duobus pellis, duobus caseis et duodecem ovis super festum sancti Martini singulis annis nobis et nostris legitimis successoribus soluere consuetis dare sit astrictus pro omnibus laboribus et aliis solutionibus et angariis, — harum quibus sigillum nostrum praesentibus est appressum testimonio litterarum. Actum in Leopoli die sabbathi proximo post festum sancti Iacobi apostoli anno Domini millesimo quadringentesimo quadagesimo octavo, praesentibus ibidem magnificis ac generosis Ioanne de Ciszow castellano et capitaneo cracoviensi, Petro de Sprowa palatino et capitaneo leopoliensi, Dobrogostio de Ostrorog camenecensi, Hincza de Rogowo rospiriensi, Ioanne de Brande spicimiriensi castellanis, Ioanne de Sczegeczyn dapifero sandomiriensi et capitaneo lublinensi et aliis quam plurimis fidedignis testibus circa praemissa. Datum per manus magnificorum Ioannis de Konicpole cancellarii et Petri de Szczegoczyn vicecancellarii regni Poloniae sincere nobis dilectorum atque eiusdem magnifici Ioannis de Konicpole regni Poloniae cancellarii et capitanei syradiensis.

Грамоту сю в потвержденню кор. Жигимонта-Августа з 1558 р. вписано до книг перемиського земства на жаданне famatus Francis-cus Chrosciel consul civitatis Nizankoviensis, Львів. краєв. архив кн. зем. перем. 122 с. 1145.

XLV.

Кор. Казимир позволяе Фридриху Бучацкому передати с. Олексичі в пов. Червоногородським шл. Олександру Говорку, 19 серпня 1448 р.

Kazimirus, Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lithuanie et heres Russie, significamus tenore presentium quibus expedit universis, quomodo in nostre maiestatis aliorumque regni nostri baronum protunc nobiscum residencium presencia constitutus magnificus Theodoricus de Buczacz, castellanus et capitaneus camenecensis, non compulsus, non coactus, nec aliquo sinistro errore seductus, sed sanus mente

pariter et corpore existens amicorumque suorum sufficienti fretus consilio ac ipsius matura deliberatione prehabita, villam Olexinicze in fluvio Sereth in terra Podolie et districtu Czyrwonogrodensi, super qua villa prefatus Theodoricus centum marcas habuit inscriptas, cum eo iure sicut solus tenuit ac possedit, et cum prefatis centum marcis ipsi in prefata villa inscriptis condescendit nobili Alexandro dicto Goworek de Chmielowo, coram nobis resignavit, — ad quam resignationem nostrum presentibus damus consensum, — cum omni iure et dominio necnon cum omnibus et singulis utilitatibus, censibus, fructibus, redditibus, proventibus ac campis, agris, pratis, fluminibus, lacubus, stagnis, paludibus, piscinis, piscaturis, ripis, rivulis, torrentibus, molendinis et eorum emolumentis, aquis et earum decursibus et aliis quibusvis attinentiis et pertinentiis, ad predictam villam quomodolibet pertinentibus, quocunque nomine aut vocabulo nuncupantur speciali, per ipsum Alexandrum et suos successores legitimos habendum, tenendum, uti-fruendum ac pacifice et quiete possidendum tamdiu, donec predictae centum marce sepefato Alexandro Goworek plenarie et integre fuerunt persoluite; quibus exolutis, possessio predictae ville ad nos aut nostros successores legitimos devolvetur ac redundabit pleno iure, iuribus tamen nostris regalibus et stacionibus in omnibus semper salvis — harum quibus sigillum nostrum presentibus est appensum testimonio literarum. Actum in Camieniec feria secunda infra octavas assumptionis Marie Virginis anno Domini millesimo quadringentesimo quadragessimo octavo. Relatio magnifici Iohannis de Coneyczpole regni Polonie cancellarii et capitanei siradiensis.

Кор. Метрика варшавська кн. 10 л. 30 в.

XLVI.

Кор. Казимир записує шл. Івану Курилу 50 грив. на маєностях в Камінецькім повіті, 20 серпня 1448 р.

Kasimirus, Dei gracia rex Polonie, magnus dux Lithuanie et heres Russie, significamus tenore presentium quibus expedit universis, quomodo consideratis fidelibus serviciis et constantis fidei meritis, quibus nobilis Iwan Curilo nostre meruit placere maiestati et signanter in terra nostra Podolie, ipsam terram nostram de inimicis Thataris premuniendo, horum intuitu volentes ipsum nostris prosequi favoribus et ad servicia nostra facere prompциorem, sibi et suis successoribus legitimis in et super vastitate alias na pustyni Lachnowo, Syedlicze, Na babynye dolinye, in terra Podolie et districtu Camenecensi sit(is), quinquaginta marcas monete et numeri polonicalium, quadraginta octo grossos marcam in quamlibet computando, dedimus, dona-

vimus damusque et donamus et largimur graciōse; cum omnibus et singulis prefate vastitatis aut ville in ea locande utilitatibus, fructibus, censibus, redditibus, proventibus, agris, campis, pratis, silvis, borris, mericis, gais, nemoribus, sareptis, iudaginibus, mellificiis, fluviis, fluminibus, lacubus, stagnis, paludibus, piscinis, piscaturis, rippis, rivulis, torrentibus, molendinis ac eorum emolumentis per ipsum Iwan Curilo et suos successores habendum, tenendum, utifruendum ac pacifice possidendum tamdiu, quousque prefate quinquaginta marce sibi per nos aut nostros successores fuerint persolute; quibus solutis prefate vastitatis possessio aut ville in ea locande ad nos devolvetur pleno iure. Ita tamen, quod prefatus Iwan Curilo in prefata vastitate et sui successores legitimi residentiam facient personalem, casu vero, quo in eadem vastitate prefatus Curilo ac sui successores legitimi residentiam non facerent personalem, extunc ipso facto ipsa bona ad nos et nostros successores devolventur ac de eis disponere poterimus, prout nostre placebit maiestati. Prefatus etiam Iwan Curilo contra inimicos consurgere debet et sui successores legitimi, quocienscunque fuerit opportunum ipsis ad resistendum, iuribus tamen regalibus ac stationibus per omnia semper salvis — harum quibus sigillum nostrum presentibus est appensum testimonio literarum. Actum et datum in Camyenez feria tertia infra octavas assumptionis Marie anno Domini millesimo quadringentesimo quadragesimo octavo. Relatio magnifici Iohannis de Conyeczpole regni Polonie cancellarii.

Кор. Метрика варшавська кн. 10 л. 33.

XLVII.

Кор. Казмир записує шл. Верону 50 грив. на с. Стичові в Камінецькiм повіті, 20 серпня 1448 р.

Kasimirus, Dei gracia rex Polonie, magnus dux Lithwanie et heres Russie, significamus tenore presentium quibus expedit universis, quomodo cupientes loca regni nostri, hostium incursibus vastata, hominum affluentium adimplere, ipsa quoque ad resistendum cunulis (!) nostris populosa multitudine gentium instaurare, consideratisque fidelibus serviciis et constantis fidei meritis nos nobilis Vyeron, quibus nostre complacuit maiestati, horum intuitu volentes ipsum nostris prosequi favoribus et ad servicia nostra facere promciorem, sibi et suis successoribus legitimis in et super vastitate dicta Sticzowo, in fluvio Ladawa in terra Podolie et districtu Camenecensi sita, quinquaginta marcas monete cracoviensis et numeri polonicalis soliti, puta marca pro qualibet quadraginta octo grossos numerando, dedi-

imus, donavimus donamusque, damus, inscribimus presentibus et largimur gracie cum omni iure et dominio ac cum omnibus et singulis utilitatibus, fructibus, proventibus universis, ad prefatam vastitatem spectantibus, puta campis, agris, pratis, silvis, borris, galiis, nemoribus, sareptis, indaginibus, mellificiis, fluviiis, fluminibus, lacubus, stagnis, paludibus, piscinis, piscaturis, rippis, rivulis, torrentibus, aquis et earum decursibus, molendinis faciendisque et eorum emolumentis, per ipsum Veron et suos legitimos successores habendum, tenendum, utifruendum et pacifice possidendum tamdiu, donec prefate quinquaginta marce sepefato Veron et successoribus legitimis plenarie et integre fuerint persolute; quibus exolutis, possessio vastitatis predicte aut ville in ipsa locande ad nos aut nostros successores devolvetur ac redundabit pleno iure. Ita tamen, quod prefatus Veron et sui legitimi successores semper residenciam facere tenebuntur, casu vero, quo prefatus Veron personaliter non resideret, extunc bona dicta ipso facto ad nos et nostros successores devolventur et de eis poterimus disponere, prout nostre placebit maiestati. Etiam prefatus Veron et sui successores legitimi ad resistendum inimicis consurgere debent, tenebuntur et erunt astricti tocies, quociens fuerit oportunum, iuribus tamen nostris regalibus semper salvis in omnibus — harum, quibus sigillum nostrum presentibus est appensum, testimonio literarum. Actum et datum in Kamyenez feria tertia infra octavas assumptionis Marie anno Domini millesimo quadringentesimo quadragesimo octavo. Relacio magnifici Iohannis de Conyeczpole, regni Polonie cancellarii.

Коронна Метрика варшавська кн. 10 л. 33 в.

XLVIII.

Король Казимир надає шл. Дашку і Сеньку маєтности в пов. Камінецькїм (1448 р.).

In nomine Domini. Amen. Quum tunc multis errorum et dubiorum prudenter occurrimus incomodis, dum gesta etatis nostre literarum apicibus et testium annotatione perhennamus, proinde nos Casimirus, Dei gracia rex Polonie necnon terrarum Cracovie, Sandomirie, Siradie, Lancicie, Cuiavie, magnus dux Lithuanie Pomeranieque dominus et heres Russie, significamus tenore presencium quibus expedit universis, presentibus et futuris, tenore presencium mediante, quomodo cupientes loca hostium regni nostri vastata insulibus hominum multitudine adimplere ipsa quoque ad resistendum eunulis nostris hominum multitudine instaurare consideratisque fide

libus serviciis nobilium Dasconis et Syenkons, quibus nostre complacuerunt maiestati et in posterum aucto fidelitatis ipsorum studio placere poterint, harum intuitu volentes ipsos gratie nostre prosequi favoribus et ad servicia nostra reddere promciores, ipsis et ipsorum legitimis successoribus vastitates in Crynycza sub silva Spyechorow et aliam in fluvio Morachwa, quam Rath tenuit, in terra Podolie et districtu Camenecensi, cum omnibus et singulis (кінця не виписано — мусів бути такий як в попередній).

Кор. Метрика варшавська кн. 10 л. 34.

XLIX.

Кор. Казимир надає шл. Флоріану Дзеберському с. Ярославку в пов. Камінецьким (1448 р.).

Kasimirus, Dei gratia rex Polonie, magnus dux Lithuanie et heres Russie etc., significamus tenore presencium, quibus expedit, universis, tenore presencium mediante, quomodo consideratis diligentibus serviciis et constantis fidei meritis, quibus nobilis Florianus Dzeberski, cubicularius noster, sincere dilectus, a temporibus iuvenilibus nostre exhibuit maiestati et in futurum aucto fidelitatis sue studio exhibere poterit, harum intuitu volentes ipsum nostris, ut meruit, prosequi favoribus et ad servicia nostra reddere promciores, sibi villam nostram Iaroslawa dictam in terra Podolie et districtu Camyenecensi (кінця не виписано).

Кор. Метрика варшавська кн. 10 л. 35.

L.

Кн. Земовіт і Володислав означають дотацію для капеляна при костелі на передмістю в Буську; 28 лютого 1456 р.

Semouitus et Wladislaus, Dei gratia duces Masoviae, Russiaeque principes etc. significamus etc., quod nos perponderantes, ecclesiam beate Virginis in suburbio oppidi nostri Busko rectore fore destitutam et nimium desolutam, volentesque salute predecessorum nostrorum et nostro consulere, ipsam ecclesiam honorabili Stanislao, presbitero, contulimus sibi que tres marcas grossorum monete et numeri polonicalium, in quamlibet marca[m] quadraginta octo grossos computando, octo vlnas panni stuczego quolibet annorum, et pelliceam agninam super duos annos de theloneo nostro buscensi dari assignauimus expensasque pro prandio et coena quolibet dierum in castro siue curia nostris per capitaneum nostrum buscensem siue wojewoda[m] ipsius ministrandas, et

pro sero anforam ceruisiae, in qua essent due vrnae, et duo lumina quolibet dierum per eundem capitaneum sive woiewodam sibe etradenda. Mandamus igitur vobis capitaneo, woiewode et allis offitialibus nostris buscensibus, quatenus omnia et singula sic notata ipsi capellano et eius successoribus debeatis adimplere, gratiae nostrae sub obtentu, tuque theloneator belzensis siue buscensis¹⁾ pro tempore existens dictas tres marcas sibi quolibet annorum etradere non ommittas, per tres fertones super quolibet quatuor tempora etradendo, qui capellanus super qualibet solutione littera sua te quietabit. In cuius rei etc. Actum et datum in Busko die dominico Oculi 1456, praesentibus etc. necnon Ratiborio de Solieiewo cancellario curiae, qui praesentia habuit in comissis.

З ревізії прав 1564. — Кор. Метрика моск. арх. мін. справ. IV. В. кн. 17 л. 257 в.

LI.

Кор. Казимир надає Яну Тенчинському конфісковані у їх державців села в пов. Грубешівським, 26 падолиста 1458.

In nomine Domini. Amen etc. Nos Cazimirus etc. significamus etc., quomodo consideratis fidelibus, assiduis, diligentibus et nobis gratis obsequiis, curis et laboribus, quibus magnificus Ioannes de Thenczin palatinus crac., sincere nobis dilectus et coronae nostrae gratē dilectus, in arduis necessitatibus semper insiduando complacere (sic) atque ut in posterum aucto tempore ad similia faciēda eum reddamus promptiorem, damus, donamus et largimur perpetuo sibi ac suis successoribus legitimis villas nostras in terra Chelmensi et districtu Hrubiesouiensis sitas, quas per quandam negligentiam et occupationem nostram terrigenae quidam terre et districtus Belzensis hactenus occupauerunt et possiderunt, qui etiam infra transactas belli expeditiones, in terras Prussiae cum omnibus terris nostris factas, nobiscum more aliorum subditorum et terrigenarum nostrorum interesse non curauerunt et neglexerunt. Quas quidem villas praefatas dictus Ioannes de Thenczin palatinus crac. vel sui legitimi successores cum omnibus illarum censibus, prouentibus, redditibus, laboribus, fructibus, vtilitatibus, agris, pratis, campis etc. et generaliter vniversis utilitatibus, quibuscunque nominibus censeantur, quaecumque in praefatis villis sunt vel in posterum fieri possunt, habebit, tenebit, possidebit, perpetue per ipsumque palatinum aut successores suos legitimos haben-

¹⁾ В кнзизі: theoloneator.. bascen?

das¹⁾, tenendasque et possidendas, vti fruendas, dandas, donandas, vendendas, comutandas, alienandas et iuxta praefati palatini crac. aut suorum successorum legitimorum voluntatem et intentionem convertendas. Datum Crac. die dominico ante festum seti Andreae anno Do. 1458, praesentibus (нема). Relatio dni Ioannis epi wlad. et r. P. vices.

З ревізії прав 1564 р. — Кор. Метрика моск. арх. мін. справ. IV. В. кн. 17 л. 276 (села в титулі: Mircze, Modrin et Mikulin).

ЛІІ.

Кор. Казимир наказує перемиському старості, аби не кривдив селян села Медики і не обтяжав їх панщиною й податками над давній звичай, 18 марта 1460 р.

Kazimirus, Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lithuaniae, Russiae Prussiaeque dominus et heres, magnifico Predborio de Konieczpole, castellano sendomiriensi et capitaneo praemisliensi, sincere nobis dilecto, gratiam regiam et fauorem. Magnifice, sincere nobis dilecte! Venientes ad nostre maiestatis conspectum homines nostri de Medyka, graui exposuerunt in querella, quomodo sinceritas tua ad labores insolitos et exactiones inconsuetas astringit, noua super eos imponendo in praeiudicium ipsorum et grauamen non modicum, campumque dictum Paszne, quod diuae memoriae serenissimus princeps dominus Wladislaus rex, praedecessor noster, ipsis dedit et donauit graciose, sinceritas tua abstulit et ab eis alienauit. Pro tanto sinceritati tuae comittimus, eandem requirentes et mandantes, quatenus praefatos cmetones et homines nostros de Medyka ad labores nouos et insolitos exactionesque inconsuetas sinceritas tua non adstringat, sed eos omnino penes antiquam consuetudinem conseruari faciat, videlicet, ut asserunt, qui unum diem in septimana diu consuetum et obseruatum laborent et ab (!) ea, quae ab antiquo laborauerunt, nouis inuentionibus exclusis, laborare teneantur et laborent, ad noua eosdem non adstringendo exactionesque insolitas dictas pobory, quas si ex antiquo non soluebant, sinceritas tua in eis extorquere et exigere non faciat, campumque praefatum, ex quo eis, ut praemissum, est donatum et largitum, et in possessione ipsius fuerunt, e conuerso sinceritas tua dimetiri faciat et demandet iuxta literam donationis, quam asserunt sinceritatem tuam accepisse ab eis et in hactenus retinere, — ut ipsi homines nostri donationibus, iuribus, consuetudinibus antiquis gaudeant et vti fruantur, alias pro gratia nostra non factura. Datum in

¹⁾ В книзі се habendas вручено перед suos.

Praemisl feria tertia proxima post Oculi anno Domini millesimo quadringentesimo sexagesimo. Perlectis in manus ipsorum reddant(u)r. Rellatio venerabilis Ioannis de Brzeschie, doctoris iuris vtriusque, archidiaconi gneznensis, regni Poloniae vicescancellarii.

Грамоту сю в потвердженнях 1578 і 1596 вписано до книг Сянницького гроду в тімже році 1596 на жаданне laboriosi Iwan Hebszow et Ilko Koziey de villa Медука — Львів. краєв. архив, книга сянницького гроду 23 с. 327.

LIИ.

Кор. Казимир позволяе Станіславу з Ходча викупити Камінецьке староство від Михайла Бучацкого, 18 грудня 1461 р.

Kasimirus, Dei gratia, rex Poloniae, magnus dux Lithwanie, Russie Prussieque dominus et heres etc. Significamus tenore presencium quibus expedit universis, quomodo attendentes alta fidei merita et continuorum gratorumque obsequiorum prestanciam, quibus magnificus Stanislaus de Chotecz, castellanus leopoliensis et capitaneus haliciensis nobis sincere dilectus, maiestati nostre placere meruit, auctoque sue fidelitatis studio merebitur in futuro, cupientesque castra et fortalicia regni nostri, presertim in confiniis sita, debita circumspectione providere, sibi Stanislae, castellaneo leopoliensi, intuitu premissorum castrum et civitatem ac alias capitaneatum Camenecensem nostrum terrarum Podolie, de manibus generosi Michaelis de Buczacz moderni capitanei ibidem in Camenecz redimere et exemere concessimus, admimus et indulsimus, tenoreque presencium mediante indulgemus, concedimus et admittimus graciose. Quod quidem castrum, civitatem et capitaneatum Camenecensem cum omnibus et singulis redditibus, preventibus, censibus, fructibus, obvencionibus, utilitatibus, villis, allodiis, agris, pratis, campis, silvis, nemoribus, indaginibus, sareptis, mericis, virgultis, borris, gaiis, rubetis, fluviis, fluminibus, rivulis, torrentibus, paludibus, lacubus, piscaturis, aquis et earum decursibus, molendinis aquatilibus et ventilibus ac eorum emolumentis, venacionibus, aucupacionibus et signanter cum omnibus appendiis, coherenciis, annexis, pertinentiis et spectanciis, quomodolibet ad prefatum castrum, civitatem et capitaneatum Camenecensem spectantibus et pertinentibus, eoque iure, dominio et proprietate, ac in eisdem summis pecuniariis, necnon modo, condicione et ordine, quemadmodum dictus Michael de Buczacz, modernus capitaneus cameneczensis, vigore inscriptionum et litterarum regalium in hactenus habuit et dictum capitaneatum tenuit et possedit, memoratus Stanislaus, castellanus leopoliensis, sive sui successores habebunt, tenebunt et possidebunt pacifice et quiete tam-

diu, quousque per nos aut nostros successores sibi Stanislaο aut suis legitimis successoribus summe pecuniarie, in quibus taliter exemerit, fuerint plenarie exolute. Quibus solutis, castrum, civitas et capitanealus Cameneczensis ad nos et nostros successores pleno revertentur iure. In casu vero, quo prefatum castrum, civitatem (!) et capitaneatum Cameneczensem nostris propriis pecuniis sive fertionibus, aut aliis pecuniis per regni subditos contribuendis, exemptum et redemptum de manibus prefati Michaelis fuerit, nichilominus propter indefessam servitorum constanciam prelibati Stanislai castellani leopoliensis, sibi castrum, civitatem et capitaneatum memoratum Cameneczensem cum omnibus attinenciis et proventibus, uti premissum est, damus, conferimus et largimur presentibus in tenutam et possessionem, eundem in capitaneum ibidem exnunc preficientes et deputantes graciose, — harum, quibus sigillum nostrum presentibus est appensum, testimonio litterarum. Datum in Novae civitatis convencione generali feria sexta proxima ante festum sancti Thome anno millesimo quadringentesimo sexagesimo primo. Relatio reverendi patris domini Ioannis de Brzesze, electi ecclesie cracoviensis, regni Poloniae vicecancellarii.

Коронна Метрика варшав. кн. 11 с. 542.

LIV.

Кор. Казимир переносить і записує на Червоногороді 500 грив., що Михайло Бучацкий мав записані на Камінці, 31 серпня 1464 р.

Cazimirus rex Poloniae etc. Quomodo volentes generosum Michaelē de Iaslowiecz, capitaneum camenecensem, de quingentis marcis pecuniarum monetae currentis, quas in et super castro et ciuitate Camieniecz habet inscriptas et denotatas circa exemptionem praefatorum castri et civitatis Camieniecz de manibus ipsius fiendam assecurare certumque et indemnem reddere, sibi Michaeli praedictas quingentas marcas, monetae currentis et numeri polonici consueti, 48 gr. in marcam quamlibet computando, in et supra castro, oppido et districtu nostris Czirwonigrod inscribimus, demonstramus, deputamus et assignamus per praesentes. Quae quidem castrum, oppidum et districtum Czirwonigrod memoratus Michael aut sui successores legitimi cum omni iure, proprietate et dominio necnon fructibus, censibus, redditibus, proventibus, agris, pratis, etc. et cum omnibus attinentiis et obventionibus vniversis, ad antedicta castrum, oppidum et districtum quomodolibet spectantibus, habebunt, tenebunt, vifruentur et iuxta litterarum continenciam, quas desuper habet et obtinet, possidebunt pacifice et quiete ad exolutionem vsque summae praefatae, nostris tamen

regalibus iuribus per omnia saluis. Datum in Brzescie feria sexta post festum scti Bartholomei apli 1464. Relatio reverendi patris dni Ioannis epi crac., r. P. cancellarii. Lectum per Albertum Zichlin r. P. vicecancellarium.

З ревізії прав 1564 р. — Кор. Метр. моск. арх. мін. справ. IV В кн. 17 л. 169.

LV.

Кор. Казимир потверджує за Волохом Івашком Лозинським дво-рище в с. Лозині, Львівського пов., з ріжними служебними обовязками, 7 цьвітня 1469 р.

In nomine Domini. Amen. Ad perpetuam rei memoriam. Convenit actus hominum, qui vetustate cadunt et successu temporis in oblivionem vertuntur, litterarum apicibus et testium annotatione perhennare, ne simul cum tempore evanescent. Proinde nos Cazimirus, Dei gratia rex Poloniae, necnon terrarum Cracoviae, Sandomiriae, Siradiae, Lanciciae, *Kuiawiae, magnus dux Lithwaniae, Russiae, Prussiae necnon Kulmensis, Elbingensis et Pomeraniae dominus et heres significamus tenore presentium, quibus expedit universis tam presentibus quam futuris, presentium notitiam habituris, quomodo attentis virtutibus et meritis servitorumque constancia nobilis Iwasko Lozinski Walachy, servitoris nostri fidelis dilecti, quibus magestati nostrae multipliciter extat comendatus gratumque se reddidit et acceptum horumque intuitu de liberalitatis nostrae munificencia sibi aream¹⁾ alias dworzysze in (villa Lozina in) terra et districtu Leopoliensi sitam, quam una cum (fratribus suis) a multis retroactis temporibus usque in (hactenus te)nuit et possedit cum omnibus eiusdem censibus, (fructibus) et redditibus, proventibus, necnon agris, pratis, (campis), hortis, silvis, boris, mericis et melificiis, ru(betis, vi)rgultis, nemoribus, indaginibus, dumetis, quer(cetis, pi)netis, fluviis, fluminibus, piscinis, piscaturis, (ri-vu)lis, rivis, torentibus, palludibus, molendinis et eorum emolumentis, aquis et earum decursibus et generaliter cum omnibus attinentiis, pertinentiis, coherentiis, spectantiis, apendentiis et observationibus universis, quocunque nomine sive vocabulo generali aut speciali nuncupatis, ad ipsam curiam alias dworzysze quomodolibet et ab antiquo spectantibus, nihil iuris, proprietatis aut domini pro nobis aut nostris successoribus penitus reservando eamque late, longe et circumferentialiter, prout in suis metis, limitibus, finibus, gadibus et graniciebus ipsa

¹⁾ В другій копії: curiam.

curia distincta existit situata et locata ac limitata, donatione perpetua et irrevocabili dedimus, donavimus, contulimus et largiti sumus, donamus *damusque, conferimus et largimur gracie perpetue et in aevum, presentis scripti patrocinio mediante, per ipsum Iwasko et legitimos successores tenendum, habendum, utfruendum, comutandum, alienandum, vendendum, nostro tamen ad id consensu pariter et assensu accedente, et *in usus suos suorumque successorum beneplacitos convertendum. Damus prefato Iwasko et presentibus concedimus in et super piscina, per ipsum in prefata villa et fluvio Lozina noviter disposita, facta et instaurata, molendinum aquaticum, in quo omnes eiusdem villae cmetones et incolae frumenta omnis grani pro libito voluntateque suis molire possunt et poterint, faciendi, disponendi, edificandi, construendi et denuo¹⁾ erigendi plenam et omnimodam tenore presencium facultatem et potestatem. Ratione cuius quidem donationis nuncupatus Iwasko et successores sui legitimi ad custodiend(as) metas, granicies et confinia terrarum nostrarum Podoliae ab insultibus, incursu et invasione Tartarorum sive quorumcunque aliorum hostium nostrorum tociens, quociens per nos aut capitaneum nostrum requisitus fuerit, in limitibus duntaxat et graniciebus terrarum in propriis equis et expensis transire et custodire tenebuntur et debebunt; postquam autem nos et²⁾ capitaneus noster ipsum Iwasko aut eius successores intra³⁾ metas et limites terrarum nostrarum ad custodiam huiusmodi mittere contigerit, extunc ipsum pro huiusmodi via expensis nostris providere tenebimur et debemus. Tenebitur etiam prefatus Iwasko et sui legitimi successores debebunt nobiscum aut cum capitaneo nostro leopoliensi in terra et districtu Leopoliensi ad investigandas et fugandas feras alias w obiazd transire ferasque ipsas investigare tociens, quociens requisitus fuerit et oportunum perpetuis temporibus duraturum⁴⁾. In cuius rei testimonium sigillum nostrum presentibus est subappensum. Datum in Leopoli feria sexta infra octavas sacratissimae Paschae anno Domini millesimo quadringentesimo sexagesimo nono, presentibus ibidem *reverendissimo in Christo patre domino Gregorio archiepiscopo leopoliensi, magnificisque, generosis et nobilebus Stanislao de Ostrow kalsiensi, Stanislao de Chodecz leopoliensi haliciensique et kamencensi capitaneo, Michaele Muzylo de Buczacz Podoliae palatinis, Dobeslao de Wisznicze lublinensi, Dobeslao de Sprawicza premisliensi, Dobeslao de Byszow belzensi castellanis, Ioanne de Rythwiany, regni Poloniae marschalco, Spytlkone de Iaroslaw premisliensi, Georgio Strumilo le-

¹⁾ В другій: de nouo. ²⁾ В другій: aut.

³⁾ В другій: extra. ⁴⁾ В сій: daturum.

opoliensi succamerariis, Paulo Lasinski¹⁾ subdapifero sendomiriensi chelmensique et belzensi, Raphaele de Iaroslaw leopoliensi capitaneo, Ioanne de Lubilzie²⁾ Dzialinski, Andrea Gorski et Floriano (de Zychlin cu)riensi, Ambrosio Pampowski, Alber(to Bielia)wski, Stanislaw Skarzynski notariis aulae (nostrae ac) aliis quam plurimis fidedignis. Datum per manus venerabilis Alberti de Zychlin, custodis sandomiriensis, gnesnensis, cracoviensis, wladislawiensis et posnaniensis ecclesiarum canonici et regni Poloniae vicecancellarii. Ambrosius Pampowski sc̄t.

Грамоту сю вписано до книг гродських львівських в 1579 р. — Львів. краев. архив кн. грод. львів. 338 с. 150. Другий раз вписана ся грамота на жаданне certae personae nobilium in villa Łozina тамже в кн. 339 с. 1836, з неї доповнені місця, видерті в першій обляті: вони поставлені в (), а деякі помилки, справлені на підставі сеї другої обляти означені зізвдкою; варіанти означені тільки децю цікавійші.

LVI.

Кілька записок королівської канцелярії про видані грамоти що до різних подільських осад, 1473—1484.

Anno Domini millesimo CCCCLXXIII feria quarta proxima ante festum Visitacionis Marie Virginis inscripte sunt quinquaginta marce pecuniarum in bonis Czaple in districtu Lethiczoviensi sitis, tenendum, habendum etc. In forma solita. Кн. 12 с. 145.

Datum in Vislicza feria tertia infra octavas Epiphaniarum anno Domini millesimo CCCCLXXIII. Item datum est privilegium super nundinas ad beneplacitum regie maiestatis opido Chmielnik in terra Podolie sito, tenute generosi Iohannis de Szprowa. С. 183.

Intercessio centum sexagenarum pro generoso Michaele de Buczacz, capitaneo snyathynensi apud nobiles Zophiam et Catherinam, filias nobilis Podolecz, facta, quas ipsis in bonis regalibus, videlicet Cozlkowcze in fluvio Kalusz sitis, regia mtas inscribit С. 203.

Anno eodem millesimo quadringentesimo septuagesimo quinto feria sexta ante festum sancte Catherine. Dominus rex comisit dare literas civibus cameneczensibus has videlicet quod nemo mercatorum aut aliorum quorumvis hominum debet aptare ceram pro venditione, pannos ulnatim incidere, aut quascunque negociaciones iuxta ipsam civitatem in villis et in aliis quibusvis locis exercere, quorum arrestum commissura est palatino Podolie et capitaneo ac consulibus cameneczensibus. С. 215 v.

¹⁾ В другій: Iasinski. ²⁾ В др.: Lubelczik de Kuro)zwak.

Kazimirus etc. Significamus etc. Datus est consensus Iwaszkoni Armeno¹⁾ super redimendis villis: Suslow et Popowcze in districtu Camencensi sitis, de manibus nobilis Anuska et sororum suarum in suma... pecuniarum eidem Anuska iuste inscriptis. Wylne in octava ascensionis Domini anno eiusdem millesimo quadringentesimo octuagesimo secundo, in forma cancellarie. C. 47.

Item in Vilna feria secunda post Oculi anno Domini 1484 data est quitancia super triginta florenos, quos Iwasko. Armenus in Thartariam recipere debet pro necessitate regia, ad Cuchta et Iurgiasch theloneatores belzenses. Кн. 14 с. 79.

Data est libertas oppido Skala super tres annos immediate sequentes, duntaxat dampna passa. Datum Sandomirie feria 3 ante festum Epiphanie anno Domini MCCCCLXXXV^o. C. 118.

Коронна Метрика варшав. кн. 12 і 14.

LVII.

Кор. Казимир потверджує Яцка Зедраника в володінню скупленого ним с. Заголовня (Зедраниковець), в пов. Хмельницькім, 28 лютого 1483 р.

Kazimirus, Dei gratia etc. Significamus tenore presencium etc., quomodo cum alias nobilis, Iaczko Zedranyk de Zalewlya certa bona hereditaria, videlicet villam Zaholownye in terris Podolie et districtu Chmelniezensi sitam, per nos nobili Hrin de eadem Zaholownye iure hereditario datam, coemisset et eiusdem ville pacificus possessor extitisset, supplicavit nobis, quatenus huiusmodi emptionem dicte ville iuxta iura et privilegia, que se super eandem dicit habere, eidem admitteremus et circa possessionem eiusdem conservaremus. Nos itaque, petitionibus suis annuentes, emptionem prefatam ratam habentes, circa iura et privilegia prefato Hrin concessa vi et in quantum iusta et legitima habentur, conservamus iuxta continenciam et tenorem earundem litterarum, — mandantes omnibus et singulis pallatinis et capitaneis terrarum Podolie pro tempore existentibus, quatenus prefatum Iaczkonem in emptione et possessione dicte ville Zaholownye non impediatis et impedire non admittatis. Datum in Grodno feria sexta ante dominicam Oculi anno Domini millesimo quadringentesimo octuagesimo tertio.

Коронна Метрика варшав. кн. 14 л. 55.

¹⁾ Сі два слова стоять в горі записки.

LVIII.

Кор. Казимир потверджує продажу Яном Фредром маєтностей в Скальськім повіті братам Бучацким, 29 вересня 1485 р.

In nomine Domini. Amen. Ad perpetuam rei memoriam. Ne actus hominum, qui sub tempore sint, successu temporis e memoria hominum elabantur, convenit eas litterarum apicibus et testium fidedignorum annotatione perhennare. Proinde nos Kazimirus, Dei gratia, rex Polonie, necnon terrarum: Cracovie, Sandomiriae, Siradiae, Lancicie, Cuiavie, magnus dux Lithwanie, Russie, Prussie ac culmensis, elbingensis et Pomeranie dominus et heres etc., significamus tenore presencium universis, presentibus et futuris, harum noticiani habituris, quomodo constitutus coram nobis et nostris consiliariis nobilis Iohannes Fredro de Pleschowice, non compulsus, non coactus, nec aliquo errore devio seductus, sed sanus mente et corpore existens, amicorum suorum fretus consilio et matura deliberatione prehabita, sponte et libere recognovit, quia generosis Michaeli, Stanislae et Iohanni de Buczacz, fratribus indivisis, filiis olim magnifici David, palatini Podolie et ipsorum heredibus legitimis, medietatem ville Schmankowcze et medietatem alterius ville dicte Sffankowcze in terris Podolie et districtu Skalnensi consistencium et super fluvium Sarnik sitarum, bona hereditaria uxoris sue legitime, que ipsa eidem Ioanni Fredro marito suo donavit et legitime resignavit, pro trecentis marcis numeri et monete polonicalium, quadraginta octo grossos marcam in quamlibet computando, et pro duobus equis valoris quinquaginta marcarum polonicalium vendidit et resignavit venditque et resignat, tenore presencium mediante perpetuo et in evum, cum omnibus censibus, prediis, areis, edificiis, silvis, borris, agris, nemoribus, gais, mericis, mellificiis, molendinis et eorum emolumentis, curiis, piscinis, angariis, laboribus, stacionibus, venationibus, aucupiis, lacubus, fluminibus et generaliter cum omnibus proventibus et utilitatibus universis, quibuscunque nominibus appellantur, nichil pro se aut suis successoribus reservando, atque cum omni iure dominio et proprietate, prout ea solus tenuit et possedit, ita longe, late et circumferencialiter, quemadmodum bona ipsa sunt limitata et distincta. Quam quidem vendicionem et resignationem, tanquam rite et legitime factam, una cum nostris consiliariis approbavimus et confirmavimus, approbamusque et confirmamus per presentes, decernentes ipsam robur perpetuum obtinere. In cuius rei testimonium sigillum nostrum presentibus est subappensum. Actum et datum in Snyathyn ipso die sancti Michaelis anno Domini millesimo quadringentesimo octuagesimo quinto, presentibus ibidem reverendis

in Christo patribus, dominis: Mathia camenecensi episcopo et Iohanne Thargowicki electo chelmensi, necnon magnificis et generosis: Iacobo de Dambno castellano et capitaneo cracoviensi, Mathia de Byn poznaniensi, Spithkone de Iaroslaw sandomiriensi et capitaneo leopoliensi, Iohanne de Pylcza Russie generali palatinis, Nicolao de Kurozwanky siradiensi et Nicolao Stadnycki premisliensi castellanis et aliis quam pluribus testibus fide dignis. Per manus venerabilis Gregorii de Ludbranz, regni Polonie vicecancellarii. Relatio eiusdem venerabilis Gregorii de Ludbranz, regni Polonie vicecancellarii.

Кор. Метрика варшав. кн. 14 л. 169.

LIX.

Кор. Ян Альбрехт звільняє м. Скалу від усяких податків і оплат на 15 літ, з огляду на її упадок наслідком татарського спустошення, 1 серпня 1498 р.

Iohannes Albertus etc. significamus etc., quia considerantes paupertatem et perniciem opidi et opidanorum nostrorum in Skala, ex frequentibus hostium incursibus, vastacionibus et depopulacionibus, in terris nostris Russie et Podolie hac tempestate contingentibus perpressam, volentes propterea opidanos ipsos efficere consolatos, ipsos et quemlibet eorum, opidum predictum nunc et in futurum incolencium, ab omnibus et singulis censibus, exaccionibus nostris et regni nostri, per eos nobis dari consuetis, et aliis nunc in regno nostro existentibus et in futurum etiam reipublice intuitu instituendis, quibuscunque nominibus dicantur et in futurum dicentur, de certa sciencia deliberacioneque nostra et consiliariorum nostrorum consilio, liberandos, eximendos et absolvendos duximus, liberamusque eximimus et absolvimus presentibus hinc usque ad decursum quindecim annorum, a data presencium computandorum. Quocirca universis subditis nostris cuiuscunque dignitatis et condicionis existentibus, quorum nunc interest et in futurum intererit, seriose mandamus, ut eos ipsos opidanos in libertate et exemptione predictis conservetis, secus facere non ausuri pro gracia nostra, — harum, quibus sigillum nostrum est subappensum, testimonio litterarum. Datum Cracovie feria tertia ante festum sancti Laurentii anno Domini millesimo quadringentesimo nonagesimo octavo, regni vero nostri sexto. Relacio reverendi in Christo patris domini Creslai, episcopi vladislaviensis et regni Polonie cancellarii.

Кор. Метрика варшав. кн. 17 л. 169.

LX.

Кор. Ян-Альбрехт дає Яцковичу князівства в с. Деревнім і Коблі, в старостві Самбірськім, 29 вересня 1499 р.

In nomine Domini. Amen Ad perpetuam rei memoriam. Nos Ioannes Albertus, Dei gratia rex Poloniae, supremus dux Lithwaniæ, neenon terrarum Cracoviae, Sandomiriae, Siradiae, Lancitiae, Cuiaviae Russiae, Prussiae, Culmensis, Elbingensis, Pomaeraniaeque etc. dominus et haeres, significamus tenore praesentium quibus expedit universis, praesentibus et futuris, praesentium noticiam habituris, quomodo volentes villam nostram nouae locationis Derewno dictam, circa fluvium Brzezniczka iacentem, ampliare sylvarum extirpatione, locare ad aliam villam nostram Coblo nuncupatam, diu locatam, ad meliorem conditionem reducere, in districtu Samboriensi sitam, considerantes etiam industriam prouidi Iaczkowicz, ad hominum uocationem et meliorem collocationem earundem villarum satis idoneum, scultetii seu kniasthwo in dictis villis Derewno et Koblo sibi et eius successoribus perpetuis temporibus tenendi, possidendi pacifice et quiete, vendendi et in vsus suos beneplacitos conuertendi dedimus, donauimus et concessimus gratiose praesentibus litteris nostris damusque sibi omnimodam facultatem et suis successoribus dictas sylvas extirpandi et excidendi ad ampliandas villas praefatas Derewno et Koblo, homines ad libertatem vocandi. Quibus quidem hominibus, taliter vocatis seu vocandis, dictarum sylvarum liberum usumfructum damus et concedimus et praesertim villae Derewno incipientes a fluuio Cathilimiecz usque ad pomarium dictum Lieniow, transeundo ad summitatem dicti fluuii Brzezniczka, vsque ad montem Krzemien, in quibus syluis peccora et peccudes ac alias utilitates habere possunt, sine tamen damno aliarum villarum. Hominibus vero in eadem villa Derewno collocatis vel collocandis damus quindecim annos libertatis, absoluentes ipsos interea temporis ab omni labore, tributo, datione. Libertate vero expirata incolae villae eiusdem secundum ius valachicum et more aliarum villarum nobis labores exercere tributaque et dationes soluere tenebuntur et eodem iure valachico gaudere debent. Ut autem praefatus Iaczko ad collocationem villae ipsius Derewno et villae diu locatae Koblo maiorem adhibeat operam, damus sibi in eisdem scultetiis per vnam aream integram, alias dworzisze. Concedimusque sibi in eadem villa nouae locationis Derewno (!) dicta molendinum erigendi, in quo duntaxat villae eiusdem incolae molere debent, de quo ipse et sui successores emolumenta percipient. Adiungimus sibi etiam ibidem in eadem villa Derewno tabernam. Expi-

rata vero libertate de incolis villae praefatae Derewno tertiam partem ipse scultetus omnium dationum, videlicet agnorum, porcorum, columbationes consuetas, tortas ac aliarum rerum habebit et percipiet, suiique successores habebunt ac possidebunt ac percipient iuxta aliorum kniazionum¹⁾ in aliis bonis consuetudinem. Cui etiam homines villae praefatae Derewno et suis successoribus post annos libertatis in anno quolibet duos dies laborare tenebuntur, vnum arare et alterum falcastrare, caetera vero quae ad scultetiam in Koblo ex antiquo perlicentia et percipiet et habebit suiique successores habebunt et percipient iuxta consuetudinem. De quibus quidem scultetiis praefatus Iaczko et sui successores ad quamlibet expeditionem bellicam in duobus equis bonis, cum arcu et sagittis, nobis et successoribus nostris seruire tenebitur et tenebuntur. In cuius rei testimonium signetum nostrum annulare quod (!) praesens sigillis nostris maioribus absentibus, vti cum praesentibus est suppapensum. Actum Cracoviae die dominico festi s. Michaelis archangeli anno Domini millesimo quingentesimo nonagesimo nono, regni vero nostri anno octauo, praesentibus magnificis et generosis: Andrea de Schamutuly calisiensi, Stanislao de Chodecz et Stanislao de Miodzieiowicze radymensi castellanis, Nicolao de Kamieniec cracoviensi et sanocensi et Andrea Koszielieccki bydgostiensi capitaneis caeterisque dignitariis, officialibus ac curiensibus nostris. Datumi per manus venerabilis Mathiae Drzewiczki, praepositi scarbimiriensis, secretarii nostri supremi, nobis sincere dilecti. Commissio regiae maiestatis sub signeto.

Грамоту сю потвердив в 1519 р. кор. Жигимонт на прошенне Iasko scultetus alias kniass villarum Derewno ex Koblo. Книга грамот Самбірського староства — Кор. Метр. Моск. арх. мін. справ IV. В кн. 22 л. 420.

LXI.

Кор. Олександр записує шл. Тенофею Єлтуху 30 грив. на с. Діаківцях в пов. Летичівськiм, 8 червня 1503 р.

Alexander etc. Significamus etc., quia nobilem Theophilum alias Thenophyey Iolthuch, terrigenam nostrum, tenutarium villae nostrae Dzyakoweze in terra Podoliae sitae, tum propter fidelitatem; quam ipse integre in nos servando insultibus hostium nostrorum constanter una cum aliis subditis nostris resistebat, tum propter id quia idem Theophey nonnullas piscinas in eisdem bonis nostris pro ampliori reformatione bonorum eorundem denuo propriis sumptibus errexit, con-

¹⁾ В книзі: kniazionem.

solatum efficere et ad futura servitia nostra ipsum posteritatemque suam promptiorem reddere cupientes, -- horum intuitu sibi de speciali gratia nostra triginta marcas pecuniarum monetae et numeri polonicalium, quadraginta octo grossos marcam in quamlibet computando, in eisdem bonis nostris Dyakowcze, in districtu Lethiczoviensi sita, inscripsimus, demonstravimus, reformavimus et assignavimus, inscribimusque demonstramus, reformamus et assignamus tenore praesentium mediante, per ipsum Thenophyn Iolthuch et ipsius successores praedicta bona nostra Dyakowicze tam in praedictis triginta marcis per nos inscriptis, quam in aliis pecuniarum summis, per olim divos antecessores nostros sibi insimul inscriptis, cum omni iure dominio et proprietate tenendum, habendum, possidendum et utifruendum pacifice et quiete tamdiu, quousque praedictae triginta marcae una cum aliis pecuniarum summis in villa ipsa iuste inscriptis eidem Theophey et successoribus ipsius per nos aut successores nostros fuerunt integraliter exsolutae; quibus solutis possessio tandem bonorum ipsorum Dyakowcze revertetur ad nos et successores nostros pleno iure. Volumus insuper eadem bona nostra per ipsum Iolthuch possideri immote usque ad tempora vitae suae extrema, pollicentes nemini subditorum nostrorum prebere consensum nostrum ad eximendum ipsum tamdiu, quoad vixerit. Eam tamen facultatem nobis et successoribus nostris reservamus per presentes . . . enim nobis et successoribus nostris eundem Ioltuch de praedictis bonis nostris pro commodo mensae regiae nostrae exemere quandocumque voluerimus et voluerint, salvis tamen iuribus et statutis etc. Harum etc. sigillum annulare etc. Datum Vilnae feria 5-ta proxima post pentecostes anno Domini 1503. Relatio venerabilis Iohannis de Lassko suppremi regiae maiestatis secretarii.

Кор. Метрика варшав. кн. 20 л. 67 в.

LXII.

Кор. Олександр дозволяє шл. Тихну Зедраниковичу скупити від співдержавців части с. Гуменця, в Хмельницькім пов., 8 червня 1503 р.

Alexander etc. Significamus etc. quia intelligentes, villam nostram Humyencze in fluvio Buh, in terra Podolie in districtu Chuyelnicensi sitam, per differentes invicem subditos nostros, videlicet per nobiles Thichno Zedrankowicz pro una et Iohannem alias Iwan, Constantinum et Iassko pro altera partibus divisim teneri possiderique unius vigore inscriptionis, maioribus utriusque partis concessisse, timentes ergo, ne ex diversitate tenutariorum villa predicta nostra in deteriolem veniat

condicionem, decrevimus villam eandem nostram per unum tenuta-
rium possideri, proptereaque consensimus et mandavimus nobili Thichno
Zedrankowycz, unius medietatis ville predictae tenentario, nobiles Iwan,
Constantinum et Iassko germanos ipsorumque nepotes, alterius eiusdem
ville medietatis possessores, de altera medietate pecuniarum, illos in
villa ipsa concernentium, eximere. Quibus idem Thichno partem pecu-
niarum per serenissimum olim Kazimirum regem, genitorem nostrum,
maioribus dictorum Thichno et nepotum suorum predictorum in eadem
villa inscriptarum, eosdem nepotes iuste concernentes, consencientibus
nobis, daturus erit. Quos quidem nepotes, dum sic ut premissum est,
idem Thichno exemerit, volumus per ipsum Thichno et suos successores
supradictam villam Humyencze integram, tam vigore litterarum domini
genitoris nostri, maioribus utriusque partis datarum, quam aliarum
per serenissimum olim dominum Ioannem Albertum regem, fratrem
et predecessorem nostrum, eidem Thichno iuste concessarum, teneri, ha-
beri et possideri. Insuper habentes eundem Thichno propter eius fide-
lia servicia, nobis et reipublice regni nostri in resistendo incursionibus
hostium nostrorum impendi solita, comendatum, volentesque eum
ad futura reddere prompociorem, sibi de speciali gratia et virtute re-
giis nostris . . . ¹⁾ marcas pecuniarum numeri et monete polonicalium,
quadraginta octo grossos quamlibet in marcam computando, in eadem
villa inscripsimus et inscribimus presentibus, per eum ipsum Thichno
et suos successores predictam villam, vigore tam suprascriptarum lit-
terarum videlicet genitoris fratris nostrorum, quam iuxta vim et effec-
tum presencium, tenendum, habendum, possidendum et utifruendum
tamdiu, quousque per nos et successores nostros prefatè sume pecu-
niarum in singulis litteris ac coniunctim et divisim conscripte ipsi
Thichno ac successoribus suis fuerint integraliter exolute; quibus so-
lutis, possessio tandem prefate ville nostre ad nos successoresque
nostros revertetur pleno iure, salvis iuribus etc. — harum etc. Datum
Vilne feria quinta proxima post Pentecosten anno Domini millesimo
quingentesimo tercio.

Кор. Метрика варшав. кн. 20. л. 67.

LXIII.

Кор. Олександр записує шл. Іванку і Костюку 40 грив. на с.
Гуменцю в Хмельницькім пов., 9 падолиста 1503 р.

Alexander etc. Significamus tenore presencium quibus expedit,
universis, quia attendentes fidelia servicia nobilium Iwasconis et Cos-

¹⁾ Шрогалина.

thuk de Zedrankowicze, volentes ipsos consolatos efficere et ad futura servicia reddere obligaciores, licet nobili Thichno, patruo ipsorum germano, certam pecuniarum summam in bonis nostris Humyencze, in districtu Chmyelnicensi sitis, inscripsimus, tamen etiam ipsis Iwaskoni et Costhuk, in quantum possessores sunt bonorum eorundem, quadraginta marcas pecuniarum monele et numeri comuniter in regno nostro currencium, videlicet quadraginta octo grossos in quamlibet marcam computando, inscribere duximus et inscribimus presentibus in bonis predictis nostris, inscribentes bona predicta nostra sic teneri per ipsos Iwaskonem et Costhuk eorumque successores iuxta litteras super ipsa bona antea iuste datas ac ut eadem bona tenere consueverunt, usque ad dictarum quadraginta marcarum cum aliis summis pecuniarum, in aliis bonis nostris iuste et legitime inscriptis, integram per nos aut nostros legitimos successores ipsis Iwasconi et Costhuk aut ipsorum legitimis successoribus solucionem; quibus exolutis, possessio eorundem bonorum Humyencze ad nos et nostros successores redibit et revertetur pleno iure, iuribus et stacionibus nostris semper salvis, — harum, quibus sigillum anulare nostrum est subappensum, testimonio litterarum. Datum in Lublin feria quinta proxima ante festum sancti Martini anno millesimo quingentesimo tercio. (Більше нічого).

Кор. Метрика варшав. кн. 20 л. 109 v.

LXIV.

Кор. Олександр звільняє руських попів Теробовельського повіту від давання податку, так званої лиски, заведеної через надужитє, 29 січня 1506 р.

Alexander, Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Littwaniae, Russiae, Prussiaeque dominus et heres etc., significamus tenore presentium quibus expedit universis, quia licet popones ruthenicales in districtu Trabowliensi tributum vulpeculare de iure ac consuetudine dare non consueverint nobis, tamen quia ex magnifico Stanislao de Chodecz marschalko regni nostri ac leopoliensi, camenecensi et trabowliensi capitaneo, accipimus per quendam errorem non tamen ex diuturno, sed proxime preterito tempore inductam in eos consuetudinem, ut per capitaneos predecessores suos coacti pro vulpecula grossos sedecim eorum quilibet solveret annuatim, iccirco nos isto hoc marschalci eiusdem regni nostri testimonio permoti, onus illud iniustum ex eisdem poponibus Rutenis in districtu predicto Trabowliensi deponendum duximus et deponimus eosdemque presentes et futuris temporibus in districtu ipso existentes popones rutenos ab hac ipsa solutione vulpecule,

pro qua quilibet grossos sedecim dabat compulsus, liberamus eviterne, tenore presentium mediante, — harum quibus sigillum nostrum est appensum testimonio litterarum. Datum in convencionem generali Lublinensi feria quinta ante festum purificationis gloriosissimae virginis Mariae anno a nativitate Domini millesimo quingentesimo sexto, . . . regni nostri anno quinto. Ioannes de Lasko r. P. cancellarius st.

Львівський краєвий архив, книга галицького земства 15 с. 35. (рік 1536).

LXV.

Кор. Жигимонт надає шл. Івашку Кнегиницькому части с. Кнегинина, сконфісковані від його братів за утечу до Волощини, 11 листопада 1509 р.

In nomine Domini. Amen. Ad perpetuam rei memoriam. Cum ad auctoritatem principum pertineat bonos et fideles subiectosque favore et gratia prosequi, in fidefragos vero et licenciosos pro iuris et equitatis observancia maiestatem (!) de merere animadversionum extendere, quidquid autem pro remuneratione consolandumque fidelium bonorum proque vindicta licenciosorum concesserint, id non modo ad presencium sed eciam posterum memoriam cognicionemque deveniat, litteris mandare roborareque consueverint, proinde nos Sigismundus Dei gratia rex Polonie etc. significamus tenore presencium, quia attentis fidelibus serviciis et fidei integritate nobilis Iwaskonis Knyehynyczky de Knyehynino, supplicacionibusque certorum consiliariorum nostrorum pro eo maiestati nostre porrectis permoti, sibi et successoribus suis legitimis de certa sciencia et gracia regiis nostris ac de consilio consiliariorum nostrorum, hic nobiscum existencium, bona hereditaria prefata Knyehynino, in terra et districtu Haliciensis consistencia, propter nobilium Vasskonis et Marconis fratrum ipsius germanorum licenciosum de regno nostro absque quavis causa legitima in Valachiam discessum et defectionem ad nostram regiam dispositionem donacionemque faciendam iure communi regni nostri devoluta, prefato Iwaskoni dandum, donandum et restituendum duximus damusque donamus et restituimus tenore presencium mediante in perpetuum, decernentes prefata bona Knyehynino, quibus predictos Waskonem et Marconem privavimus et causa prescripta penitus privamus presentibus, per ipsum Iwaskonem et suos legitimos successores cum omnibus bonorum ipsorum prediis, emetonibus, arcis, horreis, allodiis, seminibus, segetibus, frumentis, rivis, gurgitibus, piscinis, vinariis et earum demissionibus, piscibus, stagnis, molendinis quibuscunque et

eorum emolumentis, apibus, alveariis, mellificiis et melle exinde proveniente, borris, silvis, gais, rubetis, quercetis, mericis, angariis, laboribus et honoribus, et generaliter cum omnibus et singulis censibus, fructibus, proventibus et obvencionibus, que nunc inibi sunt et quacunq[ue] industria humana inveniri excogitariq[ue] possunt, nihil penitus excipiendo, — cum omni iure, dominio et proprietate tenendum, habendum, pacifice possidendum et illis utifruendum, dandum, donandum, vendendum, alienandum, comutandum, resignandum et in suos suorumq[ue] successorum usus beneplacitos revertendum, tenore presencium mediante, perpetuo et in evum. In cuius rei testimonium etc. Actum Leopoli die dominico festi sancti Martini episcopi et confessoris anno Domini millesimo quingentesimo nono, regni vero nostri anno tercio. Presentibus, quibus supra. Datum per manus, ut supra. Relacio, ut supra.

Кор. Метрика варшав. кн. 24 л. 179.

LXVI.

Кор. Жигимонт звільняє від безчестя і кари за перехід до Волохів ріжних галицьких шляхтичів, 9 лютого 1510 р.

Purgacio fame nobilium Dymydecki et Schumlenski propter defectionem ad vayvodam Valachie inculpatorum.

Sigismundus Dei gracia etc., significamus tenore presencium quibus expedit universis, quomodo tametsi nobiles Iwanko Dymydecki et Helyas Schumlyenski, terrigeni nostri per nonnullos subditos nostros inculpati et infamati fuerint, quod videlicet Valacho estate preterita dominia nostra, potissimum vero terras Podolie et Russie vastante, sua temeritate, fidelitate postposita, sponte et non coacti, ad eundem waywodam defecissent, eidemq[ue] se absque legitima causa subiecissent, redenntibus tamen prefatis terrigenis ex Valachia post bellum consumatum et pacem factam ad nos, fidedignis testimoniis cognovimus eosdem non sua sponte, sed hostis coactione deffecisse. Consulentes itaque ipsorum honori de clemencia nostra decernimus, eosdem nichil contra honorem suum prevaricatos esse, neque in bonis suis puniendos, — harum, quibus sigillum nostrum est subappensum, testimonio litterarum. Actum in conventionione generali Pyotrcoviensi sabbato proximo ante carnisprivium anno Domini 1510.

Similis purgacio nobilibus inferius descriptis — Similes littere date sunt his infrascriptis nobilibus videlicet: Iwanko, Iaczko, Wasko Myschensczy, Fyedko Przeroski Zubrzowicz, Zany Czuczolowski, Syenko

Wythowyczski, Wasko et Martino Knyechyniczcy, Syemon, Iwan, Syenko, Sydor Drohomirozczcy, Syenko Balyczki, Dmytr Danyskowycz, Herchor, Sienko, Hrinca, Herchor, Fycza, Iwasko Brzozowscy, Iwasko Pyszynski, Andrey de Lucza. Actum ut supra

Кор. Метрика варшав. кн. 24 л. 245.

LXVII.

Кор. Жигимонт оголошує за неважні передавнення, які зайшли наслідком того, що суди в землі Галицькій і Подільській не функціонували довший час, 1 марта 1510 р.

Sigismundus Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lithvaniae, Russiae, Prussiaeque dominus et heres, significamus tenore presentium quibus expedit universis, quia expositum est coram nobis et consiliariis nostris nomine terrigenarum subditorum nostrorum fidelium dilectorum de terris Russiae et potissimum de terris Podoliae et Hali-ciensi, quomodo per occasionem insecuritatum et bellorum et pluribus annis in terris illis per infideles frequentatorum, iura terrestria et castrensia per officiales ad id designatos non fuerunt prosequuta, propter quod illi subditi nostri tam in redemptionibus bonorum obligatorum, quam in aliis inscriptionibus suis praescriptionis ammissione nollent dampnificatum iri, pecieruntque propterea per nos eis de remedio debito providere. Unde nos una cum consiliariis nostris indemnitate eorundem subditorum nostrorum, terrigenarum de terris Podoliae, in ea re consulere cupientes, decrevimus decernimusque, quod non obstante negligentia renovationis inscriptionum quarumcunque tam in iudiciis terrestribus quam castrensibus, ac etiam redemptionis bonorum hereditariorum quorumcunque obligatorum aut etiam inscriptorum in vim reemptionis alias na vyderkow a tempore conventionis divi olim parentis nostri serenissimi domini Kazimiri Poloniae etc. regis circa oppidum Colomia tempore omagii, per Stephanum Moldaviae vaywodam sacrae suae maiestati praestiti, tentae et celebratae, praefatis terrigenis nostris in terris illis sexus et status utriusque, illis praecipue, qui se iuxta consuetudinem terrarum illarum nostrarum cum pecuniis pro redemptione quorumcunque bonorum reddendis in ecclesiis parochiarum manifestabant pecuniasque levabant, quibus omnibus istis praescriptiones quaecunque terrestres hucusque videlicet a tempore praedicti Colomiensis omagii in hanc usque diem obesse non debeant, neque debebunt in futurum — harum quibus sigillum nostrum est appensum testimonio litterarum. Datum in conventionione generali

Pyotrkoviensi feria sexta ante dominicam' oculi anno Domini millesimo quingentesimo decimo, regni nostri anno quarto. Ioannes de Lasko coadiutor gnesnensis et regni Poloniae cancellarius sc̄t.

Предложено було в галицьким земським суді в справі Мик. Манастирського — Львів. краєвий архив, кн. земська галицька 6 с. 468.

LXVIII.

Кор. Жигмонт наказує камінецьким міщанам, аби не обминали львівського складу, 26 марта 1511 р.

Sigismundus Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lithwaniae, Russiae, Prussiaeque dominus et heres etc., famosis proconsuli et consulis civitatis nostrae Camyenezensis fidelibus dilectis gratiam regiam! Famosi fideles nostri dilecti! Expositum est coram nobis gravi in querela nomine famosorum proconsulis et consulum civitatis nostrae Leopoliensis, quomodo, tamesti libertatem pretereundi civitatem et depositorium Leopoliense, dum pro victu et amictu pro usu vestro duntaxat iveratis, concessam habueritis, tamen pretextu eiusmodi libertatis cum aliis rebus et mercibus vestris civitatem et depositorium Leopoliense preterire soletis in detrimentum civitatis prefatae, de quo non bene sumus contenti, cum propter privatum commodum unius civitatis nolumus aliam destrui et annihilari, et quamvis merces nobis exinde per consules leopolienses arestatas et receptas restituere et libere demittere mandavimus, tamen volumus, ne de cetero talia facere presumatis, committimus itaque vobis et mandamus, quatenus eiusmodi libertate de et super pretereunda civitate et depositorio Leopoliensi uobis data et concessa ita, prout disponit, utamini et fruatis, civitatem et depositorium Leopoliense cum mercibus non pretereuntes, alias si secus feceritis, cohegemur eandem libertatem vobis infringere et eosdem Leopolienses non poterimus continere, neque ipsis prohibere, quin vos tanquam transgressores depositorii publici arestent, capiant et detineant, et ideo secus non facturi pro gratia nostra. Datum Cracoviae feria quarta post dominicam Oculi proxima anno Domini millesimo quingentesimo undecimo. Relatio reverendi in Christo patris domini Mathiae episcopi przemislensis et regni Poloniae cancellarii.

Львівський краєвий архив, Львів. городу кн. 8 с. 150.

LXIX.

Миколай з Камінця, староста сяніцький, дозволяє шл. Яцку Кульчицькому осадити с. Смольник і надає йому вйтівство в нїм, 12 вересня 1511 р.

In nomine Domini. Amen. Solent futuris temporibus inter mortales super gestis preteritis iurgia, concertationes et disturbia oriri et incrudescere, nisi evidentia litterarum et munimentorum fuerint enodata et clarificata. Nos Nicolaus de Kamieniec, palatinus et capitaneus cracoviensis et sanocensis generalis et exercituum Poloniae campiductor supremus etc., significatum facimus per presentes universis et singulis, presentibus et futuris, quia volentes bonorum regalium castris Sanok uberiores facere conditionem et augmentum iustum et proficuum, eisdem in bonis secundari (!) Iackoni Kulczycki admisimus et dedimus admittimusque et damus tenore presentium villam, quae Smolnik aeviternis temporibus nuncupabitur, in bonis regiae maiestatis capitaneatus Sanocensis seu in terra regali hereditaria de novo extirpandis et evulsis silvis erigere et locare; quae quidem villa erit regiae¹⁾ maiestatis cum omni iure, exorientibus et proprietatibus infra denominatis. In qua villa Smolnik generosus Iurko (!) Kulczycki cum suis posteris et successoribus legitimis habebit scultetiam eritque et successores eius veri eiusdem scultetiae possessores. Cuius quidem villae Smolnik se referentia et contiguitas hereditatis longe et late et ab aliis villis distincta perpetuo erit sub tali locorum et signorum designatione huiusmodi quantitatis et distantiae: incipiendo ab uscie Dusaczyna sursum tendendo gurgite potokiem dicto Iasionowiec usque ad sumitatem interstitii dzialem dicti, quod interstitium vocatur mons Kroscienski, et a Iasionowcze monte interstitioque rozdzialem dicto sursum usque ad Czergow, a Czergow sursum gurgite potokiem dicto Xiawzczynym usque successive ad Bieszczad ad Metregona, a Metregona interstitio dzialem dicto usque protensive ad Niezablecz rutenicale, a Niezablecz usque ad aliud Niezablecz na Ielzy dictum, a Niezablecz na Ielzy seorsum gurgite potokiem dicto usque ad uscie Oslawa, qui potok nuncupatur Duszatynski, in qua quidem villa Smolnik quilibet cmeto quotannis perpetuo de medio laneo quindecim grossos regiae maiestati soluet expirata libertate viginti quatuor annorum; etiam quilibet cmeto eiusdem villae unum caseum valachicum et equi unius cingulum popraw²⁾, decimum porcum quolibet anno, de grege ovium vigesimum agnum dare et solvere adstrictus erit, bellicales etiam quilibet cmeto

¹⁾ В книзі: regia. ²⁾ Читати: порраг.

per sex grossos, datiam regalem per sex grossos de medio laneo quolibet, necnon etiam quilibet eorum cmetonum pro necessitate satisfacienda in poloniny parati esse tenebuntur. Cum¹⁾ pueris suis legitimis tres laneos suos, quos delegerit, liberos ab omnibus possidere debet, nec etiam bello quolibet astrictus esse debebit cum successoribus suis; molendinum etiam emolimentis usufructu in hereditate tamen eadem villae predictae cum concustario stampi dicto et pannificio foliuszu dicto, necnon tabernam etiam liberam debet habere et locare. Molendinator eius liberum medium laneum ab omnibus datiis debet. Praesbyter eorum sectae ruthenicae pop laneum liberum habere debet. Item obszary partiales postronne necnon villanini nawsie perpetuo scultetiae esse debet proprium et annexum, et successores eius de ancillisque matrimonialibus²⁾ de predicta villa ad aliam tradentur kunam, necnon tertiam partem ex poenis diversis, necnon sextum grossum de omnibus datiis pecuniariis. Item cmetones omnes tribus diebus in anno laborare erunt astricti perpetuo predicto et pro tempore existenti, obventiones bis in anno, videlicet pro festo Nativitatis Domini per duos gallos et per duas tortas et pro festo Paschae per mediam sexagenam et per duas tortas dare tenebuntur aeviterne. Ipse cum successoribus suis potens erit piscinas facere in sua hereditate dimensa, item mellificia apum pro suo usu in silvis sculteto plenaria et perpetua erit potestas aedificandi, augendi et mellificandi, et hortulanos³⁾, quotquot voluerit, sibi pro suo usufructu locare potens erit. Item cmetones de mellificiis apum regiae maiestati de quolibet mellificii arbore mellificante per medium grossum aut mel secundum Deum et iustitiam dare tenebuntur. Fabrum absque datia sibimet locare debebit, item homo undecunque profugus ad dictam villam Smolnik commigrans nemini tradi debet: cum tali in iure iustitiam ministrare tenebitur. Item cmetones et convocatorium gleba terna facienda et elaboranda ire existentes astricti⁴⁾. In cuius rei testimonium sigillum nostrum presentibus est subappressum Datum et actum in castro Sanok feria sexta proxima post festum Nativitatis Virginis Mariae anno Domini millesimo quingentesimo undecimo.

Грамоту сю в потвержденню кор. Жигимонта 1521 р. вписано в 1653 р. до книг земських перемиських на жаданне шл. Смольницького (nobilis Hiacyntus Smolnicki) — Львів. краєв. архив кн. 166 с. 1723.

¹⁾ Тут очевидно опущено дещо (мова про війта). ²⁾ Доповнити: quae. ³⁾ В книзі: hortulanis. ⁴⁾ Речення вповні попсоване (мова очевидно про обов'язок трох толок для селян).

LXX.

Петр Кміта позволяе вїту Ванчови осадити село Ропінку й записує йому в нїй князївство в 200 золотих, 26 мая 1513 р.

In nomine Domini. Amen. Ad perpetuam rei memoriam. Expedi, ut ea. quae humanis ad presens peraguntur, litterarum apicibus ad perpetuitatis ratitudinem et memoriam proborum atque testium testimonio et munimento sigillorum appensorum denotentur, proinde nos Petrus Kmitha de Wysnicze, capitaneus praemisliensis, heres oppidi Lesko, significamus tenore presentium universis quibus expedit, presentibus et futuris, presentium notitiam habituris, quomodo cupientes bona nostra per extirpationem silvarum augmentare, provido Waniczo sculteto de villa Wanczowa advocatiam seu scultetiam in torrente nuncupato Ropienka pro duodecim florenis pecuniae communis et numeri polonicalis in regno consueti in totum vendidimus. Cuius limites vel granicies antiquae descripti patebunt: videlicet a vado dicti torrentis usque ad limites dictos Stankowskie et a Zawadtka usque ad Chwaniow. Qui quidem Wanczo in eo torrente dicto Ropienka villam iure walahico gaudentem radicitus locare debet, alteri tamen loco in post pro competenti locatione non nocendo, neque ceteros limites tali locatione prepediendo. Occasione cuius locationis prefato Wanczo ac successoribus suis legitimis unum laneum ad colendum sibi liberum in perpetuum damus, donamus, ubi ei placuerit, radicitus eradicandi; damusque eidem in et super nominato torrente in loco competenti, ut moris est, in metis advocatiae molendinum liberum cum mordaciis ac stapaniis ffoliush, similiter tabernam liberam, concedimus etiam ipsi extremitates alias obszary cum hortulanis et demensuratis¹⁾ alias pomierky, ita quod dum emeto unam emensuratam habuerit, illic pro sculteto dicto duae emensuratae alias pomierky esse debent, absque tamen preiudicio et gravatione emetonum. Admittimus etiam sibi artifices cuiuscunque artis libere locandos, item libera mellificia eidem admittimus tantum, quantum habere poterit, et similiter in nostris silvis duntaxat pro ipsius usufructu libertatem concedimus. Cui quidem advocato et omnibus incolis suis ratione promptioris locationis a festo sancti Martini proxime futuro vel ab eo etiam tempore, quo aliquis emetonum in ea villa locatus fuerit, ad decursum viginti quatuor annorum se sequentium ipsam plenariam libertatem ab omnibus datiis, laboribus, censibus, proventibus, quibuscunque vocitentur nominibus, concedimus. In qua vero villa nostra predicta quilibet kmeto in agro

¹⁾ В князі: hortulania et demunturales.

vel laneo aut medietate lanei emensurati, alias na wymiernym łanie residentes ipsa libertate superius emanata effluxa et expirata de laneo nobis et nostris successoribus annuatim per quatuor agnos dare et contribuere tenebuntur, pro extorsione vero bellica quilibet eorum de laneo fertonem dare tenebitur. Et ipsi emethones cum honore ad scultetiam bis in anno ibunt videlicet sertas (!) pro festo nativitatis Domini, secundo vero pro sacro Paschae; similiter quilibet emetonum eidem sculteto duos dies in anno laborare debent et tenebuntur, item unum metere et alium falcastrare. Absolvimus etiam eundem a qualibet bellica expeditione. Ceterum omnes incolae eiusdem villae proventum penarum nobis et nostris successoribus, ut aliae villae contribuunt, annuatim tempore solito contribuere tenebuntur, de quibus etiam proventibus penarum idem scultetus nullam partem habiturus, duntaxat tertiam partem penae iudicatae obtinebit. Qui quidem incolae dictae villae nullo alio tantum ipso iure walachico gaudebunt et ipsi emetones nulibi et eorum nullo alio nisi in villa eorum dicta coram suo sculteto iudicabuntur et contra se querulantibus ibidem obiecta respondere debent; et ipsorum similiter scultetus coram nullo alio tantum coram nobis vel nostris successoribus aut iudicio nostro generali, dum nostro sigillo et litteris nostris citatus fuerit, tunc primo iure dicto walachico in et super ipsum deponentem querellam parebit et respondebit. Concedimus etiam ipsi sculteto nostro quemlibet ad villam nostram venire volentem¹⁾ liberè suscipi, demptis quatuor causis et articulis, ut fur, deceptor, falsificator et incensor, quibus residendi locus nullibi admittitur, verum tamen omnes alios advenientes a quibusvis angariis et inquietationibus tueri, defendere volumus, promittimus id ipsum tenere ac firmiter servare et precipue ipsa libertate durante. Insuper prefato sculteto ac eius successoribus in dicta nostra villa in omnibus causis tam criminalibus quam capitalibus iudicandum, sententiandum et condemnandum secundum quod ius walachicum exigit et postulat eandem facultatem concedimus et admittimus. Cuius rei in evidentius testimonium sigillum nostrum anulare presentibus est subapensum. Actum et datum in Lesko feria quinta ipso die festo corporis Christi anno Domini millesimo quingentesimo tredecimo, presentibus ibidem nobilebus Nicolao Konarski, Ianussio Strzeszkowski, Raffaele Ostrowski et aliis quam plurimis ad premissa fide dignis testibus.

Грамоту сю вписано в р. 1616 до книг земських перемиських на жаданне Stanisłai et Hiacynti Ropienskich in Ropienka scultetorum — Львів. краєв. архив, перем. зем. кн. 83 с. 1746.

¹⁾ В книзі: nolentem.

LXXI.

Кор. Жигимонт потверджує постанови комісарів, висланих наслідком спорів подільської шляхти з старости камінецьким, в ріжних справах фіскальних і полційно-адміністраційних, 6 марта 1518 р.

Sigismundus, Dei gratia rex Polonie, magnus dux Lithuanie, Russie, Prussieque etc. dominus et heres, significamus tenore presentium quibus expedit universis, harum noticiam habituris, quia orta fuit differentia inter nobilitatem terre Podoliae et districtus Camenecensis ex una et generosum Stanislaum Lanczkoronski de Brzezye, pincernam sandomiriensem et capitaneum camenecensem, fideles nostros dilectos partibus ex altera, occasione querularum, iniuriarum et gravaminum coram nobis expositorum, quibus partes hic inde se affici putaverunt. Hys omnibus querelis iniuriis, gravaminibus et quibuslibet simul talibus finem imponere volentes, designavimus certos consiliarios nostros: reverendissimum et reverendum in Christo patres, dominos Ioannem archiepiscopum gneznensem, legatum natum et primatem, Mathiam de Drzevicza, episcopum wladislaviensem, magnificosque Christophorum de Schydlovyecz, palatinum et capitaneum cracoviensem, regni nostri cancellarium, Nicolaum de Dambrovycza sandomiriensem et regni nostri exercituum prefectum generalem, ac Andream de Thanczyn lublinensem palatinos, sincere nobis dilectos, qui exauditis querelis et aliis eorum deffectibus cognitis ordinationem et infrascriptos articulos pro deffensione iusticie tam nobilitatis quam capitanei predictorum, utraque parte consentiente et approbante, fecerunt, ediderunt et ad nos protulerunt, quos nos presenti pagina statuimus et decernimus futuris temporibus duraturos.

Inprimis statuerunt et ordinaverunt, quod theloneum et foralia in Camyenyecz a terrigenis ita repetantur et exigantur, sicut sit in civitate nostra Leopoliensi, cmethones autem hoc modo foralia solvent: si cmetho pisces vel aves ad forum portat ad vendendum, decimum piscem vel avem pro foralibus tribuet. Si vero minus quam decem portaverit, a singulo grosso estimacionis obulum solvet, demptis bobus, vaccis et iuvenis, a quibus iuxta antiquam consuetudinem octo obulos solvet pro foralibus. A rebus vero, que domi nascuntur et elaborantur, predicti omnes cmethones nihil solvent pro foralibus, item a ferramentis et instrumentis ad agriculturam et aliam necessitatem domesticam, et a sale ad usum domesticum emptis et comparatis nihil prorsus pro theloneo solvet. Item cmethones, qui ligna ad forum ducunt, tenebuntur quilibet cmetho, cuiuscunque sit hoc, ligna ad forum du-

cens, bis in anno per currum lignorum ad castrum ducere et tribuere, unum videlicet pro festo Pasche, alterum vero pro festo natalis Domini. Sed a nobilium lignis, que ducuntur in civitatem ad domus eorum, nulla foralia solventur. Item emethones hoc modo theloneum ab equis solvent: si quis equum unum ab aliquo Valacho emerit, a primo equo, quem intra annum emerit, nihil solvet, sed quotiens postea intra annum emerit, a singulo unum grossum solvet. Nobiles vero, ad usum suum equos ementes, liberi erunt et sunt a solutione. Item quoniam passim, tam nobiles, quam plebei pannos in Valachiam ducunt pro emendis equis, iustum, ut etiam theloneum solvant, ita nobiles sive plebei; sed nobilem¹⁾ intra regni territorium panno equum solvens, non solvat theloneum ab huiusmodi panno.

Item capitaneus non aliter iudicium castrense celebrabit, quam in statuto sit constitutum.

Item pobrzezniczy, officium suum exercentes, in domibus vel villis nihil recipere nec arrestare debent, sed ubi in via vel campo aut sarepta, alias w pasyeczye, aliquod furtum deprehenderit, et fur a re furata fugerit, illud impune debet apprehendere. De praeteritis autem criminibus, in quibus culpantur pobrzezniczy, iusticiam de ipsis capitaneus debet ministrare. Idem autem pobrzezniczy nullam stationem a quopiam exigere debent, sed eidem, officium exercenti, debet dari subsidium per ville vathamanum, cum requisiverit contra malefactorem. Si vero malefactor vel fur fugerit ob negatum subsidium, tunc illi, qui damnificatus est, solutionem damni sui debet habere ab eo, qui subsidium non dedit. Item si contingat pobrzezniczy furem aut duos, aut tres in villa captivare, et non posset solus ipsos secure perducere ad castrum, extunc tenebitur vathaman pobrzezniczy adjuvatorum dare, quod secure fures perducantur ad castrum. Ita tamen quod per ipsum solum pobrzezniczy ligentur, educantur villam. Aut in quorum villa fur captus sit, pobrzezniczy auxilio sint cum vathamano, ne fur fugiat aut in via violenter eripiatur. Si vero negaverit vathaman, non optasse pobrzezniczy sibi dari auxilium ad capiendum et secure perducendum furem ad castrum, extunc vathaman repurgabit se mettercius, quod pobrzezniczy non optavit sibi a vathamano ad capiendum et perducendum furem ad castrum dari auxilium.

Item de servis, olthaye dictis, sic tenendum est: ut cum capitaneus tales servos ocio torpentes et in tabernis bibentes ad laborem castris receperit, tales pro solario diurno laborare debent. Sed nobilium servos aut colonos ad hoc cogere non debet capitaneus. Si vero nobi-

¹⁾ Члтану: nobilis.

lis aliquis pretenderit, eiusmodi servum suum esse, capitaneus nobili eidem credere debet, si id asseruerit, bona fide sue humanitatis. Si vero colonus aliquis talem suum servitorem assere(re) voluerit, metterius juramento comprobabit.

Item servilium praefecti deinceps non debent facere constitutionem vendendorum victualium sine castellano et capitaneo neque homines ad ducturas compellere debent, sed suis equis ducant, quidquod ipsis opus est. Si quis servilium cuiquam aliquod actiperit, colonus ad capitaneum confugere debet et iuramento comprobare, sibi tale damnum factum esse; extunc capitaneus talem debet cogere ad solutionem vel ponendum ordinem, ut ille solutionem habeat.

Item de moneta lithuanica facienda est proclamacio in Camyeyecz, ut ita sic .. in regno recipiatur usque ad ordinacionem aliam, per nos faciendam.

Item notarius antiquus terrestris, si est possessionatus, in officio conservetur, si vero non est possessionatus, per medium anni hinc debet se facere possessionatum, alias privandus veniet officio, et licebit terre sibi alium eligere. Ut autem praemissa omnia et singula iuris debite firmitatis habeant, illa fecimus sigilli nostri munimine roborari. Datum Cracovie in convencione generali sabbato proximo ante dominicam Oculi anno Domini millesimo quingentesimo decimo octavo, regni vero nostri duodecimo. Cristoforus de S. pallatinus et capitaneus cracoviensis ac regni P. cancellarius subscripsit. Relatio magnifici Cristafori de Schydloveyecz, palatini et capitanei cracoviensis ac regni Polonie cancellarii etc.

Вписано в 1556 р. до книг земських камінецьких на жаданне Яна Сверча з Ольхівця — Київського центр. архива кн. 3601 л. 47 в.

LXXII.

Кор. Жигимонт дає Миколаю Видловському на с. Тисьменичани і Волосів в пов. Галицькім нову грамоту, в заміну грамоти Володислава Опольського, даної його предкам, і звільняє його з обов'язків ленного володіння, 9 червня 1519 р.

In nomine Domini. Amen. Ad perpetuam rei memoriam. Omnium rerum, quae sempiternae sunt futurae nulla certior firmitudo inveniri potest, quam ea, quae sit litterarum monumentis posteritati memoriae mandata, cetera vero facta, quantumcunque memorabilia, allis modis aeternitati dicata aliquot quidem decursu seculorum durare possunt, sed quae litteris memoriae commendantur nunquam intereunt ipsaque

vetustate fiunt angustiora. Nos itaque Sigismundus, Dei gratia rex Poloniae magnus dux Lituaniae, necnon terrarum Cracoviae, Sandomiriae, Siradiae, Lanciciae, Cuiaviae, Russiae, Prussiae ac Culmensis, Elbingensis Pomeraniaeque etc. dominus et heres, significamus tenore presentium universis et singulis, tam presentibus, quam futuris, harum litterarum notitiam habituris, quia, licet illustris dominus Ladislaus divinae memoriae dux opoliensis, dominus vielunensis et Russiae, villas suas Thysmieniczany et Wołosow in districtu Haliciensis super fluvio Stryba sitas fideli suo olim Mirosłao et suis legitimis successoribus ob multiplicia eiusdem Mirosłai servitia in feudum perpetuo dedisset et donavisset donatione perpetua et irrevocabili, prout eiusmodi donationis litteras de titulo et sigillo dicti ducis opoliensis sanas, salvas, probas et nulla in parte sui suspectas vidimus, tamen quia posteritas dicti Mirosłai videlicet nobilis Nicolaus Bydłowski heres supradictarum villarum Tysmieniczany et Wołosów, terrigena noster fidelis dilectus, nobis fideliter supplicavit, quatenus easdem villas suprascriptas de iure feudali in ius polonicum commune transferre et sibi ac suae legitimae posteritati novum privilegium super ipsas villas Tysmieniczany (!) et Wołosow dare gracie dignemur, supplicationibus igitur dicti Nicolai benigniter annuentes, habentes imprimis commendatam eius fidem et virtutem, de solitae benignitatis nostrae clementia certa que scientia et voluntate nostra de consilioque consiliariorum nostrorum hic ad presens nobiscum existentium villas predictas Tysmieniczany et Wołosow de iure feudali in ius commune polonicum transponendum transferendum duximus transferimusque et transponimus ac ipsum ius feudi de predictis bonis de plenitudine potestatis nostrae regiae tollimus et submovemus tenore presentium mediante in perpetuum, sed supranominatas totas villas Tysmieniczany et Wołosow predicto Nicolao et suae legitimae posteritati ita longe late et circumferentialiter, prout in suis metis et limitibus sunt distinctae et limitatae, cum omni iure, dominio et proprietate, prout illas iure feudali amoto hactenus tenuit, habuit et possedit tenetque habet et possidet de presenti, nihil iuris, domini et proprietatis pro nobis et successoribus nostris reservando in eisdem villis, iure perpetuo et hereditario dedimus, donavimus assentientibusque nobis consiliariis regni nostri damus et donamus vigore presentium litterarum per ipsum Nicolaum eiusque legitimos successores villas Thysmieniczany et Wołosow predictas cum omnibus et singulis utilitatibus, censibus, fructibus, proventibus, redditibus, pertinentiis et obventionibus generaliter universis, ad dictas villas quomodolibet spectantibus, quae nunc sunt et in posterum humana industria fieri poterint, quibuscunque nominibus et cognominibus nuncupatis, nullis

exclusis, tenendum, habendum, utfruendum pacifice et quiete possidendum, vendendum, obligandum, commutandum, donandum, alienandum, inscribendum et assignandum et in usus suos et suorum successorum legitimorum beneplacitos convertendum ita, ut illis melius et utilius videbitur expedire. In quorum omnium fidem et testimonium sigillum nostrum presentibus est appensum. Actum Cracoviae feria quinta ante festum Pentecostes proxima anno Domini millessimo quingentesimo decimo nono, regni vero nostri anno decimo tertio, presentibus reverendis in Christo patribus dominis Ioanne de Conari cracoviensi, Petro de Thomiczze premisliensi et regni nostri vicecancellario episcopis, necnon magnificis generosis et venerabilibus Christophero de Schidłowicz palatino et capitaneo cracoviensi ac regni Poloniae cancellario, Andrea de Thanczyn palatino lublinensi, rathnensi belzensique capitaneo, Nicolao de Schidłowicz castellano sandomiriensi et regni nostri thesaurario, Nicolao Iordan de Sachliczyn castellano voynicensi et magno procuratore cracoviensi, Ioanne Lathalski gnesnensis, cracoviensis et lanticiensis, Ioanne Czarnkowski scarbimiriensis, Andrea Krzycki sancti Floriani in Clepari ecclesiarum praepositis et canonicis cracoviensibus, secretariis nostris, et aliis quam plurimis dignitariis, officialibus ac curiensibus nostris, testibus ad premissa fidedignis, sincere et fideliter dilectis. Datum per manus prefati magnifici Christophori de Schidłowicz in Szmielow et Magna Opatow heredis, palatini et capitanei cracoviensis ac regni Poloniae cancellarii, tum siradiensis, sochacoviensis, gostinensis ac Novae Civitatis Korczyn capitanei sincere nobis dilecti. Christopherus de Schidłowicz palatinus et capitaneus cracoviensis ac regni Poloniae cancellarius. Relatio eiusdem magnifici Christophori de Schidłowicz palatini et capitanei cracoviensis ac regni Poloniae cancellarii etc.

Грамоту вписано до книг ґродських галицьких в 1637 р. на жаданне Якова Бидловського (generosus Iacobus Bydłowski tribunus et vicecapitaneus castrensis haliciensis) — Львів. краев. архив кн. ґр. галицьк. 131 с. 671.

LXXIII.

Кор. Жигимонт потверджує шл. Ілю на князівстві с. Вовчої в пов. Самбірськiм, 24 червня 1519 р.

In nomine Domini. Amen. Ad perpetuam rei memoriam. Nos Sigismundus Dei gratia rex Poloniae etc. significamus tenore presentium, quibus expedit universis et singulis, presentibus et futuris, harum notitiam habituris, quia expositum est nobis nomine nobilis Eliae

de villa nostra valachica Wolcza ad capitaneatum tenutamque Samboriensem pertinente et spectante, quomodo ipse idem Elias prefatam villam Wolcza, in desertis positam montibus, possessionatam effecit, supplicatumque est nobis, ut sibi novum privilegium nostrum in et super dictam scultetiam vulgariter kniastwo nuncupatam dare et concedere dignaremur. Nos attendentes eius magnos et longi temporis labores, quos, ut accepimus, in situatione et locatione villae praefatae Wolcza pertulit, supplicationibus pro eodem Elia ad nos factis benigne annuentes, sibi et suae legitimae posteritati scultetiam alias kniastwo, quam seu quod hactenus possidebat et possidet de presenti in villa prefata Wolcza, de certa scientia et speciali gratia regia nostra dandum et conferendum duximus damusque et conferimus presentibus in perpetuum, dando nihilominus eidem Eliae et suae legitimae posteritati villam prefatam, in quantum non esset cum damno et prejudicio aliorum bonorum et villarum tam nostrarum regalium quam subditorum quorumcunque nostrorum, augendi et possessionatam efficiendi, agros et prata extirpandi ac molendinum construendi, per ipsum Eliam ac suam legitimam posteritatem scultetiam prefatam alias kniastwo in prenominata villa Wolcza cum una area integra alias dworzyszczce, necnon cum omnibus et singulis agris et pratis, quos et quae antea possidebat et in presentiam pacifice possidet, quorum situm et cognomina hic pro exprimendis haberi volumus, ad dictam scultetiam iuste et legitime spectantibus et pertinentibus cumque laboribus, tortis de consuetudine scultetis pro solennitatibus sacri (!) Paschae et Natales (!) Domini dari et contribui solitis, dempta tamen tertia parte dationum nostrarum et generaliter cum omnibus et singulis dictae scultetiae utilitatibus, fructibus et proventibus tenendam, habendam, regendam, utifruendam, pacifice et quiete possidendam ac in usus suos beneplacitos (nostro tamen consensu prius requisito et obtento, iuribus, servitiis nostris consuetis salvis durantibus) convertendam in perpetuum, tenore presentium mediante. In cuius rei fidem et testimonium sigillum nostrum presentibus est subappensum. Actum Cracoviae feria sexta ipso die festi sancti Ioannis Baptistae anno domini millesimo quingentesimo decimo nono, regni nostri decimo tertio, presentibus reverendis in Christo patribus dominis Joanne de Konary cracoviensis et Petri de Tomice premisliensis ecclesiae episcopis et regni nostri vicecancellariis, necnon magnificis, generosis et venerabilibus Christophoro de Szydłowiec palatino et capitaneo generali cracoviensi et regni nostri cancellario, Andrea de Tęczyn palatino lubliensi et capitaneo belzensi, Nicolao de Szydłowiec sandomiriensi ac regni nostri thesaurario, Nicolao Jordan de Zakliczyn voinicensi et Nicolao Czykowski

polanecensi castellanis, Ioanne Latalski gnesnensis et lanciciensis, Ioanne Czarnkoski skarbimiriensi (!), Andrea Krzycki sancti Floriani in Klepari et Nicolao Zamoski tarnoviensis ecclesiarum praepositis et canonicis cracoviensibus, secretariis nostris, et aliis quam plurimis dignitariis, officialibus et curiensibus nostris, ad premissa testibus fidedignis, sincere et fidelibus nostris dilectis. Datum per manus eiusdem magnifici Christophori de Szydłowiec palatini et capitanei generalis cracoviensis et regni nostri cancellariae (!), tum siradiensis, Novae Civitatis Korczyn, sochaczoviensis, gostynensis etc. capitanei sincere nobis dilecti. Relatio prefati magnifici Christophori de Szydłowiec palatini et capitanei generalis cracoviensis ac regni Poloniae cancellarii. Christophorus de Szydłowiec palatinus ac capitaneus cracoviensis atque regni Poloniae cancellarius scripsit.

Грамоту сю в потвердженнях 1558, 1559 і 1770 р. вписано до книг зем. перемиських в р. 1778 на жаданне шл. Яшовского — Львів. краев. архив кн. зем. перем. 245 л. 2111.

LXXIV.

Кор. Жигимонт потверджує братів Дениса і Матвія на князстві с. Черхави, 12 липня 1519 р.

In nomine Domini. Amen. Ad perpetuam rei memoriam. Nos Sigismundus Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lithwaniae, nec non terrarum Cracoviae etc. dominus et haeres, significamus tenore praesentium vniuersis, quibus interest, praesentibus et futuris, harum noticiam habituris, quia exhibitae sunt coram nobis litterae sub titulo et sigillo olim magnifici Andreae Odrowąsch, palatini et capitanei generalis terrarum Russiae, nomine nobilium Dynisz et Mathiae, fratrum germanorum, scultetorum aui et proaui (!) praefatam scultetiam locauerunt et incolis augmentauerunt et pro decem marcis pecuniae monete et numeri polonicalis emerunt, supplicatum est maiestati nostrae, ut eisdem scultetis alias kniazonibus fratribus germanis priuilegium super dictam scultetiam dare et concedere dignaremur. Animaduertentes itaque dictorum scultetorum eorumque praedecessoris industriam, studium et laborem circa locationem et augmentationem incolarum praefatae villae Czerchawa, et qui hucusque, sicuti intelleximus, studiose in id nituntur syluas, loca inculta et deserta eradicantes in vsum et culturam hominum habitantium, nos huiusmodi supplicationibus licitis et iustis, pro dictis fratribus germanis ad nos factis, benigniter anuentes, eis et ipsorum legitimis successoribus praedictam scultetiam alias kniasthwo, quod iure propinquitatis ad dictos fratres germanos eorumque

legittime posteritati praefatam villam nostram Czerchawa deuolutum est, in cuius pacifica et quieta possessione fuerunt et in praesentia sunt, de certa scientia et speciali gratia regis nostris dandam, conferendamque duximus, damus et conferrimus praesentibus in perpetuum dictam scultetiam, vna cum integra area alias dworzysze, cum pratis ad eam iuste et legittime ex antiquo pertinentibus, quorum situm et cognomina hic pro expressis habere volumus, admitentes ipsis fratribus germanis eorumque legittimae posteritati praefatam villam nostram Czerchawa incolis seu kmethonibus augendi, syluas pro usu agrorum et pratorum extirpandi et alia, quaecunque pro industria sua ad usum et vtilitatem inuenire, excogitare et construere possint, citra tamen damnum, derogationem et praeiudicium aliorum bonorum et villarum nostrarum, quam subditorum quorumcunque nostrorum. Qui quidem kniaziones et eorum legittimi successores singulis annis habebunt et recipient ex donationibus, nobis dari et contribui solitis, videlicet de exactione arietum tertium arietem, porcorum tertium porcum, de puela quae ad aliam villam nuptui datur, item de emethonibus, qui ad alienas villas commigrant, similiter de paenis minoribus tertium grossum. Maiores vero paenas pro nostro et capitanei nostri arbitrio reseruamus. Agnellorum vero exactionem totam kniazionibus relinquimus pro usu et libito illorum secundum ius valachicum exigendam, una cum duabus columbationibus, videlicet pro festo paschali singulis annis ex qualibet area, per duas tortas et unum gallum. Ratione cuius ipsi sculteti siue kniaziones praedicti eorumque legittimis successoribus nobis singulis annis vnam sexagenam monete et numeri in regno curentis soluere et extradere tenebuntur. Stationes iidem kniaziones siue sculteti eorumque legittimi successores pro bellica expeditione vel alter eorum astrictus erit armatus cum uno equo, arcu et telis ac cum reliquo valachico apparatu in castrum Samboriense se conferre et illic pro defensione eiusdem castri, quamdiu necessitas expostulauerit, permanere. Quae omnia et singula super expressa dictis scultetis siue kniazionibus plenam et omnimodam potestatem eorumque legittimae posteritati dictam scultetiam tenendi, habendi, utifruendi, pacifice et quiete possidendi perpetuo et in aevum, vendendi, donandi, alienandi, commutandi et in usus suos et successorum suorum beneplacitos, prout ius valachiense disponit, conuertendi, nostro tamen prius et successorum nostrorum speciali consensu ad id actedente, et iuribus nostris regalibus ac seruitiis per omnia semper saluis remanentibus. In cuius rei testimonium sigillum nostrum praesentibus subappensum est. Actum Cracoviae feria tertia proxima in vigilia festi s. Margarethae virginis et martiris anno Domini mille-

simo quingentesimo decimo nono, regni vero nostri anno tredecimo, praesentibus reverendis in Christo patribus dominis Ioanne de Conari cracoviensis et Petro de Thomicze praemisliensis ecclesiarum episcopis et regni Poloniae vicecancellario, necnon magnificis, generosis ac venerabilibus Christophero de Schydlowiecz palatino et capitaneo generali cracoviensi ac regni nostri cancellario etc., Nicolao de eadem Schydlowiecz sandomiriensi et regni nostri thesaurario, Nicolao Iordan de Zakliczin voinicensi, Nicolao Volski szochaczoviensi et Nicolao Czikowski polanecensi castellanis, Ioanne Latalski gnesnensis, cracoviensis et Lanciciae, Ioanne Karnkowski scarbimiriensi, Andrea Krzyczki s. Floriani in Cleparz et Nicolao Zamoiski tarnoviensis ecclesiarum praepositis et canonicis crac., secretariis nostris, et aliis quamplurimis dignitariis, officialibus ac curiensibus nostris, ad praemissa testibus fide dignis, syncere et fidelibus nostris dilectis. Datum per manus eiusdem magnifici Christopheri de Schydlowiecz palatini et capitanei generalis cracoviensis ac regni nostri cancellarii, tum siradiensis, szochaczouiensis, Nouae ciuitatis Korczyn ac gostinensis etc. capitanei, sincere nobis dilecti. Relatio praefati magnifici Christopheri de Schydlowiecz palatini et capitanei generalis cracoviensis ac regni Poloniae cancellarii. Christopherus de Schydlowiecz palatinus et capitaneus crac. ac regni Poloniae can. set.

Книга грамот Самбірського староства — Кор. Метрика Моск. Арх. Мін. Справ. IV. В кн. 22 л. 429.

LXXV.

Кор. Жигимонт потверджує камінецькому старості уважати, аби при торговельних зносинах Камінця з Литвою не поминали львівського складу, 24 січня 1526 р.

Sigismundus, Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lithuaniae, Russiae, Prussiaeque etc. dominus et heres, generoso Stanislao Lanskorunski de Brzeszye pincernae sandomiriensi et capitaneo camenecensi fidei dilecto gratiam regiam! Generose fidelis dilecte! Scripsimus iam pridem tuae fidelitati aliquotiens mandantes, quod mercatores et alios homines cum mercibus ex Camyenyecz in Lithwaniam et ex Lithvania in Camyenyecz proficiscentes depositorium civitatis Leopoliensis cum ipsis mercibus preterire non permetteret in preiudicium et detrimentum civium eorundem et theloni nostri non mediocre, quia tum hy ipsi cives leopolienses graviter nobis questi sunt, quod tua fidelitas non solum dictos mercatores ipsum depositum (!) eorum preterire permetteret, verum etiam illos, quo secure id eis facere lice-

ceret, per suos familiares conduceret, quod nos, si ita se habet, non possemus non moleste ferre; quia vero nuntii terrae Podoliae in hoc conventu generali nobiscum egerunt, quo ipsum iter ex Lithuania converso dictis mercatoribus preterita Leopoli liberum permitteremus, quos nos visis litteris et privilegiis eorundem civium leopoliensium super eorum depositoryo emanatis admittere nequaquam voluimus, neque posthac cuiquam admitteremus, proinde iterum mandamus tuae fidelitati strictissime, ita omnino habere volentes, diligenter superintendant et provideat, quod nullus mercator vel quivis alius cum ullis rebus et mercibus versus Lithvaniam et ex Lithuania in Kamyenyecz ac ad alia loca remociora proficiscens depositoryum leopoliense pretergrediatur et ut etiam tua fidelitas custodibus eiusdem depositoryi et viarum predictarum a consulibus leopoliensibus constitutis, cum per eos fuerit requisita, auxilio opportuno contra ipsos eorum depositoryi et nostri telonei transgressores in illis retinendis et arrestandis assistat et aliter non faciat sub gravi indignatione nostra. Datum Pyotrkoviae sabbato proximo post festum conversionis sancti Pauli anno Domini 1526, regni vero nostri anno vigesimo. Ad mandatum regiae maiestatis proprium.

Грамота ся вписана була в тім же році до книг гродських львівських на жаданне ради м. Львова — Львів. краєв. архив гр. Львів. кн. 13 с. 139.

LXXVI.

Осадчий привилей на осадженне с. Зубкова, на волоськім праві, даний Миколаєм Вольським, старостою сяніцьким, Олехну, Щавну й Іваську, 6 серпня 1526 р.

Nicolaus Wolski castellanus sochaczowiensis, capitaneus sanocensis et lanckoronensis ac magister curiae regiae maiestatis. Significamus tenere praesentium quibus expedit universis et singulis, praesentibus et futuris, notitiam praesentium habituris quomodolibet, quia cupientes bona, vtilitates commodaque regiae maiestatis augere et in locis silvaticis, ut ex ipsis vtilitatis regiae maiestati succrescere et provenire posset, itaque prouidis Olechno et Sczawno eiusque fratri Iwaško ac eorum legitimis succesoribus dedimus, donavimus, et admissimus, damusque, donamus et admittimus per praesentia omnimodam facultatem villam locandi denuo in cruda radice in et super fluuio Zubkow dicto eundo superius a reflectatione od vsicia torrentis dicti Pieseczni ad summitatem montis dicti Biesczad, et a torrente Pieseczni superius tendendo

ad campum dictum Polana Krzyzakowska, usque in montem dictum Smrokora Hrunia, et a Smrokora Hrunia ad torrentem dictum Vstrokok, tendendo per fluuium Bystra Osławica dictum summitate Kowalczata koszar, et a Kowalczata koszar inferius tendendo ad montem dictum Horodek, et a Horodek monte inferius ad campum dictum Polonina eundo transversaliter per torrentem Rusawicza ad campum dictum Stara Polanka, et ab Antiqua Polanka ad summitatem montis dicti Czergow, et a monte Czergow inferius tendendo ad torrentem dictum Piesieczni. Qua (!) villa nuncupabitur Zubkow, in omnibus suis causis vtetur iure valachico, quam iuri valachico adscribimus et incorporamus. Quae quidem villa Zubkow erit villa regia castroque Sanok attinebit, habebitque viginti quatuor annos libertatis integre. Expirata vero libertate tenebuntur domino suo soluere et adstricta erit: in primis quilibet emetho anno quolibet de laneo medio grossos quindecem soluet, per caseum unum valachicum ac per unum cingulum alias poprag, porcum decimum quando erit queretum alias zyr, a numero etiam ovium quolibet anno vigesimam ouem, seu motonem, vel a centum tres agnos; quilibet etiam emetho bellicalium, dum euenerint, quatuor gr., fertonum etiam dum obuenerint gr. quatuor. Sculteti uero villae praefatae sex laneos agri cum superstitis alias przykopem y z obszary pro suo praedio et agricultura habebunt et utifruentur. Molendinum etiam liberum construendi cum omnibus emolumentis, quae sibi meliora excogitari poterint, ut illis melius et vtilius videbitur vbicumque eis placuerit, molendinatori etiam medium laneum agri possidendum ipsi sculteti dare et ostendere debent. Poponem etiam locabit, cui integrum laneum dabit. Villagium uero alias Nawsie sculteti erit et ad scultetiam pertinebit. Tabernam etiam liberam cum omnibus emolumentis habebit. Ab ancillis uero, quas ex dicta villa ad alias villas accipientur et maritis tractentur, marduram alias kunicza ipse scultetus habebit. Diuertium alias rospusty dum contingent, ex hinc duae partes pro maiestate regia fodent (!) et tertia pro scultetis. Praefati uero sculteti et eorum successores de censibus et quibusuis aliis dationibus, per incolas et emethones eiusdem villae regiae maiestatis dandis, quolibet nominatis et nominandis, sextum grossum, sextum denarium, sextamque marcam et vnuscuusque datii, sextam partem habebunt; paenae minores alias potoczne ipsis scultetis decent, maiores uero pro maiestate regia cedent, partes duae, et tertia pro scultetis. Hortulanos etiam iidem sculteti locandi facultatem pro suo vsu et suorum successorum habebunt. Inquilinos uero sutores, sartores, textores, fabros ipsi sculteti habebunt, et ad eorum scultetiam pertinebunt perpetuo, quos ipse po-

terit locare et pro sua vtilitate conuertere poterint. Etiam idem sculteti piscinas et piscaria in sua haereditate, in quantum facultas eis subuenerit facere, melificia etiam poterint sibi aedificare. Cmethones uero de suis melificiis possessis per medium gross. a quolibet melificio seu melle secundum Deum et iustitiam, de quibus scultetus sextam partem habebit. Quilibet etiam cmetho per sex trutas alias pstragów anno quolibet domino dare tenebitur, ex quibus scultetis sexta pars cedit. Pro expulsionem etiam pecudis sculteti cmethonibus laneum agri ostendere debebunt. Cmethones uero eiusdem villae ipsis scultetis et eorum successoribus annuatim tenebuntur laborare dies tres in vere et aestate, quod ipsis mandauerint, ac etiam ipsi cmethones villae eiusdem praedictis scultetis et eorum successoribus annuatim pro festo Natiuitatis Domini per duos pullos seu gallos et per duos panes, ac pro festo Paschae per duas tortas et triginta. oua quilibet dare tenebitur. Dum uero aliquis incolarum alicuius villae ex aliis bonis perfugerit, nemini extradi debet, sed cum eo ibidem iustitia ministrari debetur iure valachico. Ipsos etiam scultetos et eorum successores ab expeditione bellica liberamus, pro quo ipsi erunt adstricti in Vngariam cum omnibus negotiis ac literis castro opportunis equitare. Idem etiam sculteti, dum dominus porcum decennarium exigit, tertius scultetis cedere debet, et tertium agnum seu mutonem habebunt ipsi sculteti dationalem. Scultetos etiam ipsos eximimus a iurisdictione et iudicio tam iudicum quam officialium nostrorum ipsi sculteto infligendorum, itaque quod a nullo alio iudicari possit praeter quam a nobis et in absentia nostri ab officio nostro. In quorum omnium fidem et testimonium euidentius sigillum nostrum praesens est subappensum. Actum et datum in castro Sanok feria secunda, die transfigurationis Domini, anno eiusdem millesimo quingentesimo vigesimo sexto. Praesentibus circa praemissa Nicolao Dąbrowiek vicecapitaneo nostro sanocensi, Iacobo Radwan sculteto in Prosiek, Stanislao Chronowski, domino Laurentio praeposito hospitali sanocensi et notario castri, et me Sebastiano Węgrzynowski plebano in Iasionow, praesentium notario et Sienko sculteto in Komancza.

Сю грамоту в корол. потвердженню 1548 р. вписано до книг гр. сяницьких на жаданне шл. Василя Зубковського і всіх зубківських солтіїв 1652 р. — Львів. краєвий архив сян. гр. кн. 165 с. 422.

LXXVII.

Миколай Вольский, староста сяницький, позволяе шл. Ярошу Месовскому осадити с. Репедзу, на волоськім праві 28 вересня 1526 р.

In nomini Domini. Amen. Solebant antiquis temporibus inter mortales tergiversationes oriri et durare, nisi per visionem literalem et

munimentorum sint pacificae (!), quo circa nos Nicolaus Wolski castelanus sandomiriensis serenissimae reginae Bonae curiae praefectus, sanocensis, lackoronensis, lomnensis, visnensis capitaneus significamus praesentibus litteris nostris omnibus et singulis, praesentibus et futuris personis, quandoquidem respicientes merita bellicosa nobis et reipublicae praestita nobilis Iarosz Mieysowski, cui volentes bona regalia castri Sanocensis in anudantiori (!) facere conditione, eidem concessimus et dedimus, prout praesentibus literis concedimus damusque villam Rzepez, quae in aevum vocabitur, in bonis regalibus capitaneatus Sanocensis, aut potius in terra regali hereditaria de novo aedificare, locare aut ex silvis fundare, quae villa regalis appellabitur cum omnibus iuribus accidentiis et pertinentiis infrascriptis. In qua villa Rzepez nobili Iarosz Mieyszewski et eius successoribus legitimis licitum esse habere advocatiam in tribus laneis ipsi soli et eius successoribus pertinentibus. Cuius quidem villae Rzepez latitudo hereditaria et longitudo tum ab aliis villis distinctis in aevum erit sub his locorum signis et distinctionibus: incipiendo ab influitione fluvii Rzepez cadentis in fluvium Oslawa, eundo sursum fluvio Oslawiczka Czarny Las nuncupato ad fluvium Iaworniczek ad fluvium Makotra, a fluvio autem supra dicto Makotra in campum alias polana Zawinczak, ex polana Zawinczak ad locum Ostra Iodła, ad lapidem album dictum Ruski Kamien, eundo per campum alias rozdziałem per montem locum dictum Dolinki Bidowe, de loco autem praedicto Dolinki Bidowe super fluvium Kulas ad fluvium Profundum et ad limites Płonna, ex Profundo autem fluvio sursum torrente alio ad locum dictum Mostki et Garbek, Brakow atque Kuchna appellatum, a Kuchna autem supra torrentes ad locum Przewały et Bukowinki, a Bukowinki autem eundo per montem dictum Opoy, a quo loco tendit rozdział qui separat villam Szczawne eundo ad fluvium Oslawa et Oslawka. In quo (!) quidem villa Rzepez quilibet cmeto aeviterne de medio laneo per quindecim grossos sacrae regiae maiestati in quolibet anno solvere tenebitur post expirationem libertatis annorum viginti quatuor, item quilibet cmeto eiusdem villae unum caponem et unum poprag ad equum, decimum porcum in quolibet anno et ex grege ovium vigesimam ovem dare aut solvere tenebitur; census autem regalem per grossos sex de quolibet medio laneo cmetonum quivis soluere tenebitur. Item cmetonum quilibet ad occasionem necessariam satisfaciendo servitio paratus ut sit cum futuris suis successoribus defendendo lanea sua, verum tamen ad bellum nemo illorum conabitur. Ad laborandum homines vulgo zagrodnikow quodquod voluerit absque censu regali locare advocato licitum est et conceditur, molendinum etiam cum omnibus pertinentiis, utilitatibus

in hereditare predictae villae cum consueto folusz atque tabernam liberam statuere et habere tenentur, et molendinator eiusdem villae liberum medium laneum ab omnibus censibus habebit. Persona spiritualis dictus popo laneum liberum tenere habet. Item loca in campis dicta obszary extranea sursum et deorsum villae tendentia etiam et nawsi temporibus perpetuis ad advocatiam ipsam spectabunt. Ab annulis (!) in statum matrimoniale tradentibus ex prefata villa ad aliam kunica advocato spectabit, de omnibus autem censibus, proventibus, dationibus¹⁾, quibus exceptis per sex dies in aestate et autumnno debebunt laborare temporibus perpetuis existen(tes) protunc in advocatia, pertinentia autem sensiva (!) in quolibet anno utpote pro festo Nativitatis Domini per duas galinas et duas tortas, pro festis autem paschalibus per triginta ova et duas tortas omnes cmetones advocato dare pertinebunt temporibus perpetuis. Item mellificia apibus necessaria propter usum suum in silvis eorum possessioni subiectis conceduntur statuere tum quoque pomaria cum hortis, quodquod quilibet illorum ad usum suum construere valuerit, licitum erit. Item cmetones de mellificiis apibus possessis per medium grossum de uno mellificio aut mel secundum Deum et iustitiam dare tenebitur. Fabrum sine datione constituere valebunt. Item homo quicumque ab undique profugiens ad eandem villam Rzepez nemini extradi debet, sed tali iure et iustitia conservatur. Item cmetones ad convocationem laboris dicti tloka convenire omnino debebunt atque etiam ad construendum et reparandum molendinum atque iaz similiter spectabunt; item cmetones ex quibus illorum laboris ovile utpote sałas tenetur stare in fundis ad advocatiam spectantibus construendo stercoribus fundum advocatiale per sex septimanas atque dare de pascuis caseos duos advocato et successoribus eius temporibus perpetuis; item cmetones de omnibus dationibus atque proventibus, contributionibus tam pecuniariis quam non pecuniariis advocato et successoribus eius tertiam partem dare adstricti erunt. Ad extremum eundem advocatum et eius successores ab omnibus dationibus, censibus, proventibus liberum in aevum conservamus, tum quoque ab iurisdictione iudiciorum aliorum castrensiium capitanealium, quibus subiacere non tenetur, liberum pronunciamus; qui advocatus nulli iudicari teneatur nisi coram iudicio sive nostro sive curiae sacrae regiae maiestatis. Ob cuius rei testimonium sigillum hisce litteris est impensum. Datum et actum in castro Sanocensi feria sexta proxima post festum sancti Michaelis anno Domini millessimo quingentesimo vigesimo sexto.

Грамоту сю в потвердженнях 1549 і 1642 р. вписано до книг сяніцького гроду в р. 1777 на жаданне Бонавентури Бартля — Львів. краєв. архив сяніц. гр. кн. 261 с. 631.

¹⁾ Тут, очевидно упушено кінець фрази.

LXXVIII.

Кор. Жигимонт зносить уряд гродський в Стрию на прошенне шляхти Перемишльської землі, 20 марта 1527 р.

Sigismundus Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lithwaniae, Russiae totius Prussiae Mazoviaeque etc. dominus et heres, significamus tenore praesentium, quibus expedit universis, quia quum nuncii terrae Praemisliensis in praesenti conventu generali constituti, coram nobis questi essent omnium nobilium terrae eiusdem Praemisliensis nomine, quod illis valde, grave et onerosum esset aliquas eorum causas, iurisdictionem capitanealem seu castrensem concernentes, coram capitaneo stryensi et in castro illo Stryensi agere, supplicantes enixe, ut nobiles totius districtus Stryensis iurisdictioni castrensi Praemisliensi adiungere, annectere et incorporare dignaremur, quemadmodum pridem erant annexi et incorporati, nos tametsi consideraverimus, quod predecessores nostri, praesertim vero serenissimus et desideratissimus divinae memoriae parens noster, dominus rex Cazimirus, ad petitionem eorundem nobilium districtus Stryensis illis propter maiorem eorum commoditatem et loci vicinitatem causas et actiones ipsorum iuridicas castrenses illic in castro Stryensi et coram illius capitaneo agere, tractare et prosequi permiserit et a iurisdictione capitanei et castris Praemisliensis eos exemerit litterasque desuper oportunas ipsis etiam concesserit, — quia tamen ea supplicatio et petitio universorum nobilium totius terrae Praemisliensis, quae etiam districtum Stryensem in se continet et includit, per ipsos nuntios facta nunc intercessit, quod ipsos nobiles districtus Stryensis quantum ad ipsam iurisdictionem castrensem aliis unire et aequare dignaremur illisque ad iurisdictionem capitanei et castris Praemisliensis, qua alias usi fuerant, rediceremus, perpendentes nos maioris esse momenti petitionem et consensum universae nobilitatis alicuius terrae quam particularem aliquorum nobilium ex parva illius parte seu districtu, volentesque potius in commune prospicere et consulere commoditati universorum quam paucorum, de consilio et consensu omnium consiliariorum regni nostri status utriusque in hoc conventu generali Cracoviensi nobiscum existentium praefatos nobiles districtus Stryensis et totum illum districtum ad primevam iurisdictionem castris et capitanei praemisliensis moderni et pro tempore existentis reducendum duximus ac harum serie litterarum reducimus ac cum districtu Stryensi iurisdictioni ipsius castris et capitanei praemisliensis ascribimus, annectimus et perpetuo incorporamus ita, quod in praefata terra Praemisliensi et eius districtibus in illa consistentibus non alibi deinceps

iudicia castrensia capitanealia exercentur, tantummodo in ipso castro Praemisliensi, tanquam in capitali, generali et principali loco tocius terrae Praemisliensis, cuius iurisdictionem in pleno integro ac pristino eius vigore et robore conservamus et ab aliis conservari et in nullo eam violare deinceps, diminui, seu partiri in aliquo volumus — harum testimonio litterarum, quibus sigillum nostrum est appensum. Actum et datum Cracoviae in conventu generali feria quarta proxima post dominicam reminiscere anno Domini 1527, regni nostri anno vigesimo primo. Petrus episcopus, vicecancellarius st. Relatio reverendi in Christo patris domini Petri episcopi cracoviensis et regni Poloniae vicecancellarii.

Львів. краєв. архив перемиського земства книга 9 с. 728 (р. 1529).

LXXIX.

Кор. Жигимонт іменує владикою перемиським Олехна Терлецького, 3 грудня 1528 р.

Sigismundus, Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae etc. dominus et haeres, significamus tenore praesentium quorum interest universis, quia nos cum sufficienter fuisset certiores factis (!), quomodo venerabilis Ioahim vladika premisliensis Dei permissione gravem aegritudinem incidit, vires corporis et loquellam amisit ad obeundaque officia ordinis et dignitatis, in qua constitutus est, penitus inabilis factus, unde supplicatum nobis extitit tam a quibus dom. consiliariis, quam ab aliis multis subditis nostris illius provinciae, praesertim vero ordinis et ritus ruthenici hominibus, quatenus in eo casu futuris periculis, quae ex infirmitate et defectu vladicae accidere facile possent, pro benignitate nostra providere aliumque in locum ipsum sufficere et pro vladica premisliensi praeficere dignemur, nos itaque attendentes, pro (!) ex defectu capitis reliqua quoque membra variis morbis afficiantur et pastoris negligentia gregem perdere solet, ordo quoque turbatur universi, ubi rectores et praefecti deficiunt, volentesque futuris periculis occurrere et praesenti necessitati quantum in nobis succurrere, ad praefatorum consiliariorum nostrorum praeces et testimonia, quibus vitae integritatem et morum probitatem venerabilis Olechno Terlecki poponis nobis reddiderunt commendatam, eidem Olechno ipsum vladicatum premisliensem conferendum duximus et conferimus tenore praesentium mediante, ipsum pro vladica premisliensi praeficiendo et constituendo, dantes ei facultatem et omnimodam potestatem omnia agendi et disponendi,

quae ad vladicam premisliensem de iure et consuetudine spectare et pertinere dignoscuntur, administrationem spiritualium et regimen temporalium curamque et gubernium honorum omnium, ad vladicatum quomodolibet pertinentium eidem iniungendo et committendo. Quocirca omnibus et singulis palatinis, castellanis, capitaneis, nobilibus, civibus et oppidanis ubilibet constitutis et signanter universis rythus ruthenici hominibus discriete (!) praecipientes mandamus, quatenus praefatum Olechno Terlecki pro vero et legitimo vladica ipsi habentes eum pro tali haberi ab aliis faciatis, vos vero rythus graeci seu ruthenici eidem Olechnoni, uti praelato suo et pastori in omnibus licitis et honestis pareatis et obediat¹⁾ ac illi de omnibus proventibus et obventionibus ad eum ratione vladicatus quomodolibet spectantibus respondeatis et ab aliis responderi faciatis. Cum autem indignum atque etiam impium putamus, ut venerabilis Ioachim antiquus vladica in hac aegritudine sua debitis vitae necessariis frustretur et deseratur, volumus, constituimus et mandamus, quatenus eundem Ioachimum ipse Olechno novus vladica in omnibus vitae necessariis usque ad finem vitae ipsius de bonis vladicatus premisliensis sufficienter provideat, si Dei et nostram indignationem evitare voluerit. In quorum omnium fidem et testimonium sigillum nostrum annulare praesentibus est subappensum. Datum Vilnae tertia decembris anno Domini milesimo quingentesimo vigesimo octavo, regni vero nostri vigesimo secundo. Sigismundus rex.

Сю грамоту, вписано до книг земських поремиських на жаданне illustris reverendus Theodorus Iankowski ryth. graeci latino uniti cathedralis decanus, з заміткою sigillum eidem priuilegio appensum est et pendet in suo loco — Львів краев. архив, зем. перем. кн. 237 с. 1294.

LXXX.

Кор. Жигимонт зносить гродський уряд, заведений в Самборі на прошенне місцевої шляхти, 9 мая 1530 р.

Sigismundus Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lituaniae, Russiae, Prussiae, Mazoviaeque etc. dominus et heres, significamus tenore presentium quibus expedit universis, quod quamvis in conventu Cracoviensi generali proxime preterito felicis coronationis serenissimi filii nostri domini Sigismundi secundi ad petitionem nunciorum districtus Samboriensis et quorundam consiliariorum nostrorum nobiles eius-

¹⁾ В книзі: eobediatis.

dem per litteras nostras illis concessas a iurisdictione castrensi castris nostri Praemisiensis exemerimus eosdemque nobiles circa iurisdictionem castrensem castris videlicet nostri Sambor, quam se propriam illic habere et ad eam pertinere in causis et articulis, forum castrense concernentibus, asserebant, relinquerimus (!) et conservaverimus sic, quod ad iudicium castris Praemisiensis evocari non debeant, — quia tamen e diverso aliter certo edocti, omnes districtus in terra Praemisiensis consistentes, inter quos includitur etiam Samboriensis, ad iurisdictionem capitanealem castris Praemisiensis in causis et articulis praedictis iudicialibus castrensibus a tempore vetusto, seu ex antiqua consuetudine pertinuisse et pertinere et absurdum inconveniensque sit, quod haec una et eadem iurisdictione capitanealis seu castrensis Praemisiensis in diversum trahi et partiri debeat, praefatos rursus nobiles districtus Samboriensis et totum illum districtum ad primevam iurisdictionem castris et capitanei praemisiensis moderni et pro tempore existentis iuxta antiquam consuetudinem reducendum duximus et harum serie litterarum reducimus eundemque districtum Samboriensem iurisdictioni eiusdem castris et capitanei praemisiensis, cui prius erat, anneximus, ascribimus et perpetuo, firmiter ac inviolabiliter ascribimus et perpetuo, firmiter ac inviolabiliter incorporamus ita, quod in praedicta terra Praemisiensi et omnibus eius districtibus, inter quos Samboriensis continetur, non alibi deinceps iudicia castrensia capitanealia exercentur, tantummodo in ipso castro Praemisiensi, tanquam in principali et capitali loco totius terrae Praemisiensis, cuius iurisdictionem in pleno, integro ac pristino eius vigore et robore conservamus et in nullo eam violari volumus, non obstantibus memoratis prioribus litteris nostras (sic), nobilitati samboriensi concessis, quibus derogatum iri volumus et nos ipsi illis derogamus tenore praesentium mediante, quibus in testimonium¹⁾ nostrum est appensum. Datum Cracoviae feria secunda proxima post festum natalis sancti Stanislai in Maio anno Domini millesimo quingentesimo tricesimo, regni nostri anno vigesimo quarto.

Грамоту вписано тогож року до книг земських перемиських, на жаданне tota nobilitas districtus Samboriensis et terrae eiusdem districtus Praemisiensis, — Львів. краєв. архив зем. перем. кн. 17 с. 295.

¹⁾ Опущено: sigillum.

Козаччина на переломі XVI—XVII в.

(1591 — 1603).

Написав Василь Доманицький.

XIII.

В році 1600 козаки знову виступають на історичній сцені, і при тім не яко „лотри“ і „свавольники“, а поважане лицарство, до якого звертаєть ся найлютіший ворог їх — коронний гетьман Замойський. Річ в тім, що в квітні місяці сього року Михайло, господар молдавський зайняв Семигорд, напав потім на Волощину, Єремию Могилу — креатуру польського уряду, прогнав, а сам зайняв його землю. Польща не хотіла сього лишити, як воно єсть, і почала готувати ся до війни з Михайлом. Особливо се займало Замойського, який заходив ся небавом збирати військо, щоби укарати своєвільного молдавського господаря. Розпочавши війну облогою Хотина, польські проводирі побачили, що їм з своїми силами не здолати ворога — „z tą trochę się ruszyć jedno chyba na hańbę jaką jkr. mości i koronna“¹⁾, тому порішено було звернути ся до Запорожців. 2 червня Жолкевський писав з під Хотина до Замойського, що він вже післав і до Низовців, і до Дніпра і на Буг до Пробиного²⁾, виказуючи, що Михайло даремно ле християнську кров, і запрошуючи їх також послужити королеви³⁾. Замойський велів

¹⁾ K. Górski. Wojna z wojewodą wołoskim Michałem w roku 1600-ym (Ateneum, 1892, XI, 255.

²⁾ Пробиный шлях, над Бугом.

³⁾ Listy Żółkiewskiego, 103.

післати Запорожцям через Оришевського, давнього їх старшого, кілька сот злотих і обіцяв дати їм ще 6000 зл. — скоро тільки вони прибудуть в стан. А що вони не дуже мали довіре до Речи Посполитої і її урядників від часів Наливайка, то післав ще до них королівський „глейт“¹⁾. 1-го липня Запорожці вже відповідали Жолкевському в сій справі, без кошового (нема жадного підпису). Вони писали, що піти на службу королівську вони згоджують ся, але нехай з них знімуть „баніцію“, яку невинно на них положено і потім, з огляду що вони в королівстві терплять кривди від старост, які одбірають у них худобу — то нехай буде виданий наказ, щоб сього більш не чинили і взагалі щоб їм повернули „усі вольности, з яких предки наші, живучи на сих місцях, користали ся“. Що ж до „упоминку“, який Жолкевський обіцяв в листі і за яким закликає прибути до нього, то на се вони мусять відповісти, що їм, „обголеним в достатках“ тяжко так далеко іти, тому просять краще прислати його до Дніпра, а також призначити платню, „як се бувало поперед, за яку (платню) охитнійше і служили б“, а також хоругв королівську. Послами до Жолкевського вислані товариші Родкевич і Онопрій. Разом з сим сповіщають вони, що кримський цар вже вийшов з-за Перекопу²⁾.

Незабаром після сього листу Запорожці таки вирушили з Січи у гору Дніпром і „коло Ревучого (Ненаситця) на Дніпрі“ одержали від Жолкевського новий наказ, — виступити в молдавський похід не пізнійш 16 липня, а Замоїський на 23 липня призначив був загальні військові збори під Глинцями (в Галичині, на схід від Львова): „дожидаю Низовців, з якими дійшов до згоди, — повинні за два тижні (6 серпня) бути під Камінцем“ — писав він до Хр. Радзивила³⁾. Тим часом лист Жолкевського запізнив ся, і Запорожці 1 серпня були ще лише в Білобережю (6 миль низше Черкас). Звідси висланий був лист до Жолкевського за підписом Яна Оришовського, „Самуїла Кошки старшого, й усього війська запорожського“. Писали вони, що наказ гетьманський пізно до них дійшов і тому завчасу не може бути сповнений. До того вони ще запізнились і через те, що йшли у гору Дніпром, проти води і проти вітру; вони мусіли мало не через кожен камінь на порогах тягти шнурми човни, ста-

¹⁾ Heidenstein, II, 410.

²⁾ Listy Żółkiewskiego, 104—106.

³⁾ Arch. Radziwiłłów. Script. rer. Pol. VIII, 187.

влячи по 200—300 люда до кожного шнура. Проте обіцяли, що в першу ж неділю по 1 серпні будуть у Каневі, звідки також за тиждень, коли до них з'їдуться з пограничних міст охочі до війни, вирушать через Білу Церкву, Брацлав до Кременця, і просили гетьмана заждати на них, обіцяючи сповістити його про вихід свій з Білої Церкви і Брацлава¹⁾.

Два слова про нового старшого — Самійла Кішку. Самійло Кішка (Кошка, Кушка, Костка)²⁾, родом мабуть з брацлавських або винницьких Кошчичей³⁾, був давній запорожський козак. Ще перед р. 1575, як згадує Величко, він був уже отаманом в Січі⁴⁾, і десь коло сього часу попав в полон, з якого вийшов лише в р. 1599 або на початку 1600⁵⁾. На жаль,

¹⁾ Listy Żółkiewskiego, 107.

²⁾ Костка — у Heidenstein'a (II, 459) і Бантиша-Каменського (т. I, вид. 3, 159), Кушка — у Грабянки (Літопись, ст. 25), а за ним — Максимовича (також і Енгельса), але Лукашевич (Малоросійскія и червонорусс. Нар. думи и пѣсни, 1836, 16—27), що записав думу про утічку Самійла Кішки з неволі — пише полтавсько-українською вимовою: Кішка. Антонович и Драгоманов (Историч. пѣсни малорусскаго народа I, стр. 227) тої думки, що „герой походив з волинсько-підліського краю, де українському і, що утворилося з о, одповідає звук середній між о і у“. Дійсно, в історичних джерелах з XVI ст. бачимо в землі волинській (в р. 1565) якогось Івана Кошку (Арх. Ю. З. Р. ч. VII, т. I, 220) — се Кошки Журавські; в Брацлавщині і Винницькому пов. вони відомі ще з часів Казимира і Олександра (Zr. dziejowe XXII, 606).

³⁾ Див. Нейманъ, Київ. Стар. 1889, т. 25, 532—537.

⁴⁾ Кошовий запорожський Іван Сірко в листі до кримського хана в р. 1675 писав: „Самуїль Кошка отаманъ, чили гетманъ кошовий воевалъ по Чорномъ морю; по немъ року 1575 Богданко съ козаками Крымъ воевалъ (Величко Літопись, II, 380). Впрочім сій звістці не можна надавати великої ваги, бо самий лист сей, здається, пізнійший (з XVII ст.) фальсифікат.

⁵⁾ Про полон Кішки згадують літописи, видані Н. Білозерським: „были гетманами запорожскими: Кошка, котораго Турки живого взяли, а по немъ Бородавка“ (Літописи Н. Б., стр. 56); і III, 111 і 131. Таку ж звістку подає і географічний словник Максимова и Щекатова (Козаки, стр. 243), тільки тут уже цілковитий абсурд: Самійло Кішка гетьманує після смерті Сагайдачного (1622 р.): „сей (Самойло Кушка) на сраженіи съ Турками захваченъ ими въ полонъ“; по ньому — Бородавка. Теж саме Самовидец (вид. 1878, 216): під Цецорою (1620) „турки живого въ полонъ взяли“, теж і Грабянка (25, 260) — кладучи полон на р. 1620. В додатках до літописи Величка читаємо і про місце похорону: „1620 года гетманъ Самойло Кошка на урочищи, прозываемомъ Цецора, турками убитъ и въ городѣ Каневѣ погребенъ“ (т. IV, 151), а на стр. 155—156 (того ж IV т.) узятий в полон. Про полон Кішки равом

про його попереднє житє і діяльність нічого не знаємо аж до того часу, коли він вислав до Жолкєвського наведеного вище листа від 1 серпня. Безперечно, се була людина твердої волі і з ширшим, ніж звичайне товариство козацьке, сьвітоглядом і чималим тактом. Поза своєю діяльністю на Запорожю звітний ще тим, що збудовав церкву Миколи Доброго в Києві на Подолі¹⁾.

Добравши ся до Канєва, Запорожці не дуже квапили ся на поміч польському війську, бо ще й при кінці вересня їх не було в стані Замойського. Правда, від Канєва до Волощини — не близький сьвіт (50 миль до одного Камінця *via* Брацлав), а у козаків до того не було ще коний, і їм давали підводи. Кішка прикладав старання, щоб удержувати військо в належній дисципліні: коронні землі минали геть, землян не кривдили, провіант брали сираведливо, нікого не кривдячи. По дорозі купували чи инакше як набували коней, яких не бракувало на брацлавських пасовиськах, і коли опинили ся під Каменцем і стали там на відпочинок — усе козацтво з пішого стало кінним. Се мабуть було десь в вересню, бо 19-го Замойський писав (незнати куди) до Запорожців з під Сучави, сповіщаючи „добрих молодців“, що проти ворогів короля повстала уся Семигородська земля і що він туди вислав 3.000 війська та просить, щоб козаки, вибравши три або дві тисячки молодців, як найскорше, поки єтїть гарна погода, вислали їх на поміч повстанцям, разом з 3.000 польського війська²⁾.

Запорожці вирушили — не знати в якій скількості, може бути, що в тій, якої жадав і Замойський, себто більш 2.000; помагали їм ще якісь шаргородські козаки³⁾, „полєнні“ білоцерківські та иньші, яких було 1.650 під проводом Вишневецького, Ружинського та иньших⁴⁾. На початку серпня Замойський з військом перейшов Дністер і вирушив на Молдавщину та 27 став обозом коло Бакови над Бистрицею. Сюди прибули

з Богданом Хмельницьким говорить і Ригельманъ (Лѣтопись повѣствов., 36): „попали в полонъ, кои по дву годахъ искуплены по обѣнъ плѣненными татарами“. Народня дума про утічку Самійла Кішки в турецької неволі, найдовша і одна з ліпших і змістом і стародавніми рисами, малює поворот Кішки Самійла, гетьмана запорожського, за кошового Семена Скалозуба (Антоновичъ и Драгомановъ Историч. вѣсни I, 215—220).

¹⁾ Петровъ, Очерки древнаго Києва, К. 1897, 201.

²⁾ Listy Żółkiewskiego, 108.

³⁾ Górski. Historya jazdy polskiej, стр. 73; звідти ж знаємо, що гусарів польських ходило на Волощину 3.510 (ibid).

⁴⁾ Heidenstein, II, 421.

вдруге післанці від Запорожців, домагаючи ся заплати — (вперше вони явили ся 19 серпня під Сучавою „а Koska generali Cosacorum Zaporogiensium, і тоді Жолкевський вислав до них листа з запрошенням поспішати¹⁾). Коли прибули післанці, двох зараз вислали назад, щоб переказали, яким шляхом мали іти: для них призначили иньшу дорогу, щоб легше могли удержувати ся і запобігти непорозумінь з польськими жовнірами. Сі післанці донесли, про давнього свого старшого Кішку, якого підозрівали в зносінах з Михайлом, вони закували в кайдани і нині провадять до суду гетьманського, а на його місце обібрали нового — Гаврила²⁾.

В жовтні Замоїський розпочав боротьбу з Михайлом. Саме тоді, 6-го, коли він стояв під Фокшанами, прибули і Нивовці³⁾. 15 жовтня він нагнав Михайла в горах — в Волощині, а 17-го жовтня була рішуча битва під Пловештами; Замоїський вислав вперед відділи під проводом Лаца і Бекеші, але Волохи засіли в лісі і могли вчинити чимало шкоди польському війську. Козаки узяли ся вигнати їх звідти, що справді з успіхом вповнили, і дякуючи їм була виграна битва. Михайло почав відступати, його розбито, узято гармату⁴⁾ і 90 військових хоругв, узято і знищено весь його табор. Михайло спершу був утік до Семигороду, але потім вийшов звідти і почав збирати військо. Замоїський чекав його в Волощині. Але скоро вийшов він звідти, Михайло знову з'явив ся і хотів зсадити знову Могилу, та прибув на поміч Потоцький і разом з Могилою 25 жовтня розбив Михайла на голову, так що він утік, а на другий рік в серпні за цїсарським наказом стято йому голову⁵⁾.

¹⁾ K. Górski. Wojna z Michałem, 261.

²⁾ Гаврила Кортневича чи Крутневича, „за гетмана на тотъ часъ будучого надъ войскомъ Запорожскимъ у землі мултаньскої“ (Максимовичъ, Собр. сочин., I, 319; *Collectanea vitam resque gestas Joannis Zamoyscii, illustrantia. Posnaniae, 1861*). Про се маємо згадку і у Engels'a (*Geschichte der Ukrainischen Kosaken, 1797 p., стр., 107*), який каже, що Кішку скинуто з уряду за те, що „не дуже хотів прискорити їх (козаків) путь“. ³⁾ K. Górski. Wojna z Michałem, 263.

⁴⁾ Бантиш-Каменський (т. I, вид. 3, 159) рахує 5 армат в дневнику („*Bitwa w Multaniech z Michałem wojewodą*“, — *Starożytności Historyczne Polskie przez Ambr. Grabowskiego, t. I, стр. 108*) стоить „*dział kilka w liesie odbito*“, а автор Боркулабовської хроніки, який теж свідчить, що узято гармату, чомусь уявляв собі що „*побили військо Могили*“ (sic!) (Дод. до Істор. вост. Русн, II, стр. 75).

⁵⁾ Ibid. 4—1Z, Heidenstein, II, 426—427. Коли розпочала ся

Повернувши ся з молдавського походу, козаки під проводом Кішки росташували ся на зиму в Білій Церкві, по дорозі на Запороже і вагали ся, чи прийняти їм пропозицію Замоїського йти „у Інфлянти“, чи ні: „Czynił radę Koszka trzy kroć a w tych trzech nie pozwalali siła ich na potrzebę krola Jego Mczy. Niespominają Inflant iedno Sweczyą, ktorzy się barzo boią zeby nie zawiedzieni na rohibil“... Хотіли лишень узяти зароблене молдавським походом сукно і йти на Запороже¹). Як видно, Замоїський мав намір притягти до походу проти Шведів не менш 6000 Запорожців, бо на таку кількість прислав він їм грошей і сукна. Замоїський думав роздати се тільки тим козакам, які побували отсе в молдавському поході і знову згодять ся на новий похід. Та козаки були цілком иншої думки: вони гадали, що сукно і гроші повинні дійсно розібрати ті, що були в Молдавії, але цілком незалежно від того, чи підуть вони в інфлянтський похід: „Ми тее заслужили, а инші нехай собі заслужать“, говорили вони на радї. Очевидно такої думки був і гетьман козацький, який досить дотепно висловляє свою гядку: „Обіцяно попереду грошей і сукна на 4000, а тепер на 6000, тим ліпш; довші сукні мати-мемо“²). Частина козацтва годила ся, одержавши платню, іти таки походом, але більшість з Кішкою на чолі мала намір весною запасти ся борошном, сісти на човни і зникнути на Запорожу³).

З листа Кішки до Яна Замоїського з 22 січня 1601 р. (з Білої Церкви) ми знаємо, які умови поставили козаки канцлерови, без яких вони не рушать в похід. Готові охоче служити королю і Речи Посполитій, лише просять коронного гетьмана зняти з них „вирок“, призначити їх щорічну платію („żołd“), як було до сього часу, і вернути Трахтемирів, просять ще сукна і гроші, які король обіцяв на соймі (?), бо вони

війна, турецький султан прислав був до Жигмонта 2 чаушів, і обіцяв поміч проти Михайла, як що буде захована приязнь — і на далі. Йому пообіцяли, дякували — і на тому скінчило ся (Script. rer. Pol. X, 7).

¹) А. Стороженко, Стефань Баторій и запорожские козаки V, 1904, стр. 320 (в листу Бартоша Верещинського з 15 квітня 1601 р. до Яна Замоїського в Хвастова).

²) Obiecano pierwey hroszy y sukna na cztery tysiący a teper na szyst, tym lipsz, dołszy i sukni budem mieli (ibid. стр. 320).

³) „Czolny iuż są zgotowane. . ok gotuią, tak też boroszno w bezcki byącz siła ich iuż ponabyali“ (ib. 320). Цікава подробиця, як доставляли на Запороже борошно!

„голі“ — дуже в великій нужді, „а тепер зима“; просять також виконання листів „славної пам'яті“ короля Стефана Баторія що до козацької спадщини: щоби масток небіжчика козака нікому иньшому не йшов до рук, окрім товариша або приятеля якого-будь; потім, щоб судили козаків лише „старший“ та ще королівський комісар, нарешті, щоб було заборонено королівським урядникам підчас приходу козацького війська в українські міста брати з нього побор, — і геть скасовано баніцію, себто вигнання з королівства¹⁾. Що до „вируку“, платні і привернення Трахтемирова — Замойський підтримував сі прохання перед королем. Але що король не мав права нічого сього сам, без згоди сойму, вчинити, то веліли їм чекати до сойму, а тим часом усякими подарунками намовили їх.

З того, що козаки звідкись, як каже Гайденштайн, „nadciągnęli“, що з ними польський гетьман так іречно обійшов ся, запрошуюючи на службу королівську, і старав ся удержати їх усякими подарунками, можна з певністю вивести, що козаків спеціально знову покликано, для участі в новій — Лифляндській війні. Се тим більш певно, що причина до війни — зайняте новим шведським королем Карлом Зудерманским (IX) лифляндських кріпостей Ланса, Пернави та иньших мала місце ще в жовтні року 1600²⁾, і на Варшавському соймі (з 30 січня до 13 марця) постановлено було збирати вдруге квартиру і вдруге побори (лановий і чоповий) в протязі 1601, а як треба буде, то і 1602 — для війни в Лифляндії з Карлом³⁾. На сьому ж таки соймі була розмова і про козаків і зрештою видана була така конституція: „Тому що козаки в минулій потребі проти Михайла вірно і гідно служили нам і тепер обіцяли служити проти Карла, то ми баніцію, видану за постановою сойма⁴⁾, за „зброднями“ Косинського і Наливайка, з тих, що будуть служити проти Карла — здіймаємо; вони будуть під приводом старшого, призначеного гетьманським урядом. Підчас їх неприсутности дома ні в чім не повинні вони бути скривджені, а звичайної юрисдикції старост і панів над тими, що мешкають в маєтностях, не касуємо. Хто з них (козаків) умре,

1) Listy Żolkiewskiego, 108—110; Heidenstein, II, 420.

2) Scriptor. rer. Pol. X, 9—10.

3) Ibid., 14; Жуковичь. Сеймовая борьба, 399.

4) Розуміть ся, 1597.

маєтність повинна спадати на їх потомків і найблизших їх. На шпиталь гродський — (надаємо) Трахтемирів, коли трапить ся оказія: як умре його властитель Гуляницький, або як удасть ся його чимсь иньшим надгородити, для чого призначаємо комісарів“¹⁾. Щоб притягти на війну як мога більше шляхти, на сьому ж таки соймї оголошено було, що будуть задержані у всіх судових інстанціях процеси проти усіх тих шляхтичів, які возьмуть участь в поході на свій кошт або за гроші²⁾.

Війна на справжнє розпочала ся лише в червні, коли Литовці з виленським воєводою Радзивилом і Карлом Ходкевичем вирушили проти Карла під Кокенгаузен, який відобрали, поклавши на місці в 5 тисячок шведського війська³⁾. Сам король польський прибув з військом до Вильна 24 липня, де пробув до 12 вересня, 5 серпня прибув туди і Замоїський з багатьома відділами, а 12-го рушив в Ливонію⁴⁾. Десь коло сього часу, або й раніш мусіли бути прибуті і козаки, викликані через якогось шляхтича Станислава Серошевского, хоча до 1 грудня не маємо жадної про них звістки. Що вони мусіли бути на війні уже в серпні, про се свідчить далі наведений лист Кішки з 1 грудня, а також реєстр, скільки видано за квартал (3 місяці) „Cosacis Zaporoviensibus“ підчас війни в Ливонії проти Карла. З сього реєстру бачимо, що козаків (піших) було 2000⁵⁾ — один полк, який ділив ся на 4 роти (по 500 — власне се були полки), з поручиками (praefectus), себто на чолі; рота (полк) ділила ся на 2 відділи по 250 люда — з осавулами на чолі (8 душ); сотнями командували

1) Vol. legum, II, 401. Монастир Трахтемирський наданий був Остапови Дашковичови, старості черкаському, „а оть него монастырю Печерскому, а потомъ оть монастыря променено (десь ще перед р. 1552) за ся у руки господарские ку замку, киевському воєводе... А на низу устьи Самары к тому Телехътемирову уходъ на бобры, на рыбу, на мясо“ (Арх. Ю. З. Р. ч. VII, т. I, 98—99). В р. 1590 Жигмонт надав був його якісь „особі козацькій“ (М. Грушевський — Зап. Н. Тов., т. XXXI—XXXII, 22), а Максимович (Сказаніє о межигорскомъ монастырѣ, К., 1865, стр. 29) доводить, що він був запорожським монастирем ще в р. 1576.

2) Жуковичь Сеймовая борьба, 399.

3) Scriptor. rer. Pol., X, 17.

4) Scriptor. rer. Pol., X, 17.

5) В Метриці Литовській показано, що в р. 1601 Самуїл Кішка ходив з 2032 люда (Довнар-Запольский К. Стар. 1895, II, відд. 53—58).

сотники (20 люда), куринами, по 11 люда — курінні отамани (157); окрім того були ще: 1 обозний (castrametator) і писар (ontarius), які підлягали безпосередно полковникови (себто гетьманови війська), а також 4 хорунжі, 4 сурмачи, 4 бубнисти і 4 нерестрові служки. Було при них і 12 гармат¹⁾. Окрім піших було щось ще і кінних — не низових, які побирали вищу платню²⁾, але не знати їх скількості: мабуть не більш 400, як се бувало в р. 1598 і 1604³⁾.

12 вересня Жигмонт виступив з Вільна і 21-го получив ся з Замойским; почувши про се Карл небавом утік до Швеції⁴⁾.

Про козаків в сій війні довідуємо ся лише 1 грудня. Того дня Самійло Кішка вислав з Нового-Моізу двох післанців, товаришів Федора і Івана Бриндзу з листом до гетьмана Яна Замойского, сповіщаючи про те, що козаки пильно держать, як він наказав, сторожу на шляхах дерпеському, фелинському і пернавському проти Карлового війська, наглядаючи за рухом неприятеля, але разом з тим відчувають велику нїжду в сїм краю і тому просять поклопотати ся у короля про їх платню,

1) Górski, *Historya piechoty*, 35—36, додатки на стр. 243. Платня козакам була така: ductori eorum — 200 зл. (флоринів), обозному — 30, писареві — 10, 4 praefectis (поручикам-полковникам) по 30—120, 8 осавулам по 25—200, 20 сотником по 15—300, 4 хорунжим 32, 157 курінним по 9—1413, решті 1799 по 7—12593, 12 пушкарям по 12—144, 20 підводчикам (для гармат) по 3—60, на олово, порох, салітру — 500, і ще сукном (або грїшми) 12.640 (Ibid. 243). Докладнійший рахунок знайдено в Метриці Литовській, з якого виходить, що гетьман одбірав не 200 — а 120 фл., курінних було не 157 — а 152 (тому одержали не 1413, а 1368), хорунжі, сурмачі, бубнисти і 4 трубачі (?) — усіх 16—128; отже усього — 15149, і окремо 500 на порох, олово і салітру; про сукно не згадуєть ся (Довнар-Запольский — *Кіев. Стар.* 1896, II, відд. II, 53—58). Довнар-Запольский чомусь тієї гадки, що се „нещо лише реестрове козацтво“... Можна порівняти сю платню з иншими роками: в р. 1575 і 1576 (300 козаків) одержували на квартал по 2½ зл. (окрім сукна), в 1579 — уже по 15 на рік і по 4 аршини дупського сукна (Górski, *Historya piechoty*, 35—6 і *Hist. jazdy* 57), в 1590 — піші по 5, кінні — 12 (Górski *Hist. piech.* 243), а в р. 1632 — гетьман одержує уже 300, а полковники (не 5, а вже 6) по 150 (*Кіев. Стар.* 1896 II, відд. II, 53—58).

2) По 21 зл. на квартал: 15 на коня і по 1 зл. на ротмістра (Górski *Historya jazdy*, 100).

3) Górski, *Historya jazdy*, 57—8. По дорозі в Ливонію козаки починили чимало шкод в Могилеві, хоча король спеціальним листом забороняв чинити по дорозі шкоди (Arch. domu Sapiegow, 356).

4) Scriptor. rer. Pol., X, 21.

якої вони не одержують, хоч уже кілька неділь минуло по-над квартал¹⁾, та і взагалі вони вважають, що призначена козакам королівська платня дуже невелика²⁾.

Тим часом 20 грудня Замоїський узяв Вольмар, а король тоді забравши бранців, вернув ся до Вильна, нічого не зробивши для козаків³⁾. 23 грудня Кішка знову вислав з осавулою і товаришами листа до Замоїського з того ж таки Моїзу, повідомляючи, що козаки, терплячи велику нужду і не бачучи від короля помочи, здіймають сторожу, яку держали на шляхах, і збирають ся йти на Україну. Разом з сям повідомляє про якогось шведського начальника війська Граффа, який 22 грудня був з 4000-ним військом коло Гермеса, вхопив кілька козаків, але довідавшись, що Карлзон⁴⁾ уже в козацьких руках, повернув назад до Гермеса; за ним виступив з Гермеса, окрім кількох десятків люда, і увесь народ. По тім козаки узяли замок і тепер пропонують віддати його гетьманови. При кінці листа Кішка додає, що разом з „низовим лицарством“ при ньому було 15 хоругв польських⁵⁾.

На сей раз здаєть ся козакам таки скоро заплатили, що їм слідовало — хоч може і не все, а лише частину. Гайденштайн каже, що по взятю Вольмара, козаки, під проводом Костки, хотіли йти до дому. Замоїський ледве затримав їх⁶⁾. Справді, з листу Жолкевського до Замоїського з 2 січня 1602 р. знаємо, що козаки все ще були в Ливонії і стояли десь поблизу чи в самому Гевел-Моїзі⁷⁾. Того ж таки дня Кішка сповіщав Замоїського, що вирушити до мизи Рінген і стати там табором, як се гетьман наказував йому, він не може, бо коні козацькі дуже лихі, провіанту, не вважаючи на розшукування, ніде не знайшли, земля дуже замерзла і ставити куріні на ній не можна; до того у всьому краю нема жадної деревини, та і взагалі весь край — пустиня, в якій окрім двох-трьох „халупок“ нічого не має, а через те і йти туди козакам нема для чого. Тому Кішка просить гетьмана дозволити козакам або виступати

¹⁾ З сього видно, що козаки виступили з України на війну десь мабуть в липні — відколи почав ся „квартал“, бо другий квартал, як побачимо далі, мав скінчити ся в середині січня.

²⁾ Listy Żolkiewskiego, 114—115. ³⁾ Scriptor. rer. Pol., X, 22.

⁴⁾ Карлзон — побічний син шведського короля Карла IX.

⁵⁾ Listy Żolkiewskiego, 115. ⁶⁾ Heidenstein, II, 445.

⁷⁾ Listy Żolkiewskiego, 112.

вперед, або звернути в бік і осісти в хлібному краю, де можна здобути собі на прожиток¹⁾.

Нарешті 18 січня Кішка в останнє висилає листа до Замоїського, сповіщаючи, що хоч козакам і доставили через Даниловича²⁾ „приповідний лист“ на одержання платні за останній квартал³⁾, що вже кінчить ся, але тим часом гроший тих немає, і козаки, терпячи великі недостачі, більш служити не хотять: була вже (в середу) рада, на якій порішено виїхати. Ще минулого року, коли козацьке товариство почало було роз'їзджати ся, він на раді хотів був спинити сей рух, але не міг; тепер же, як би він спробував щось подібного зробити, то козаки побили б його каміннем⁴⁾. Правдивість безвихідного становища козаків в Ливонії, про яке свідчать листи Кішки, стверджує також і секретар Замоїського, Райнолд Гайденштайн⁵⁾.

Про дальшу діяльність Самійла Кішка не маємо звісток і уже 24 марця до Замоїського звертаєть ся новий гетьман (хоч і не титулує себе „старшим“) Гаврило Крутневич (Круплевский у Гайденштайна)⁶⁾. Безперечно, Самійло Кішка загинув в Ливонії, а власне в місяці марці підчас погоні за Нассау, шведським якимсь проводиром. Козаки кинули ся туди, але його вже не застали там, лише 200 коней загнали у замок. „Костку, як оповідають, убили свої, пустивши кулю в потилицю“⁷⁾. Про се ж маємо звістку і в „Боркулобівській хроніці“: „Тамъ же (в Ливонії) того Самуила убито и поховано у Києве“⁸⁾; хоча ся звістка про се і стоїть під 1601 р., але се очевидна помилка на один рік, бо й иньші всі події, нотовані 1601 роком, належать до р. 1602. Отже очевидно, що твердження де-яких дослідників, що Самійло Кішка міг жити ще в р. 1620 — не можна жадним чином уважати справедливими⁹⁾.

1) Ibid., 116. 2) Мабуть Яна Даниловича, старосту корсунського.

3) Очевидно, десь з половини жовтня 1601 до половини січня 1602.

4) Listy Żolkiewskiego, 116—117.

5) II, 448. 6) II, 459.

7) Ibid., 459. Тут же, коло Іберполя, козаки схопили Англичанина Гілого, коменданта Білокамешської (Вайсенштайн) кріпости і Піла, ротмістра анфляндського, порубавши з 90 їх жовнірів. На місце Гілого Білокамінці обібрали якогось Альфонса Іяшпана (Kronika Piaseckiego, 169).

8) Дод. до Іст. возе. Руси, II, 77.

9) Д. Науменко (Происхождение малорусской думы о Самуилѣ Кошкѣ, Киевск. Старина, 1883, VI, 212—232), надаючи чимало віри літописцям руським, тримаєть ся тієї гадки, що „полон Кішки — факт історичний, який, імовірно, трапив ся на початку XVII в. коло р.

24 марця року 1602 до Замоїського пише з козацького стану новий проводир Гаврило Крутневич¹⁾ („Hawriło Krutniewicz y wsitko zaporozkie woysko“), який, яко гетьман війська запорожського (якоїсь його часті) брав в р. 1600 участь в волоськім поході²⁾. Він оправдував ся перед гетьманом, що не вважаючи на гетьманський наказ, вирушити того ж дня (24 марця) під Фелин не може, раз тому, що в товаристві багато хорих, друге — що чимало виїхало за живністю, та й шляхи попсовались, через що просить дозволу вирушити через два дні, 26-го і призначити місце, де б вони могли стати кошом³⁾. Оче-

1620; факту ж утечі його з неволі нічим не можна залевнити, і се веде до гадки, що такого факту зовсім не було“ (стр. 232). Тим часом ми документально знаємо про смерть Кішки в р. 1602; нарешті і в універсалі Крутневича з р. 1603 про Кішку згадується: „продокъ нашъ небожчикъ“... (Київ. Стар. 1895, I, відд. II, 2—3). Очевидно, що коли полон Кішки був фактом історичним, — то він мав місце лише десь в XVI ст., до р. 1600.

Про місце похорону можна гадати, що таким був Київ, як про се свідчить Боркулабівська хроніка. Звістка Величка (т. IV, 151), що під Цецорю „Турками убитъ и въ городѣ Каневѣ погребенъ“ — значно пізніша і менш ймовірна.

¹⁾ Чи не був він часом родом з Поліся, де ще в р. 1552 серед чорнобильських міщан знаходимо майже тотожні назвиська — Олексій Круневич і Яків Круткєвич (Арх. Ю. З. Росс., ч. VII, т. I, 590—1). Жив він опісля (в р. 1610) в Каневі (К. Старина, 1882, V, 202).

²⁾ В. Антонович (Кіевская Старина, 1883, V, 140), згадує, що Крутневич в р. 1600 був на Запорожю кошовим. А. Лазаревський (Кіевская Старина, 1898, I, відд. II, 1) не згоджується з д. Антоновичем: „відомости В. Б. Антоновича основані, очевидно, на написови, знайденому Максимовичем в одній з евангелій переяславських церков (Собр. Сочин, I, 319), датованому 14 вересня 1600 р., в якому стоїть, що напис зроблено „за гетмана на тотъ часъ будучого налъ войскомъ Запорожскимъ Гаврила Кортневича у земли мултнянской“. „Можна сумнівати ся, — каже далі д. Лазаревський, — чи правильно Максимович прочитав слово мултнянскої і чи не стоїть в написови: инфлянтскої. Тоді, може бути, 1600 написано помилкою замість 1602 або 1603, коли Крутневич яко гетьман ходив в землю Инфлянтську“. Нині нема жадного сумніву, що Максимович прочитав напис цілком добре, віде не помилив ся, а Крутневич в р. 1600 справді ходив в землю мултнянську яко проводир-гетьман. Доказ на се маємо і у Гайденштайна (II, 459): „на його місце (Кішки) обібрано Гаврила Круплевского (sic!), який уже в Волощині був їх проводиром“, та у К. Górsk'ого: „старшого свого Кошку закували в кайдани... і вибрали собі иншого — Гаврила“ (Ateneum, 1892, кн. XI, 442).

³⁾ Listy Żółkiewskiego, 117.

видно, що вони виповнили се і прибули під Фелин, де на них напала була нагло, коли вони сього не ждали, дорпатська залога і почала вже забирати вози та инше козацьке добро, але коли козаки опам'ятали ся, то геть побили Шведів і чимало узяли в подон¹⁾, а в маю узяли і Фелин, який боронив Ференсбах²⁾. Тим часом, ще скоро прибули вони під Фелин, порішено було вислати до канцлера литовського — Сапіги посольство, щоб в тяжкому стані своему хоч що-будь од нього роздобути. 26 марця еп. виленський Бенедикт Война писав до Льва Сапіги: „Наливайтковці (загальний термин для козаків) вибирають ся до Вашої Милости, сподіваючи ся одержати, що їм треба. Я гадаю, В. М. одправите їх pro prudentia sua, jako merentur³⁾”.

Не знати, чи посилали козаки до Сапіги, а як посилали, то чи вийшло що з того, тільки знаємо, що вони зіставали ся ще в Ливонії аж до кінця серпня. 28 серпня Замойский з козаками обложив і узяв Білий камінь (Вийсенштайн)⁴⁾, після чого військо розійшло ся на усі боки. Перші пішли Запорожці. Гетьман коронний, боячись, щоб вони не допекли часом Литві, писав до короля, щоб найскорше було до них одписано. „Але там, де гроший не платять, військова власть не багато значить“, справедливо зауважає секретар Замойского⁵⁾.

Вийшовши з Ливонії, козаки перш усього засіли в Полоцьку, — відпочивали після походу, який „довго буде в пам'яті військови запорожському“⁶⁾; відпочивали не без чималих шкод і кривд для мешканців, так що можна зрозуміти гнів автора „Боркулабівської хроніки“: „козаки запорожскіє въ Швеції нічого доброго не вчинили, ани гетманамъ и пану королю жадного ратунку не дали, только зъ Швеції утекли, а тутъ на Русь Полоцьку — великую шкоду чинили“⁷⁾.

¹⁾ Heidenstein, II, 459.

²⁾ Scriptor. rer. Polon., X, 29. ³⁾ Arch. domu Sapiégów, 315.

⁴⁾ Scriptor. rer. Pol., X, 31. Гайденштейн, II, 482 оповідає, що під Білим Камінем „намістник їх (козаків) (чи не Іван Кудкович?), в несприятності вожда, без наказу останнього пішов до коша за грішми. Неприятель ударив на козаків, але без успіху, бо прибув на поміч польський відділ“.

⁵⁾ Heidenstein, II, 482.

⁶⁾ В листі Івана Кудковича (Listy Żolkiewskiego, 118—121).

⁷⁾ Дод. до Іст. воез. Руси, II, стор. 77. Що вони, між иньшим чинили в Ливонії, знаємо від одного Німця з Любека, який записав оповідання очевидців під 15 липня 1603 р. Перед тим в р. 1602 їхало з Любека посольство до Вильна і бачило, що на границі з Естляндією,

З Полоцька мали намір через Витебськ добратися до Дніпра. Для більшого ладу, при кінці падолиста, вислали вперед в Витебськ писаря свого і осавула з кількома десятками козаків щоб списати помешкання. Міщане вдавали спершу, що приїзд козаків ні трохи не турбує їх, але як тільки посланці почали списувати квартири, міщане вдарили в дзвони „на івалт“, і кинувшись на них, кількох убили, а решту, за виїмком декількох, загнавши в Двину, потопили; трьох, побивши і покалічивши, вигнали з міста, а коні і маєток їх узяли собі. Тим часом козаки підступили уже до міста; вони поклялися навіть, що не будуть метити ся над міщанами, і під карою смерті заборонили кому-будь з товариства кривдити їх, аби лише хоч на час пустили їх до міста випочити, бо шляхта ні хліба ні живности з своїх маєтностей не боронила. Козаки доводили, що вони за свої послуги, з дозволу короля, мають права на відпочинок у них, але Витебці відмовляли ся якимись „вольностями“, казали, що ні за які блага не пустять їх до міста. Козаки вислали до них послів „з листами“, звертали ся за посередництвом до шляхти, але Витебці таки стояли на своєму. Тоді козаки постановили дати їм битву. Витебці перші вийшли проти них „з хоругвами, звичаєм неприязельським“, за що їх „*par Bóg rokaża!*“, хоч і козаки своїх кількох товаришів позбули ся. „Що сей факт не підлягає жадному сумнівови — можуть ствердити шляхта і обивателі витебські“, — оповідає козацький гетьман¹⁾. „Козаки место славное и великое Витебськ звоевали, злата-сребра множество побрали, мещанъ учивыхъ порубали, и такъ шкоду содомную чинили горше злыхъ неприятелей або злыхъ татаръ“, — оповідає білоруський літописець²⁾. Витебська літопись Михайла Панцирного переказує, що місто „*wysiekli*“, за зрадою обивателів витебських, козаки під проводом якогось Дубини

в Роті і т. и., край так зруйнований і запустілий, що на усій просторони від Найгавзена і до самого Вендена (25 миль) не зустрівало воно жадної людини. „До того козаки зруйнували усі оселі, попалили і спустошили їх, чинячи надзвичайні, нечувані надсиля пад бідними мешканцями, яких, допитуючи у них грошей, пекли вогнем і всіляко мучили, а потім, одержавши, що вимагали, все таки рубали їх на смерть; посли бачили розрубані на двоє тіла і окремо людські голови, що валялися осібно серед опустілих помешкань і коло них, тим часом, як поля стояли покинуті і необроблені“. Голод був страшенний — мешканці їли мертвих і повішаних, і таких випадків засвідчено 32 (Сбор. матер. по русск истор. нач. XVII в. Перев. и изд. Болданова, стр. 42, 50).

¹⁾ Listy Zolkiewskiego, 118—121. ²⁾ Боркулабовская хроніка, 77.

(„z Dubino wodzem“), якого опісля, в р. 1604, разом з иньшими 12 старшими приведено до Витебська закутими від короля і на Волотовках заручайських 3-х посаджено живцем на палю¹⁾.

Узявши Витебск силою козаки видно господарювали в ньому аж до кінця 1602 року, коли вони виступили до Могилеву. Приступивши до Витебська, козаки посилали ся на те, що король дозволив їм відпочивати („лежати“) в місті, але се дуже сумнівно. Відомий лист від 2-го грудня р. 1602 бискупа вармінського до Льва Сапіги, в якому він ось що пише: „Ваша Мосць про жовнірів писав, щоб від них не було кривди людям в тому великому князівстві; се і сам король мав на увазі і розуміє, що від козаків найбільших неприємности („ciężkości“) треба буде побоювати ся. Король післав до них (листа?), пускаючи їх (зі служби) і призначивши їм платню“²⁾. Тим часом, як побачимо далі, козаки ще 20 грудня скаржать ся, що їм не дають мало не за рік ні грошей, ні сукна. Не одержуючи так довго заробленої платні, козаки не спішать ся до дому і займають ся по дорозі грабіжами, а один з відділів дібрав ся уже й до Могилева, бо 5 грудня Жигмонт сповіщав Льва Сапігу, що йому скаржили ся Могилевці на голод і на козаків, які йдучи в Інфлянти і назад, не вважаючи на його лист, спинали ся в Могилеві і чинили і зараз чинять шкоди, через що вони, Могилевці, не можуть платити податків. Король велів підскарбому (Андрієви Завіші) розслідити справу на місці³⁾.

На початку грудня того ж таки р. 1602 на чолі козацького війська стоїть уже новий „старший“ всього лицарства запорожського“ Іван Куцкович, який гетьманував дуже короткий час — може з місяць або зо два⁴⁾. Вперше про нього дові-

¹⁾ Сборн. Лѣтопис., относящихся къ истор. Южн. й Ю. З. Руси, стр. 218. ²⁾ Arch. domu Sapiégów, 355. ³⁾ Ibid, 356.

⁴⁾ Про незначність сього гетьмана може свідчити ще й те, що гетьман Крутневич, покликуючи ся в своєму універсалі, даному в р. 1603 Никольському Пустинному манастиреви (Кіев. Стар. 1898, I, відд. II, 2—3), на універсали попередніх гетьманів (Кішки, Косого) — Куцковича не згадує. Здаєть ся нам майже певним, що Крутневич чомусь виїхав з Ливонії ще літом (принаймні 28 серпня його вже там не було, і був „намістник“, Heidenstein, II, 482) і пробував в Києві коли не увесь час до весни р. 1603, то у всякім разі прибув туди на весні — перед приходом з Ливонії козаків. Десь як раз коло того часу, у Києві вела ся боротьба на реліг. ґрунті між Іпатієм Потієм і якимсь відділом козаків. Козаки позабирали з Софійської церкви скарби і сховали у себе. Про се Потій писав десь перед 1 вересня до Сапіги

дуємо ся 4 грудня, коли він вислав листа до канцлера литовського Льва Сапіги „ласкавого пана“ і просив пробачення за те, що козаки починили на витебському тракті, в маєтности його Островні. Проїзжаючи сим трактом, козаки, в числі кількох десятків, заїхали до маєтности канцлера і маючи нужду спинити ся там хоч на який час, просили управителя дати харчів їм і коням: „Хоч і випадало проминути і зберегти маєтність вашої милости, яко особи, що здавна виказує свою ласку запорожському війську; одначе нас примусили вчинити се панове витебські міщане, які, не хочаючи з доброї волі дати нам в своїх господах шматка хліба, густо облитого нашою кровю, убили на смерть кількох товаришів наших, висланих уперед, і виявили недобре серце проти усього війська нашого. Але се все ми віддаємо на суд Господа Бога і його святої справедливости. Що ж до шкід, які вчинено маєтности вашої милости, нашого ласкавого пана, то ми певні, що Ваша мосць покриєте їх вашим високим пробаченнем, знаючи, що без сього не може обійти ся жаден з тих, хто жие з війни“¹⁾).

Ще ширше писав про сумний стан козаків в Білорусії той же Куцкович до коронного гетьмана Яна Замойського уже з Витебська (від 20/XII), де козаки тоді вже осіли ся силою. В сьому листі Куцкович писав, що недостатки, нужда і утрати козаків такі великі, що вони самі звертають ся до коронного гетьмана, і як би оповісти про них людині, що не бачила становища козаків, то вона жадним чином не повірила б. „Перш за все давно нам обіцали платню і сукно, а ми й досі їх не

і просив, щоб був вернений церковний скарб, „бо його напевно в церкві вивезли до Наливайківців. Ся збираина з дурницею не відійде; нема чого глядіти на них! Я бажав би мати баніцію на них. А хапати їх мені небезпечно без помочи В. М. Церкви, видно, наміряють ся боронити fortiter. Будь ласка, постарай ся В. М., щоб ворог над твоім слугою не мав потіхи“ (Arch. domu Sapiegow, 339—340). З Потієм козаки у Києві мали справу ще раніш в р. 1599, коли вступили ся за печерських ченців і не пустили Яна Кошица одбирати маєтности (Акты Южн. и Зап. Росс., II, 4). Що то за скарби — докладнійше знаємо з документа, видрукованого Ор. Левицьким „Чтен. въ Ист. Общ. Нест. Лѣтоп.“, кн. V, 141—143). Се була „скринка з мощами святих ойцовъ“, яку митр. Рагоза узяв з престолу і віддав протопопови Іванови Островецькому. По смерті сього вона перейшла до рук київських міщан, які не хотіли вернути її уніятам. В р. 1605 король навіть вислав міщанам спеціальний „лист“ з наказом зараз же вернути святиню (ibid. 142).

¹⁾ Киевская Старина, 1883, VI, 380.

маємо; ми не тільки те, що заслужили у короля, але і те, що з-за молоду набули в неприязельських землях — усього в інфлянтській землі повбули ся („wyniszczyli“). В Білій Русі нам не тільки не дали шматка хліба за наші послуги, але ще ми зазнали образи. Довго памятати-ме військо запорожське інфлянтську службу!“ Підчас сеї служби вони дійшли до того, що немає ріжниць між ними і якими-будь Лотишами, і як король не надгородить їх своєю ласкою, то вони прибудуть до свого товариства „в тріумфі справжніх обірванців“. Потім, не бачучи ніде співчуття до себе, козаки зустріли в Білорусії одну лиш ворожнечу і недобрі відносини. Початок сеї ворожнечи виявив ся уже з того часу, як запорожське військо лишило інфлянтську землю і вступило в маєтність великого литовського канцлера. Тоді канцлерові урядники, получивши ся з хлопами, схопили на шляху кількох козаків, що йшли з заду війська, і одних в воді втопили, иньших без жадного жалю забили, а коли про се донесено канцлерови, то він не звернув на се жадної уваги. Окрім того було чимало ще й иньших прикладів, коли місцева людність виявляла ворожнечу до козаків, але особливо се виявили міщане витебські... Розповівши про витебську битву, Куцкович на закінченне просить бути заступником за козаків перед королем і прислати сукно і гроші, що слідують їм за три чверти року, „щоб можна було недостатки і втрати полагодити“. Чекатимуть вони на се в Могилеві¹⁾.

Вийшовши з Витебська, козаки осіли на довго в Могилеві. Тут і поблизу вони чинили чималі шкоди, про які можемо мати представлення з „Боркулабівської хроніки“, яка оповідає, що в Боркулабові і Шупенську було узято — „грошей 50 копъ, жита — 500 мъръ, 150 яловиць, 50 кабановъ, сала свиного 100 пудовъ, меду пресного 60 пудовъ, масла 10 пуд., куръ — 500, сѣна 300 возовъ“²⁾. В иньшому зовсім місці, при кінці рідвяних сьвят, 300 козаків напали на церковний будинок в Циколі (в Динабургським окрузі) і відібрали у пастора усе, що у нього було за душою, не лишивши в господі каміня

¹⁾ Listy Żolkiewskiego, 118—121.

²⁾ Боркул. хрон., стр. 80. Тут же оповідаєть ся, що з Куцкою в Могилеві було коло 4000. Як ми знаємо з попереднього — усіх козаків брало участь в війні 2032; якась частина їх загинула; отже мало вернути ся менш 2000. Зрештою дуже можливо, що могло прибути до них трохи і охочих в Білорусі, але все ж останніх навряд чи могло набрати ся аж 2000.

на каменю; самого пастора пекли вогнем і тяжко збили, попереду звязавши¹⁾. Разом з тим і польські жовніри, вертаючись до дому, вважали не зайвим де-чим поживити ся. Деся в Черлею (?) перед 20 грудня було стільки „свавольників“ і чинили вони таке, що страшно й помислити, а до Острину (мастність Сапіги) явились дві роти — пана Горецкого і ротмістра Хмельницького, які не тільки побрали живність, але чинили ще „івалти“ і „збитки“²⁾. Людність просила Сапігу забрати сю біду³⁾. 27 грудня Жиґмонт писав до Сапіги, щоб жовніри, вертаючись з Інфлянтів, ніде не спинали ся, а козакам щоб було виплачено перш усіх — частина грошей на се положена в Брест-Литовському: „сих людей треба найскорше позбути ся; треба старати ся, щоб вони не заходили до „звиклих місць“⁴⁾.

XIV.

Вернемо ся трохи назад до тої частини козацтва, що лишила ся на Запорожю, коли Самійло Кішка вирушив в ливонській похід. Тоді як він пробував в Швеції, решта Запорожців не сиділа склавши руки і ходила на Татар — певне, не без усьпіху для себе, і чималих шкід для Татар, про що свідчать скарги з боку Кримців на козаків. В р. 1601 головний радник кримського хана Ахмет-калга скаржив ся польському послови Лаврину Пясочинському, що Запорожці чинять напади на Крим. На се польський посол одповів, що низові козаки не піддані польського короля і не що иньше, як зброд всяких народностей і мов, з яким хан може чинити що хоче⁵⁾. На другий рік весною низові козаки на 2000 коний прибули під Брацлав, стали над р. Каменкою і звідси запропонували свої послуги волошському господареві, але той подякував і відмовив.

¹⁾ Сбор. матер. по русск. истор. начала XVII в. Перев. и изд. Болданова с. 50. Се чинив мабуть якийсь відділ, що лишив ся позаду спеціально для поживи.

²⁾ На соймї в початком р. 1603 литовські послы скаржили ся, що польські жовніри, які лишились без платні, вийшовши з Інфлянт на Литву, розташувались в шляхетських мастностях, не тільки грабуючи і кривдячи підданих шляхотських, але й самїй шляхті чинили „despresty u mordy“ (Жуковичь, Сеймовая борьба, 432).

³⁾ Arch. domu Sapiegow, 360. ⁴⁾ Ibid. 361.

⁵⁾ Куліш Истор. возс. Руси, II, 173.

Як не повело ся їм тут, то вони спробували в иньшому місці. 12 мая Пясочинский доносив королеви з Білгороду: „тут усі в великій тривозі. Кажуть, що з Дніпра вийшло на море 30 чайок, і в кожній по 50—60 козаків, а з чайками кілька ґалер, узятих козаками у турків“. За 5 день він сповіщає, що чутка справдила ся: „козаків було на морі 30 чайок, і недалеко від Килії бились вони з Турчином Гассан-агою“¹⁾. Турчин утік і уратовав ся, а ґалеру узали козаки. 13 мая козаки підійшли до Білгороду і стали коло Бугаза, там „де Дністр впадає в Черне море Овидовим озером. Тут захопили вони корабля, що плив з Кафи з крамом. Турки, що були на ньому, повтікали, а Греків козаки розібрали до голого тіла і пустили“²⁾. Через непогоду, козаки простояли на місці два дні, наводячи страх на місто: в місті кожну ніч вибирали ся в замок, лишаючи його порожнім. Нарешті 16 мая настала дінша година, і козаки поплили до Дніпра³⁾.

Турецьке правительство було дуже незадоволене з нападу козаків, воно вимагало, щоб польський посол (Пясочинский), через свого короля, примусив козаків вернути ґалеру і крам з корабля. Але Пясочинский міг на се дати лише одну відповідь: „козаки — люде своєвольні, а не піддані короля, він (Пясочинский) боїть ся їх не менш, як Білгородці“⁴⁾.

Не осягши нічого від польського посла, Порта постановила вислати проти козаків військо і винищити їх на морю. Вислані були з Царгороду на 4 ґалерах яничари, на обовязку яких було перевозити Татар з Очакова до Білгороду для похода на Угорщину. Але яничари, бажаючи роспродати столичні крами, що навезли на кораблях в Білгород, підкупили білгородського санджак, щоб він сам вийшов в море і удавав, що ніби ганаєть ся за козаками. Санджак сповнив просьбу яничарів і вийшовши

1) „Kozaków Dnieprowych 30 czaiek, jakom W. K. M-ci oznaimi, bylo na morzu, i niedaleko Kilieii mieli potrzebę z Hasan Agą Turczynem“ (Ibid. 173). Д. Костомаров („Богданъ Хмельн., I, LII) зробив з міста Килії — отамана Кілея.

2) Антонович и Драгоманов, Историч. пѣсни малор. народа, т. I, 244—245 подають думу „Зустріч козацького судна з турецьким“, яке гіпотетично прикладають до сього факту. В думі немає нічого, щоб свідчило як раз про сей факт, а не який иньший.

3) Куліш Ист. возе. Руси, II, 173—177.

4) Ibid. 173—174. Того ж таки року якийсь Горський, набравши 1000 козаків, пробував щастя під Ясами.

в море тоді, коли козаки вспіли вже увійти в устє Дніпра, простояв день і дві ночі і вернув ся до міста, ніби не вспівши дігнати козаків¹⁾.

Після того на польського посла посипались обвинувачення з боку послів кримського хана і урядників санджака²⁾. Послови доказували, що козаки — зовсім не зброд, а що вони люде князів Острожських, Збаражського та иньших польських маїнатів, підданих короля. Але посол одповів їм що й ранійш: „Козаки — зброд усякого люду, хоча в лавах його єсть і втікачі з польських маєстностей. То щож? У вас, в самому Царгороді, не вважаючи на вашу пильність, бувають нелади, а на Білому (Мраморному) морі Бурат-райза розбійникував і грозив самому султанови. Так і у нас козаки міста і волости руйнували, людеї мордували, в полон брали... Та як би усі козаки були з Польської держави, то їх можна було б вгамувати, а то вони зберают ся звідусіль. Та до того козаки і моря не знали, поки ваші ж турки райзи не показали себе і не навчили їх плавати по морю, а потім і самі вже вас воюють. Самі винні, що таких учителів їм дали“³⁾.

Тим часом, на початку р. 1603 козаки пробували в Могилеві, дожидаючи ся королівської ласки — заслужених грошей і сукна. Між ними почали ся якісь нелади, і гетьман Куцкович зрік ся свого уряду, а на його місце обібрали (теж дуже не на довго!) Івана Косого. Автор боркулабівської хроніки записав: „того же року 1603, въ мѣсте Могилеве Иванъ Куцка здалъ съ себе гетманство козацкое для того, ижъ у войску великое своволенство: што хто хочеть, то и бронтъ“⁴⁾. Але стан річей не змінив ся і при новому гетьманови: козаки як і перше; грабували, наїзджали, брали контрибуцію з Орші, Мстиславля, Рогачова, Річиці, Кричевська, Чичерська, Бихова, Гомеля, Любеча та иньших міст — аж поки не дійшли до Ківа, не вважаючи на те, що підчас виборів Косого приїзжав „выеждый отъ е. кор. милости и отъ пановъ и радъ“, який нагадував і грозив козакам, „ижъ бы они никоторого

¹⁾ Куліш Ист. возе. Руси, 173—177.

²⁾ В падолисті татари скаржили ся ще й польському королеви, і потребували „знищення“ козаків, бо вони „дражнять їх постійно“ (Arch. domu Sapiégów, 349).

³⁾ Кулішъ. Ист. возе. Руси, II, 171—177; Костомаровъ. Богд. Хм., I, 54—56; Еварницкій, Истор. запор. козаковъ, II, 177—178.

⁴⁾ Боркул. хрон., 80.

к'валту въ месте (и) по селахъ не чинили¹⁾. Оскільки козакі доїли людности підчас своєї „дежі“ в тому краю, можна бачити з скарг і заяв литовських послів на соймі з р. 1603, які оповідали, що низові козакі грабують королівські міста, проливають кров, беруть в полон чоловіків і жінок, наїзжають на шляхетські будинки і чинять усяки надсиля і кривди. Не осягши на соймі нічого, хоч уже була наперед виготована відповідна конституція і навіть відчитана була перед королем — бачучи, що з причини безкарности вони козакі стануть ще сьміливійші, — литовські послі „з великим смутком виїхали з сього сойму до своїх господ і своїх братів“²⁾.

Нарешті козакі вибрали ся до дому, — не знати, чи одержавши платню, чи ні. Коли вони виходили звідти, то „великую, сильную шкоду по селахъ, по местахъ чинили; жоны, девки и хлопята много зъ собою побрали“. Кожен козак вів за собою 8—12 коней, „хлопять“ 3—4, „жонъ альбо девок“ — 2—3; певно, бранців брали з тим, щоб родичі їх викупили опісля.

22 мая козакі були вже в Київі; але коли власне прибули сюди — не знаємо. Не знаємо також, де й коли скинуто Косого, — бо в маю місяці гетьманом козацьким бачимо знову Крутневича, хоча з універсалу його можна здогадувати ся, що прийшли до Києва з Косим і тут знову обібрали Крутневича. До того гетьман Косий видав був оборонний універсал монастиреви Пустинного Миколи, а се могло бути лише в Київі. Пробуваючи в Київі, Крутневич дав оборонний універсал монастиреви Пустинного Миколи на „уходи“ нижче Черкас (білобережські і пивські), обороняючи їх від своєволі „такъ запорожскихъ козаковъ, яко и рѣчныхъ“. Універсал сей був лише потвердженням таких самих універсалів гетьманів Кішки і Косого, наданих тому ж таки Никольському Пустинному монастиреви. На універсалі печатка з фігурою козака і круговим надписом: „печать войска запорозкого“. Писар військовий підписаний Грицько Сеневич³⁾. Подасмо його в оригіналі.

„Гаврило Крутневичъ, гетманъ и все рицертство его кр. млти войска Запорозкого.

1) Ibid. 80. Між иньшим до сього „виезжого“ якийсь міщанин моголівський приносив 6-літню дівчину, ніби знасловану козаками, яко доказ того, до чого доходить безмежна своєволя козацька.

2) Жуковичъ. Сеймовая борьба, 432—433.

3) Киевская Старина 1898, I, відд. II, 2—3.

Ознаймуемо тымъ нашимъ войсковымъ листомъ теперъ и напотом будучим товаришомъ нашимъ, кому бы того ведат потреба належало, иж кгда есмо с послуги кр. м. з Ынфлянт до Киева прибыли, били нам войску всему чолом в Бозе велебный его млсть отецъ Игнатей, игумень зо всею еже о Христе братею своею монастыра светого Николы Пустынского Киевского о томъ, иж продохъ нашъ небожчикъ Самоел Кошка, гетманъ войска Запорозского, з нами всеми товаришми своими, за дозволенемъ и радою нашею, далъ имъ лист под печатю войсковою и с подписомъ руки иисарское, капитуле монастыра Николского, который лист перед нами тепер покладали, в которомъ пишет до всихъ товаришов нашихъ, такъ Запорозкихъ козаковъ, яко рѣчныхъ, абы кривды на входахъ ихъ, меновите пон(и)же Черкасъ, Бѣлоберезкихъ и Пивскихъ¹⁾, также изъ езовъ ихъ на Днѣпре, кривды и шкоды не чинили, але еще указуючи прихилност и ласку нашу (вой)сковую ку церкви божей и къ тымъ богомолцомъ нашимъ монастыра светого Николы, што одно приходить на войско Запорозкое от уху...ковъ (уходниковъ?) на Днѣпре нижей Черкасъ и вышей Черкасъ, ведлугъ звычайу, б(оро)шна, для которого высылаемъ посланцовъ нашихъ для... (отби)раня з нихъ Николскихъ уходовъ жадное речы, то ест Бѣлоберезскихъ и Пивскихъ, еды, нитей, чолна и никоторого борошна, ани подводъ не брати и ни въ чомъ или кривды не чинити, вечными часы, войско все в коле одностайне згодне даровали монастыръ Николский, о чомъ теперъ мы, будучи свѣдоми того листу такъ Кошчиного, яко и теперешнего часу пана Ивана Косого, имъ, капитуле, за гетманства его даного, на тые жъ входы менованые, также за ведомостю и росказанемъ, всего войска, мы и овшемъ ствержаемъ и водлугъ тыхъ листовъ, яко се поменидо, вже вечными часы есмо даровали и теперъ даруемъ имъ и всимъ товаришомъ нашимъ войска Запорозского козакомъ, яко и рѣчечнымъ, ознаймуемъ и росказуемъ, абы водлугъ тыхъ листовъ справовали, ни в чомъ кривды и шкоды церкви божей не чинили под ласкою и сротюстю войсковою, не важече себе тыхъ листовъ от всего войска капитуле Николской даного легче, кгда жъ великие кривды и шкоды относят от Жолнищовъ и Чи-

¹⁾ Сї уходи належали до Никольского Пустинного монастыра щѣ в році 1552: „Уходъ на Днѣпрехъ на 7 миль по реце, з станы у Белобережьи, а на устью Сулы, а въ Пивовъ — то монастыра Пустынского“ (Арх. Ю. З. Р. ч. VIІ, т. I, 86).

гиринцовъ¹⁾; еще есмо повинни ихъ, яко богомолцовъ нашихъ, от кривдъ боронити и не братъ, але еще надават, на што есмо его милости отцу игумену и всей еже о Христе брати монастыра светого Николы Пустынского киевского дали сеь нашъ листъ, подъ печатою войсковою и с подписомъ руки моее власное. Писан в Киеве, року тысяча шест сот третего, мца мая двадцат второго дня“.

Крутневич жив ще в р. 1610 в Каневі, яко „козак запорвкий“²⁾.

XV.

Козацький рух, що розпочав ся з кінцем року 1591 за Косинського, ішов безнастанно аж до року 1596, до Лубенської кампанії, часами загостряючись, часами притихаючи, але не перестаючи; тому не можна розрізнати, яко окремі і незалежні одно од другого, рух за Косинського і за Лободи та Наливийка. Трактований польським урядом і шляхтою яко розбишацьке поступованне, грабуванне маєностей, „сваволенство“ і т. и. — рух сей, що справді визначав ся такими зверхніми прикметами, мав тим часом глибші основи, добре зрозумілі для сучасних письменників польських, хоч вони ніде про се не говорять виразно.

Одною з головних причин руху певно мало бути соціально-економічне становище сільської — посполитої і козацької, а почасти міщанської та дрібної землянської маси. Почавши від люблинської унії настає на Україні новий лад, який зрештою невдовзі з кінцем століття довів українську людність до протесту, спершу глухого і пасивного, а ще через пів століття і до активного: почала на Україні господарити польська і (зрідка) руська шляхта, а людність, що підлягала їй, помалу стала навертати на кріпацтво. Тим часом козацька маса, що вважала себе вільною, незалежною людністю, але не була признана в такому розумінню польським урядом, являєть ся в польській державі якоюсь аномалією, якимсь *status in statu*, що не знати як з ним поступати. Польський уряд ще починаючи від Жигимонта - Августа дививсь на козаків або як на насмне військо, або як на нелегіального

¹⁾ Себто мешканців Жовнина і Чигириндуброви.

²⁾ Киевская Старина, 1882, V, 202, — власноручний запис з р. 1610 на соцініанському євангелії: „Гавриел Крутневич, козакъ Запорвкий, мешкающий в Каневѣ“.

стану людей, що не слухають Речи Посполитої і втягають її в різні немилі ситуації. Не хочачи нікому підлягати і займаючись військовим промислом, з якого власне й жили, вони служили атракційним центром, тим ядром, коло якого гуртується чим далі то все більш сільська і міська людність, незадоволена своїм становищем і приваблена козацьким життям. Коли ж при кінці XVI ст., на початку 90-х років серед козацтва починають з'являтися властители чималих посіlostей, ґрунтів, сіл, серед яких зустрічаємо і репрезентантів козацького руху¹⁾, — в козацтві утворюється ідея незалежності козацьких рухомих і нерухомих маєтностей ні від кого, вилучення їх з звичайного адміністративного поділу, старостинської та иньшої урядової юрисдикції, себто автономії в справах внутрішніх, а згодом і зовнішніх. Змагання з боку козаків до здійснення сеї цілі і завзятий опір з боку польського уряду і станів були найголовнішою причиною початку і тривалости козацьких рухів.

Вказують ще звичайно яко на одну з причин козацьких рухів — на заборону козацтву нападати на турецькі землі і суворі постанови польського правительства проти них. Проте, мусимо признати, що перше — себто які-будь заборони для козацтва бути річею байдужою, і козацтво не звертає на них уваги як за Косинського, Лободи та иньших гетьманів, так і довго після них, а суворі заходи — універсали, переслідування, комісії і т. и. — звичайно також були страшніші на папері, ніж в дійсности.

Нарешті благочестиві літописці українські, а за ними і старші історики наші яко причину повстання, навіть Косин-

¹⁾ З таких властителів можна вказати на Михайла Байбузу і сина його Тихона гетьмана і Семена, що володіли на лівому боці Дніпра уходами над Пелом, а півнійш над Сулою, Удаєм, Солоницею, Лужком; Косинського — властителя с. Рокитного над Росью, двох козаків — (в тім числі гетьмана запорожського Войтеха Чоповицького) властителів починаючи з р. 1590 монастиря Трахтемирова, Боришполя з селищем Іванковським, с. Великої Слободи (Володарецького Городища); Лободу — с. Сошників в Житомирському повіті, Шаулу — який мав ґрунти узяті в заставу від Печерського монастиря, і небожа його — властителя с. Колодежної; козака Гришка і Яска Халепських, — с. Халеня під Києвом; Федора Богдановича, козака Звиногородця, що володів сс. Митківцями і Соколовим (нині Вороне і Маньківка в Уманщині). М. Грушевський. Зап. Н. Тов., т. XXXI—XXXII, 1—30. И. Каманич. Чтен. в Ист. Общ. Нест. Лѣт., кн. VIII, 89; *ibid.*, Матеріали по истор. козацк. землевлад., стр. 18; Арх. Ю. З. Росс., ч. VII, т. I, 189 та ин.

ського, не кажучи вже про Лободу та Наливайка — виставляють ще й релігійне питання. Розуміть ся, релігійний утиск, як і всяке насильство над народнім сумлінням, над почуттями людськими заввіди може викликати протест, але наприклад за Косинського, коли церковна унія була лише в проєкті, а релігійно догматичні питання були справою пекучою лише для духовенства та де-кого з освічених людей вищих верств — релігійні причини повстання зовсім не на місці, і жадних ознак їх в той час не зустрічаємо. Інша трохи річ підчас повстання Наливайка. Тоді уже унія формально була уложена, — лишало ся лише перевести її в жите. Отже нема нічого дивного, що Наливайко, а особливо його брат Демян, заклятий ворог унії і її репрезентантів, як напр. братів Терлецьких, Семашка — виявили фактично свою антипатію до нововведення, і здасть ся нікому з приватних осіб не вчинили стільки шкоди і кривд, як Александрови Семашкови і єпископу Кирилови Терлецькому. Але й сей єдиний прояв релігійного протесту має суб'єктивні прикмети і до народньої, чи козацької маси ще не дійшов, і лише за кілька років захоплює уже і народне чуття. Так напр. в осени р. 1602 київський митрополіт Іпатій Потій клопочеть ся перед канцлером литовським Сапігою, щоб до виленської св. Духівської церкви були повернуті церковні скарби, „бо їх напевно вивезли до Наливайків... Церкви, видно, наміряють ся обороняти fortiter... Будь ласка, постарай ся, щоб ворог над твоім слугою не мав потіхи“¹⁾.

„Почавши з ролі промисловців, чумаків, риболовів, добичників, козацтво мало-помало дійшло до ролі оборонців віри православної проти мусульманства і католицтва, і разом з тим славянської народности проти Турко-татар“²⁾. Уже в р. 1610 Запорожці казали про себе, що вони „з давніх часів“, обстоючи проти поганського народу за віру право славну, часто гублять здоровля і життя своє через війну з Татарами і Турками, увільняють з неволі народ християнський, присилають багато турецьких та татарських язиків і бранців на користь короля, Річі Посполитої сенаторів і панів коронних, для похвали божої, ласки храмів господніх і множення народу християнського, чим завжди чинили і чинять послугу вітчизні своїй „не лютуючи о здоровьи и животи своемъ“³⁾.

1) Arch. domu Sapiegow, 339—340.

2) Эварипцкий. История запорожских козаковъ, II, 65.

3) Акты Южной и Западной Россіи, II, 59.

„І з того часу, як вони узяли на себе ролю оборонців віри і вітчизни, вони стали в очах своїх сонлеменників лицарями церкви, правди і чести, стали безсмертними в очах багатьох поколінь і з сим іменем увійшли на сторони славянської або взагалі всесвітньої історії“¹⁾.

Козацькі рухи розпочали ся виступом Косинського, але сей рух не можна ще вважати народнім рухом в ширшому значінню сього слова. Косинський, надання якого — с. Рокитна та Ольшаниця незабаром опинили ся в руках Острожського, дуже можливо мав на увазі перш за все помстити ся лише над князями Острожськими — себто се була приватна справа Острожських і козаків. Ніби доказ на се маємо те, що підчас війни між ними Жолкевський, що стояв недалеко з коронним військом, не вважав потрібним вмішувати ся в чужу справу, а коронний гетьман Замойський отверто каже, що козаки „колишньому приятелеви своєму, воеводі київському — і тому несправедливість вчинили, за що й одержали заслужену кару за свою дурність і нерозсудність“²⁾. Нарешті, один з учасників в нападі на маєтність Василя Гулевича (в квітні р. 1593) на допиті показував, що „кгда былъ послухъ, же козаки воеводу Киевского воюють, тутъ, въ Луцку намовель мене Михайло Гулевичъ, абы зъ нимъ ехаль, поведаячи же добра, пожиточная служба будетъ“³⁾. Але вже з самого початку бачимо, що козаки розсипають ся мало не по всій Україні „наші, п. п. сенаторів і шляхетних людей міста способом неприятельским добувають, пљун-

¹⁾ Эварницкій Історія запорожскихъ козаковъ, II, 65. Оборонцями церковних інтересів козаки виступають уже з р. 1600, починаючи з Самійла Кішки і далі за Косого і Крутневича. які видали оборонні універсали на уходи Белоберезькі і Пивські Никольському Пустинному монастиреви. Дуже може бути, що десь коло сього часу заснована була і власна Січова Покровська церква, про яку згадує уже дума про Самійла Кішку, наділяючи її скарбами із здобичи:

„Первую часть брали, на церкви накладали,
 На святого Межигорського Спаса,
 На Трехтомировський монастир,
 На святую Січовую Покров давали,
 Которі давнім козацьким скарбом будовали.

(Ант. и Драг. Ист. пѣсни, I, 219).

²⁾ Евген Барвінський — Зап. Н. Тов. X, 21.

³⁾ Арх. Ю. З. Росс., ч. III, т. I, 60.

друють, підданих мордують, добро і хатні речі забирають, а що ще важнійш — людей шляхетного і міщанського стану до присяги і послуху собі примушують“. Сей останній факт дуже цікавий і може служити одним з доказів, яким чином зростала козацька община. Сільські люди, певно, й без того симпатизували козакам, тому їх не треба було приводити до присяги. Коли рік пізнійше Лясота був на Запорозжю, він застав там лише 3000 козаків. „Правда — каже він, вони можуть, коли б захотіли, зібрати ще кілька тисячок війська, коли покличуть до зброї усіх тих козаків, приписаних до Запорозжеської громади, які мешкають по різних містах та селах“¹⁾. Таким способом могло поповняти ся козацьке військо. В склад козацького товариства — „своvolних народоv розмаитых“ — входила „неосела шляхта, міщани і взагалі люди plebeiae conditionis“, „зрайце, збегі, слуги і челядь обоєй плъти“, що покинули своїх панів. Особливо багато безземельної шляхти було на Волини в маєтностях Острожських, Корецьких, Заславських, і звідти найбільш набирало ся охочого до козакування елемента. Скільки її бувало в козацьких лавах, можна бачити з того, що одного разу у Шавули захопили в полон частину його відділу, і там було 200 одних лише шляхтичів. Але не рідко в козацьких наїздах брали участь і досить значні шляхтичі, як Юрий Рожновський з Косинським, князь Петро Вороницький, Юрий Друцький, Горський, зять Сапіги, Михайло і Олександр Гулевичі, Павло Кміта; що правда, сї останні сполучають ся з козаками лише на час, для якоїсь спеціальної ціли — пімстити ся над кимсь, а якоїсь ідейнійшої побудки ще не видно.

Козакам підчас їх рухів багато помагало співчутє з боку людности — міщан та селян. Так брацлавські міщане з війтом на чолі, получивши ся з Наливайком, перебили навіть шляхту і довго не пускали старости у місто; підчас кампанії Ружинського і Жолкевського проти козаків під Білою Церквою — білоцерківські і черкаські міщане були на їх боці. Так само бачимо, що й реєстрові козаки були по стороні повстанців: се було й за Косинського, і за Лободи та Наливайка, разом з якими в Бару подарив офіціальний старший козацький — Оришовський.

1) Tagebuch des Erichs Lassota, 208 - 209.

Не вважаючи на невдачу під Пяткою козаччина набуває все більшої сили і могутності, і починає поводити ся, як самостійна державна яка одиниця: розпочинає зносини з чужоземними володарями — цісарем Рудольфом, папою Климентом VIII, приймає у себе їх послів, згоджуєть ся служити під стягами християнського цісаря, не вважаючи на заборону виходити з Польщі. Навіть в своїй же державі — висилає послів (в р. 1593) до київського уряду, укладає з ним договір на папері, обіцяє Київу „вічний спокій і оборону“. Такі факти найяскравіше свідчать про моральну силу товариства, що високо цінить свою „славу, повагу і добре ім'я“. В р. 1596 польський уряд приголомшив був на якийсь час розвій козаччини. Проте до р. 1600 вона знова набула такої фізичної і головно — моральної сили, як ніколи досі — і користуючись з тієї нагоди, що до них „панів молодців запорожських“, в прикрій хвилі звертаєть ся за помічю сам польський уряд, домагаєть ся ширших прав для себе: відновлення постанови Стефана Баторія що до козацької спадщини (щоб спадщина йшла не на уряд, а до рук родичів чи кого з близьких небіжчика), виключення козацтва з під старостинської юрисдикції, скасування баніції на козаків, надання знову на військовий шпиталь Трахтемирова, і де-що з сього — що до спадщини і Трахтемирова, варшавський сойм 1602 року признав за козаками, хоча не забув пригадати, що „звичайної юрисдикції старост і панів над тими, що мешкають в маєтностях, не касуємо“. Старшим козацьким вперше признано того, кого обібрали самі козаки — Самійла Кішку, а по ньому вже й Крутневича та Косого. Про високе значінне гетьманської влади, порівнюючи з попередніми роками, свідчать факти надання оборонних універсалів Никольському Пустинному монастиреви гетьманами Кішкою, Косим та Крутневичем.

Бачучи повільний, але постійний поступ в розвою козацької сили, польський уряд починає турбовати ся і непокоїти ся. Ще в р. 1593 козаків об'явлено за „hostes patriae et perduelles“, і на тому були заспокоїли ся, а вже на початку другого року польські проводирі признають ся, що „сама Польща не може бути забезпечена від їх (козаків) своєволі, що чим далі — то все більше“, і Ляссота, що пробував в Січі в червні того ж таки року 1594, не без підстави писав: „тому що внутрішні відносини в Польщі, як видно, загрожують революцією в найблизшому часі, то я вважаю справою надзвичайної ваги заручити ся приязнею сеї общини, яка має величезний вплив

на Україні (себто на Волині і на Поділю), але на яку оглядається і уся Польща“.

Поки Наливайко ходив (двічі) походом в Молдавію, потім до Максиміліяна, і ще не виступав власне проти Польщі, а Лобода, який досить довго тримався льояльного поводження і навіть, не знати о скільки серіозно, відхрещував ся від Наливайка („а про того Наливайка, чоловіка своєвольного, який збитки і шкоди чинить, ми знати не знаємо і відати не відаємо“), — польські стани не відчували ще великої грози, хоча усякі зловісні чутки ходили вже й тоді. Ще при кінці р. 1594 Острожський, пишучи Радзивилуви про те, що Наливайко вернув ся з молдавського походу і став в Брацлаві, а Лобода в Барі, додає: „але усі вони мають на увазі після Волощини іти походом на Польщу“, а за пів року брацлавські баби на торзі повідали, що „козаків кілька тисяч, і вони хотять йти до Кракова, сподіваючись одержати грошову заплату від короля“. Ще пів року — і коронний гетьман литовський (Лев Сапіга) пише з розпукою: „хлопи, наші ж піддані, наїзжають, усе нищать, воюють, панують над нами, а нам наче руки звязані: не тільки не можемо відплатити, але навіть оборонити ся від них“. Де Мазовія — а й там збираються „купи“, числом до кількох тисяч, теж наїзжають на господи і грозять Нивом... „Не треба було легковажити своєволі, а з жовнірами, кінними і пішими, дати одсіч „лотровству“ і постарати ся викоренити „гультайство“; задріжала б і в Лободи шкура, як би Наливайка з товариством покарано! а тепер бою ся, що „лотри“ матимуть перевагу“. „То bardzo wielkie periculum“, — пише він на иньшому місці, — а ще може бути й більше“. Правда, за те вже як попадеться ся їм до рук хто з козаків, то не було йому пощади: „Оскільки я чую, — раз де схоплять якого козака, жадного не лишать живого і взагалі чинять з ними такі самі „morderstwa“, як вони з иньшими“¹⁾.

За два місяці Острожський заявляв уже, що „Лобода зруйновав Україну“, і на Литві був він „początkiem wszystkich niesnot“, а Білоцерківщину „проїняв до живого“, так що Ружинський узяв ся тяжко карати козаків — так суворо, що й Жолкевський здивував ся: „Я, не рахуючи убитих в бою, зберіг свої руки від їх крови; я волів би лічити заражені члени, ніж відтинати“. Взагалі Жолкевський, який мав часті і близькі зносини з козаками ліпше як хто иньший розумів значінне для

1) Arch. Radziwiłłów. Scr. rer. Pol., X, 42—43.

самої Польщі козацтва і завжди старався обійти ся з ним тактовно і гнучно. Коли під час Солоницької облоги хтось запропонував винищити усіх (8000) козаків, Жолкевський не згодився, мотивуючи свою думку між иньшим і тим, що вони „могли б дуже придати ся Річі Посполитій, як би тільки захотіли служити їй“. Вдруге, в р. 1598, він просить Замоїського змінити редакцію листа до Запорозців, бо „взагалі дразнити їх нема для чого: в потребі здадуть ся“. І він не помилився. Не минуло й трьох років, як той самий козако-незалежник Замоїський, що про козаків оповідав лиш „*cum indignatione*“, „*cum magno risu atque adeo cachinno*“, у яких не бачив жадної дисципліни, жадної спільної ідеї, — сей самий Замоїський ласкаво звертається до „панів молодців“ і просить не відмовити йому в помочи проти Михайла, а потім рік пізніше і проти Карла IX, в Ливонії. Очевидно, що без козаків не раз прийшло ся б тяжко Польщі, але й з ними, коли вони приберуть більшу силу, буде ще тяжче. Сю ділему найкраще сформував варшавський сойм в р. 1632, коли вибирали короля по смерті Жигмонта III, і на вибори прибули депутати од козаків, які заявили, що вони те ж частина польської держави і тому домагаються права голосу на обрання короля. Їм тоді одповіли, що се правда: вони дійсно частина тіла польської держави, але не більш, як волосся і нігті — частина тіла людського; коли волосся або нігті дуже виростуть, то їх стрижуть, — так роблять з козаками: коли їх небагато, то вони можуть служити за оборону для Речі Посполитої, а коли розмножать ся — стають для неї шкідливими¹⁾.

Скажемо ще коротко про козацьку організацію в сім часі і про козацьких проводирів.

Під час повстання Косинського та Наливайка можна помітити, що козаки мали вже досить вироблену внутрішню військову організацію, яка з незначними відмінами лишила ся і на потім, обійнявши за пів століття усю Україну. Бачимо, що уже в р. 1593 окрім гетьмана були сотники і отамани (курінні). В капітуляційному листі під Пяткою стоїть: „Я, Крештоф Косинський, мы, сотники, атаманы и все рыцарство войска запорозского“. В р. 1594 Лясота оповідає, що на раду в Січі заганяють козаків „осавули — начальники, як у нас поручник“; там же бачимо Хлопціцького полковником, себто началь-

¹⁾ Шмидт, Історія польського народу, II, 218.

ником над 500, а сотниками — Саська Федоровича (в р. 1595 він теж полковник) і Начипора; довідуємось також про хорунжих, литавщиків, сурмачів і пушкарів. Військових писарів знаємо в р. 1593 Івана Кречкевича, в р. 1594 — Льва Вороновича, в р. 1603 — Грицька Сеневича. Дуже можливо, що той Денис, бакаляр запорозький, про якого ми маємо звістку з р. 1581¹⁾, також був козацьким писарем²⁾.

З р. 1601 ми маємо аж два реєстри козацького війська, які дозволяють нам мати докладне представлення про його організацію. Бачимо, що на чолі усього війська стоїть гетьман, який одержує платню майже 20 раз більшу проти звичайного козака (120 зл.); військо ділиться на полки (в ливонському поході 4) по 500 душ — з полковниками („поручниками“) на чолі; полк має два відділи по 250 — з осавулами на чолі; потім, над кожною сотнею старшинує сотник, а над курінями (10—12 душ) — курінні атамани (їх було 152 чи 157); при кожному полку — по одному хорунжому, сурмачеві, бубнистові і трубачеві. Окрім того, безпосередно гетьманові підлягали: обозний, що доглядав над усім табором, і мав платню на рівні з полковниками, і писар, якому платили майже нарівні з курінним отаманом (10 фл.). У війську було 20 гармат, і певно коло кожної гарматій. Звичайно у козаків артилерія була, як на ті часи, дуже численна. У Косинського напр. було 26 гармат, у Лободи і Шавули під Острим Камінем і Лубнами — 24, а в р. 1598 в Січи гармат і гаківниць коло 100. Ляссота оповідає в своєму дневнику, що Запорозжці мають власну артилерію і багато з них уміє поводити ся з гарматами, так що їм не треба наймати і удержувати окремих пушкарів. Більський, напр. оповідає про Наливайка, що він був чудовий пушкар³⁾.

Ще коротко про проводирів козацького руху.

Про Косинського і його заміри ми нічого не знаємо. Дехто гадає, що вони були у нього дуже широкі „do czegoś się większego brał“ (Bielski) — він ніби то хотів одібрати Русь від Польщі, зруйновати аристократичний лад і розповсюдити

¹⁾ Górski, *Historya piechoty*. 243—244.

²⁾ До речі згадати, що в тому ж таки р. 1581 козаки (коло 600 душ), „низові запорожські і річні“, що брали участь в Московській війні, мали уже певну організацію і принаймні бачимо 50 курінів (десятків) (Źródła dziejowe. XX, 154—164; Górski, *Historya piechoty*, 243—244.

³⁾ Dalszy ciąg..., 281.

козацьку організацію на осіб шляхотського і не шляхотського стану, — зрівняти усіх: „він перший визначав („намѣтилъ“) рівноправність в суді, якої через пів століття так грізно домагався від усієї польської шляхти Хмельницький. Він перший підняв питання про земельну власність¹⁾. Але немає жадних доказів і навіть підстав для таких гадок. Як що Косинський, припустимо, хотів, щоб на Україні не було ні хлопа, ні пана — то се не велика його заслуга: хіба се не ідеал кожного підневоленого Українця давніх і новітніх часів? Інша річ, як би ми бачили якісь більш ясні докази здійснення сього ідеалу. Взагалі, як що Косинський і мав які ширші плани, в чому можна сумнівати ся, то вони лишили ся невідомі нікому. Коли б він був справді народнім героєм, — хоч би остільки як Наливайко, — ми б певно знайшли відгомін про се де-небудь в народній пам'яті. Але народ не зберіг нам його імени... (В польській літературі написав про нього думу Богдан Залеський, а в українській М. Костомаров драму „Косинський“, яка загинула підчас арешту в р. 1847²⁾).

Репрезентанти дальших козацьких рухів — Лобода і Наливайко виступають уже трохи більш з тіни, але все ж не остільки, щоб ясно уявити собі їх постаті.

Лобода — обережний Запорожець, пробуваючи не раз з військом на Україні, довго поводить ся так, що польський уряд не має на нього гніву. Він добре знає, що для поживи краще усього піти в Білорусь, і тоді Польща йому нічого не скаже, навіть буде рада, що клоніт дістав ся Литві, а не їй. За те Литовці не терпіли Лободу: на їх погляд він був „roczątkiem wszystkich niecierot“, і де-хто в сьому обвинувачував, цілком справедливо, польський уряд: „Коли Замоїський і збирає військо проти Лободи, — пише якийсь анонім литовський, — то лише для того, щоб загнати козаків на Литву для нашої загибелі“. Як що Лобода і пробував на Україні, в шляхетських маєтностях, то старав ся не робити великої шкоди і не наражати ся на гнів якого магната. З Острожським напр. він веде гречне листування, сповіщає його про різні новини, і князь цілком з нього задоволений: „козаки заховують ся спокійно,

¹⁾ Кулишъ, Ист. возс. Руси, II, 29.

²⁾ Кіевск. Стар. 1886, I, В. Горленко „Двѣ поѣздки съ Костомаровымъ“.

особливо пан Лобода, бажаючи приязни зо мною“, чого не може сказати про „лотра“ Наливайка¹⁾.

Наливайко, лишивши службу у Острозького, зібрав чималий відділ (до 3-х тисячок) і почав й собі козакувати, незгірш Запорожців: ходив на Волощину, нападав на турецькі міста, потім, бачучи, що корисніше було б помирити ся з Запорожцями, які не забули його виступу проти них в Пяткинській битві в міліції кн. Острожського, мирить ся з ними і піднімає спільний похід знову на Волощину, але при Лободі він відграє лише другорядну роль — його помічника. З Лободою і взагалі Запорожцями у нього ніколи не настали справді добрі відносини: Лобода відхрещуєть ся од нього в листі до Острожського, і коли Запорожці (Лобода і Шавула) прибули на початку 1596 р. на Білорусь, він відти вийшов, „бо не любив Шаули“... В прикрій хвилі, коли після погоні за ним Жолкевського аж до Уманської пустині у нього мало що лишило ся з його відділу, і ті що лишили ся докоряли йому тим, що він їх довів до біди, коли Жолкевський не прийняв його в свою ласку на можливих для нього умовах — він знову звертаєть ся до Лободи і Запорожців, і сі приймають його, але все ж не високо цінять його особу, бо підчас непорозумінь між ними

¹⁾ Оригінальне пояснення причини повстання Лободи, але на жаль, таке, що не заслугує віри, подає один сучасний мемуарист — Jaszynski, який оповідає, що Лобода покарав на смерть якогось козацького полковника („praefectus“) Petka (певно урядового) і боячись гніву короля підняв козаків проти Польщі, бажаючи підбити своїй власті уєу Ручь: „Petka supra kosacorum militiam praefectus, cum gravior illi militiae fuisset, odium incurrit Lobodae, qui cum pertraxisset in suam partem cosakos, Petkum interemit atque timens serenissimi Sigismundi vindicem gladium, contra regnum Poloniae insurrexit, volens universam Russiam suae potestati subjicere. Ad reprimendos Lobodae nefarios conatus missus a rege et Zamoyski Stanislaus Zolkiewski, quo ad Lubno occurens perduelli, exercitum illius superavit, fugiensque e proelio Loboda occisus est (Бібл. Оссолін., рук. ч. 627, ст. 170). Відомости мемуариста, як бачимо досить баламутні. Далі він оповідає не менш фантастичні подробиці і про Наливайка, який ніби то підняв з свого боку повстання, мстячи ся за смерть Лободи, і що у нього було аж 30.000 людю: „Ad vindicandam necem Lobodae assumpsit animum Nalewayko. Quis et qualis fuit ille, patebit in Zolkiewii factis. Hic 20 millium confluto exercitu, opprimere conatus est Poloniam, quem rex per Zolkiewski industriam superavit. Captus ipse Nalewayko in plurimis captivis ductus Varsaviam atque post multa tormenta capite imminutus a-o 1597 (Ibid., ст. 170—171).

в Києві мали намір видати його Жолкевському... В невдачі під Острим Камінем також обвинувачувано чомусь Наливайка, через що після того як Шавулі відірвало кулею руку, обібрали Лободу, а не Наливайка. Нарешті партія Наливайка, який завжди агітував проти Лободи, досягла свого і під Лубнами на Солониці, обвинувачивши Лободу в тому, що він сприяє Полякам, забили. Але козацтво не обібрало проте гетьманом Наливайка, а Кремпського.

Взагалі надзвичайна популярність Наливайка, яко козацького проводиря, склала ся в польському посіпільстві і польсько-руській літературі тому, що він, після повороту від Максиміліяна з надзвичайною сьміливістю і упертістю, з невеликими, порівняючи хоч би з Лободою, силами — безнастанно нападав і грабував міста, королівські та шляхотські маєтности, села — при тім часто осіб можновладних і з високим становищем — як Терлецький, Семашко, Каліновський. Своім нападам він надав трохи релігійний відтінок, і се, а ще більш взагалі лицарська вдача Наливайка, притягала до нього симпатії тисяч, так що імя його згодом стало загальним і термин „Наливайківці“ — означав взагалі усіх хто лише був руської віри, оборонців православа проти унії. Іпатій Потій Виленське братство иначе не зве, як „Наливайківською ордою“: „безбожні люди Наливайківської орди, нехай би попи їх баніти поздыхали“¹⁾; монастир він зве Наливайківським, козаків — Наливайківцями. Імя Наливайка, коли вже його не було живого, прибирають на себе часом для погрози різні авантюристи, як напр. в р. 1598 якийсь міщанин луцький, що в числі з 2000 иньших міщан зробив напад на пана Григорія Котельницького²⁾; в р. 1608 у владимірським повіті (під Москвою) чинив нечувані річи якийсь пан Наливайко з козаками: він нищив і садив на палі дворян, боярських дітей і простих селян, насидував жінок, брав в полон дітей. Навіть тушинський Самозванець розлютив ся на нього і велів скарати на смерть, але за нього оступив ся Лев Сапіга³⁾.

Наливайка, яко оборонця руської віри, благочестиві літописці руські, спаливши його в мідному бичу, зачислили мало не до ранги сьвятих. Слідом за літописцями — пізнійші покоління також уявляли собі в такому сьвітлі смерть Наливайка, лицаря

¹⁾ Arch. domu Sapiegow,

²⁾ Арх. Ю. З. Росс. ч. III, т. I, 142.

³⁾ Соловьевъ. Исторія Россіи, 1883, VIII, 218, 219, 223.

і мученика за віру і народні права. Память народня зберегла його імя, охрестивши між иньшим його іменем вал („Наливайків вал“), в північно-східній частині Звенигородського і південно-східній Канівського, що тягнеть ся від м. Вільшаної до м. Корсуня¹⁾.

1) В лівобічній Україні, в Лубенщині, память про Наливайка майже цілком затерла ся — тим певно, що в лівобережній Україні він опинив ся лише випадком, куди його загнала недоля. Відомий етнограф д. В. Милорадович, сам лубенський мешканець, не вважаючи на пильні пошукування, добув лише таке коротке оповідання, від майже столітнього діда с. Бересточи Миколи Демяновського: „Про Наливайка було балакають... Він був воїн, Польща за ним гялась — чи що... Він тікав на Лубенський міст, та вскочив у бурьян, так його поймами та в котьол затаскали, огонь під котьол клали і спекли. Пекли на сім боці Лубенського мосту. Була про його і пісня, — так не докажу“. (В. Милорадовичъ Средняя Лубенщина, К. Стар. 1903, кн. IX, 291). Треба гадати, що оповідання Демяновського про спалення Наливайка, так само як і пісня про нього (може щось подібне до теї підробленої думи, що видрукована була в „Запорожській Старині“:

А в Варшави та на ради та судьи судылы

Та спалиты Наливайка въ волю прысудылы)

були лише відгомоном літописних руських вигадок про Наливайка, які пішли в нарід і ще більше стали перекрученими. Те ж саме оповідає і Бочкарев (Очерки Лубенской Старины. М. 1901, стр. 17), що в Лубенщині відома і казка про мідяного бика, де Наливайка спалено на попіл.

Згадка (спомин) про Наливайка зберегла ся ще в прислів'ї, що існує в лубенському повіті: „чого ти жмуриш ся, як Наливайко?“ (В. Милорадовичъ, *op. cit.*, ст. 291—292).

Miscellanea.

Останки аориста в нашій мові.

Як відомо, в староруській літературній мові було далеко більше форм, ніж у нинішній нашій літературній мові; а що кожда літературна мова служить відбитком народньої мови певної епохи, то не може бути сумніву, що й у живій народній мові перед 1000 літами було тих форм більше, як нині. Що так воно дійсно, на се вказують нам останки ріжних форм, заховані переважно в поодиноких говорах, хоч по части вони вже виродили ся або стратили своє первісне значіне. До таких форм належать останки аориста.

Аорист був у староруській мові минулим часом незложеним і виглядав так:

	Sing.	Dual.	Plur.
1.	ведохъ	ведоховѣ (-ва)	ведохомъ (-мы, -мо, ме)
2.	веде	ведоста	ведосте
3.	веде	ведоста	ведошя.

Проф. Соболевский каже, що форми аориста приходять найчастійше в перекладних творах, у літописях і т. и., але за те вони доволі рідкі в грамотах; замість них приходять у грамотах і в „Руській Правді“ форми звичайно зложеного часу минулого¹⁾. Се й не дивниця, коли зважимо, що в грамотах переважає все жива народня мова, в якій тоді аорист переживав ся вже. Соболевский твердить, що аористні форми почали

¹⁾ А. Соболевский, Лекції по історії рус. язика. Ст. 208—209.

виходити з уживаня „вскорѣ послѣ XIV вѣка“¹⁾. Та природна річ, що в письменній літературі вони не зникли відразу й цілковито. Вони перед тим почали змішувати ся з иньшими формами. Так на приклад форма 3 ос. plur. аориста, **ша**, почала мішати ся з формою 3 ос. sing. imperf. **ше**: **придоша** и **подо-баше**, **послаше**, **видѣше** і т. д. Особливо часті сї форми у Скорини. Так само зам. закінчення 3 ос. plur. аориста подибуємо закінчене тої самої особи imperf.: **приведошу**, **придошу**, **взяшу**, **ходиху** і т. д. В деяких північних творах XIV—XVI ст. мішаєть ся 3 ос. sing. аориста з формами praesentis, через що форми аориста виходять із закінченнями **ть**: **взложи на ня рудѣ** и **отбидеть**; **Илья придетъ** и створиша; **не знаєше, дондеже родить сынъ свои первенѣць**; **онъ утвердить лице своє** і т. д.²⁾. Соболевский твердить, що форми аориста на **ху** і на **ть** „вѣроятно принадлежать книжному языку и сомнительно, чтобы онѣ когда-нибудь существовали въ живомъ говорѣ“³⁾. Нам здаєть ся одначе, що се тверджене правдиве тільки що до форми на **ху**, а що до **ть**, то не зовсім, як про се згадаємо низше.

Деякі твори XVI і XVII ст. виказують цілком неправильне уживане форм аориста; форми 1 ос. уживають ся зам. форм. 2 ос., форми sing. зам. plur. і т. д. приміром: **жена же молиша**; **мы обрѣтохъ**; **мы слухи наши отвратиша**; **садъ весь изгорѣша** і т. д.⁴⁾. Сю прояву можна очевидно лиш тим пояснити, що форми аориста були в тім часі незрозумілі вже докладно навіть письменникам, бо інакше не могли би вони були допускати ся таких грубих помилок проти всяких граматичних правил, неподдержаних іще до того ніяким народнім говором.

Наведені форми вибрані вправді лиш з праці А. Соболевского, який використовує переважно північні пам'ятки, але вони не були спеціально північною, лиш загально східно-славянською прикметою, тому ми й не подаємо иньших прикладів, не бажаючи розширювати замітку.

Якіж бачимо ми останки аориста в теперішній нашій народній мові? Тому що дотеперішні дослідники наших говорів не зібрали їх до купи, постараємо ся зробити се.

1) Тамже, ст. 209. 2) Тамже, ст. 210. Сю прояву мішаня форм тверджує також Житецький: Очеркъ литературной истории малорус. нарѣчія въ XVII в., ст. 104. 3) Соболевский, тамже, ст. 211. 4) Тамже.

Найшвидше з усіх звернув увагу на форму аориста Ом. Огоновський. Ми читаємо в нього ось що: „Spuren des ehemaligen Aorists giebt es in Galizien, Bukowina und Oberungarn; wo noch heutzutage бых (asl. **бѣхъ**) in Verbindung mit particip. praet. act. II. zur Bezeichnung des Conditionalis oder Optativs gebraucht wird; z. B. huzul. абѣх так жила; кобых знав; як бых видѣв; дав бых ти, кобых миг; bukow. чикала бых рік, чикала бых шче два, кобы ја знала, що буде дѣла добра¹⁾“. За ним пішов Житецький, але значно ще розширив погляд у сім напрямі. Він цитує як приклади останків аориста не лиш: „ой пішла **бых** до сестриці, сестриця ми мила“, але й: „ой дам же вам, ледіники, по пів золотого, ой **абисте** ми імили фусточку шовкову“²⁾. Нагоду до такого розширення дала йому иньша форма гуцульська. Гуцули говорять: дивив **јех** си сми з горы на него; косив **јех** сми; був **јех**. Огоновський називає її лише архаїчною без ближшого означеня³⁾. Житецький знов каже: „Это **јех** образовалось по аналогіи съ **бых** въ слѣдствіе смѣшенія формъ аориста съ формами наст. времени: такъ въ Пересопницкомъ евангеліи встрѣчаемъ: **ѣхмо** вм. **есмо**: „видѣли **ѣхмо**“. Въ той же формѣ аориста часто можна встрѣтити вспомога. глаголѣ и въ книжной малорусской рѣчи XVII в.: мы суть присланы на тое, а **быхмо** унію приняли; то вабѣ на васѣ, же **бысте** не проиграли за выгране. Рядомъ съ **быхмо**, а **быхмо** встрѣчаются формы: **быхмы**, а **быхмы**, при чемъ **хмы**, **хмо** нерѣдко стоять вмѣсто **смы**, **смо** или же рядомъ съ этими послѣдними окончаніями: **штохмы** увѣрили; повинныхмы; естехмы; естехмо; заховалисмы; слышалисмо⁴⁾. Форму **јех** можна справді пояснити лише змішанем аориста з часом теперішнім, що й не дивно по поданих повисше цитатах із Соболевского. При тім належить ствердити, що вона так само, як і **бих** представляє давній аорист, який одначе затратив своє первісне значіне, наслідком чого обох сих форм і **бих** і **јех** не можна уживати самостійно та ще до того й для означеня минулого часу. Иньша річ із дальшими особами форми **бих**, але про те пізнійше.

І. Верхратський приймає всі форми, наведені у Житецького за останки аориста (отже: абим, абис, аби, абисмо, абисте, аби),

1) Dr. E. Ogonowski, Studien auf dem Gebiete der ruth. Sprache, ст. 143. 2) Житецький, Очеркъ лит. ист., ст. 69. 3) Studien, ст. 145. 4) Житецький, Очеркъ, ст. 69.

але розширяє їх іще більше, добачуючи сціпенілу форму аориста і в конюнкціях: бы, абы, обы, кебы, кобы, кедьбы, ожьбы, якбы, штѣбы, колибы, хоцбы¹⁾.

Що сі конюнкції зложені з форм аориста, то певна річ, та в пам'ятках, що дійшли до нас, вони виступають уже до означення conditionalis-a.

Бачимо се з отсих прикладів: аж бы хъмъ что тако учили; аж **бы** жиръ твердъ **быль**, а бысте пустили жито; аже **бы** ты у своемъ слове стоялъ; а нашу братию проводилъ бы; мы **быхомъ** не поминалы того коня; аще **бы** въ Турѣ быша силы были; лихихъ **бы** есте людии не слушали; любили **бы** мя бысте; грѣха **бы** не быша имѣли; да **быхомъ** ходили; а **быхъ** позналъ²⁾; што есте просили насъ, а **быхомъ** васъ пустили торговать; а бы вамъ не заказали; а жъ бы то было не измешано; они жъ бы чрезъ скаргу былъ наведенъ³⁾.

Соболевскій висловляєть ся так про сю справу: „Изрѣдка являють ся неправильныя формы, состоящія изъ разныхъ формъ причастія на **ль** и изъ **бы** — формы 2-го і 3-го л. ед. ч., утратившей свое первоначальное значеніе формы 2-го и 3-го л. ед. ч. сдѣлавшейся частицею, которая стала указывать на условность. Такимъ образомъ старая форма сослагательнаго наклоненія стала превращаться въ форму прошедшаго сложнаго съ неизмѣняемою частицею **бы**“. „Послѣдняя часто является въ такомъ тѣсномъ соединеніи съ различными союзами, что ее можно считать составною частью союзовъ; таковы союзы **штобы**, **дабы**, **абы**. Употребленіе ихъ замѣчается уже въ памятникахъ XIV в.“⁴⁾.

Вернемо ще до форми **бих**. Огоновскій говорить про неї далі так: „Zuweilen wird **бих** auch allein, d. i. ohne Verbindung mit dem partic. praet. a. П. был-а-о zur Bezeichnung des Conditionalis oder Optativs angewendet; z. B. bukow. як **бих** зазулечка, в лысі **бих** ковала⁴⁵⁾. Він зазначає також, що ся форма **бих** „in Verbindung mit dem partic. praet. a. П. auch zur Bezeichnung jeder anderen Person sg. und pl. gebraucht werden kann“⁶⁾; на жаль наводить лише один приклад на 1 ос. pl.: як **бих** се не лубили, **бих** се не сходили,

1) Пор. Верхратскій, Про говор галицких Лемків, ст. 139; Знадоби для пізнаня уг. рус. говорів, I, ст. 82—83; II, ст. 94. 2) Соболевскій, Лекції, ст. 212—213. 3) Житецкій, Очеркъ, ст. 112. 4) Соболевскій, Лекції, 212—213. 5) Ogonowski, Studien, ст. 143. 6) Тамже.

а на інші ні. Д. Верхратський стверджує також уживане форми **бих** при 1 ос. pl., але прикладу не подає ніякого; натомість наводить приклад на 3 ос. sig.: Мариш терен прополола, бых ся в нѣжки не вколола¹⁾).

З українських письменників послуговувалися формою „бих“ Федькович та Стефаник, головню для 1 ос. sing. Приходить одначе ся форма і для 1 ос. plur.; пор.: Най би над нами і пес не гавкнув..., але най **бых** у купі були (Стефаник, Сина книжечка, ст. 25).

Зазначимо тут іще, що в гірських карпатських говорах існує твердий звук **ы**; через се форми від **бых** набирають і формальної подібности до давнього аориста. В говорах, де затратилося **ы**, а задержалося звичайне наше **и**, форми від **бых** наближають ся до давнього conditionalis-а сього слова. Зіставимо тут разом церковно-славянські форми з нашими, взятими з живих говорів (dual. пропускаємо):

Аорист.	sig.	plur.	Conditionalis.	sing.	plur.
1.	{	быхъ	быхомъ	бимь	бимъ
	{	абых	абисмо	абим	абисмо
2.	{	бы	бyste	би	бисте
	{	абис	абисте	абис	абисте
3.	{	бы	бьша	би	бж
	{	абы	абы	аби	аби

Завважимо при тім, що форми аориста і conditionalis-а уживали ся вже в церковно-славянських памятникмах суміш, без ріжницї, що вказує на затрачуване аориста²⁾. Се помішане задержало ся і в нас.

Від інших дієслів подибуємо цікаву форму аориста: повіх (від повести), уживану для всіх трьох осіб sing.: я повіх, ти повіх, він повіх. Побіч того уживається одначе і форма: повіў, від якої уробляють ся також форми для жіночого і середнього роду: повела, повело³⁾. Д. Верхратський наводить одначе приклад тільки на третю особу: а потѣм повіх го ід капусты.

Побіч дієслова повіх, що затримало і форму і значінє аориста, маємо цілий ряд інших дієслів, що показують значінєм

¹⁾ Верхратський, Знадоби, I, 82. ²⁾ Пор. Leskien, Handbuch der altbulgarischen Sprache, 2 вид., ст. 117. ³⁾ Пор. Верхратський, Знадоби, I, ст. 83.

і формою (деколи мішаною) аорист, але тільки в 3 ос. sing. Їх завважав уже Огоновський, але висловляєть ся про них дуже обережно. Він каже: „Die 3. Pers. sing. praes. zumeist der Verba perfectiva wird in den Gebirgsidionen nicht selten in der Bedeutung des Praeteritum gebraucht. Indessen ist es möglich, dass hier Spuren eines Aorists vorliegen“¹⁾. До сього наводить він такі приклади: пильно сьів на конья и втьічє; идє — шувна дьівка и наберє воды; на другьї день выїде ужь кóраб розметаньї; једен купив валал, та піде го посмотріти. Таких форм особливо з угорсько-руських говорів можна навибирати дуже багато. Приміром: Стїс не сьбу, сьва грїа́ўчит; рáно гáзда ўстáне, тóго чловéка нѣт; рáно пїп закліче Івáна; кóло бсмой годїни прїїде другий пїп і т. д.²⁾. Тут подибуємо також таку форму зі значінем аориста, як: стрїтит ся іс тим пáном на дрáзы³⁾ — де по аналогії додане до аористичної форми закінчене теперішнього часу. Інші дослідники наших говорів, а спеціально д. Верхратський, що займав ся як раз гірськими говорами по обох боках Карпат, не звернули уваги на сї форми.

Є ще одна форма аориста в нашій мові, яка завдячує своє існуванє тїй обставині, що ввійшла в римовану формулку і немов у скаменілій формі передавала ся одним оповідачем другому аж до наших часів. Дивним дивом на неї не звернув ніхто до тепер уваги, хоч вона вже з давна стала загально доступною. Приходить вона в загальнорозповсюдненій казці про поневільного героя, який забивши нараз велике число мух, наслідком спеціально зложених обставин доконує великих дїл і стає в кінці навіть царем⁴⁾. У казці з Полтавщини представлений сей епізод так: Циган ляг спати, але на нього насїдало так багато мух, що він замахнувшись убив їх нараз 100. Не надумуючись довго казав собі на дошці описати сю подію і йде так у сьвіт. Напис звучить:

Іван Великовоїнний
 За 'дним махом
 Сто душ побивахом,
 Сто душ побиває.⁵⁾

1) Ogonowski, Studien, ст. 200. 2) Етногр. Збірник; т. IX, ст. 9—12. 3) Тамже, ст. 23. 4) Про сю казку є окрема студія проф. Ю. Полівки в його книзі: Pohadkoslovne studie. I. Udatný krejčí. Ст. 1—65. 5) Рудченко, Нар. южнор. сказки, II, ч. 45, ст. 185 і д.

В казці з Київщини звучить сеї напис так:

Чоловік болтаиський,
 Богатир бисурманський,
 За одним махом
 30 багатирів побивахом,
 А дрібної сили й щоту нема¹⁾.

В волинським варіанті сеї казки напис змінений вже і форма „побивахом“ пропущена:

Що за єдним махом
 Сім тисяч голов зрубаю.²⁾

В збірнику Чубинського приходиться знов зовсім відмінна форма. Там:

Ян Фабіян
 Сто душ зараз забіян.³⁾

Цікаво, що форма „побивахом“ захована також у велико-та біло-руських варіантах сеї казки. У Афанасєва герой Фома пише собі також, що „однимъ махомъ сто побивахомъ⁴⁾“; у Добровольського „Хама, Широкая Барада, сильный магучій багатырь, аднимъ махымъ семь сотъ побивахомъ⁵⁾“; у Федеровського циган пише: „za jednym machem, dwieście zabiwachem⁶⁾“. Форма „побивахом“ належить до 1 ос. plur. аориста, але в написах бачимо, що вона прикладається то до 1 ос. sing. зам. „побивах“, то до 3 ос. sing. зам. „побива“, в обох разях неправильно. Та як ми бачили вище, таке мішане форм аориста було вже дуже давно, супроти чого не дивно, що й у казці уживана вона неправильно. В кождім разі вона стає ще одним більше свідомством, що в нашій живій мові був аорист колись у повній силі, та затратив ся на тій самій основі, як затратило ся багато форм старонімецької або старофранцузької мови у новонімецькій і новофранцузькій і т. д. Жалувати за затраченими формами нема одначе чого, як се роблять деякі фільольоги, говорячи, що через те бідніє мова, бо чим менше форм у мові, тим вона простійша і легша до виученя, що нераз може мати велике значінє, особливо при зносінах із иньшими народами.

¹⁾ Б. Гринченко, Етнограф. Матеріялы, I, ч. 167, ст. 188 і д.

²⁾ *Materyały antrop. archeol. i etnogr.* II, від. II, ч. 14, ст. 39 і д.

³⁾ Чубинський, Труды, II, ч. 96, ст. 635 і д. ⁴⁾ Афанасєвъ, Рус. нар. сказки, 1897, II, ч. 235 б), ст. 387 і д. ⁵⁾ Добровольскій, Смол. етногр. сборникъ I, ч. 26, ст. 622 і д. ⁶⁾ Federowski, *Lud białoruski*, III, ч. 360, ст. 191.

Зібравши ще раз коротко всі останки аориста (виразні й невиразні), дістанемо взорець:

Sing.	1. повіх, јех,	бых, бих,	абих,	абим
	2. повіх,	быс(ь), бис(ь),		абис(ь)
	3. { повіх, бых,	бы,	би	аби
	{ піде, стрітит ся,			
Plur.	1. побивахом,	бых, быс(ь)мо,-е,	бис(ь)мо,	абис(ь)мо
	2.	быс(ь)те,	бис(ь)те,	абис(ь)те
	3.	бы	би	аби

В. Гнатюк.

Вірша про турецько-російську війну 1787—91.

В рукописній збірці польських та руських пісень і віршів кінця XVIII в. в моїм посіданю містить ся на стор. 385—386 вірша, зложена очевидно в Польщі ломаною російсько-українською мовою, де сатирично описуєть ся перші початки турецько-російської війни 1787 р., що закінчила ся замиренням у Яссах. Інтересно, що автор вірші, для якого висші політичні комбінації, причини й значіне війни діло темне, головне вістре своїє сатири звертає на непорядки в армії, невідготованість та боязливість офіцерів та недотепність воєнного пляну — вічні і невідступні хороби російської армії, направлявані зелізною дисципліною, терпилівістю та самовідреченем простих вояків — як у XVIII, так і в XX. віці. Подаю тут сю віршу так, як вона написана в рукописі.

Zaczym, zaczym duszko idiesz,
Gołowkoiu swoiu wiesz? OO.

[Gołowkoiu itd.

Paydiem Turka woiowat,
Na plac jego wyzywaw.
Kak juże-sz nam dajut znat:
Wtoczes do Turka stupat!
Kak porucznyk doznał sia,
Wtoczes w grubu schował sia.
Ne choway sia, osuder,
Stupay skoro pod Bender!
Granatry tam poszły,
Puszki swoi podwezły:

A konnica jak poszła,
Z gaławoju ne wyszła.
Prozoroski w porucz stał,
Rotu swoiu wyliczał:
Ah, try dni korniet szukał,
Nim saldatow pozberał.
Turok puszkі pokazal,
Wsioch saldatow popuzal:
Wsiahdy tulub y barwa,
A gołowa propadła.
Kak Caryca doznała,
Wtoczes Turku pyzala:
„Woh ty Han, ty pohan,

Ja ty zemlu rozoram,
 Ja ty Jassy widberam!
 Kak Turoczok wodpysał,
 Iz wsioch sałdatow zabrał
 I sto gofficerow wział
 I wsi puszki widobrał.
 Kak Caryca doznała,
 Wtoczas Turku pysała:
 „Wot ty han, ty pohan,
 Ja ty zemlu rozoru,
 Ja ty Bender widberu“.
 Kak Turoczok wodpysał:

„Kakoy wasza Carycia,
 Jak u mene loszycia!
 Jak wsiadu na loszyciu,
 Objadu wsiu stołyciu“.
 Lulay, lulay, luluški,
 Prozoroski maluški!
 Ciłu Polsku pereyszoł,
 Z pod Benderu ne wyszoł.
 Kak sztol by my, sztol't daly,
 Sztob by w Turka ne buły!
 Kak ne chce nykto brat,
 Skoro treba nam stupat.

З того, що в вірші нема мови про кінець війни, корисний, як відомо, для Росії, можна догадувати ся, що вірша була зложена в часі війни, ще перед її закінченням.

Ів. Франко.

Новий Шевченків автограф.

Київський Музей старинности і штуки зробив недавно дуже коштовне придбання — автограф Шевченків з поезіями: 1) „Як умру, то поховайте“ і 2) Псалом 149 („Псалом новий Господєви“). Користаючи з ласкавого дозволу директора Музею д. Миколи Біляшевського, я оглянув той автограф, списав з його копію, яку тут од слова до слова й подаю, й довідав ся дещо про його історію.

Насамперед подаю опис автографу. Писано його на великому аркуші звичайного паперу, на якому нема жадних водяних чи иньших яких знаків, що на старому папері часто трапляють ся. З одного боку на цілий аркуш, розіклавши його на обидві половини, намальовано олівцем плян великого панського палацу, з галеріями та иньшими забудованнями; з другого боку написано одну за другою згадані поезії. Попереду йде „Заповіт“ (без заголовку), а далі „Псалом“. Зверху над поезіями, з лівого боку аркуша, намальовано пером нехитру вінетку з простих та покручених ліній.

Автограф дістав ся Музеєви в подарунок від дідича з Київщини Ю. І. Попова, до якого перейшов спадщиною від його жінки Віри Петровни з роду Скоропадських. З батьком її Петром Скоропадським Шевченко був знайомий і в його маєтку Григорівці певне часто бував, їздячи по Полтавщині в 40 ро-

ках; певне, в якісь із своїх одвідин Григорівки (мабуть р. 1846, принаймні після 25. грудня 1845 р., бо „Заповіт“ має дату 25. грудня 1845 р.) і лишив він там Петрови Скоропадському сей автограф, а від Скоропадського перейшов він до дочки. На превеликий жаль, як се саме було й коли — не можна тепер нічого довідати ся, бо Віра Петровна вже померла, а чоловік її д. Попов і сам нічого про те не знав, яким саме способом Шевченків автограф дістав ся його тестеви.

На останці додати мушу — чи не сьому Петрови Скоропадському, під літерами П. С. присвятив Шевченко свою поезію „Не жаль на влого“ (з датою 1849 р.)?...¹⁾. Деякі подробиці що до великопанської обстанови („Готичеський з часами дом“) та самої особи пана („потомок гетьмана“, а на прикінці імя — Петро), що вгадуєть ся в поезії, дають, здаєть ся мені, досить певну підставу вгадувати під літерами П. С. — Петра Скоропадського. Неприхильна характеристика героя сієї поезії цілком сходить ся з тим, що на підставі власних споминів та власного досьвіду говорить про лівобічне панство тих часів (між иньшим — і про самого Скоропадського) і біограф Шевченка — Олександр Кониський²⁾. Певна річ, що гостюючи у знайомих панів, Шевченко мусів багато дечого такого надпити ся, що наводило його на цілком сьвідомий протест проти людей того кругу, серед якого довело ся йому деякий час обертати ся...

Наводжу тут поезії з автографу, додержуючи цілком прапису Шевченковою та курсивом одзначаючи варіанти супроти львівського видання („Просьвіти“) 1902 р.

I.

Як умру то поховайте
Мене на могили
Середь степу широкого
На вкраини милій,
Шобъ ланы широко поли,
И Днипро и кручи
було видно³⁾ було чуты

Як реве ревучій.
Якъ понесе зъ украины
У сыяѣ море — —
Кровъ ворожу... отойди я
И ланы, и горы
все покину.. и полыну
До самого Бога

¹⁾ Поезії Тараса Шевченка. Видане товариства „Просьвіта“. У Львові, 1902. Стор. 257—258.

²⁾ Збірник фільольогічної секції Наукового Товариства ім. Шевченка, т. I. Тарас Шевченко-Грушівський. Хроніка його життя. Написав Олександр Кониський. Т. I. У Львові, 1898. Стор. 141. ³⁾ були видні.

Молытися.. *а поки що...*¹⁾
 Я незнаю бога
*Прокиньтеся жг браты мои*²⁾
 Кайданы порвите
 И вражою злою кровью

Волю окропите.
 И мене въ Семьи великій
 въ Семьи вольній новій
 Не забудьте помянуты
*Тихимъ добрымъ*³⁾ словомъ

Т. III.

II.

Псаломъ — 149 —

Псаломъ новій Господеви
 И новую славу
 Воспоемъ честнымъ Соборомъ
 Серцемъ не лукавымъ.
 Во Псалтыри и тимпани
 Во споемъ благая
 Яко богъ кара неправыхъ
 Правимъ помогае.
 Преподобные во слави
 И на тихихъ ложахъ
 Радуются⁴⁾, славословятъ
 Хвляють имя боже,

И мечи въ рукахъ ихъ добри
 Остри обоюду
 На отищеніе *не правды*⁵⁾
*На науку*⁶⁾ людямъ.
 Окують царей несытыхъ
 въ зализніе пута —
 И ихъ славныхъ оковами
 ручными окрутятъ
 И осудятъ губителей
 Судомъ своимъ правимъ
 И во вики стане слава
 Преподобныхъ слава.

Подав Сергій Єфремов.

¹⁾ А до того. ²⁾ Поховайте та вставайте. ³⁾ Незлим тихим словом. В автографіі „не злимъ“ перечеркнено і після „тихимъ“ вставлено „добрымъ“. ⁴⁾ „д“ в „Радуются“ написано поверх б: було рабуется. ⁵⁾ язикам. ⁶⁾ И в науку,
 „Заповіт“ в львівському виданню 1902 р. надруковано на ст. 13—14;
 „Псалом 149“ — на с. 490.

Наукова хроніка.

Етнографія в часописах за рік 1903.

В тім огляді старався я трохи більше розширити рамки реферата і втягнув багато нових часописей, особливо літературних, щоб дати хоть в приближеню перегляд усього найважнішого, що лише доторкається етнографії, фольклору і їх помічних наук. З всіляких причин не міг я вичерпати цілого матеріалу, — що найбільше треба віднести до географічного огляду, і тому постараюся доповнити прогалини в дальшім огляді за р. 1904, де буде також краще переведений поділ поміж поодинокими відділами, а особливо між антропологічним, археологічним і етнологічним. Тенерішній огляд прошу уважати переходовим і доповнити його зміст з часописей, обговорених в антропологічній частині. При кожній часописі зазначено рік з огляду на се, що є реферати і за попередні роки, а то з тих часописей, які перше не могли бути обговорені. Повні заголовки видаваних журналів наведені тільки при нових часописах; з журналів, в яких не найдено нічого важнішого, подамо лише заголовки.

1. Етнологічні часописи загального змісту.

Ethnologisches Notizblatt.

Internationales Archiv für Ethnographie... hrg. v. J. Schmeltz. Band XVI. Heft. I—V. 1903. XXVI + 172.

В продовженю збірки самоайських казок О. Sierich'a уміщено 8 казок. (15—22). В числі 17 „Танеонуулка веде свою сестру Сіну до мужа“ (с. 92) стрічаємо анальоію до оповідавань про мудрість Соломона. „Коли вже жінка була в шестім місяці, відізвав ся з її середини ненароджений ще хлопець: „Як маю вийти“ — потім вискочив носом матери.“ 18 число представляє легенду про те, як повстала кокосова пальма. В ч. 20. оповідається про нещасливе подружжя, в 21. про любов вужів,

в 22. про кару за злодійство (байка). E. Clement подає етнографічні замітки про населенє Західної Австралії м. н. про форми подружжя (с. 1—13—29).

E. Hahn порушує тему про парасоль, як відзнаку королівської влади (якою також займав ся колись Andree в своїх „Ethnogr. Parallelen und Vergleiche“ I. 250—258.), і стараєть ся вияснити походженє „рожанця“ — „чоток“, в розвідці „Der Sonnenschirm als Königssymbol und die Einführung des Sonnenkranzes in Europa“ (с. 30—42). Рожанець не був видумкою християнства. Він появил ся в Індії, де штука рахованя була в великім розцвіті і удержав ся в буддійській і браманській релігії, де взагалі уживаєть ся багато механічних способів молитви. До римської релігії дістав ся він за посередництвом іспанських Арабів, як на се вказує ся обставина, що його не знають орієнтальні церкви. З иньших статей згадаю Karutz'a „Weitere afrikanische Hörnermasken“ (с. 121—135), A. Nieuwenhuis „Kunstperlen und ihre kulturelle Bedeutung“ (с. 136—153).

Богато дрібнійших заміток уміщено в III, IV, V і VI розділі, де також віставлено літературу і нові придбаня музеїв.

Supplemente не появили ся іще.

Globus, том 83 і 84 (стр. 388 + 392) за рік 1903 не містить нічого, щоби безпосередно дотикало Українців. Посередний інтерес представляють статі Вайсенберга, Тецнера, Германа і Буґеля.

Dr. S. Weissenberg подає „Kinderfreud und -- leid bei den südrussischen Juden“ (с. 83 і д., 315 і д.), з чого виймаю найвартнійше. Не мати дітний уходить за велике нещастє: тому уживаєть ся всіляких способів на безплідність. Дитину усипляють, подібно, як і декуди у нас і у Французів (і мабудь і деінде), прикладаючи до голови жак або ховаючи його під подушку. Погані очі і уроки загрожують на кождім кроці малому сотворію: найліпшим способом уважають ся амулети, які завішують на шию (пр. кусень крила чорного когута); вони хоронять дитину від „gît oig“ і від слабостей; але найліпше пильнувати дитини, щоби ніхто на ню не поглянув і не лишати її самої в дома. Навіть знайомим не треба її показувати: се знають усі і тому, побачивши дитину, не забувають додати свого застереженя в роді нашого „нівроку“. На слабости є всілякі домашні ліки (пр. пєсаче лайно варене в молоці, проти моченя); коли вони не помагають, кличуть бабу, або дають носити посьвячені гроші „ребе“. Як дитина дуже хора, змінюють її назвиско на „Alter“ або на „Babe“ відповідно до пола, щоби ошукати ангела смерти. З всіляких пересудів стрічаємо і тут погляд, що доки дитина не говорить, доти не треба їй давати риби. Дитина не сьміє також переходити поїд розкращені ноги. Не можна її класти на стіл, бо там

кладуть тільки померших, цілком так само, як і у нас. Загально розширений звичай викидати зуби дитий мишці: його подибуємо, як бачимо з Рохгольда і Цірхера мало чи не в усіх європейських народів. Порожньої коліски не вільно колісати, бо мати умре; у нас говорять, що тоді колише ся дідька. Не вільно також скакати в однім черевіку або в одній пончосі, бо або мати умре, або буде зле йти наука. Я пригадую собі, що і мені наказували в дома не робити того, щоб не бути дурнем. Не можна дивити ся до зеркала і бавити ся огнем перед сном, аби не мочити в ліжку. Не вільно шити на дитині, бо шиє ся так тільки на мерци. Зв'язят Жиди не люблять. Від 5 або 6 року починаєт ся наука у хедері: вихованє має аскетичний характер. Се підносить також і Лілієнталева в студії про жидівську дитину (Mat. antr. arch. 1904). Одначе забав не бракує, хочь що правда, що се більше хатні забави. Забави наводіть автор досить докладно. Варта їх доповнити матеріалом у Лілієнталевої і у Schön'a (Gebraüche ungar. Juden. Ethnol. Mith. aus Ungarn V. т. 1897 с. 59—41); иньша література, о скілько дотичить Жидів у Ляндава в Mitth. d. Gesel. f. Jüd. Volks. Hamburg III. ст. 51 і 34. Більшість забав належать до звісних і у иньших народів: матеріал зібраний в студіях Андре, Дунґера, Сock і Teirlinck'a, Gomme, Böhme, Покровського, Бартоша і у и. Майже усі вони з вишкою сьвяточних, уживають ся у нашої шкільної молодіжи (пера, гувки, коники і т. д.). Автор вчисляє такі забави (їх далеко більше у Лілієнтальвої): 1) Kammerhois (себ то наша „колія“ або „cztery kąty a pięc piąty“); 2) Zigenehore полягає на тім, що одна особа підносить палець до гори і говорить при тім всїякі речєня. Діти мають підносити пальці тільки при можливих річах: хто вирве ся, мусить згадувати, хто його б'є (себто сліпак або як кажуть в Бережанах дупак). Трохи відмінну забаву з підношенем пальця або дотиканем носа знають навіть наші „доми з інтелігенці“. 3) Забава в астраґали, 4 в „Seiger'a“ себ то годинник; 5) вироблюване з ниток всїяких фігур на пальцях (Upheiben, Bettlech). 6) Wer zyerst lacht — польське і східгал. „biega myszka po kościele, kto się przedzej roześmieje“. 7) Забава в гувки і пера, 8) з книжкою (Pei-Samech). 9) Вироблюване фігурок з паперу. Крім тих забав є ще тенденційні сьвяточні, пр. на пасху в опіхи. На Пурім тарахають підчас равньої служби і при відчитуваню в книзі Естер імени Гамана.

Dr. F. Tetzner дає в статі „Seelen — u. Erdmännchenglauben bei den Deutschen, Slaven und Balten“ (с. 83 і д., 235 і д.) вязку матеріалу до порівняня і попереджує його методологічним вступом про вагу студійованя народної релігії і про її дотеперішній спосіб студійованя. К. Н б r r m a n n ділить ся резульатом студій про „Schellenbogen

der Herdenthiere und ähnliche Holzgeräthe (т. 83, с. 7—11.) головню що до орнаменту і доказує, що орнамент з хрестом сьв. Андрія німецького, а коловий славянського походження. Подібною темою займаєть ся той сам автор в статі „Die Schellen der Herdenthiere“ (ст. 30—33). Dr. W. Bugiel містить статю з приводу праці „Wielkopolskie nazwy polskie. Poznań 1901“, в якій подавано при кожній місцевості місцеві перекази (Polnische Sagen aus der Provinz Posen) і групує їх відповідно до їх змісту.

Занотувати ще треба реферат з відчиту Ончукова про епічну поезію народну з над Печори (т. 83, с. 156.) і замітку про секти Росії, зладжену по витягам з Петербурської часописи (т. 84., с. 193—4). З інших статей згадаю лише деякі найважійші. Vigström подає збірку шведських вірувань в духи; між ними уміщує також численні оповідання про скарби, в яких дуже часто виступають як сторожі пси з розжареними очима і білі коні. Смерть заповідають тасмичні знаки: заразу чоловік або жінка з лопатою або мітлюю в руках. Щоб оминати духа, треба йти правою стороною дороги. Мерлець ніколи не верне на наш сьвіт, коли вилле ся зараз воду, в якій його мило ся. Hrolf. Vaughan Stewens публікує легенду про сотворенє сьвіта з півострову Малякка. D. Gentz дає причиню до зрозуміння поезії т. зв. диких народів і наводить 3 поезії Герерів з пол.-зах. Африки. Між іншим згадає, що багато пісень ілюструє ся плесканєм в долоні: се спосіб для удержання ритму, якого уживають часто і європейські народи¹⁾. Goldziher наводить широкі і багаті паралелі до вірувань в душу в виді страху у народів іслямського віроісповідання. Вязанку переказів і звичаїв народів Khamti і Singpho в Ассам оголошує M. C. Gramatzka. Tetzner провадить студії над приповідками Німців і Литовців і містить статю про накликуване і відгонюване домашних звірят. Далше стрічаємо більшу працю Leuss'a: Zur Volkskunde der Inseln Friesen (т. 83), в якій зібрано багато цікавого матеріалу. На чкавку найліпше перестрашити; різдвяні сьвята і новий рік обходять сьвяточно з походами; боже деревце впроваджено доперва недавно; на Великдень бавлять ся яйцями і т. д. Особливо богата змістом розвідка L. Bouchal'a: Indonesischer Zahlenglaube, в якій наведено понад 200 даних з переказів, вірувань і звичаїв Маляйців, на цілій просторони від півострова Малякки по Нову Гвінею. Розвідка Bouchal'a становить гарний причиню до численних студій над числами, над їх початком і уживанєм і навязує до розвідки Андріяна, яка була обговорена в попереднім огляді²⁾. З результатів

¹⁾ Прим. N. 128 а „Priester als Arzt“ в збірці Erk'a: Liederhort, с. 292.

²⁾ Література про числа зіставлена у Krauss'a: Allgemeine Methodik der Volkskunde. Erlangen 1899 ст. 101—102.

виймаємо найважчийше. Число 3 і 7 розширені загально; число 9 обмежене тільки на Мадагаскар, Ніас і Ментавей. Характеристична обставина, що лише народи, які уживають частійше 9, знають на се число спеціальну назву. Усі інші послуగుють ся зворотом, десять менше один. Число 13 не має цілком значіння нещасливого числа; дуже часто приходять 4 і 44. J. v. Negelein розвиває дальше свої погляди про становище коня в історії культури, які висловив в давнійше обговорених працях в „Zeitschr. d. Ver. f. Volksk“, „Archiv. f. Religionswiss“ — і в інших часописях, а головно в своїй недавно що (1903) надрукованій студії „Das Pferd im arischen Altertum“ (Königsberg і Pr.) і подає нові дані. Цікаві деякі паралелі з епічної поезії¹⁾.

Антропологиї присвячено ряд інтересних статей, які принайменше згадаю по заголовкам. Майже усі належать до питання про походжене чоловіка і про раси. Schmidt подав свої замітки про теорію Кляатша. Крім того помістив він 2 статі про раси в передісторичних часах і забрав голос з нагоди статі Вільзера „Beitrag zur Urgeschichte der Menschen“. Короткий начерк про ділювіяльного чоловіка вийшов з під пера кустоса Сомбаті. Проф. Гернес подав статю про епоху Campignien в західних Прусах. Дальше є ще інші статі про історичного змісту. Götze реферує про знахідки в Являниці. Теннінг про розкопки в Ніппур, Mehlis про нефрит, а Schoetensack про передіправлену булаву в Махнова. Питанню про походжене Індogerманців і їх розширене присвячено також кілька заміток. Wilser боронить своєї теорії про походжене Германців з Скандинавії, проти якої виступив перед тим Е. Н. Krause в статі „Kann Skandinavien das Stammland der Blonden und der Indogermanen sein?“ P. Höfer подає деякі замітки про праці Муха і Косіни, а спеціально про працю останнього „Die indogermanische Frage archeologisch beantwortet“, про яку реферує також далі проф. Гернес.

Побіч тих статей уміщено цілий ряд більших і меньших студій про звичаї, жите, мову і культуру деяких неевропейських народів. З поміж них заслугує на більшу увагу більша розвідка Th. Preuss'a: „Die Sünde in der mexikanischen Religion.“

2. Географічні часописи.

Zeitschrift f. Erdkunde, Z. f. wissenschaftliche Geographie, Geographische Zeitschrift, Mittheilungen des Vereines f. Erdkunde zu Halle, Mit. d. Ver. f. Erdkunde zu Leipzig, Mitth. der geographischen Geselsch.,

¹⁾ Про се докладнійше у Веселовського: Южно-русскія быліны. Сбор. отд. р. яз. и сл. Т. 36. 1884. с. 17—21., Орестъ Миллеръ, Илья Муромецъ, ст. 182—3, 260—1, і в статі Kitze: Das Ross in den altfranzösischen Arthus- und Abenteuer-Romanen.

Mitt. des militär-geogr. Instituts, Koloniale Zeitung, Zeitschrift d. Ver. f. Erdkunde zu Berlin, Deutsche Kolonialz., i Deut. Kolonialblatt, будуть обговорені коротко в дальшій огляді за оба роки.

Deutsche Rundschau f. Geographie u. Statistik, 26 р. містить в ч. 5, 6 і 7 статю Rossmässler'a: Völkerkundliche Skizzen aus dem Gebiete der Wolga u. des Kaukasus.

Bericht d. Gesellschaft f. Völkerkunde u. Erdkunde zu Stettin über d. Vjrh. 1902—3 містить працю Бушана: Zusammenstellung d. Literatur über d. Landes u. Volkskunde Pommerns f. d. J. 1900—1902.

Jahrbuch des Schweizer Alpenclub. 39 Jahrgang. 1903 bis 1904, Bern 1903, стр. VIII+509, містить деякі незначні етнографічні замітки і рецензії на книжки етногр. змісту, що трактують про краї альпейські. Так само і попередній річник 38, (1902—3), Bern 1903.

Подібного змісту також Zeitschrift des Deutschen und Österreichischen Alpenvereins. Redigiert von H. Hess. Jahrgang 1902. Band XXXIII. (Innsbruck 1902) і J. 1903. B. XXXIV. (München 1903). Тільки сам зміст більше вартісний. З численних розвідок, що належать в переважній частині до географії і геології згадаю статі Др. М. Мух'а: Prähistorischer Bergbau in den Alpen (статя важна для історії культури і історії заселювання східних Альп), Е. Обергуммера: Die Entwicklung der Alpenkarten im XIX Jhr. I Bayern, А. Шібера: Das Deutschtum im Süden der Alpen, Untersuchungen über seinen Ursprung (про Кимврів, Ляндобаргів, Готів і т. д.) і Ф. Рамсавера: Die Alpen im Mittelalter (де багато матеріалу етнографічного). Річник 1903 містить м. и. продовжене працю Обергуммера і Шібера.

Dr. A. Petermanns Mittheilungen aus Justus Perthes geograph. Anstalt. Hrg. v. Prof. Dr. A. Supan. 49 Band, 1903, Gotha, VI+288.

Важна передовсім праця Arno Senfft'a „Ethnographische Beiträge über die Karolineninsel Yap“ (с. 49—60 і 83—87), в якій зібрано матеріал про людність, її характер, строї, звичаї і обичаї, родинне жите, подруже (дозрілість, проституцію), харч, забави і танці, дальше про дім і обійсте, домашні звірята, політичну організацію, війну, смерть і похорони, вкінці про торгівлю, промисл, рибальство і хліборобство. L. Jergmann подає замітки про полуднево-американську околицю Діамантіно і про її людність а між тим і про деякі віруваня (в нужі з двома головами, в карликів і т. д.). Johannes Friedel займається дальше розслідами над формами господарства позаєвропейських народів і звертає тепер увагу на управу рілі у Океанців жидівським кольоніям в Сирії і Палестині присвячена статя Saad'a. Про надрівки

Ескімосів пише G. Isachsen. Цікаві обсервації з життя Чукчів і Коряків маємо в справозданю з подорожі Й. Епдєрлього (Релігія, обряди, занятя, жите і пожите, віра в перемену пола і т. д.). Інші статі займають ся географією. В додатку до „Записок“ вийшов, як звичайно, дуже цінний „Geographischer Literaturbericht für 1903“ (с. 226) де до антропології і етнографії належать числа 265—271.

3. Часописи фольклорні загального характеру.

Zeitschrift für österreichische Volkskunde (с. 260+8 образів, 4 карти і 8 нот) не подала за сей рік ані одної статі про Русинів, з винятком розвідки Млинка „Konik, Turon, Mis i Koza“, яка вже була обговорена окремо в бібліографії (т. LXIII). Галичина заступлена цікавою заміткою Б. Зеґеля зі Львова „Zwei jüdische Volkssagen über Kaiser Franz Josef“ (с. 124—5), в якій маємо гарну ілюстрацію явища, як творять ся легенди коло деяких популярних історичних осіб. Зеґель наводить два жидівські оповідання з уст вислуженого жовніра. В першій виступає цісар як милосерний пан, що накидає свій власний плащ на рамена перемерзлого чоловіка. За се стрічає його нагорода з неба: пророк Ілія, що був прибрав вид малого чоловічка, щоби спробувати серце монарха, доносить йому, що Бог постановив його вибрати на цісаря і обіцяє з своєї сторони хоронити його від нещастя. І дійсно Франц Йосиф зістав цісарем, а Ілія виратував його від смерти підчас одного атентату. В другім оповіданю стрічаємо ся з популярним мотивом про перебранє цісаря, який привязаний також до Йосифа, Казимира Великого, Матвія Корвіна і інших добрих володарів. Цісар перебраний за офіцера, запримітив, що Жид підійшов до синагоги, покинувши варту і молив ся. Се ткнуло його до глибини серця, так, що дарував йому жите, дотикаючись рукою його голови перед ровстріленєм і увільнив жидів від служби на день „Йом Кіпур“. Друга статя з Галичини трактує про різьби на соли в Величці і вийшла з під пера Л. Млинка. Інші статі займають ся іншими етнографічними територіями. Згадаю лише найважнійші.

St. Weigl поміщує статю „Das alte Kuhländer Bauernhaus und seine Veränderungen bis in neuester Zeit“, в якій представлено коротко і звязко історичний розвій домів в околиці Моравської Острави. Зміст пояснений кількома гарними пліанами. Тими самими околицями займаєть ся також А. Гавсоттер і подає тамшні весільні обряди і звичаї при родах зі старих хронік, часописей і з устної традиції. Дім в Чеськім лісі описує М. Bayerl-Schwejda (с. 171—2), а G. Schmidt хрести (163—170) з двох повітів західної Чехії. С. Andrian оголошує різдвяну драму в Галляйн, Е. К. Blümel стирійські коляди з рукописи надворної бібліотеки з кінця XVIII столітя. З вісьмох пісень,

наведених з мєльодіями лише три годять ся з варіантами в збірках Гартмана, Пайлера, Гофера і Шльосара. Про жите Віденців в 1492 оповідає А. v. Bonstetten в своїй „австрійській хроніці“ — в перерібці Гасслера, опублікованій Е. Лянгером. Др. І. Мергар з Триєсту дає переклад з хроніки Вальвазора про людські жертви при мурованю мурів і попереджує його кількома замітками про аналогічні перекази балканських народів. Про се зрештою — Курт Шлядебах в „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig“ I, 1894, стр. 79—121, і Сырку в Ж. М. Н. Пр. 1890, т. 263, II, стр. 310—346, Máchal: O slovanském boh. epose стр. 48 і д. і Krauss: Allgem. Methodik стр. 120, де наведено деякі праці¹⁾. Fr. Brankу оголошує цікавий матеріал про нещасливі дні в році, опертий на рукописних і устних звістках. Найнещасливіші дні се „prima Aprilis“, себто день Юди, 1 серпня, коли Антихриста стручено до пекла, і 1 грудня, коли стрінула кара Гомору і Содому. Г. Мозес подає опис деяких замовлювань м. в. на уроки. Лічить ся їх в дуже скомпліковано: найліпше одначе охоронити ся, перевертаючи одну пончоху на другий бік. Аби дитини не вречи, треба доконче сказати „Dos i Di nit verschrei“ і потягнути її за ніс. Деякі замовлюваня і пересуди наводить I. Grillmaуer з Горішної Австрії.

D. Dan оголосив дещо з сирого матеріалу, записаного з уст румунської людности Буковини: легенду про крета, на якого навіть матір божа не могла дивити ся, оповіданє про чоловіка і змію та про суд Соломона і легенду про поділ праці на землі, установлений Богом. Сеґель подав жидівську казку про короля, що вислав своїх 4 синів в світ і обіцяв корону за найкращий учинок.

Крім тих статей згадаю іще студії Höfler'a про обрядове печиво.

Zeitschrift des Vereins für Volkskunde... hrg. V. J. Bolte (1903. В J. стр. VI + 484) приносить, як звичайно цілий ряд цінних студій. Безпосередно Українців дотикає лише збірка Кайндлів „Sprichwörter und Redensarten“, яка була вже обговорена в попереднім огляді і етнографічний огляд проф. Брікнера про видавництва за рік 1902 (стр. 237—8). В певній звязи з Україною стоїть замітка R. Mielke про калатала в полудневій Росії (437—8), викликана статєю про т. зв. зальцбурські „klebern“ (XII, 214). Автор наводить лист одного учителя з околиць Саратова і додає свої замітки. По гадці російського кореспондента удержали ся калатала, „колотушки“ в деяких гдухих кутах Росії, і се щиро російський виріб, бо не стрічають ся в німецьких колоніях над Волгою. Автор мабуть иньшої гадки: вказує на се, що він сам знайшов каталана у нім. колоністів і то в такій

¹⁾ Гл. Haas: Greifenhagener Sagen N. 4, 5. Blätter f. pomm. Volksk. X, 1901.

самій формі, як у Зальбургі. Уживане того знарядуявило ся правдоподібно в звязи з вірою в демонів. З другої замітки К. Андрияна довідуємо ся, що і в Тиролю розширені цілком подібні „Klapperl“ або „Klebei“ (с. 436—7).

Український фольклор зачіпають! також дві порівняні студії, Г. Парі і Ю. Полівки про невдячну жінку. Недавно померший (1903) романіст розслідує загально розширену тему про те, як муж прикликав помершу жінку до житя, уживаючи до того всіляких способів, а в першій мірі віддаючи за її оживлене половину свого віку, і досвідчив за те від неї чорної невдячності і зради. Жінка покидає його підступним способом задля иншого, а навіть не щадить його житя. Ся тема, що вже в Індії була знана в двох редакціях, приняла ся у численних народів Сходу і Заходу у всіляких відмінах; автор розслідує їх групує і подає розвій перемін, беручи індійський вірець за жерело (1—24, 129—150). Проф. Полівка подає до тої теми дуже цінні доповнення в статі „Zu der Erzählung von der undankbaren Gattin“ (с. 399—412), і займає ся головно мотивом про штучне оживлюване жінки при помочи чудесних листків. Сей мотив знаний з казки Грімма („drei Schlangenblätter“) повторюєть ся в численних славянських казках, але найбільше і найповніше в західних (в чеських — Němcova 2, 214, моравських — Valaš. n. poh. 2, 45; Kulda: 229 N. 31., Tille, Povídky N. 29. — Польських — Lud 19, 222. N. 11.); варіанти східних слав. народів відбігають значно від основного типу (українськ. Чубин. Тр. II. 420 N. 124., білор. Романов Вѣл. Сб. I. 3., російськ. — Жив. Ст. 5, 419, Сборн. Кавк. 16, I. с. 319) і сплітають ся з иншими темами, прим. в билині про Михайла Потока. Тому догадуєть ся автор, що мотив дістав ся на Схід з Заходу, де він був більше популярний. Його подибуємо також і в зміненій формі, в якій виступає тільки згадка про оживлюване листками, м. и., в українській казці, Дикарів, Етн. 36. II. с. 14., Мотив про оживлене помершої любки становить знов окрему групу і приходить також: у Українців (Вагаць, Вајкі, 2 вид. стр. 10 і д.). Він походить безперечно з Заходу і належить до того великого циклю, який розслідений у Лібрехта в студії „Die Toten von Lustnau“ (Zur Volksk. с. 59 і д.). До оживляючої трави пор. паралелі у Клингера в Київ. Ун. Изв. 195 N. 5 в статі „Амброзія и живая вода“, Benfey: Panchatantra I. 207, 200, 608. II. 359. Инші статі присвячені переважно порівняним студіям народної літератури.

Весільні обряди описані у А. Брунка (весіля Німців в бразилійських колоніях) і у А. Вок'а (Гессен і Нассав) і у Reichardt'a. В статі посліднього „Volksbräuche aus Nordthüringen“ (884—390) зібрано також матеріял про уродини, хрестини і смерть: одначе зміст

досить убогий і не дає нічого нового. Повторюють ся загально розширені погляди, що дитину можна уречи, що не вільно порожньої коліски колісати, шити одіжи на дитині¹⁾, дивити ся до зеркала, що смерть попереджують таємничі знаки, що треба отворити вікна, коли чоловік умре, щоби душа утікала, що умерлому дають грінш до гробу, а крім того його улюблені предмети і т. д. Звичаї і обряди при хресті не рижнять ся від опису у Андре в його „Braunschweiger Volkskunde“. Цікаві два пересуди: коли дитина не може говорити, то треба розломити над її головою два зрослі до купи хліби; коли неспокійна і не устає кричати, то найліпше принести з пригорщі землі з цвинтаря і положити під головою.

Віруваням і пересудам присвячено кілька розвідок. Андре за-станавляєть ся над вірою в мари (Trud) і описує передіравлений камінь, що має проти того помагати. Одначе його значіне далеко ширше, а так само і розширене; вів знаний також в губ. Тамбов. і Туль., як про се довідуємо ся з замітки п. Хв. Вовка в „Bulletins d. l. soc. d'Antr. d. Paris.“ 1902 с. 741. В. Kahle звертає увагу іще раз на долішно-саські ляльки, що служать до викликаня плодности або непллодности. Андре, Вейнголд і и. були иньшої гадки: автор виказує, що ляльки дійсно служили до повисної ціли і покликує ся на сліди того в Меклембургу (на місце в Bartsch Sagen II. 63 N. 237, і на устний матеріал). Про пересуд заверчуваня слабости в дерево подає той сам автор коротку замітку дальше (с. 438—440). Чари і чароване в Ісляндії описані в більшій ревідці Davidsson'a „Isländische Zauberzeichen und Zauberbücher“ (150—166 і 267—279). Цікаві причинки про „уроки“ і „логані очі“ подає Kahle. Чарівниця може навіть — як се оповідаєть ся в Gullporissaga с. 37 (видане Kalund'a) отворити очима зачинену хату і ступити мечі своїх ворогів.

S. Fraenkel спинюєть ся над звичаєм чарованя людськими обра-зами і статуетками (коли закопані статуетки обернуть ся до себе лицем, годі можна приймати на певно, що молоді люди нолюблять ся). Про замовляванє від чкавки (Segen gegen den Schlucken с. 64—9) пише Еберманн. Цікаві результати приносить розвідка Н. Sökeland'a „Die Wünschelrute“ (с. 202—212 і 280—287), до якої додані допов-неня Бартельса. Послідньому належить дуже цінна праця про способи рахованя, важенє, народні ліки і иньші, звязані з тим звичаї, під не конче відповідним заголовком „Volks-Antropometrie“ (353—368). З инь-ших праць подібногозмісту заслугоють іще на увагу праці А. Брунка „Der wilde Jäger im Glauben des pommernschen Volkes“ (172—192)

¹⁾ Гл. прим. Folk-Lore. Vol. VIII. 1. в статі „More Folklore from the Hebrides“.

і J. v. Negelein'a „Der Tod als Jäger und sein Hund“ (257—267 і 368—376). Послідня містить дуже багатий і цінний матеріал.

Оригінальних збірок творів усної словесности не дуже багато. Н. Raff оголосила 5 переказів: 1. про те, як Матір Божа не допустила, щоби хлопець з любови утопив ся, звідки пійшла назва озера „Liebfraunensee“; 2. про затоплені і запавші замки та костели; 3. про літаючих хлопців; 4. про печеру Вундсідель, де погиб з голоду парубок, що сховав ся там зі страху перед карою за убите свого суперника в любови; 5) про зборище відом коло Baireuth (с. 434—6). О. Heilig збирає легенди про костел свв. Варвари (с. 436); де покотила ся голова убитої святої, там витриснуло жерело. Е. Склярєк дає продовженє своєї збірки угорських казок, надрукованої в Липську в 1901 — і оголошує три казки. 1. Старий Пілінко: — батько записує дідькови сина, його подорож до пекла і покута батька через підливане сухої галузки. Се загально розпросторений мотив, якого обробіткою займав ся Карлович в „Wiśli“ за 1888—9. Про мотив розцвітання сухої палиці гл. розвідку др. Франка в Český Lid (1895, IV) „Pověst o Přemyslově kvetoucí křesce a pověsti o kvetoucí holi“¹⁾. 2. Любка дідька. Дівчина не має любка і взяла би навіть дідька. Одначе, коли дідько приходить, не впускає його до хати через свьященників. З жалю умирає, а на її гробі виростає червоний туліпан. Пан зриває його, а цвітка переминує ся в гарну дівчину. Казка складає ся в кількох мотивів: 1) дідько коханком дівчини (знане в слав. відмінах м. и. і в українських); 2) цвіті виростають на гробі дівчини; 3) дівчина відіскує свою постать. Мотив другий особливо популярний і повтаряєть ся у ріжних народів в казках і піснях²⁾. 3. Кріт і Божа Мати. Кріт ніколи не зігние, бо прокляла його Б. М. за се, що не умів оплакувати страти своїх дітей. Розумієть ся в нім. перекладі кріт женського роду, що виглядає більше природно.

¹⁾ Численні паралелі зібрані також у Vernaleken'a, Mythen und Bräuche d. V. in Österreich с. 117—119.

²⁾ Liebrecht, Zur Volkskunde с. 182—3, Wisła II, с. 402, Child, The scott. and engl. ballads I, с. 96—100, III, с. 498, Nigra Canti pop. del Piemonte с. 125—8, Zeit. d. Ver. f. Volksk. 1904, стр. 114—5, A. Haas, Blätter f. pommernsche Volkskunde X, N. 3, Zwergsagen 6, Kauffmann, Die Gesetze Königs Alfonso des Weisen. Zeit. f. deut. Myth. с. 190—1; Головацкий Гал. рус. нар. пѣсни II, 711, Вук Кар. I, (стар. вид. N. 343, 344, 5 (Смрт Омєра и Меруме), Strekelj, Slov. nar. pj. I, N. 726—747 с. 655 і д. і т. д.; Koberstein: Über die in Sage u. Dichtung gangbare Vorstellung von dem Fortleben abgeschiedener menschlicher Seelen in der Pflanzenwelt. Leipzig 1858, с. 31—62.

S. Singer розсліджує зміст диточих забав в статі „Deutsche Kinderspiele“ (49—64 і 167—179) на основі широкого порівняного матеріялу. Автор займає дуже обережне становище. Виступає проти напряду вишукування в диточих піснях слідів прагерманських культів і поганської віри і старається брати усьо так, як воно є. Розбираючи забави дітей в Німеччині, Нідерляндах (Cock en Teirling: Kinderspel en Kinderlust in Zuid-Nederland), Англії (Gomme: The traditional games) і в Франції (Rolland: Rimes et jeux de l'enfance), наводить в них багато старого, але також не менше багато новішого. Не усе, що виглядає на старшу формацію, мусить бути дуже давне. Діти творять щораз нові забави, імітуючи старших людей або природу, впроваджують нові елементи до первісних творів або змінюють їх відповідно до пових побутових і культурних обставин. Все таки можна прийняти, що усі забави або пісні, де приходять звірі, або чарівниці і подібні істоти, опираються іще на старій вірі в демони. Автор доказує се на численних примірах і переходить такі забави, як „лапанка“, „крук“ (в нїм. се „Hexe“ або навіть „Werwolf“), „фарби“, „пацанка“, „мш“ і „кіт“ і т. д. Шкода тільки, що автор не взяв до помочи славянського матеріялу і за малоузглядлив старинний, не кажучи вже про позаєвропейський; коли-б се був зробив, то його результати набрали-б іще більшої певности. Віра в демонів не вичерпує змісту диточих забав: находимо в них ще останки поглядів на любов і смерть, а також образи давніших занять. Се більше нові типи. Найновіших також багато, прим. листонос, день і ніч і т. д.

Пісеня дотикають гарні причинки Blümm'l'a, Больте, Ебермана Андрияна і ин. Blümm'l' подав всім рекрутських пісень з долішної Австрії. Усі сягають мабуть часів наполеонських або навіть давніших, бо деякі з них (1, 2) приходять в старих збірниках прим. у Арніма і у Міттлера. Самі люди оповідали, що співваєть ся їх з кількадесять літ. Листе ч. 8 про пращане жовніра знане в Зіцендорф доперва від 10 літ і може бути новішого походження. Очевидно не належать рекрутські пісні до найновіших, навіть у нас в Галичині — і походять в кождім разі найнізнійше в першій половини XIX ст. Часи наполеонських воєн сприяли одначе найбільше твореню подібних пісень, як се виказав Больте в своїх давніших причинках до історії пісні. До того часу належать і дуже багато славянських пісень м. и. польських. Близше перестудйоване славянських пісень рекрутських і взагалі військових і їх порівнане вістаєть ся одним з девідератів славянської етнографії.

Дуже цінні замітки Больте про німецьку пісню „Zum deutschen Volksliede“ (219—226), що становлять продовженє праці з 12 річника. Тут оголошено 5 пісень 11—15): 11. Casperle's Nachtwächterlied, 12. Kukuck u. Nachtigall, 13. Johann v. Werth, 14. Aussteuer der

Bauerntochter і 15. Was braucht man im Dorf?, та порівняно докладно їх варіанти і жерела. З цікавих результатів варта піднести, що 12 пісня повстала в XVI століттю на основі анекдоти швабського гуманіста Г. Бебеля „De asino imperitorumque iudicio“ (Facetiae 3. N. 81). Пісня про Верта спочиває на історичних споминах з 30-літньої війни; Верт мав бути великим пострахом; пам'ять про нього заховала ся навіть в французькій диточій пісні „Petits enfants qui pleurera“. Пісня про виправу селянки (у Erk-Böhme Liederhort N. 888) пригадує в дечім одну польську жовнірську пісню.

Віртемберську воляцьку пісню новійшого типу оголошує О. Еберманн (с. 429): дві релігійні з Равріс К. Андрія н. До релігійних пісень занотую також замітки Е. Lemke (с. 317) і Корр'а (с. 429—430).

Зі студій над піснями вчисляю дві невеличкі праці. П. Паволіні дає доповнення до студії Арнольда „Природа зраджує тайну любов“. М. А beking наводить деякі приклади з пісень, де хлопець кидає любці, з любови — овочі, цвіти або камінці. Звичай сей дуже розпросторений: киданє яблука на знак любови находимо у Греків, Римлян, у деяких народів Європи, а навіть в Tahiti. Про се появиля ся недавно (1902) студія Н. Gaidoz'a „La réquisition d'amour et le symbolisme de la pomme“ (Annuaire de l' Ecole pratique des hautes études, 5 — 33). Наведені в статі пісні належать усі без виімку до типу коротких скочних пісень, званих Fado. Вони відповідають прим. німецьким „Schnadahupfer“, італійським „Viletta“, словінським „podskočic'am“, нашим коломийкам, а властиво шумкам і т. д.

На кінци скажу кілька слів про иньші порівняні студії, які майже усі відносять ся до анекдот і новель.

А. Heusler'a „Die Geschichte vom Völsi, eine altnordische Anekdote“ (с. 25—39) — причинок до наших відомостей про розширене фаллічного культу. В однім переказі про Оляфа з Норвегії († 1030) розказуєть ся, що селяни обожали відтятий репіс коня, доки їх не навернув король Оляф. Автор гадає, що се дійсно доховало ся було у Норвежців, лише в трохи иньшій формі і дійшло до нас в анекдоті. На доказ сього наводить автор деякі приміри з вірувань і звичаїв иньших народів. Їх можна би, розумієть ся, значно помножити. Гл. приміром працю Овсяннико-Куликовського в Одес. Ун. Изв., Голубовского в К. Стар. і замітки Хв. Вовка в його праці про весіле. З позаєвропейського матеріалу важна праця Прайса про фаллічний культ у Мексиканців.

Дуже цікава розвідка Р. Toldo (Aus alten Novellen und Legenden с. 412—426), до якої додані доповнення редактора Болъте. Автор розбирає дві новелі і виказує їх звязь з иньшими штучними творами і народними оповіданнями. В першій новелі порушена тема про свяще-

ника-любовника, що сховав ся перед мужем любки до скрині і мусів йти на продаж, яка стрічаєть ся широко і далеко. Автор приймає її початок в Індії, в противенстві до гадки Бедіє, в якою годить ся — як видно з примітки — і сам Больте, лише з меншою певністю. Тольдова новеля се „Preste qui fu mis au lardier“, надрукована у Montaignon et Raynaud, Recueil des fabliaus des 13 et 14 Siècles. II. с. 24 N. 32. Друга новеля „Farce nouvelle, très bonne et fort joyeuse des deux savetiers à trois personages, c'est à savoir: Le Pauvre, le Riche, le Juge“ (в Fournier: Le theatre français 1872 с. 210 — 215) розвиває тему про подаровані гроші і позичений плащ, в якій справа кінчить ся перед судом. Сюю темою займав ся також і покійний Драгоманов в своїй праці про турецькі анекдоти¹⁾. Мотив, як другий чоловік ховаєть ся за статую святаго або за вітвар і відповідає оброблений у нас в співомовці Руданського „Antoni oddaj koni“. Ближні паралелі ibid. у Больте с. 422. L. Stiefel дає в статі „Der Schwank von den drei Mönchen, die sich den Mund verbrannten“ деякі замітки про жерело анекдоти Б. Вальдіса „Von dreien Mönchen“ в третій книжці Езона (з 1548 р.) і доходить до такого результату: „Полишають ся дві можливости: або Вальдіс знав версію, в якій було злучене оповіданє Агіріколі і Арента що до головної теми, або сам переробив редакцію подібну до Арентової і скомбінував її з редакцією Агіріколі (с. 90). J. Bolte спинюєть ся над „задачею“, наведеною у Сімрока (Deutsch. Räthselbuch. N. 234: „Ein Mann sollt einen Wolf; eine Ziege und einen Kohlkopf über einen Fluss fahren“, якої розв'язку дає С. Н. W. в „Unterhaltende Räthselspiele in Fragen und Antworten“, Merseburg 1824, с. 13: „перенести наперед козу, відтак капусту, відтак забрати назад козу а перенести вовка, а вкінці переправити вовка“. Ся анекдота, як видно з паралель автора знана у Італійців майже дословно, а так само у Данців і Фризів. Лише у Іспанців підпала змінам. Не знаю, чи її донебудь записано у нас і чи дістала ся між нарид — одначе я чув її дуже часто за своїх гімназіальних часів поміж молодіжю цілком в формі, згідній з німецькою (отже коза — не вівця, як деінде). Найстарша згадка про сю загадку у Alcuina з 9 столітя (с. 311). Про казку „спритний злодій“ пише Wisser, порівнюючи 14 нових, ним записаних варіантів (с. 301—310). Приповідкою „Viel Geschrei und wenig Wolle“ займаєть ся R. Neubaueг (432—4). З інших статей запотую розвідку L. Becker'а „Ungarische Volkskunst“ (39—49), Höfler'а „Schneckengebäcke“ (с. 391—398), O. Schutte „Thierstimmendeutung im Braunschweigischen (с. 91—5) і статі Вінтерфельда і Больте про 72 імена Божі (с. 442—450).

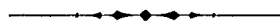
¹⁾ Розвідки Михайла Драгоманова, Т. I, 1899, с. 250—255.

Больте дає також доповнення до своєї праці в XI річнику про „Karten und Zahlendeutungen“. До неї можна додати ще більше доповнень з славянських літератур. Згадаю про знані пісні головно у пол. Славян, де даєть ся відповідь на питанє, що є раз і т. д. Се т. зв. „Питалице“. Про се гл. докладнійше у Веселовського: Раавьсканія въ области русск. дух. стиха. 1883, VI—X, с. 78—82, з нагоди Hasdeu: Cuvînte din bêtărâni 1880 (де розібрані слав. варіанти). Дальше Köhler: Kleinere Schriften. Hrg. v. J. Bolte, III, с. 365—371 з доповненнями Больте, Liebrecht: Zur Volkskunde с. 164—5; численні пар. у Шейна, Матеріяли II, с. 701—711 і у Erk'a, Liederhort, 1857 при N. 198 с. 407 і д. (N. 199). Гл. ще Scheinig: Narod. pes. koroških Slovencev 1889, Kres I, 275; Zbornik za narodni Život, кв. VIII. Sv. I, 1903, с. 122 і т. д.

Почавши від нового року зачала виходити нова часопись *Volkskunst und Volkskunde*, Monatschrift, herausgegeben vom Verein f. V. u. Vk. in München (1903, с. 134), в якій покладено головну вагу на студійованє народної штуки. Перший річник приносить богато гарно виконаних ілюстрацій; зміст статей також добірний. На увагу заслугує розвідка М. Höfler'a про народній календар (*Volkskalendarium*), і праця К. Reiser'a про звичаї в день св. Николая (IV, 12). З иньших статей цікавіші іще статі: А. Гартмана „Zur Geschichte der Berchtesgadener Schnitzerei“, К. Норманна „Die Hirtenkunst“, де між иньшим описано і зрепродуковано т. зв. Schellenbogen, Г. Преена „Löffelopferung im südlichen Schwarzwald“ і Кемпфа про селянський дім в північній Баварії (усі статі богато ілюстровані). Про народне печиво поміщені дві статі Höfler'a — „Advent-Gebäcke“.

(Конець буде.)

З. Кузеля.

Бібліографія

(рецензії й справоздання).

Труды одиннадцатого археологического съезда въ Кіевѣ 1899, подъ редакціей графини Уваровой и С. С. Слудскаго. Том I, Москва, 1901, стор. 816, т. II, 1902 стор. 99+265+106, 4°.

З 20 археологічних праць в I томі „Трудів XI з'їзда“, одна лишень (Віттига, Про нужди археології в царстві Польському) не має безпосереднього інтересу до нас, решта усі цікаві з того або иньшого боку. Значна частина була обговорена вже у нас осібно; тепер переглянемо решту, в порядку книги.

Антонович В. Археологічна мапа Волині, стор. 1—133 обговорена в I томі Записок). Антонович В. Розкопи могил в Західній Волині, ст. 134—140. Автор дослідив в пов. Кременецькому (коло Суража і Брикова) і в Дубенському (коло сс. Рикани і Красне) 43 могили. У всіх їх похорон був низше позему: в групі або на розчищеному підґрунті; нобіжчики лежали на спині, з витягненими ногами, головами на захід; чашки — субдоліхоцефаличні; могили, як і деревлянські, дуже бідні на речі коло небіжчиків; як і в иньших славянських могилах не має зброї; дуже рідко трапляють ся речі звичайні в господарстві; прикраси з металю досить часті, особливо коло жіночих кістяків (волосяні кільця, сережки, намістини-перстені). Взагалі матеріал, здобутий шановним археологом, може бути цінним додатком до коштовної більшої праці п. Е. Мельник в сьому ж таки томі „Трудів“.

Антонович В. Про камінний вік в Західній Волині, ст. 141—147. Автор дає огляд ріжних форм виробів з камінного віку відомих в Західній Волині, як то: стоянок і робітень (більш 300), фабрики пряслиць в басейні Норині, городища, кісти і кургани. Що до виробів в робітнях,

а спеціально шліфованих, то спеціальністю Західньої Волині виступають т. зв. криві кремінні ножі, півмісячної форми, в якому внутрішній край увесь в зубцях; їх звичайно вважають серпами, але автор признає се скорійш за пилку, бо хліборобство в камінному віці в сій місцевості не можна вважати доказаним. Далі, городища тут трапляють ся круглі і овальні (не подібні до князівських), і на них не раз знаходили стоянки камінного віку. Через се автор вважає за можливе висловити гадку, що сей тип городищ належить до найдавніших, власне до кінця неолітичної епохи. Нарешті, кісти і могили. Кіст на Волині досі відомо 12: і в східній і в західній її частинах. Припадковість віднайдення і мале число їх не дають змоги прийти до яких будь виводів. Що ж до могил (курганів) камінного віку, то вони звичайно бувають там, де й неолітичні стоянки і робітні і круглі та овальні городища. Цікаво було б установити взаємини між кістами (де похорон через спалення, дуже рідко буває і звич. похорон) і курганами (похорон із скорчаними кістками, але не пофарбованими, часом також спалення). Не знати, чи обидва похоронні обряди (в кістах і могилах) існували рівночасно (виходить, що се були ознаки осібної культури двох осібних племен?), чи може оден з похоронних типів давніший, а другий ближший. Беручи на увагу, що спалення переважає в похоронах бронзової епохи, і що в одному випадку в камінній кісті знайдений був бурштиновий кружок (ніколи не лучається в камінному віці!), автор висловлює гадку, що похорон в кістах пізніший, ніж похорон в могилах із скорченими кістками.

Антонович В. Про місце літописних міст Шумска і Пересопниці, ст. 148—154. І Шумск і Пересопниця хоча й зберегли давні назви, але перенесли ся на нові місця. В нинішньому Шумску єсть і зараз городище, але з литовських часів. Князівський Шумск треба шукати поблизу, і дійсно в версті на схід від нього, на правому березі р. Куми, між сс. Бриковим і Онішківцями єсть князівське городище, де й міг бути князівський замок. Так само і з Пересопницею: в 1 версті від неї, зверх по річці єсть городище (Білевське), що як раз відповідає вимогам князівського городища.

Бранденбург Н. Про аборігенів Київського краю, ст. 155—169; його ж виписка з дневника розкопів курганів із скорченими кістками, ст. 170—189 (обговорено в LVII томі Записок).

Кулаковскій Ю. До питання про пофарбовані кістяки, ст. 190—196. Автор на підставі власних обсервацій і вказівок на класичну літературу доводить, що пофарбовання кістяків могло бути зроблено тільки таким чином, як давно се поясняв проф. В. Антоновичом, себто: через посилення фарбою небіжчика зверху, а не обчищених кісток, які ніби то

потім складали в потрібному ладі (гіпотеза Нідерле). Епоху пофарбованих кістяків автор вважає таки ту ж, що й звичайно: кінець неоліту і початок бронзи. Що ж до самого звичаю фарбувати кістяки, то по аналогії з римськими звичаями — признає, що він мав релігійне значіння, хоча, певно, самі ідеї і представлення, сполучені з сим звичаєм, лишають ся і лишать ся для нас таємницею.

Сіцинський Е. Археологічна мапа Подільщини, ст. 197—354. (обговорена в L томі Записок).

Галченко С. Розкопи в басейні р. Случи (між м. Миропіль і с. Ульха), ст. 355—403 (обговорено в LXII томі Записок).

Ляскоронський В. Городища, кургани і довгі (зміюві) вали в басейні р. Сули, ст. 404—457. Автор перейшов басейн р. Сули (рр. Сулу, Ромен, Терн, Удай) головним чином цікавлячись городищами. Городища, які довелось йому оглядати, поділяє він на: округлі болотяні (коло с. Липового від городка до річки і повздож неї йде ряд якихось тонких паль (свай!), округлі нагірні (на високих берегах річки, рогах), концентричні нагірні городища скошлікованої форми, нарешті — великокнязівських часів. Хоч про час їх повстання і приналежність до якоїсь людности автор і не говорить ясно, але здаєть ся, готов усі їх признати за славянські, принаймні говорячи про першу категорію додає: „таким чином, описані мною городища цілком схожі з тими, про які (славянські) говорять Араби“. Городище Кизивер (на Сулі), автор, послугуючи ся улюбленим їм фільольогічним методом, хоче признати за хозарське: народ оповідає, що тут жили якісь „Кизіярї“, отож се мають бути хозаре (хиссир = кизир). Сліди городищ князівських часів автор знайшов: проти Недригайлівки (Харьк. г.), в Константинові (Ромен. п.), в Ромнах, Глинську, Сінчи, Снітині, Лубнах, Лукомі, Оржиці, Горошині, Буримці, Жовнині (усі по Сулі), а також по Удаю: Варві, Срібному, Красному Коладині (Черниг.) і коло с. Біла Вежа. При кінці згадує коротко про городища-майдани і зміюві вали в тій частині краю, яку він оглянув. До статі долучено чимало малюнків городищ.

Ляскоронський В. Знахідки римських монет в середній Придніпрянщині, ст. 458—464. Автор зібрав до купи усякі звістки про знахідки монет в басейні рр. Роси, Тясмина, Гнилого і Горського Тикичів, а також в лівобережній Україні — біля Дніпра, на Десні, Сулі, Удаю, Сліпороду, Ворсклі, Донці. Причину появи римських монет на нашій території автор бачить не лише в торговельних зв'язках, а скоріш у численних стрічах тодішніх мешканців з Римською державою чи то через союзи з найближшими своїми сусідами Гетами та Даками, чи то безпосередно, в самостійних нападах на східні римські землі.

Бугославский Г. Про східні торговельні шляхи за князівських часів через м. Смоленськ і його край (Зах. Двина, Дніпро, Ігра, Ока, Волга), на підставі місцевих пошукувань, ст. 469—478. Досі в літературі не зачіпало ся питання про торговельні шляхи із Смоленська на схід, в землю волжських та камських Болгарів. На підставі археологічних даних автор стверджує існування такого шляху від Дорогобужа на Ігру та Оку, з якого користали ся згодом і ганзейські купці. Як на доказ торговельних зносин зі Сходом автор покликують ся на існування й нині серед селян в напрямі давнього шляху слів німецьких та грецьких, які зайшли сюди ще в ті часи.

Мельник Е. Розкопи в землі Лучан в рр. 1897—1898, ст. 479—576 (обговорено в LXII томі Записок).

Городцов В. Руська доісторична кераміка, ст. 577—672 (обговорено в LX томі Записок).

Біляшевський Н. Дюні стоянки неолітичної доби в районі середньої части Західного Бугу, ст. 673—713 (обговорено в LIX томі Записок).

Житинский. Знахідки камяної епохи в басейні р. Стиру, ст. 714—717. Зведено до купи звістки про знахідки сеї доби.

Еварницький Д. Розкопи курганів в Херсонській губ., Херсонським і Александрійському повітах, ст. 718—735. Автор розкопав 3 великих могили (кургани), як знати, скитських часів: принаймні річи — дуже близькі до річей Чортотлицького кургану. Між иньшим знайдений великий бронзовий казан ($\frac{3}{4}$ аршина заввишки, містить більш 2 відер), Варто уваги, що ходи в могилі були завалені землею й камінням не грабівниками, а навмисне для якоїсь мети. Окрім сих 3-х могил досліджено були 7 могил камінного віку (кістяки лежать на боці, пофарбовані).

Хвойка В. Кам'яний вік середньої Придніпрянщини, ст. 736—812 (обговорено в LIII томі Записок).

Веселовский Н. Камінне знарядде в курганах північного Кавказу перших віків християнства, ст. 813—816. Виказавши на кілька фактів, коли поруч з історично датованими (напр. II—III вв. по Р. Х.) знайдено камінне знарядде (напр. поліровані сокирки), автор виводить, що в перші часи нашої доби на північному Кавказі жив якийсь нарід, який збирав камінне знарядде, зберігав його для відомих йому потреб, тільки не яко знарядде, бо мав для того ліпший матеріал — залізо, і в деяких випадках забрав сі річи з собою в могилу.

Другий том Трудів XI з'їзду складаєть ся з трох частин: з рефератів з поля архивознавства, історичних та фільологічних, і протоколів. В першій частині для нас мають інтерес такі реферати:

Д. Багалій. Про потребу зреформування Харківського історичного архива на центральний архив (ст. 12—17). Тут містять ся як раз дуже цінні документи для губерній Харківської, Чернігівської та Полтавської, — цілі мільони аркушів, — переважно важні для побутової історії України в XVIII ст. Тому що становище архива зараз не певне, то треба: 1) збільшити льокаль для архива, 2) надати йому певне правне становище.

Е. Шмурло. Про заснування російської („русской“) комісії в Римі (ст. 17—26). Римські архиви (Ватиканський і приватні) містять численні матеріали, важні для історії Росії, а також і України (польсько-українські відносини, унія, східне питання). Потрібно завести в Римі спеціальну комісію, яка б збирала та видавала матеріали з римських архивів. Се коштувало б російського уряду не дуже багато — яких 8.000 р. на рік.

Г. Шмелєв. Теорія і практика архивних описей (30—35). Подаєть ся рада, яка має бути найліпша опись архивних документів отже: систематична і коротка.

І. Каманин. Про експертизу давніх фальшованих документів (38—42). Щоб установити певність фальсифікатів, автор радить збирати періодичні з'їзди архівістів в тих містах, до є центральні архиви і де певного часу назбируєть ся значна скількість скарг на признание документів за фальсифікати.

І. Цвєтаєв. Варшавські архиви (48—54). М. п. про „Старопольський архив“ (належить Казенній Палаті). (Про нього див. Записки т. VI). Головний архив і т. и.

О. Левицький. Про актові книги Правобічної (Югозап. края) і лівобічної України (ст. 55—82). Обговорено в LXIII томі Записок.

Д. Багалій. Археографічні матеріали, як джерело археології (ст. 83—89). Автор підносить потребу систематичних витягів з наших історичних джерел безпосередніх даних про річеві пам'ятки старовини, — можна б навіть видати їх яко особну хрестоматію. Заразом він подає й з сього боку 4 документи археологічного змісту, не відомі досі в друку, а власне: 1) справозданне проф. Рижського про археологічні відкриття, зроблені їм в р. 1817, під час візитації шкіл в Новоросії, 2) доклад проф. Роммеля про наукову подорож до Славянську для студіювання знайденого там каменя з давнім загадковим надписом, 3) повідомлення п. Білецького-Носенка (відомого українського, письменника з Придук) про знайденне бронзового ідола в с. Радькові в р. 1807 (грецька богиня).

М. Довнар-Запольський. Огляд діяльності наукових губерніяльних архивних комісій в рр. 1896—1899 (90—99). Згадуєть ся й про Чернігівську комісію.

В другій частині цього тому занотуємо такі праці;

Л. Нідерле. Про час міграції Славян з північних Карпатів на Угорщину (1—5). На підставі метода получения археології в антропологиєю автор приходить до виводу, що Славяне зза Карпатів мігрували на північну Угорщину (Словаччину) не в III—IV вв. по Р. Хр. а багато раніш, треба гадати уже в часи до Р. Хр.

Ф.Кнауер. Про повстання імени народа Русь (6—19). Автор, не дуже оглядаючись на історичні факти, на підставі тяжких лінгвістичних виводів силкуєть ся довести, що руський нарід узяв свою назву безпосередно і виключно від Волги, і що національне імя „Русь“ значить не що инше, як „приволзьський нарід“.

Д. Абрамович. До питання про обсяг і характер літературної діяльності Нестора Літописця (20—27). Тримуючи ся того погляду, що до літописної збірки т. зв. Повість врем. лѣт.“ увійшла ціла Печерська (монастирська) літопись, в якій брав участь і Нестор, автор гадає, що звязаний з його іменем (в Патерику Печерськ.) „лѣтописец“ — не що инше, як літопись Печерської обителі за другу половину XI століття. В склад Несторової літописі мали б увійти: 1) Сказаніє что ради прозвася Печерск. монастыр., 2) Слово о первыхъ подвижникахъ печерскихъ, 3) Слово объ обрѣтеніи и перенесеніи мощей при. Феодосія і кілька дрібних звісток про Печерський монастир.

А. Соболевский. Церковно-славянські вірші IX—X вв. і їх значінне для студіювання церковно-славянської мови (28—37). Автор подає три церк.-славянські вірші в пізніших копіях (XIII—XVI в.), але реконструвавши їх, можна мати до 100 певних ц.-слав. наголосів IX чи першої полов. X в.

А. Черепнін. Про київські грошеві гривни (38—61). Обговорено в LXIII томі Записок.

W. Wittyg. Про початкову монетну гривну в Польщі і про її самостійний поділ (62—65). Висновки автора: в Польщі гривна існувала ще до християнства і до того самостійно; зміну вніс вже аж Казимир I, розділивши її на 240 частин (початковий поділ був на 200).

А. Бунін. Де були городища Липецк і Воргол, а також инші місця, згадувані в літописях під рр. 1283—1284? (66—71) див. в відд. бібліографії цього тому.

П. Годубовський. З яких часів можна простежити на південній Русі спосіб оборони табором? (72—79). Спосіб сей (оборона уставленими в ряді возами) відомий ще у Гуннів. Словяне могли заложити його ще тоді, а в дотатарські часи на се єсть навіть певні вказівки: напр. в р. 1148 Володимир і Ізяслав Давидович, Святослав Ольговичі Святослав Всеволодович „заложиша ся сю“ — се треба ро-

зміти „оточили себе табором“; в літописному оповіданні про битву на Калці уложеному сучасником, стоїть „и ту угоши городъ около себѣ въ колѣхъ“ — себ то возах, бо про „коля“ („столпіє“) там не могло бути й мови.

О. Фотинский. Побратимство і чин братотворенія (80—89). Чин братотворенія був в XVI—XVII досить розповсюднений на Україні, в XVIII в. виходить з ужитку, але подекуди сільські попи стародавнім звичаєм все таки тримають ся його. Подано чини братотворенія з копії 1403 р. ркп. Волиського єпархіального древнехранилища N. 24/24.

В. Щербина. Останні сліди козаччини в правобічній Україні (90—94). На підставі люстрації з р. 1765 можна бачити, на думку автора, що майже у всіх староствах Київського воеводства існувала козаччина як оселий земський стан; вона відбувала військові обов'язки і увільнена була від усяких обов'язків на користь староств.

Ө. Николаїчик. Початок і зріст полтавських маєтностей князів Вишневецьких на підставі Литовської Метрики (95—104). Стата ся уложена на підставі матеріалів, видрукованих раніш в „Чтеніях Общ. Нест. Літописця (т. XIV, 84—192) „Матеріали по історії земельного володіння кн. Вишневецьких в лівобічній Україні“, обговорених мною в томі LIII Записок.

Е. Радакова. Про ревізії в Україні в XVIII ст. (105—125). Обговорено в XLIII томі Записок.

Н. Троїцький. Село Городище, Каширск. пов. Тульської губ. давнє місто Лопастна...“ (ст. 126—136) — див. в бібліографії.

П. Лашкарев. Церкви Чернигова і Новгорода Сіверського (146—164), буде обговорено осібно.

Нарешті в відділі третьому — Протоколах, окрім коротеньких справоздань з засідань і дискусій з приводу обговорених вище статей, знаходимо ще справоздання таких рефератів, які не були видруковані в 2-ох томах Трудів з'їзду, а власне: М. Істоміна Фрески XVII—XVIII в. в церквах і костелах Південно-Західньої Росії і відгомін минулого в них (61—63), де автор доводить, що фрески в XVII—XVIII вв., будучи розкішю, можуть бути міркою артистичного розвитку вищих і більш культурних частин місцевого суспільства, але в них досить мало відбив ся власне народній світогляд. Більш матеріалу для сього дають ікони. Четиркін — Про деякі старовинні речі, які зайшли з Південної Русі (Чернигівщина і Київщина) в м. Калугу, — між иньшим рукопись, з датою 1667 р. „Помник“, де єсть цікаві біографічні данні про прєп. Ілю Муромця; „богатиря і воїна київського“; І. Каманін — Головні моменти в історії розвитку південно-руського письма в XV—XVIII вв. (73), — се зміст передмови до книги „Палеографическій

изборникъ. Матеріали по історії кожно-русскаго письма XV—XVIII вв. К. 1899“; В. Щербина — Українські староства по люстраціях XVIII в. (75) — див. „Кіевск. комисс. для изданіи древнихъ актовъ, 1899“; свящ. І. Шипович, Літопись Вишницького капуциньского монастиря за 1741—1862 рр. (77), — дає змогу точно знати місце православного вишницького монастиря XVII в., де була школа заснована Петром Могилою і де Богун в р. 1651 був обсажений Поляками; Θ. Титов, Що було давнійше на місці нинішньої Андріївської церкви? (84) — доводить, що і ранійш тут була церква Андрія Первозванного, — самостійна, а не частина Воздвиженської церкви, як гадає проф. С. Голубев; Соболевский. Церковно-славянські тексти моравського походження (88—89), за такі вважає і київські глаголичні уривки; Дашкевич Н. Де кілька здогадів про початок південно-руської козаччини (до кінця XV в.), — початковою формою козаччини мали бути невеличкі воєнно-промислові ватаги, під проводом „ватаманів“. Сі дружини повстали серед оселі сільської людности на границях Литовського Поділля і Київської землі і пробували розкидані по сусідніх селах господарських замків, поки не лучило їх до купи яке небудь підприємство. Вони могли повстати значно ранійш, але до 80 рр. XV в. явище се було мало помітне, — і власне мало помітне в середині держави, в віддаленю від границь, бо ще не досягло більших розмірів і не виявило себе голосними наслідками. Д. Еварицький, До питання про кількість, порядок і топографію Запорожських Січей на підставі нових архивних даних (96); М. Істомин, Головні риси в іконографії на Волині з XVI—XVIII вв. (97), — зауважено підчас дискусії, що нема ще підстав говорити про окрему волинську іконографію. Н. Дашкевич, Де кілька уваг про билинного Ілю Муромця на підставі деяких київських даних (XVI—XVII вв.) (98), — висловлює здогад, що Іля був родом з міста Моравійська. Походячи звідти, Іля XII в. міг служити північним князям і закінчити жиге в Києві. Билинний Іля і святий київських печер — одна особа.

Ящуржинський Х. Обряди і пісні з приводу жнив (105). Е. фон-Штерн Про значінне керамичних знахідок для культурної історії чорноморської колонізації (107—108), — цікаві уваги про розповсюдження на північному березі Чорного моря милетської, атенської і римської кераміки. В. Суслов, Період занепаду старо-руського будівництва (108—109) — згадує, що тип церков-веж, відомий на мініатюрах рукописів XV—XVI в., і завжди люблений на Україні і на Запорожжю, був відгомонам минулих течій руських архітектурних форм. В. Ламаанський. Про ясів-аланів (118—121): Яси — се руська форма слова аси, себ-то алани; подано чимало аських особистих імен. А. Половцев, Про українських козаків на французькій службі в р. 1646 (123), — свого

часу було обговорено в Записках; В. Николаєв, Стіни в середині Великої Церкви Київської Печерської Лаври після того як знято з них виправу (125—126), — не зберегло ся ні мозаїки, ні фресок, ні марморів, сама виправа не раз зміняла ся і була розмальована між 1730—1777 рр. А. Покровский, Антропологічні дати про тип черепів з волинських могил (128—129) — тип сей доліхоцефалічний (73, 39 муж. і 747 жіп.), вузьке чоло, лице коротке з досить широкими вилицями, досить широкий носовий отвір і низькі невеликі орбіти. Ю. Кулаковський, До історії Боспора (Керчи) в XI—XII вв. (132—133), — між иньшом згадуєть ся печатка Теофанії, „ἀρχοντίσσης τῆς Ρωσίας, яку д. Лопатрев признав жінці Олега Свитославича; она мовляв тому має титул Ρωσίας, що західня частина Тмутороканської волости мала назву Росії, яку їй надано в договорі імн. Мануїла з генуезцями; П. Армашевський. Про стоянку чоловіка палеолітичної доби на Кирилівській улиці в Кліві (141—144), — вважає її за найважнійшу в Росії і датує не менш як за 20.000 літ до наших часів; А. Бунїн, Де були ворота, про які згадує літопись під р. 1268 (155—145), — се міжгірре між південною частиною с. Ковенчина на р. Вепрі і сс. Великою Чорностоцкою і Дзельцом, на р. Гораец, 18 верст на півд.-схід од с. Тернави. Ф. Пулавський, Археологічні знахідки на Поділлю (147—150) — деякі цікаві археологічні вказівки, напр. камінні кісти на полях коло сс. Завадинець і Сирватинець, могили (кургани) з насипом із каменя. Кнауер, Розкопи в Акерманському повіті, Бессарабської губ. (150—151), — похорон кількох типів і з конеш (кочивничий), скитські і пофарбованими кістяками. А. Покровский, Про чашки кочивників (151—152), — автор студіював лишень 4 чашки, отже виводи не можна вважати дуже певними. І. Каманин, Про волинські та подільські архиви (154) — к.-подільські і житомирські. П. Голубовський і Е. Кивлицкий, Про мапу Чернігівської губ. до XVI в. (155), — згадуєть ся, що буде дві мапи: одна до 1500, а друга 1500—1654. А. Маркевич, Про зберіганне давніх памяток (159—161). В. Антонович, Про археологічні вистави XI з'їзду (165—166), — загальний огляд. І. Каманин, Огляд вистави рукописей і книжок старого друку на XI з'їзді (166—168), — загальний огляд. Нарешті граф. П. Уварова, Справозданє з XI археол. з'їзду (169—177).

В. Доманицький.

R. F. Kaindl. Prähistorisches aus der Bukowina. Forschungen auf dem Gräberfelde von Unterhorodnik-Prädit und in der prähistorischen Ansiedlung von Szipenitz (Jahrbuch der k. k. Zentral-Kommission f. Erforschung

u. Erhaltung d. Kunst- u. htst. Denkmale... Neue Folge. I Band. 1903. стр. 98—114.).

A. V. Chizzola. Prähistorische Funde aus Westgalizien (*sic*) I. Funde bei Siedliska nächst Przemyśl. II. Die neolithische Gräberstätte bei Balice (nächst Medyka) *ibid.* 139—152).

Проф. Кайндль подає огляд розкопок в Городнику коло Радовець¹⁾ і в Шипеницях. В Шипеницях перопроводжував він розсліди на городі учителя Арейчука і на панських поли, званім Балечінка, де знайшов найбільше предметів.

Передовсім проф. Кайндль натрафив на цілі купи глиняних черепів всілякої величини і грубости, що виказують старанну і гарну роботу. З зібраних відлупків можна було зложити около 24 начинь в цілости, так що видно цілий орнамент. Крім того доховало ся кілька мисок і один малий горнець. Більшість начинь помальована відтіннями червоної і чорної краски, меншість прикрашена вглубленими лініями. Орнамента показує багато схожости з орнаментакою галицьких начинь, виконаних в Більчу, в Василківцях і в Городниці²⁾: переважають зикзаковаті, еліптичні і спіральні лінії, одначе не бракує і простолінійних геометричних орнаментів.

Що до форми, знайшли ся тут передовсім великі начиня з вузьким дном, дуже широким животом і з вузьким отвором, помальовані в горішній частині аж до самої шиї; дальші горниці всілякої величини (високі від 6 до 16 см.), з котрих деякі були помальовані; лиш деякі з них мали уха, иньші тільки горбки з дірками для пересилена шnurка. Дальше найдено більшу скількість мисок, округлої і кулястої форми з намальованими прикрасами в виді зикзаковатих, вигнутих, або кривих поперечних ліній.

Найцікавійші одначе і найціннійші нахідки се подвійні начиня або т. зв. близнюки і жіночі статуетки.

Подвійні начиня, які досить часто подибують ся в Галичині³⁾, були до тепер на Буковині не дуже численні. Тепер прибувають 4 нові; два з них цілком не ушкоджені, два другі доховали ся в відломках.

¹⁾ Гл. Szombathy в Jahrbuch d. Bukow. Landesmuseums II. 11 і д. III. 20 і д.

²⁾ G. Ossowski. Sprawozdanie z wycieczki paleoetnologicznej po Galicyi w r. 1889. Zbiór wiadom. do ant. kraj. XIV. 1990. с. 55—61, його Spr. drugie... 1890. *ibid.* XV. 1891. стр. 56 і таблиці; його Spraw. trzecie... 1892. XVI. стр. 68 і д. і табл., а також його дальше справозданя в р. XVIII.

³⁾ Zbiór do wiad. ant. III. 1879. стр. 71—2. і табл. N. 1., т. XV, с. 55 і д., табл. N. 8. XVI с. 77. N. 3 табл. IV. XVIII с. 17 і N. 15, 15а.

До тепер були знані тільки дві жіночі статуетки: один примірник поданий в Mitth. d. Z. K. X. 135, другий в пдс. надвірнім музею, присланий учителем Арейчуком. Проф. Кайндль викопав три дальші примірники в відломках. Відзначають ся вони невизапною формою голови і ramen і сильно зазначеними грудьми і показують цілковиту схожість з галицькими, репродукованими в XVIII томі „Zbióru Wiad.“¹⁾ і в 4 томі Матеріялів (стр. 107). Крім того винайдено добре доховану фігурку вола і барана.

З иньших нахідок важні іще глиняні кулі і вироби з каменя і з рогу. Між камінними знарядями є тригранні кінці стріл, відщипки, відломки ножів, прилади до зіскробуваня і долота. Найдено також камінні плити, яких уживало ся до остреня.

На кінці праці звертає автор увагу на важність околиць Серета з археологічного боку, де мусіла бути більша оселя, зближена своїм характером до шипеницького типу, до якого треба зачислити і малятинецькі розкопки.

Chizzola робив розсліди в Сідлисах коло Перемишля, в Балицях коло Медики і в найблизшій околиці обох місцевостей.

В Сідлисах розкрито 2 могили; в двох з них найшли ся лише самі скелети, в иньшій показав ся цілий склад посуд з плоским дном, кілька камінних молотків і три перстені. Гроби походять правдоподібно з неолітичної епохи; предмети з металю могли дістати ся випадково.

Балиці окружені численними могилами; з 600 могил розкопав Chizzola лише 19, що походять з пізнього або середнього неоліту. Камінних знарядів найшло ся дуже багато, так, що можна би припустити, що тут існувала „фабрика“ усіх тих ножів, доліт, молотків і стрілок. В могилі VIIa найдено також предмети з металю, а то нараменник з бронзи, що лежав при правій нозі скелета, бронзову плитку і відломки бронзових шпильок, що лежали з боку (50 cm) коло правого ліктя, і олов'яний перстень на кістках лівої руки. Між знахідками займають поважне місце що до скількості глиняні судини, що виказують всілякі форми. Ані одно начинне не подібне до другого. В однім знайшли ся останки страв і всіляких родів збіжа. Се новий доказ на се, що помершим вкладала ся пожива до гробу.

Найхарактеристичніші одначе показали ся людські скелети; з них було пять в цілости, а один був вже в знищенім стані. Усі скелети визначають ся надзвичайною великою довжиною і незвичайною формою голови. Один довгий на 2·30 m, два по 2·20, один на 2·18 а один без ніг на 1·76 m. Голова звернена у двох скелетів на північ, у одного

¹⁾ Zbiór. XVIII. 1895. стр. 19—21 і обр. N. 17, 18 і 19.

на захід, у одного на північний схід, а у иньшого на північний захід. Руки звичайно розложені широко на бік — у двох на 30 см від тіла; ноги переважно при купі (у 3 при купі, у одного розложені, а у одного висають свobodно). Скелет в могилі V лежав на брунато забарвленій землі і був мабуть обложений деревляними бальками або пнями.

Принадгдно робив іще Chizzola розкопи на горбку Городиско, де знайшов добре захований скелет такої самої надзвичайної величини, як і в попередніх могилах, і в Новосілках на гумні. Тут докопав ся на глибині 2½ m до двох, досить добре дохованих скелетів, що лежали, звернені головами до себе. Довгість обох скелетів виносить 2 метри.

Автор подає також деякі місцеві перекази. Про могили оповідають, що їх насипали Татари, висипаючи зі своїх шапок землю; такий самий переказ існує і про велику „татарську могилу“ коло Перемишля. До могили VII привязаний переказ, що в ній поховано в дуже давних часах могутого короля на склянім престолі. Коло новосілецьких валів мали люди находити т. зв. „дзвінки“ себто округлі, червоно помальовані глиняні начиня. При розкопках показала ся тут мука з перепаленої цегли, три людські черепи і шока якоїсь звірини.

Дальші розсліди принесли б, на гадку автора, цікаві результати.

3. *Кувеля.*

Іорданъ Ивановъ, *Культъ Перуна у южных Славянъ* (Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности акад. наукъ. 1903., кн. 4, стр. 140—174).

Стаття ся була вже коротко обговорена в Записках (т. LX), але приглянемо ся йще близше — не задля її результатів, а задля її відносин до найновіших дослідів.

Подавши коротку історію та пинішній стан дослідів над славянською мітологією (стр. 140—143), автор подає короткий очерк дослідів над Перуном. Автор не може погодити ся з скептичними поглядами на се питання. Йому передовсім дорогий культ Перуна у південних Славян. На підставі ріжних даних автор старає ся довести, що скептицизм що до автентичности Перуна пд. Славян не оправданий. Він вказує, що етимологія імени Перун ще й тепер ясна для південно-славянських язиків, а особливо для болгарського. Ще важніші факти історичні, географічні, фольклорні і иньші свідoctва (ст. 148—161). Він вказує на свідoctво Спиридона і заміну імени Зевса іменем Перуна в звістній Александрії, рукопись „Сокровище дѣтемъ“, і т. и. та підносить широке уживанне особистих імен: Перун, Перунка, Перуница, Перуника, Порун, Поруна, Перуничич, що стрічають ся досі у пд. Славян, і назви монографічні: Перуня весь, Перуни врхъ, Перун-вер-

шина, Перун, Перунъ-Дубрава, Перуновац, Перуника, Перинатица въ Сербіі, Перинъ вѣрхъ в Болгаріі, місто Перин, Перин-планина, село Перен. До ряду тих самих доказів зачисляє автор й перуніку-гогішу, яка по аналогії до латинського цвѣту *Pehrkonos*, була присвячена Перунови.

Як бачимо, головну точку тяжкості над дослідями про Перуна автор переносить на південну Славянщину — точку, яку дотеперішні дослідники або ігнорували або вважали неможливою до виясненя. Ся інтенція автора, оправданий скептицизм, яким він за иньшими дослідниками (Брікнером, Ягічем) висловляє ся про дотеперішні мітологічні досліди, обережність, з якою він забирає ся до праці, все те настроює нас дуже прихильно до автора. Одначе сей прихильний настроій зараз нас опускає: бачимо далі ненауковий спосіб трактованя річи, недостачу системи, апіорність, говорене про річи наче вже доказані, коли вони потребують ще доказу. І так на стор. 147: „Слѣдовательно, обширное употребление составных частей имени Перуна какъ и самого этого имени у нѣкоторыхъ славянскихъ народовъ, особенно же у южныхъ славянъ, гдѣ вліяніе литовцевъ и норвежцовъ, послѣ разселенія славянъ, стало невозможнымъ, свидѣтельствуєтъ о существованіи этой самой формы Перунъ въ общеславянской эпохѣ¹⁾“ (стр. 147). Тимчасом ми зовсім не можемо сказати „слѣдовательно“, бо вище 1) говорено про значене кореня *пер* лише у Болгар; 2) імена зближені до „Перун“ занотовано лише у Болгар; 3) приставка — *ун* (*пер + ун*) зазначена вправді не лише у пд. Славян, але й у Русинів (чи там: русскихъ) та Чехів, одначе сама приставка ще нічого не доказує, хіба, що деякі славянські мови радо уживають її. Болгарською формою „*рїо-гун*“ автор не хоче скріпити свого недоказаного твердження про „существованіе этой самой формы Перунъ въ общеславянской эпохѣ“, бо вона служить у него прикладом на те, що гіпотетичне *Peru-un-ia* (аналогічно до ведійського *Pereljanā*, кельтійського *(P)erkunia*, норвежського *Fjörgun*, литовського *Perkunas* (*Parkones*) стратило на славянськїм ґрунті гортанний звук (стор. 147—148). Так отже вже на вступі мусимо числити ся з фактом, що автор старає ся добути нашу віру в свої твердження, не поперши їх гаразд доказами та надіючи ся, що ми йому повіримо на слово. З подібним проявом ми будемо стрічати ся дуже часто.

Але перейдім до доказової часті. Історичних свідощтв, які мають свідчити про культ Перуна, автор подає шість. Я огляну їх одно по другім та покажу, о скільки вони видержують критику. 1) „Свидѣтель-

¹⁾ Підчеркнене походить від самого автора.

ство Прокопія въ VI в. о культѣ громовника у южныхъ славянъ является вполне классическимъ и неоспоримымъ“ (стр. 150). Одначе як близше придивимо ся тому свѣдоцтву, то покаже ся, що воно ні таке „вповні клясичне“ ні „неоспориме“: а) Прокопій говорить вправді про одно божество, творця блискавки, якому Славяни приносять в жертву волів та іншіх сотворіня, але ніде не називає його Перуном; б) атрибут $\tau\omicron\nu\ \tau\eta\varsigma\ \acute{\alpha}\sigma\tau\rho\alpha\chi\eta\varsigma\ \delta\eta\mu\omicron\upsilon\rho\upsilon\sigma\acute{\omicron}\nu$ виглядає в наведенім цитаті не як щось есеціональне, а радше як вставка, ампліфікація, яка у Прокопія дуже можлива — нам же зараз приходить на думку грецький громовладний Зевс¹⁾. Автор і сам бачить, що з сього цитату ми не можемо набрати переконання, ніби там говорить ся про Перуна, тому він зараз же спішить ся додати: „Въ тѣсной связи съ этимъ свѣдѣтельствомъ о жертвоприношеніи воловъ богу громовнику находить ся, по всей вѣроятности, доселѣ сохранившійся у южныхъ славянъ обычай на день св. Ильи убивать быковъ, телятъ, и мясо ихъ раздавать всѣмъ поселянамъ“, і автор наводить три приклади сього звичая. А що автор съвято вірить, що християнський Ілья був прямим спадкоємцем Перуна, от уже й доказано, що Прокопій не може говорити про кого иншого як про Перуна. Одначе в такім розумованю ми приневолені зробити авторови подвійний закид: а) Автор лучить Ілью з Перуном, не сказавши в тім місци, на якій основі се робить, так що зілляне двох культів на тім місци (стр. 150) стає для нас повною несподіванкою, а щойно дальше (стр. 161—169) довідуємо ся про те. Ми стрічаємось отже з вом з манерою автора говорити про річи наче вже доказані, коли вони ще потребують доказу. б) Ми побачимо низше, що на підставі фактів наведених автором, рішучо не можемо згодити ся, ніби Ілья був наслідником Перуна. Виходить, що свѣдоцтво Прокопія надто неясне і загальне, а навіть підозріле, аби з нього мож було щось вивести про культ Перуна. Зважмо вкінци ще й те, що свѣдоцтво Прокопія одиное, яке говорить все едно яким там способом про громовника. Не диво отже, що автор для нього ставить все на карту та в своїм резюме виражає ся від себе, що воно „неоспоримо“, коли про іншіх свѣдоцтва говорить лише як би устами дотичних свѣдків, пр. „категорично свѣдѣтельство отца Спиридона“ (стр. 173. 5).

Взагалі у веденю аргументації треба авторови признати зручність, з якою він гіпнотизує своїх читачів. Ми знаємо, що Прокопій в своїй

¹⁾ Такі побоювання що до свѣдоцтва чужинців були висказувані в історії славянської мітології й при иньшій нагоді. Прошу пригадати собі подібний скептицизм Геринга що до „чорнобога“ у хроніці Гельмольда. Archiv. f. slav. Phil. XXV, 67—68.

вістці не згадує виразно Перуна, а лише мов би знехочу говорить про „ἀστραπῆς δημιουργόν“. Для автора є річ превеликої ваги найти таки самого Перуна. І він знаходить: „Въ житіи св. Димитрія Солунського находимъ интересное свѣдѣніе о богѣ Пиринѣ. Въ 676 году, при осадѣ Солуна Славянами, воевода ихъ Хацонъ спросилъ по своему обычаю у оракула, удасться ли ему войти въ городъ“. (Тут автор цитує дотичне місце.) Текст житія св. Дмитра Солунського виданий два рази у Тугара та у Славейкова „Житіє на св. Димитрія Солунки“. Цариградъ, 1868. У першій сказано про відповідь воеводі καὶ εἰρήθη αὐτῷ ὅτι εἰσελθεῖν ἔχει; в другій сказано, що воеводі було відповіджено ἐκ τοῦ Πύρηνος (Піріном). Ще одна замітка що до останньої лекції: „Славейковимъ не упомянуто, откуда сдѣлано имъ его болгарское извлечение; съ другой стороны самъ Тугаръ заявляєть (стр. XIII.), что прочесть это житіє въ Парижской рукописи составляетъ громадное затрудненіє, какъ и исправить, или сличить его съ другими рукописями. Если дѣствительно Славейковимъ намъ дана вѣрная перепись имени, можно бы сказать, что Πύρηνος (gen.) соответствуетъ одному Pyrun, Poren, Perun (Krek, Einleitung; ст. 385.) [ст. 151. зам. 2]. Але для автора байдужна річ, чи Славейкова лекція добра, цілий той цікавий епізод про нового бога Піріна він схиляє до замітки, а на саме чоло, як ми бачили висше, поставив факт мов би вже певний, доказаний. Але на тім ще не копець; автор не здає собі справи з трудностей, які виринули би, колиб лекція Славейкова була дійсно добра: а) По перше як від Піріна зайти етимологічно до Перуна, б) по друге ми мали би до діла з незаними дотепер способами культу Перуна — до него як до якого донського Зевеса в життю удають ся Славяни за ворожбою. А здає ся, сеї сторони культу Перуна автор не хоче висувати, бо й не може; в дальшій перебігу праці він вже зовсім забув той новий атрибут Перуна, а говорить про що инше. Роздумавши ліпше, не був би прийшов до виводу, що „Разъ это утверждено (значить доказана доброта Славейкової лекції), тогда уже все, чого недостаєть у Прокопія, именно имя громовника, будетъ дополнено“ (стр. 151) — так як би то дрібними уривками, висмикненими зі всіх сторін, ми могли бути вдоволені. Комаць-кінців стало на тім, що автор сам не вірить в доказову силу свого аргументу, але він] одно осягнув — надію, що знайде ся читач, який повірить в його мільяну бавьку. — 3) „Въ одномъ изъ староболгарскихъ переводовъ Александрии, сохраненной въ русской переписи, еллинскій громовержецъ, Зевесъ, отецъ Александра Великого, поименованъ славянскимъ Перуномъ: снѣ ѿжний, Пороуна велика, црк ѿлек'сан'дръ (Автор цитує: В. Истривъ, Александрия русскихъ хронографовъ: Москва, 1893, стр. 114—115) οὐδὲ θεοῦ Διὸς τοῦ μεγάλου,

βασιλεὺς Ἀλεξάνδρος“ (стр. 151). Передовсім треба закинути авторови, що не сказав, з якого віку походить згаданий текст Александриї, що для нас при інших даних може бути важне; ми мусимо пам'ятати, що сей переклад Александриї, з якого автор цитує, зберіг ся в руській, а не південно-славянській переписи, і тому додаток „Пероуна велика“ можемо вважати радше інтерпретацію Русина грецьких слів Διὸς τοῦ μεγάλου“. Зрештою висказ автора „Ягичъ относить этотъ переводъ въ старо-болгарскую эпоху. Archiv f. sl. Ph. XVI, стр. 223.) [ст. 151, зам. 3] чиста помилка, бо в цитованим місци проф. Ягичъ говорить зовсім що инше — про Васілевського „Русско-византийскія наслѣдованія“.

Четверте свѣдоцтво я огляну у звязи з шестим, а перейду до 5) „Въ рукописи Сокровище дѣтемъ“ писаной въ западной Болгаріи при концѣ XVIII или въ началѣ XIX в. и хранящейся въ Софійской Народной Библиотекѣ подъ Nr. 191, сказано: „царь ѣрасмій, кѣнто кѣше мѣчитель людемъ скоймъ пораженъ (сокрѣшенъ) высть оубожницата си мѣлнїєю (перѣномъ), листъ 14 а“ (стр. 152). З сего цитату найвиразнїше в свѣті видно, з яким „перуном“ ми маємо ту діло: се-ж простий грім-блискавиця, а не жадний поганський бог. Іншого роду два останні історичні свѣдоцтва, наведені автором. Вони показують, як далеко дослідник тратить критичний такт, коли його заповнила якась наперед повзята думка. Ось перше свѣдоцтво, з ряду четверте. „Еще однимъ свидѣтельствомъ о культѣ Перуна у болгаръ служитъ недавно опубликованная профессоромъ В. Н. Златарскимъ исторія болгаръ іеросхимонаха Спиридона. Отець Спиридонъ несознательно является въ этомъ произведеніи первымъ болгарскимъ фольклористомъ. Онъ упоминаетъ, что въ XVIII в., когда онъ жилъ въ Болгаріи, почитали еще Перуна и чествовали его во время бездождія“ (стр. 151–152). Невже-ж свѣдоцтво з часу від нас не дуже то далекого в парі з иншими обставинами не могло не настроїти автора до скептицизму супроти нього, а за тим спонукати його до застанови над гѣнезою, складом самої пам'ятки, обставин самого о. Спиридона? На тїм місци не думаю робити ні одного ні другого, бо не маю самої пам'ятки; я скажу лише, щѣ мені насуває ся на думку в звязи з иншими історично-літературними фактами із болгарської минувшини. Прошу пригадати собі страшний занепад народних південно-славянських літератур в XVIII в. наслѣдком турецького ярма, а слѣдом за тим майже безглядне запановане руської церковно-славянської традиції, яки у Сербів пр. витворила цілу т. зв. „славно-сербську“ школу¹⁾). Невідрадни, бо навіть ще й гірші ніж

¹⁾ Пор. Пыпинъ - Спасовичъ „Исторія славянскихъ литературъ“ стр. 203—204.

у Сербів були відносини у Болгар, яких вже від XVI в. допомагала Русь рукописними та друкованими книгами¹⁾. Ми бачимо отже у південних Славян руську ц.-сл. традицію, розливу великою течією. Не був чужий свої руської традиції й сам о. Спірідон; прошу лише глянути на його гарний ц.-сл. язик вироблений на Русі, аби про се вповні переконатися: „И сего Перуна болгары почитаютъ: во время боздожда, собираются юноши и дѣвицы и избираютъ єдинаго, или от дѣвиць или юношахъ, и облачаютъ єго въ мрежу, аки въ багряницу, и сплетутъ єму вѣнецъ от буряновъ въ образъ краля Перуна, и ходятъ по домахъ, играюще и спѣвающе часто поминающе бѣса того, и поливающе водами и Перуна того, и сами себѣ“ і т. д. Я не беру ся рѣшати питання про вірність опису самого обряду (се рѣшив би лиш болгарський фольклор, вилімінувавши само імя Перуна), але мушу зазначити, що читаючи про Перуна о. Спірідона, ми приходимо до переконання, що він був сином Несторового Перуна. Ще одно. Я уважав би можливим ставити історію о. Спірідона (Історія во кратцѣ о болгарскомъ народѣ словенскомъ. Сочинися и списася въ лѣто 1792) у звязь із патріотичним вибухом болю хіляндарського єромонаха та ігумена Паїсія, якого Історія славлено българская о народахъ и о царѣхъ и святыхъ българскихъ, и о вѣсѣхъ дѣянїяхъ българскихъ“ 1762 р. вважає ся справедливо першим початком болгарського відродження. Все таки близша аналіза пам'ятника о. Спірідона в звязи з фольклорними даними могла би остаточно рѣшучо повалити автентичність свідощтва „першого несвідомого болгарського фольклориста“. — 6) Лишає ся вкінці останній „клясичний“ свідок: „Василій Априловъ, самый добросовѣтний изъ болгарскихъ писателей съ эпохи духовнаго возрожденїя болгаръ, утверждаетъ свидѣтельство о. Спиридона, заявляя, что „нынѣшніе болгаре въ своихъ народныхъ пѣсняхъ славятъ Перуна, Коляду, Ладу и Деля“ (В. Априловъ, Денница Ново-болгарскаго образования. Одесса, 1841, стр. 92). Априловъ свидѣтельствуєть только о томъ, что дѣйствительно звалъ, не придерживаясь того направлення эпохи, безцеремонно насчитавшей пѣльї сонмъ фантастическихъ словъ, какъ именъ славянскихъ божествъ. И въ самомъ дѣлѣ, упомянутыя Априловымъ имене (зам. имена) живутъ и доселѣ въ болгарскомъ фольклорѣ — нѣкоторыя въ самыхъ личныхъ именахъ другїя же въ пѣсняхъ“ (стр. 153). І на доказ того, що в болгарських піснях до нині мож стрінити ся з іменем Перуна, наводить автор дві фальшиві пісні, яких підроблене він сам вповні очевидно доказує! (стр. 153—155). Тут вже хіба вершок утіхи, яку автор зробив нам своєю студією. Бо справді не знати чому більше ди-

¹⁾ *ibid.* стр. 103.

увати ся, чи наївній вірі автора в совісність Априлова, який серед цілого „сонну“ фалшивників остав ся чистий як перла, чи тій короткій пам'яті, яка годить все: і емфатичну обіцянку показати нам імя Перуна в народних піснях, а зараз таки й повне виказане підроблення тих пісень, чи може вкінці тому доказуванню в живі очи справедливости двох діаметрально противних думок.

Що до иньших фольклорних даних, то автор наводить цілий реєстр особових та топографічних імен, які або живцем нагадують імя Перуна або зближені до него та кінчать, висказуючи жаль, що християнство знищило багато подібних свідочств поганської традиції. Сього не можна заперечити, але хоч би мали навіть більше таких свідочств, що в таких разі можнаб доказати? Здає ся то само, що і при помочи того засобу їх, яким розпоряджає автор. Ті фольклорні та топографічні дані мали би велике значінє, коли-б вони не були мертві. А вони на жаль такі, бо одиноке, що могло би їх оживити — історичні свідочства, зовсім і зовсім невистають, або натягнені, не провірені критично, як ми щойно мали нагоду переконатися.

Упоравши ся з історичними та фольклорними даними, переходить автор в IV главі до доказової частини диньшої натури: пд.-славянський Перун = Ілья. Ми бачили вже при свідочстві Прокопія, що для автора річ превеликої ваги показати, що настуником Перуна на південно-славянськім Олімпі був Ілья. Прокопієвому пд.-сл. богови приношено в жертву волів і т. д. А що в Македонії, розумєє автор на ст. 150, є до тепер звичай в день св. Ілїи убивати биків, телят і т. д., отже Прокопїїв бог ніхто иньший лиш Перун. Сей розділ наповнений такою масою технічних та річевих похибок, що я справді в клопоті, відки зачати. Вийду хіба від показаня, як автор, занявши ся одною думкою, вибирає з наукової літератури се, що годить ся з нею, а немилосерно калічить все, що їй противить ся. „Что дѣйствительно славянскій культъ Перуна не забытъ еще и что онъ могъ отразиться на св. Ильѣ въ христіанскую эпоху, въ этому приводитъ насъ психической религіозный моментъ, наступившій у грековъ, нѣмцевъ и у нѣкоторыхъ аріатскихъ народовъ у которыхъ громовержцемъ является уже не Зевсъ, Торъ или др. какое либо божество, а самъ Илья. На высотахъ египтскихъ горъ въ Елладѣ царилъ культъ Зевасдожденосца. Теперь же это самое мѣсто называется св. Иліемъ (Ἅγιος Ἰλίας) Греческій ученій Политисъ въ цѣнномъ своемъ трудѣ „Солнце въ народныхъ повѣрьяхъ (Ὁ Ἥλιος κατὰ τοὺς δημόδας μύθους, ἐν Ἀθήναις, 1882) приходитъ къ заключенію, что культъ св. Ильи замѣнилъ у новыхъ грековъ культъ Зевса и Геліуса (сонца)“ (стр. 161 – 162). І в відкличнику цитує автор не Полїта, а Веселовского „Разысканія“, який відкидує думку Полїта. Взагалі із дослідями заслуженого академіка наш

автор поводить ся немилосерно: покалічив їх та здіскредитував, як ніхто ніколи. Річ в тім, що д. Іванов повиписував із „Разысканій“ факти, які у Веселовского мають зовсім инше освiтлене, не згадуючи одначе ні словом, яке значіне признає він його „Разысканіямъ“. Одніський раз він зволив замітити, що „Академикъ Веселовскій находить (супроти противної думки Політа), что связь эта (культу Геліуса та Зевса з культом Іллі) не существует“, (стр. 168). А зрозуміне та відповідне оцінене дотичних дослідів Весел. було в нашім питаню першорядної ваги, і саме се зрозуміне не дало би зайти нашому авторови на такі бездорожа, на які він зайшов. Що до результатів дослідів Весел., то він ось як реасумує їх: „Всѣ доселѣ сообщенныя свѣдѣнія объ Ильѣ, какъ объектѣ народнаго почитанія, указываютъ на категоріи, по которымъ мы расположили предъидущій обзоръ: на Илью какъ подателя дождя, плододавца и громовника. Онѣ даны библейскимъ рассказомъ, разработаны общими мотивами надъ влияніемъ представления грозы — борьбою; такъ были поняты съ другой стороны и легендарныя образы Георгія и арханг. Михаила, хотя здѣсь точка соприкосновенія была другая. Необходимо, наконецъ, допустить и значеніе взаимнаго приравненія, ақкомдаціи мноическихъ типовъ, такимъ образомъ полученныхъ. Народный образъ Ильи явился однимъ изъ результатовъ изложнаго процесса, устраниющаго, какъ мнѣ кажется, сближеніе Ильи-Геліуса“¹⁾. А се резюме являє ся вислїдом освiтленя кольосального богатого матеріалу літературного, етнографічного та фольклорного зібраного зі всіх часів та зі всіх кінців Європи та Азії. З того всего чудового дерева знов наш автор зробив хіба такий ужиток, що повитісував поодинокі трісочки, які відтак не зумів зложити в щось одноцільне. Його епізод про Перуна — Іллю то незручно скопіювана мініатура дотичного уступу у Весел. (Разыскан. ст. 307—334). Наш автор зачинає (як і Весел.) біблійною легендою про Іллю із кн. Царств III та IV, розглядає Іллю яко дощенося та громовника (про Іллю — плододавця, як се у Весел., вважав наш автор за ліпше промовчати), та доходить до висновку, який стоїть в повній суперечности із попередньою думкою: „Приписать атрибуты грома св. Ильи очень много способствовали его культъ въ библии какъ до дожденосца, отрывочныя роли другихъ святыхъ громовниковъ, какъ Михаила, Іоанна, Георгія (А. Н. Веселовскій, Разысканія, VIII, стр. 328), и наконецъ то обширное участіе, которое Ілья принимаетъ въ борбѣ противъ антихриста въ сказаніяхъ о кончинѣ міра“ (стр. 167). Прошу звернути увагу на

¹⁾ „Разысканія“ VIII, в „Сборникѣ отдѣленія русскаго языка и словесности“ 1883, т. XXXII, стр. 334.

дві річи в тій цитаті: По перше ми бачимо з нього, що наш автор стоїть тут на тій самій становищі, що й Веселовський, хоч і не згадує про се; по друге прошу порівнати його із вище наведеним цитатом про Іллю — Перуна, а побачимо, що вони вповні виключають себе, бо коли культ Іллі, яким ми його бачимо у пд. Славян (дошеносець та громовник) витворив ся на підставі біблійної традиції, то де-ж ту може бути якась серйозна мова про його поганську основу? Автор старає ся виправді оминати колізії своїх власних поглядів, вставляючи зручно „очень много способствовали его культъ въ библии“ „и наконецъ то участие“, і кажучи рівночасно догадувати ся, що решту культу Іллі виповнив давніший культ Перуна, одначе сього він ніде не показав. Ми стрічаємо ся отже знов з проявом, який ми вже раз запримітили у нашого автора: він спонукуваний фактичним станом річи доказує зовсім що иньше, чим хотів доказати, та убиває сам вагу свого доказу.

Raison d' être останнього розділу п. з. „Громъ и змѣй. — Книга Громовникъ“ та її звязи із попередним в такій формі як вона є, я ніяк не могу зрозуміти. Автор дозволив собі при сій нагоді такий епізод, йдучи відай за Веселовским, у якого одначе сей ескіз не стоїть на боці, а нероздільно звязаний з цілим змістом. Автор відай сам не здає собі справи, яке значіне має сей його епізод, та в якій звязи стоїть він із культом Перуна-Іллі. Бо в другій частині V глави на стр. 171 він каже: „Въ близкой звязи съ выпѣшнимъ культомъ громовержца у южныхъ словянъ можно поставить и астрологическія повѣрья о громѣ“, які він черпає із текстів трох старинних громників, не подаючи навіть часу їх походження. Але вже в своїм резюме забув він про тісну звязь давних астрологічних вірувань з винішним культом „громовержця“, бо „Въ апокрифахъ Громникъ, Молніяникъ ничего славянскаго нѣтъ“ (стр. 174, N. 11).

Таким чином ми перейшли всі аргументи, якими автор старає ся доказати культ Перуна у пд. Славян. Свою думку старає ся він поперти історичними, фольклорними та топографічними фактами. Що до перших, то ми бачили, що вони або дуже натягнені, або зовсім не провірені, а брані лише на слово самих свідків. Фольклорних (в тіснім розуміню слова) фактів у него нема, бо дві пісні, які згадують про Перуна, доказані фальсіфікати. Знов топографічні дані се палиця о двох кінцях і без попертя історичними та фольклорними фактами вони не значать майже нічого. З нагоди питання про заміну культу Перуна культом Іллі показав автор найслабшу сторону свого критичного методу. Він ховзає ся лише з верха, не сягаючи в глибину річи та оминаючи дразливі питання. Одиноко компетентні досліди Веселовского для нього не існують в головних результатах, лиш в дрібних клаптиках, але за то автор потрафить дуже часто його цитувати, аби змилити очи читача, бо от мовляв, на кім я опираю ся. Але для автора компетентний

Політ, бо він на руку його тенденції. Йому байдуже те, що Політ згадує про славянського Перуна — Іллю лиш принагідно, говорячи, що „Славяни вважають Іллю властителем блискавиць та подателем дощу; давний славянський бог грому, Перун, перейшов в Іллю громовника, по імені якого були названі многі гори“.

Не можу поминути ще одної річі. Говорячи про південно-славянського Перуна, автор згадує иноді й руського. На жаль показує ся, що новіші досліді над останнім для него terra incognita. Він не знає, як дивити ся на руського Перуна. Бо раз він рішучо переконаний в автентичність культу Перуна на Руси: „Прямимъ доказательствомъ боготворенія Перуна на Руси во время язычества служитъ лѣтопись Нестора, въ договорахъ между русскими и Византіей въ 907, 945, 971 годахъ; Новгородская лѣтопись, Галицкій текстъ съ 1302 г.“ (стр. 149). Але в другім місци нашому авторови треба було мати иньшу думку про той самий предмет: „Распространіе имени Перуна у русскихъ многими учеными утверждается на единственномъ историческомъ текстѣ въ Несторовой лѣтописи, при переписываніи которой имя это перешло въ книги, а потсмъ уже въ преданія“ (стр. 160). І одним почерком пера руський Перун знищений з лица землі! Але авторови треба такої фрази, бо мовляя „подобное объясненіе никоимъ образомъ нельзя привѣстить къ южно-славянскимъ землямъ и нарѣчійамъ“ (тажже) — ну і справа покінчена.

По прочитаню статї д. Іванова здає ся ніхто не буде вважати культу Перуна у пд. Славян доказаним, хіба скористає то одно, що довідає ся про істнованя деяких топографічних та власних імен схожих з іменем Перуна, які одначе самого культу ще не доказують. Працю д. Іванова мож вважати містифікацією, яка вийшла таки з власної його вини, — з якої, ми виділи наглядно.

М. Тершаковець.

П. В. Голубовскій — Гдѣ находились существовавшие въ домонгольскій періодъ города: Ворголь, Зарытый, Оргушь, Сновскъ, Уненѣжъ, Хороборъ? (Ж. М. Н. П. 1903, V с. 111—135).

А. И. Бувиць — Гдѣ находились города Липецкъ и Ворголь, а также и другія мѣста, упоминаемыя въ лѣтописяхъ подъ 1283—1284 гг. (Труды XI археол. съѣзда II, с. 66—71).

Н. И. Троицкій — Село Городище Кашир. у. Тульской губ. — древній городъ Лопастня и монастырь св. Николая Чудотворца, Четырехъ Церквей (ibid. с. 126—136).

В. Е. Данилевичъ — Донецкое городище и город Донец, историко-археологическій очерк (Археологическая лѣтопись Юж. Россіи, 1904, IV с. 183—197).

В. Г. Ляскоронскій — О мѣстоположеніи лѣтописнаго города Родни (Ж. М. Н. П. 1904, IV с. 323—334).

Стара Русь останніми часами рішучо вийшла з ласки не тільки у публіки, але і в учених кругах. Роками приходять ся чекати якоїсь більшої праці, а їй менші стрічають ся не часто. Сим разом хочу обговорити кілька статей з останніх років до історичної географії давньої Руси.

Статя проф. Голубовського між ними найбагатша змістом, хоч не виходить з границь дрібного дослідю. Автор подає виводи про місце вчислених в титулі осад, і ще кількох (Глібль, Всеволож). Не всі сї виводи нові, не всі однаково важні їй позитивні. Про Воргол нпр. повторено старий вивід, против котрого якраз Бунін підніс заміти в своїм рефераті на київськїм з'їзді (як низше), і проф. Голубовскій на них не реагує; старі виводи повторяють ся і що до Всеволожа, Заритого, Орогощя. Місця Глібля, Заритого, Упеніжа, Хороборя льокалізують ся тільки гіпотетично, але з непотрібною в таких разях категоричністю. Цінний вивід дав автор що до Сповська, використавши опись чернігівських границь, видану в Документах арх. юстици. На підставі ж її, комбінуючи її вказівки з літописями, автор справедливо вивів як границю Чернігівського й Новгородсіверського князівства в XIII в. ріку Убедь. Але виводи його що до сих границь в XII в. визначають ся довільністю, і знов таки непотрібно прибрані в категоричні форми.

Д. Бунін на підставі докладної аналізи поправив докладніше місце Липецька (чи Липовця) і підніс закиди против прийнятої льокалізаціі Воргола, вказавши на згадку документа 1637 р., але не оцінив її відповідно: вона зовсім не дає категоричної підстави для означення місця Воргола, і не усуває вповні можливости попередньої льокалізаціі.

Д. Троїцкій близше аргументує вповні правдоподібний погляд Потодіна на місце м. Лопасни. Переважна частина його реферата одначе присвячена місцевій церкві, котрої старинність збиває він, та предметам, перехованим в церквах с. Городища.

Д. Данилевич в своїй цікавій статі уставляє тотожність Донецького городища з Донцем літописи і ставить питання про те, яка людність мешкала тут. Він прихильєть ся до гадки, що тут була турецька кольонізація, і звязує з тим назву „Шаруканя-города“, як мовляв зветь ся се городище в народі. Сей вивід одначе не переведений з відповідною докладністю, не обставлений аргументами, бо і сам автор, очевидно, не прийшов до сильного переконання в сій справі. Не виясненим лишаєть ся і те, о скільки автентичним і старим являєть ся та назва Шаруканя-города.

Д. Ляскоронскій виступає против погляду, що літописцу Родню треба умішувати десь на устю Роси до Дніпра й містить її на устю Роси до Тетерева в околиці села Зарудя. Аргументи дотеперішнього погляду

він уважає хисткими, але ті, які висуває він за своїм, треба признати вповні фантастичними. Вповні фантастичний вивід, що Ярополк, стративши Київ, вповні природно мусів шукати опори в землі Деревлян (протинно, дуже ризиковно); що усте Роси було на печенізькій території, що за Ярополком була нагінка і він мусів зачинити ся „в якійсь ізольованім пункті, бо погоня його наздогонила“, і т. и. Не удаєть ся йому погодити свою теорію із оповіданням літописи про раду Варяжка. А вже зовсім дивне зближуванне Родні з Рудами, Руднями і тому подібними назвами Деревлянщини.

Кілька історично-географічних виводів, які він дає принагідно (Обрамль міст — Абрамівка, Звиждень — Макарів) теж не визначають ся доказовою силою.

М. Грушевський.

Powstanie organizacyi kościoła łacińskiego na Rusi, napisał Władysław Abraham, т. I, Льв., 1904, ст. 418.

Приємно повитати книгу, писану з такими змаганнями до об'єктивности й науковости як сю. По звістній праці Райфенкугля читачі дістають нову працю, що визначаючи ся тими ж позитивними прикметами, заберає сферу досліду ширше і вносить до давнійше вже поставлених питань чимало нового матеріалу.

Праця дає більше ніж заповідає — вона дає огляд зносин східно-слов'янських земель з Заходом, о скільки вони зачіпали, або бодай могли зачепити справи релігійні. Автор при тім старанно використовує літературу, а приносить і деякі нові спостереження і здогади. Не задовольняючи ся дуже скуними звітками джерел про відносини Київської Руси до західної церкви, надрабляє здогадами й гіпотезами. Не всі вони міцно збудовані; автор нпр. досить сильно натягає факти, стараючи ся добачити на Руси в XI в. вагання між східною і західною церквою, боротьбу напряду візантійського з західнім — се відгомін елюкубрацій давнійших католицьких письменників, значно зредукований одначе у автора пошанованнем для вимогів науковости й об'єктивности. Сі же змагання змушують його користати з звісток що до своєї автентичности не вповні певних, як екстраваганції Никонівської або Татищівської компіляції. Сі хибі не ослаблюють вартости його праці, і їх не можна дуже за зле брати автору, так само як і певної неукритої преділекції для західної культури в порівнянню зі східною (нпр. с. 38), як і деяких помилок, котрих він не устеріг ся, трактуючи так великий предмет, при всій своїй старанности¹⁾. Вони не ослаблюють вартости сеї старанної й цінної праці. В деталі поглядів автора тут не входжу; се буду мати нагоду зробити на иньшій місці.

М. Грушевський.

¹⁾ Викажу кілька для прикладу. Нпр. на с. 63 автор говорить все ще про „ляцьку божницю“ під Переяславом; на с. 86 автор против-

Tadeusz Wojciechowski — Szkice historyczne jedynastego wieku, Краків, 1904, ст. 346 + табл.

Книжка містить дев'ять розвідок з історії Польщі XI в., переважно з відносин церковних, а також і політичних, писаних в звичайній манері автора, з замилованнем до штучних конструкцій і гіпотез. Принотовую її супроти того, що автор входить — хоч принагідно тільки, в сферу польсько-українських відносин. І тут найбільше інтересне з сфери церковних відносин: історія любуського єпископства, гіпотеза про латинське біскупство на Русі за Болеславом Сьм. Се лише гіпотези, але інтересні. Малоцінні натомість замітки автора про політичні польсько-українські відносини: вони зроблені без відповідного поглиблення, без відповідного ознайомлення з літературою, повторяють часто перестарілі й безосновні погляди польських істориків (нпр. автор тримаєть ся тої гадки, що Ростиславичі донерва в 1092 р. „почали здобувати для себе Червону Русь“, с. 36, і т. и.).

М. Грушевський.

Dr. R. F. Kaindl — Studien zu den ungarischen Geschichtsquellen, I—XVI (Archiv für österreichische Geschichte т. 81, 82, 84, 85, 88, 91, 1895—1902).

Від десяти літ професор черновецького університету Кайндль, звісний у нас головно як етнограф і історик Буковини, веде також иньшу працю, що досить близько дотикає нашої історії — студії над джерелами угорської історії. Праця ся має дати в новій, перевіреній і погубленій формі те, що дав свого часу в своїй звісній книзі Marczali. Вона ще не закінчена. Але в останніх літах автор дав уже перегляд кардинальних угорських джерел з середніх віків, і ми вважаємо за відповідне занотувати єї поступи праці на сторонах нашої часописи.

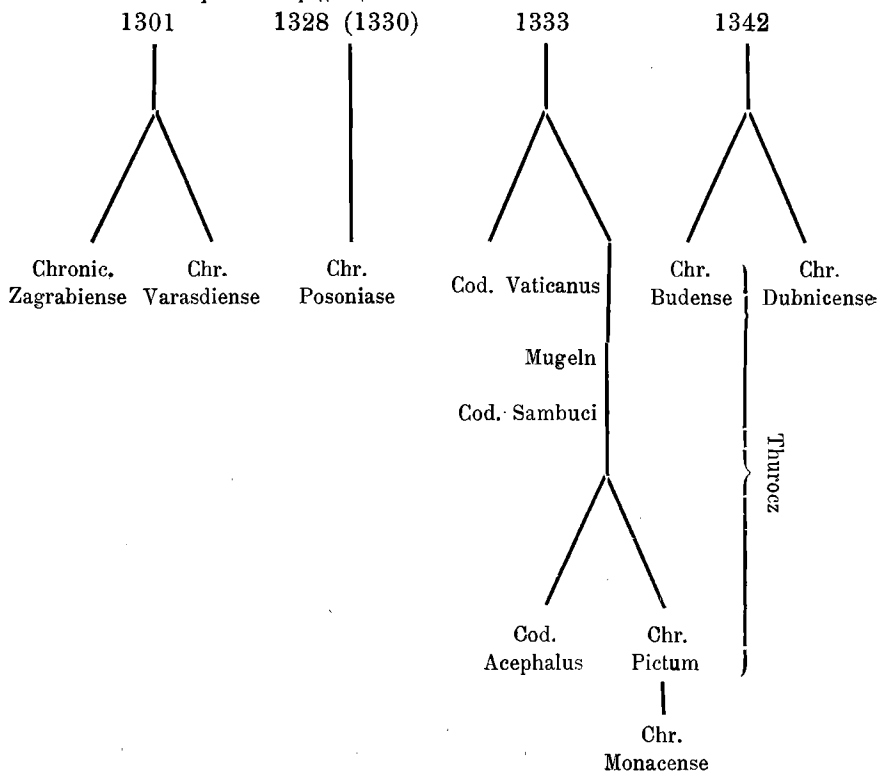
I і II гл. присвячені Гартвіговому життю св. Стефана (т. 81), III гл. Угорсько-польській літописи (т. 82), IV грамоті Стефана для монастиря на Мартиновій горі (ib.), V гл. — Annales veteres Ungarici, або An. Posonienses (т. 84), VI гранським запискам (ib.). З VII розділом (т. 85) приступає автор до найважливіших і для нас найінтересніших джерел; сей розділ присвячений реконструкції т. зв. Gesta Hungarorum vetera. В розділі IX (т. 88) об'ясняє автор відносини до них Gesta Hungarorum Аноніма, в X студіює хроніку Кези, в XI займаєть ся реконструкцією старої угорської хроніки (цештських Францішканів) і її перерібки, які до нас переховали ся, аж до Туроца включно. Розділ XII (ib.) займаєть ся деякими поменьшими джерелами, викоставляє Життя Мойсея Угрини оповіданню Патерика як щось осібне; на с. 100 подані декотрі невірні дати угорського пановання в Галичу; на с. 112 помішав автор Володимира суздальського з волинським і наслідком того у нього Мордва посилає послів до Василька і т. и.

ристаними в сих компіляціях. З розділом XIII переходить автор до легендарної літератури; в розділах XIII—XVI, видрукованих в 91 т. Архива займаєть ся він легендами про св. Герарда, Емерика, Зерарда, Маргарити і Мавриція.

Виводи автора що до інтересніших для нас джерел такі. Угорська основа Угорсько-польської хроніки зладжена на Угорщині мб. в Іраві коло р. 1200 і доповнена перед кінцем XIV в. польськими вставками якимсь Поляком.

Gesta Hungar. vetera появили ся коло 1235 р., вони сягали до кінця XI в. і не мали історії Гунів. В 1270-х рр. вони були перероблені Анонімом (мб. нотарем Белі IV) і Кезою, що доповнив її історією Гунів на вступі. Коло р. 1300 на підставі Історії Гунів Кези й Gesta vetera зладжено в пештських францїшканських монастирі хроніку, пізнійше розширювану й ведену далі. Відносини до пізніших компіляцій автор представляє в схемі:

Пештська хроніка в редакціях:

На вступі VII розд. автор вичисляє видання всіх сих хронік.

М. Грушевський.

Máramarosi diplomák a XIV és XV századból, edybegyűjté és jegyzetekkel kísérvе kiadta apsai Mihályi János, jogtudor, megyei tiszti főügyész, M.-Sигот, 1900, ст. X + 674, 8°.

Хоч уже п'ятий рік минає, як др. Мігалі видав отсей дїпломатар, все таки доси не стрічав я докладніших звісток про нього в наукових часописах, навіть в угорських (про румунські не знаю). Причина тому та, що книжка має малярську форму, яка відстрашує читачів, хоч окрім передмови, заголовків, змістів та пояснень — все инше латинське¹⁾. Та се не перший раз малярська мова закривала найінтересніші наукові відомости. Отся збірка дїпломів має творити перший том „Історії Марамароша“, що над нею працює тепер кількох людей. Всіх документів 366, з тих 56 були вже друквані в иньших збірках, малярських і румунських, всі инші появляють ся в перше, видобуті з ріжних архівів. У заголовку зазначено, що дїпломи належать до XIV і XV ст. (1300—1500), але дві останні між ними з XVI ст., навіть із 1588—1593 р. Додав їх автор мабуть не тому, аби були особливо важні (не можна сього сказати), але що один із них писаний по малярськи, другий по румунськи (автор по національності Румун). Шкода, що видавець пропустив попередні столітя, головно XIII, можна було хочби передрукувати те, що видане доси, а порозкидане по ріжних виданнях. Що до самого видання, то належить ся сюди той закид, що й для всіх майже угорських публікацій, а се недостача якоїсь одноцільної наукової методи. За те багато у видавця пояснень; часто вони важні й інтересні, але понайбільше могли-б бути хоч у двоє вкорочені; як раз сі звістки показують нам у д. Мігалі дїлетанта в історичній науці (він з фаху адвокат), передусім ся многословність. Одначе все те не відбирає збірці вартости для історичної науки. Згадані столітя то як раз час, коли Марамарошина залюднювала ся з одного боку Румунами, з другого Русинами й укладали ся ті етнічні, соціалні й політичні відносини, що й доси удержують ся. Видавець, що правда, давав залюбки позір на румунську частину краю, а менше на руську, бо годі думати, щоби більше не було дїпломів про сю останню. Виходить прим., що верхня Тиса аж до впаду Вишови була до XVI ст. цілком незалюднена; так само горішня Тересва. Чи се так було справді?

Не буду тут витягати із дїпломів усього, що для нас в них цікавого, бо се дало би спору розвідку. Колись маю надію використати їх ближше. Тут вазначу одну характеристичну прояву: значна скількість

1) Инше видане сеї книжки має замість малярських додатків — румунські, що у нас майже на одно виходить.

осель, нині чисто руських, згадують ся у XIV ст. як волоські (прим. Липша, Торинчово). Чи се мало б означати тільки юридичний термін, а не етнографічні признаки — на разі не беру ся рішати.

С. Томашівський.

И. П. Лапко — Великое княжество Литовское за время отъ заключенія Люблинской унії до смерти Стефана Баторія (1569—1586). Опытъ изслѣдованія политическаго и общественнаго строя, т. I, Спб. 1901, ст. XVI+781 (Записки ист.-фил. фак. спб. ун. т. LXI).

Хто переглядав сю книгу, не здивуєть ся, що я так довго зволікав з своєю заміткою про неї. Автор безперечно вложив у сю книгу чимало праці й мав для неї багатий невиданий матеріал в різних архівах, але той ужиток, який він зробив з тих матеріалів, з свого часу й праці, ледви чи можна похвалити. Дістаєш таке вражіння, що працювотому робітнику забракло провідних вказівок до сеї роботи, а сам він не спроміг ся з'орієнтуватися в своїм матеріалі і поставити собі відповідні задачі до розв'язання.

Як бачимо, автор поставив собі задачею представити політичний і суспільний устрій в. кн. Литовського в часі безпосередню по Люблинській унії. Сей перший том складаєть ся з двох частин. В першій автор слідить відносини в. кн. Литовського до Польщі починаючи Люблинським соймом і до смерти Баторія (с. 1—228), в другій описує устрій в. кн. Литовського, чи властиво — ілюструє документальними звістками різні форми й моменти, певні інституції й норми сього устрою. Розумієть ся, на протягу вісімнадцяти літ прибирати документальний матеріал до кожної точки не завсіді можливо, тому опис не виходить так дуже повно, та й цілі особливої таке ілюстровання не має, бо автор ілюструє не еволюцію устрою в сім переломовім моменті, а його статистику. При тім і система дуже дивна (нпр. огляд одніх іституцій втягнений під характеристику складових частин шляхетської верстви, а інших — під розділ про раду в. князівства); на загальний образ сї всі документальні вказівки не складають ся, і взагалі виклад блідий і непрозорий. Виглядає воно на імітацію праці Любавського, але значно гіршу. Для нас спеціально праця дає дуже мало, бо займаєть ся в. князівством в тім часі, коли до нього українські землі, з виньком Берестейського воєводства, уже не належали.

М. Грушевський.

Die Inschriften aus der Bukowina. Epigraphische Beiträge für Quellenkunde der Landes- und Kirchen-

geschichte herausgegeben von Dr. Eugen A. Kozak. I Teil: Steininschriften. Відень, 1903 ст. XIV + 214. 4°.

Буковинські написи не були, ще до тепер видані відповідно до вимогів наукової критики: поодинокі учені видавали їх лише принагідно при описах місцевостей, монастирів і церков або в історичних, топографічних і археологічних працях (як пр. Melchisedec: „O vizită la căte-va mănăstiri si biserici antice din Bucovina“, Marian: „Sântul Ioan cel Nou de la Suceava“ і и.), не звертаючи при тім уваги на фільологічну сторону, через що допускали ся в неоднім місци помилки і недокладности. Тому постановив проф. Козак опублікувати усї написи, доки ще їх можна відчитати, щоб уратувати їх перед знищенем, а з другого боку, щоби дати повне зіставлене цілого, в більшій части не оголошеного, а як бачимо дуже важного і цікавого матеріалу, над котрим він уже давнійше провадив студії по церквах та монастирях, як се бачимо з інших його попередніх праць, а передовсім з його більшої студії, уміщеної XIV і XV томі „Archiv für slavische Philologie“ (стор. 235—255 і 161—204) п. з. „Resultate meiner Forschungen im kloster Sočawica (in der Bukowina)“. На перший том вибрав він написи на камінях, тому що вони скорше пеують ся, а інші відложив до другої части, яка має пізнійше появити ся.

Збірник містить 170 написей, з чого більше як три чверти, бо 133 церковно-славянських. Між иньшими знаходимо 16 румунських, 13 вірменських, 4 грецькі, 2 арабські і 2 латинські. Найбільше їх число припадає на XVI столітє, бо 53, 43 походить з XVII ст., 20 з XVIII ст., 18 з XV ст. а иньші не мають близшої дати. Найстарші з поміж них церковно-славянські; вірменські і румунські появляють си майже виключно доперва в XVII ст. Найдавнійшу дату, рік 1477, носить напись на нагробнику Марії Маніоп, жінки Стефана Великого, похованої в путнянськїм монастири.

Написи зібрані в 22 місцевостях, переважно руських: 4 в Арбуре, 6 в двох церквах в Драгомирні, 8 в Хоморанськїм монастири, 2 в Ілішештах, 8 в Хрещатику, 1 в Милішівцях, 7 в Паргівцях, 4 в Петрівцях, 14 в Радівцях, 2 в Ревсенах, 8 в Сереті, 2 в Сольці, 4 в Іліє, 2 в Сьв. Онуфрею, 12 в Сучавици, 1 в Вамі, 11 в Вагрі-Молдавици, 1 в Волівци, 9 в Воронци, 2 в Загарешті, 22 в Путні і 43 в Сучаві.

Автор подає усї написи з як найбільшою докладністю: кожду з них обьяснює з палеографічного, фільологічного і історично-критичного боку і описує докладно місце, де вона містить ся, її теперішній стан і коли де можливо її минувшість. Тому слїдить усюди за звітками давної літератури, порівнює їх, перевірює, доповнює і простує, де того вимагає потреба. Кождий текст наводить також в німецькїм перекладі,

а гарнійші і ліпше заховані пам'ятки подає в фотографічних репродукціях (є їх 27) даючи можливість приглянути ся і орнаментичці та прикрасам.

Збірка проф. Козака має чималу вартість, так для фільологів, як і для істориків і приносить не одну важну подробицю, яка може причинити ся до роз'ясненя тодішньої сьвітлої, принаймь в XV—XVI ст., історії Молдавської землі. Автор вніс багато поменьших поправок на підставі зібраного матеріалу і перевірів декотрі звістки молдавських літописей. Не входячи ближше в його історичні результати, згадаю лише одно. Автор дійшов підчас своїх студій до переконаня, що рік в старшій періоді не починав ся в вересни, як се було в Византії і на Русі пізнійше, лише в марті, так як на Русі давнійше.

Молдавські написи цікаві для нас і з боку языкового, бо в них відбивають ся всіякі языкові впливи сусідних народів славянського племенн. Язиком державним і літературним бут тут язык церковно-славянський середно-болгарської редакції, — перенятий разом з прип'ятєм християнства, — але не цілком в чистім виді. Чужий язык, незрозумілий для усіх, не міг доховати ся в своїй первісній чистоті і підпав дуже скоро впливам української і сербської мови. Вплив український був тут вповні природний, бо більшу половину молдавської території замешкували Українці, які, як каже автор, сягали давнійше далеко дальше в глубі і були поважним та могучим чинником в державнім і церковнім житю. Попри се відбив ся тут подекуди і сербський вплив, занесений з Семигороду, а і румунський не міг навіть в самих початках перейти цілком безслідно. Пригляньмо ся кільком написам.

Так зараз в першій написи з Арбуре стрічаємо побіч болгарських признак, як заміна глухих звуків ъ, ь (пр. сьвръшисѧ), ѣ місто а або я пр. крѣтителѣ, закінчене шестого відмінка ч. од. роду женського іѧ місто іж пр. поміщиѧ, цілком очевидні прикмети українські як закінчене gen. ого місто аго, пр. старого, немецкого, и місто ѧ в gen. sing. gen. fem. впр. землі молдавской, закінчене шестого відмінка женських прикметників на ею, а іменників на ію місто еж, іж, пр. бжѣю милостію, окінчене З особи од. числа adv. а місто ѧ пр. нача, уживане слова панъ місто звичайного господинъ. Для цілого того хаосу в язиці характеристична ще і ся обставина, що в одній і тій самій написи уживають ся форми обох або і всіх трьох версій: так пр. в тій самій написи читаємо побіч ц. сл. благочестиваго укр. форму старого, побіч ц. сл. сьвръшенієм болгарську сьвръши ся, а далі і сербську поміцією. В милішевецькій написи видно навіть сліди румунської народної мови, а то в таких формах як невідмінний local. на рибник місто на рибницѣ і в звороті побѣди на Басарабу воеводу місто побѣди з асс. (Басарабу воеводу

се вже форма українська). Там же стрічаємо одначе попри болгарські форми як имѣ, сѣ, ів, форми українські, бжїєю млѣтїю, земли молдавскої, влашкої і и., і сербські: сѣ млади^м Басарабо^м воеводо^м, добри^м, прѣвзлюбленн^м і и.

Слїди упадку тодішньої церковно-славянської мови у Молдаван проявляють ся не лише в формах, як ми се бачили в обох написах з давнїйших часах з 1502 і 1487 р., але також пізнїйше і в синтаксї. Очевидно рїзбарї не відчували духа церк. славянської мови і не хочачи підмішували та переносили на неї характер своєї мови, і на се можна би навести багато примїрів.

Пильну увагу звертав автор і на палеографїю. Загально можна ствердити, що церковно-славянські написи мають характер унїяльного письма, яке головно розвинуло ся за панованя воеводи Стефана Великого. Про се інформують наглядно фотографїї. Неменьше сього займав ся автор і топографїєю та номенклатурою. До кожної місцевости долучив автор етимольогїчне поясненє, при чїм старав ся його всюди перевірити історичним матеріалом. Так в противно до Вікенгавзера виводить назву Хомора від Хлѣм-о-гора; Воловець з Вольховець від вільхи і т. д. Не мило лише вражає се, що автор подає назви місцевостий, не знати для чого, також в неїснуючїй російській формї, котру потїм доперва мусить об'яснювати українською. Так прим. Milesovcy називають ся Милѣшовцы, а місцеве населене вималяє се Милѣшѣвцы; так само стрічаємо далї Парговцы — Паргѣвцы, Радовцы — Радѣвцы і т. д.

З. Кузеля.

В. С. Иконниковъ — Кіевъ въ 1654—1855 гг. (Историческій очеркъ) (відб. з Кіевскої Старини 1904), К., 1904, ст. IV+355.

Сеї історичний огляд житя Кїїва за 200 лїт написаний був ще перед р. 1897 для збірника, виданого кїївським університетом і присвяченого історїї Кїїва і кїївського університета. Але тому, що огляд сеї був за великий для збірника, то з нього узято було до збірника лишень витяги. Згодом автор доповнював свою працю сьвіжими матеріалами, і в такому уже видї подав до друку в „Кїївській Старинї“. Що до матеріалу, вичерпаного для сеї праці, то можемо лишень сказати, що більше богатство і повноту трудно деїнде зустрінути: на сьому полі з вченим, що весь вік працював над російською історїографїєю і бібліографїєю тяжко дорівняти. І справдї, незвичайна читаннїсть автора і знаємїсть з відповідною літературою дали ті наслідки, що праця про Кїїв в р. 1654—1855, хоч написана досить сухо і рудїментарно, читаєть ся з великим інтересом: стїльки цїнних фактів і подробиць навязбирувано і подано не лишень про самий Кїїв за 200 лїт від прилучення Укра-

їни до Москви, але й про всяких осіб і про все инше, що мало хоч які будь відносини до Київа (подорожні, вчені і літерати, які пробували в Київі і т. и.). Між иншим, в сеї праці довідуємо ся наприклад, що ще перед 1821 р. в Київі давала вистави українська трупа дідича Ширая, а в р. 1821—2 трупа славного М. Щенкина виставляла українську пєсу „Украинка или волшебный замокъ“ (кн. X, с. 43); бачимо ще одного невідомого автора українських творів (з 50-х рр.) — Альфреда фон Юнка, який komponував українські і російські водевилі, українські повісти, вірші (кн. XII, 644); в рр. 1842—3 в Київі пробувала укр.-російська трупа Рикановського (ibid. 669).

Та коли за літературу російську про Київ навряд чи можна зробити закид шан. авторови, то за українську літературу такий закид неминучий: наводячи чимало заголовків книжок, які були видруковані в Київі російською мовою, автор про нашу літературу згадує лишень одним словом: „печатались книги на французскомъ, польскомъ и малорусскомъ языкахъ, беллетристическаго содержания“ (кн. XII, с. 631), а тим часом як би він заглянув був хоч до показчика М. Комарова, виданого в Київі в р. 1883, то без труда винотував би нечисленні українські книжки, за час до р. 1855, як то: 1) Л. Боровиковський, Байки і прибаютки. Коштомъ А. Метлинскаго, К. 1852; 2) Кулішъ П. А. Україна. Одъ початку України до батька Хмельницького. Збірникъ, К. 1843; 3) Мазюкевичъ, Басни Крылова, переложення на малоросійское нарѣчіе, К. 1853; 4) Метлинскій А. Южный Русскій Зборникъ, К. 1848; 5) Йогож Народныя южнорусскія пѣсни, К. 1854; 6) Сементовскій А. Малорусскія и галицкія загадки, К. 1851; 7) Чеховскій В. Ганка, чи цвѣтъ підъ косою судьби. Повість, К. 1852. Правда, автор може й не мав на думці спеціально подавати української літератури, але можемо його запевнити, що українським читачам як-не-як української часописи цікавіше було-б прочитати про видання українські, ніж напр. детальні вичислення коли й яку промову сказав який університетський професор за 20 літ істновання університету (див. кн. XII, с. 620—622).

Та не вважаючи на сю хибу, праця автора все таки вельми цікава, і кождому, хто хотів би мати представлення про жите Київа, можемо щиро її радити.

В. Д.

В. Модзалевскій — Генеральный судья Иванъ Чарнышъ и его родъ (Кіевская Старина, 1904, III, 315—341, IV, 1—35, V, 193—230).

Молодий історик д. Модзалевський, користуючись паперами, що полишили ся по небіжчикови А. Лазаревському і тепер зберігають ся в київському університеті, подає цікавий нарис головно діяльности ві-

домого Івана Чорниша, спершу гадяцького полковника, а потім, з р. 1715 і до р. 1723 (фактично) генерального судії. Найціннішу частину праці д. Модзалевського становить історія боротьби Чорниша з ковалівським сотником Кіцешом, розповіджена на підставі невиданих матеріалів небіжчика Лазаревського; ці матеріали дають чимало цінного матеріалу до характеристики особи самого генерального судії, і того ладу (власне безладдя), який панував в генеральному суді, що за часів Чорниша ототожнював ся з його персоною. Варто пригадати, що одним з поводів, які виставляв уряд jako причину заведення „малоросійської коллегії“ — був нелад в генеральному суді, в якому під час Чорнишового судівництва правого суду ніхто не бачив. Додаймо ще до цього, що генеральний судія мав апетит не аби який, навіть як на ті часи: погарський сотник Галецький скаржив ся гетьманови Апостолу, що Чорниш „при расправѣ дѣла его въ генеральному судѣ съ погарцами, насильно побралъ у него многія взятки: златоглавами, поясами дорогими, конши и прочимъ, на тысячъ шесть съ лишкомъ, а суду справедливого не далъ“ (V, 201—202). Такі й подібні факти (а їх в праці д. Модзалевського знаходимо чимало) дозволяють авторови сказати, що „правий суд на Україні тогочасній можна найменувати безкарністю для тих що мали силу через рідню та багатство, і цілковитою безправністю для людей осьвічених і непримітних“ (V, 214).

В дальшій частині нарису оповідаєть ся про родину Чорниша і долю нагромаджених їм з таким трудом і кривою багатств. В. Д.

С. Браилівскій — Къ литературной дѣятельности Гавріила Домецкаго (Извѣстія отд. русс. языка и словесности Имп. Академіи Наукъ 1904 г. кн. 4, с. 17—96).

Се властиво не розвідка, а сирий матеріал — передрук із рукопису бібліотеки Київо-Софійського собора двох аскетичних творів Домецкого (с. 23—96). До цього передрука д. Браилівскій додає від себе лише невеличку замітку, де покликуєть ся на праці проф. Образцова, Яхонтова та Шляпкіна, в яких були подані важііші дати з життя Домецкого та відомости про його писаня. Домецкий відіграв немаловажну роль в догматичних та церковних суперечках у Москві при кінці XVII в., звязаних з іменами братів Лихудів; його підозрівано за ріжні ереси і заслано в монастир, де одначе швидко зробив ся ігуменом, та 1708 р. його позбавлено сеї гідности „за нерадѣніе“. Деякі його твори були друквані ще в XVIII в., инші опубліковано в московських Чтеніях 1895 р. а одно „посланіе“ надрукував д. Сменцовскій у додатку до своєї монографії „Братья Лихуды“ Спб. 1899 р. Досить значне число його творів відоме лише з титулів або лежить доси в рукописах; про

один (О предложеніи св. Даровъ) знаємо, що автор сам спалив його, налякавши ся втеки Медведєва (Шляпкін 165). Надруковані д. Браиловским твори, мало інтересні своїм змістом, важні головно тим, що являють ся безсумнівним доказом на те, що Домецкий був Українцем і вихованцем Київської Академії. Оба сі твори писані тодішньою літературною мовою українською і сим різко виділяють ся від иньших, пізнійших його творів писаних у Московщині твердою церковщиною, підмішаною москалізмами.

Ів. Франко.

Н. Петровъ — Воспитанники Киевской Академіи изъ Сербовъ съ начала синодальнаго періода и до царствования Екатерины II (1721—1762 гг.) (Извѣстія отдѣлення русскаго языка и словесности Академіи Наукъ 1904, кн. 4, с. 1—16).

Цінне доповнення до розібраної нами недавно (Записки т. LIX) праці д. Кулаковскаго „Начало русской школы и Сербовъ въ XVIII вѣкѣ“, якої зміст автор переповідає з деякими доповненнями на стор. 4—8 своєї праці. Між тими доповненнями, які д. Петров бере з багатого архіва київської духовної академії, варт особливої уваги указ петербургського синода з 9 падолиста 1750 р. як документ нетактовности та коротковорости сеї бюрократичної корпорації, яка на основі несправдливих донесень та спліток не вагаєть ся не тільки відмовити сербському митрополитови Павлови Ненадовичу „потребныхъ церковныхъ книгъ и учителей“, але ще й кидає на нього калюмнії, будцім то „учинился онъ Ненадовичъ подъ рукою униатовъ и далъ на себя письменное обязательство, что кто изъ сербовъ униатами же или католиками быть похотятъ, онъ тому противиться не станетъ, и испросилъ себѣ дозволеніе завести въ своей резиденціи славенскую типографію, ради церковныхъ книгъ, которыя де уповательно печатаны будутъ не токмо неисправно, но и такимъ порядкомъ и съ выпускомъ, какъ въ Польшѣ у униатовъ имѣются“. Розумієть ся, що сі обвинувачєня були зовсім неправдиві і плили, як давно виказав М. Костич (Труды Киевской Дух. Акад. 1869), з незадоволення російського уряду тою обставиною, що Ненадович відраджував Сербам виселяти ся на Україну, не бажаючи собі вменшеня сербського елемента в Австрії і маючи ту певність, що Серби в Росії швидко винародовлять ся.

На підставі рукописних жерел д. Петров констатує, що київська дух. академія в XVIII в. в значній мірі була інституцією інтернаціональною, якої вплив простягав ся далеко за межі України. Між її слухачами в роках 1736—37 було російських підданих 240, а заграничних 127, у р. 1737—38 російських 372, а заграничних 122. Правда, з тих „заграничних“ більша часть походила з Польщі, Галичини, Білоруси та

Литви, які не вважаючи на політичні межі між Росією і Польщею все вважали Київ „своїм релігійним і просвітним центром“ (с. 2). Та були тут також інші слухачі: Греки, Румуни і в означенім періоді 28 Сербів. Д. Петров подає на основі актів коротенькі звістки про всіх тих 28 слухачів, до яких слід іще зачислити відомого сербського письменника протоєрея Івана Раїча, про якого автор не знайшов у актах ніяких нових звісток.

На жаль, російський уряд зробив усе можливе, щоб підкопати довіре Сербів до київської дух. академії і знеохотити їх до неї. За ініціативою генерал-майора Хорвата, який у половині XVIII в. задумав колонізувати Сербами південні степи України, російський уряд пробував із тих київських слухачів, що бажали приготувати ся на те, щоб дома бути вчителями в сербських школах, поробити своїх агентів, які б вербували Сербів до переселеня в Росію, або бажав задержати їх у себе обіцянкою швидкої кар'єри, піддаючи їм надію, що коли вони своїм впливом притягнуть досить Сербів до Росії, то самі будуть пороблені єпископами та архимандритами. Розумієть ся, тої обіцянки що до зорганізуваня окремої сербської церкви в Росії уряд не додержав, а своїми заходами довів до того, що від 1760 р. вже ані один Серб не приїздив до Києва на науку.

Ів. Франко.

Lubomir Gadon — Emigracya polska. Pierwsze lata po upadku powstania listopadowego, Краків, 1902, 3 томи, с. 228+343+373.

Польське повстанє з р. 1831 було незвичайно богате парадоксами. Поперед усього воно виявило сей незвичайний у воєнній історії факт, що чисельна сила його армій де далі все ставала більшою, так що при упадку повстаня польські генерали розпоряджали армією майже в двое більшою, ніж на початку. А по друге: чим більшою робила ся армія, тим більше падав її дух, так що вона, майже не потерпівши рішучого пораженя, якось сама собою розлізла ся, а поодинокі її корпуси ще перед упадком повстаня повиходили за границю, одні до Галичини, а інші до Прусії, і зложили оруже в руки не того верога, з яким бороли ся, а посторонніх, неутраільних сил. Епілогом тої незвичайної капітуляції була не менше незвичайна і богата історичними наслідками еміграція. Майже вся „шаржа“, що командувала в повстаню, а також не мало простих воєвків, одурених революційною гльорією Франції та симпатіями європейських лібералів до повстаня, воліли вийти за границю, емігрувати до Франції, ніж піддавати ся Росії, яка не вважаючи на оголошену їйби амністію не щадила „скомпromітованим“ учасникам повстаня тай

цілій польській нації зайвих і не раз хиба ненавистю подиктованих жорстокостей та репресалій.

Польська еміграція в західній Європі від 1831 аж геть до 60-х років XIX в. відіграла таку визначну і переважно таку фатальну роль в історії не лише польських, але подекуди й українських земель і в такій повноті виявила прикмети польської національної вдачі, що її повна історія була би неоціненим причинком до історії розвою тих земель у XIX в. і дала би ключ до виясненя багатьох доси темних і загадкових фактів. Досить згадати такі многоважні події в історії Галичини, як різня 1846 р., як рухи 1848 і повстанє 1863, яких нитки і провідні ідеї корінять ся в еміграції, або такі факти з духової історії, як основанє катедри славянських літератур у Франції і всю незвичайно багату емігрантську літературу, до якої належать усі твори Словацкого та Красінського та найбільша часть і то найцінніших творів Міцкевича, щоб зрозуміти історичну вагу сеї незвичайної появи. Майже 10.000 людей, переважно осьвічених, енергічних, весь цвіт і вибір польської нації, воєводи і сенатори, генерали і письменники, вояки і політики, можна сказати — вся польська нація (звичайно, без хлопа) в мініатурі — ось що виявляла з себе та еміграція. То й не диво, що вся Европа, особливо ліберальна, з разу з нечуваним ентузіазмом, з немалим зацікавленням дивила ся на сеї незвичайний і, здавало ся, дуже трагічний exodus. Але для всякого, хто знав ближше владу тої польської інтелігенції, не могло бути дивним і те, що наступило далі: з трагедії дуже швидко почала робити ся огидна фарса, ентузіазм посторонніх сьвідків заміняв ся охолодженням, далі обуренєм, а в кінці жахом, кели та польська еміграція, розбита на тисячі груп, партій і напрямів, мов темна хмара на заході почала загрожувати супокоеви Європи, затроюючи та дискредитуючи своїми інтригами всі широко-демократичні заходи, або інтригуючи по дворах против усього, що пахло свобідним розвоєм демократичних інституцій.

Повна історія польської еміграції, не вважаючи на багатство полишених нею літературних та загалом писемних памяток, а може навіть власне завдяки тому багатству та його величезній хаотичности ще не написана і не швидко буде написана. Треба б чоловіка, який би особисто знав усіх тих людей, що кермували еміграцією, а заравом мав на стілько історичної перспективи та обективности, щоб міг судити про них як про далеких і посторонніх, з точки погляду пізніших поколінь, щоб він міг віднайти лад у тім хаосі. Книжка д. Гадона, якої заголовок ми виписали в титулі, в значній части відповідає тим вимогам, хоча на жаль представляє лише невеличку, початкову часть історії еміграції, тав. еміграцію в цілости, що ще виявляла подобу якоїсь зорганізованої сили.

Ми не знаємо, хто такий сей д. Гадон; ніяка передмова не поясняє нам, хто він і яким способом писав свою книгу. Та в усяких разі його книга дуже цікава. Вона написана з таким запалом і з такою безпосередністю вражінь, як коли би се були мемуари очевидця; автор подає таку масу інтимних деталей про різні еміграційні клюби, свари, конспірації, про тогочасних діячів та їх заходи, немов би сам він довгі літа жив, обертався і терпів між ними. Та з другого боку він вповні панує над літературною спадщиною еміграції і користується масою рукописних жерел із польських фамілійних (кн. Чарторийських) та публичних архівів (музея в Рапершвілі і ин.), що його сповідане відповідає вповні вимогам історичної монографії. При тім автор пише як історик далеко пізнішого покоління і не вважаючи на свій горячий патріотизм, який дає його книзі індивідуальне забарвлене, він загалом дивиться дуже критично на еміграцію та її провідників, не виключаючи й таких видних як Лелевель, Дверніцький та Чарторийський, і вважаючи всю еміграцію, її демократичні й аристократичні відлами появою патологічною, яка при всіх своїх горячкових заходах не принесла Польщі ніякого реального позитку, а наробила багато реальної шкоди, він масою фактів ілюструє той патологічний процес аж до розкладу та повного розбиття першої великої хвилі еміграційної (1831—1835).

Не вдаючи ся в детальний розбір усеї книжки, з якою мусить познайомити ся кождий, хто хоче розуміти політичну та духову історію Польщі, а особливо Галичини почавши від 1831 р., я зазначу тут лиш деякі її сторінки, що ближше торкають ся нашої країни. Сюди належать зараз початкові сторінки першого тома (I, 7—11), де представлено перехід кількох частин польської армії (відділи Дверніцького і Раморіна) до Галичини, де для несеня матеріальної помочи емігрантам заявляв ся був у Львові „Komitet ziem Ruskich“, а в Кракові „Komitet galicyjski“. В другім томі маємо інтересну згадку про польського демагога Кремповецкого, який у другі роковини 29 падолиста (1832 р.) в Парижі „wobec cudzoziemców, w języku francuskim wystawił po prostu ojczyznę naszą jako stek barbarzyństwa, a ludność polską podzielił na nędznych niewolników i katów niemiłosiernych, bunt Chmielnickiego nazwał wymiarem sprawiedliwości, zemstą chłopów na szlachecie; rzeź humaną, sprawioną przez Katarzynę (?) — najpiękniejszą rewolucją, a Pawluka i Nalewajkę, Gontę i Doroszenkę niemal jak bohaterów dobrej sprawy wynosił“ (II, 161). Ся промова викликала скандал серед еміграції та немалу полеміку; варто би, аби хтось із наших молодих істориків заняв ся ближше сим характерним епізодом, у яким історія України була „каменем преткновения“ для Поляків і навіть з уст Міцкевича викликала їдкий вірш, що Кремповецкий

śmiało w paryskim opactwie
Związanej od Moskali Polsce dał policzek,
I związał na nią zdjęty ze swej szyi stryczek.

В тім же томі важна гл. XX, де представлено з деякими новими деталями відому „партизантку“ Залівського з р. 1833 (с. 249—270), а в третім томі гл. XXVI, де оповідає початок і упадок еміграційного „Towarzystwa Litewskiego i Ziemi ruskich“, про яке дивись мою передмову до Міцкевичевого Листу до галицьких братів (Літерат. наук. бібліотека Р. Укр. вид. Спільки ч. 54). В додатку до III тому стор. 299—343 подано ряд документів, по части повторених із друків, по части виданих із рукописів; особливо інтересні тут виризки кореспонденції Делвеля, Петкевича і Зверковського 1833—35 років. Показчик осіб згаданих у тій праці, доданий до III тому, улекшує користуванню.

Ів. Франко.

Pamiętniki Floryana Ziemiałkowskiego, Kraków, 1904. Część pierwsza, с. 74; Część druga: Rok 1848, с. 175; Część trzecia: Rok 1863, с. 196; Część czwarta: Rok 1863, с. 352.

Записки пок. Фльоріяна Земьялковского, бувшого довгі літа міністра для Галичини, тільки в малій части можна назвати споминами (памієтнік). Тільки найменша, перша часть отього виданя відповідає сій назві; вона обіймає час від уродження автора аж до усуненя графа Льва Сапєги з гідности маршалка краєвого в р. 1874. Друга часть містить на 39 сторонах початок ширшої праці про польські рухи в р. 1848, уривок, що кінчить ся характерними словами: „Być może, że Polska zginie“ — а далі „Dziennik podróży prowadzony zacząwszy od 26 marca 1848 roku“, доведений лише до 29 мая. Третя часть містить дві праці, що говорять про повстанє 1863 р., а власне в першій початок широко zakresної монографії про початки повстаня, яка одначе при кінці переходить у топ споминів, а в другій спомини про повстанську організацію в Галичині, спеціально у Львові, в якій Земьялковский брав визначну участь. Обі ті праці — дуже інтересний і важний причинок до історії тої комедії, на яку зійшла була організація польського повстаня 1863 р. в Галичині. Обі вони писані 1865 р. у вязниці. Тамже написано й те, що заповняє найбільшу, четверту часть виданя: се записки, день за днем писані у вязниці у Львові від 27 липня 1863 до падолиста 1865 р.

Спомини Земьялковского, видані старанем і накладом його жінки, зробили серед галицьких Поляків досить прикре вражінє. Одні докоряли видавцєви, що без розбору дав до друку все, що знайшов у бюрку покійника, не вигладивши, тоб то не усунувши тисячних деталів, що мо-

жуть бути неприємні ріжним людям. Інші жалували ся на уривковість тих споминів, на скупість інформацій у справах важких, про які Земялковский повинен би був знати більше як хто иньший, і на богацтво „шпильок“ втиканих ріжним людям, до яких Земялковский почував неприхильність, особливо князям Сапегам та Смольці. Ми зі свого боку не маємо причини нарікати на се, а навпаки, можемо бути влячні видавцям, що не черкаючи і не прикрашуючи нічого дали нам письменну спадщину Земялковского в несафальшованім виді і в повнім тексті. Вона містить у собі поперед усього прецікавий матеріал для характеристики самого Земялковского, а по за те дає досить цікаві причинки до історії Галичини й Австрії від 1848 року.

Що до особи самого Земялковского, то се справдішній тип Галичанина, який виріши під режимом бюрократизму, якоюсь іронією історії попадає в ряди конспіраторів, хоч у всіх конспіраціях усе грає ролю гальми, робить ся „мучеником свободи“, хоча дійшовши до влади робить ся ворогом свободи иньших. Се тип кар'єриста, опортуніста, для якого добрі всі принципи, всі теорії і всі програми, що ведуть у гору; чоловік, що вміє все і всюди свої особисті інтереси злучити з інтересами „вітчини“, „свободи“ і иньших таких ідеалів. Крайній демократ, він був одним із духових батьків ультраконсервативної та шляхетської партії станчиків; патріот, що весь вік мав на устах „*odbudowanie Polski*“, він був одним із духових батьків „*trójlojalizmu*“, а бодай відомого галицького „*Przy tobie Najj. Panie stoimy i stać chcemy*“. Вроджений на руській землі, він залюбки називав себе Русином, хоча був завзятым ворогом руських змагань до національної самостійности і за час свого міністерства, пробуваючи в безпосереднім оточеню цїсаря, при всякій нагоді старав ся шкідити Русинам, очорнював їх, подавав у підозрінє кождий їх крок, і справді причинив ся дуже багато до того, що їх положенє в 70-их і 80-их роках зробило ся майже неможливим. Віденський гуморист Шпіцер часто називав його „*ein Häuflein Unglück auf dem Ministerfauteil*“, але він певно не підозривав, що для Галичини й її розвою се була не купка, а здоровенна купа нещастя.

Із записок Земялковского видно чоловіка з дуже неширокою освітою, з обмеженим кругом інтересів, незрівняного практика в усяких інтригах та сплітках, чоловіка, якого вивезла на вершок суспільної піраміди одна одинока справді в ту пору не зовсім звичайна ідея (попередником його в тім напрямі був Аґенор Ґолуховский) — звязати інтереси польщини в Галичині не з Австрією, а персонально з пануючою династією, зробити галицьких Поляків не австрійськими горожанами, а радше преторіянами пануючого дому, в надії дійти сею дорогою не лише до особистої кар'єри, але також до узисканя національних користей для

польщини і соціяльних для шляхти. З сього погляду, як документ психологічний, записки Земялковского далеко цікавіші, ніж поміщені в них оповідання про політичні події, часто ліпше і повійше відомі з інших жерел. Про часи свого міністрованя, про які Земялковский міг би був сказати найбільше інтересного та свідчити як першорядне жерело, він говорить дуже мало.

Ів. Франко.

Pokucie. Uzupełnienie dawniej ogłoszonego dzieła ś. p. Oskara Kolberga. Z rękopisów pozgonnych wydał dr. Stanisław Zdziarski, Kраків, 1904, ст. 21 (відб. з Materyał-ів Komisji antrop. i etnogr., т. III).

На велике багатство нашої народньої устної словесности звернули перші увагу не ми, але наші сусіди, Поляки та Росіяни (Ходаковский, Цертелев) і то не лиш на Україні, але і в Галичині (Вацлав Залеский, Жеґота Павлі). Безпосереднім наслідком того було, що й вони перші почали видавати етнографічні збірники, головно пісень. Коли одначе російські Українці швидко зрозуміли значіне народнього слова і переняли на себе ініціативу дальшої роботи (перший збірник пісень Максимовича вийшов уже 1827 року, дальші 1834 і 1849; збірники і праці Бодяньского, Лукашевича, Метлинського, Костомарова, Куліша і ин.), то в Галичині — не вчисляючи збірки Головацького, друкованої в Росії, і маленької, але цінної збірки Ігнатія з Никлович та несистематичних і порозсищуваних матеріалів по періодичних виданях — цілу роботу аж до останніх кількох літ минулого столітя вели майже виключно Поляки. Крім згаданих уже повисше імен, щоби про се переконати ся, досить навести такі як: Червіньский, Вуйціцкий, Голембійовский, Новосельский, Кольберг, Рудіковський, Садок, Баронч, Поповський, Биковський, Подберезкий, Брикчинський, Земба, Густавіч, Цісек, Коперіцький, Талько-Гринцевич, Мошиньска, Рокосовска, Томашевска, Шаблевска, Маліновска, Стадніцка, Ванке, Найман, Здварський і иньші. Докладної оцінки праць тих етнографів ми до тепер не маємо (про деяких говорить Шипін в історії української етнографії, про деяких Сумцов у такій самій історії), а те що є, то радше дотикає скількості, як якості опубліковуваних ними матеріалів. Через те часто в нас можна зіткнути ся з зовсім неоправданими, або лише в малій мірі оправданими осудами тих збирачів. Проф. Сумцов, який безперечно здобув собі не малі заслуги в нашій етнографії і який перелистовував збірки польських етнографів, висловляєть ся на однім місци про них так: „Къ слову сказать, въ украинско-польскихъ сборникахъ очень немного — одинъ языкъ, или даже одна латиница, т. е. въ дѣйствительности это чисто малорусскіе сборники пѣсень и сказокъ, записанныхъ латиницею съ большою научною добросовѣст-

ностью и съ соблюденіемъ мѣстныхъ фонетическихъ особенностей“ (Пор. його: Современная малор. этнографія, ч. II, ст. 47). Подібні погляди доводилося нам чути й читати частійше, тимчасом вони що найменше сильно перебільшені. Не тут місце доказувати се, але так воно дійсно. З невеличкими вїтками (Кольберґ, Талько-Грицевич, Найман) збірки сих етнографів містять майже виключно пісні і казки, збирані і друквані без усякої системи, повторювані масу разів, без усякого наукового апарату, з нечисленними помилками і перекручуваннями української мови і т. д. Нераз приходить ся жалувати коштів, виложених на друк того, що не принесе — бо не може — ніякого хісна науці. Якаж оцінка належить ся таким матеріалам і їх збирачам?

Кольберґ зробив перший у сій школі вилом, хоч не в повні, бо мови таки не навчив ся порядно. В його найбільшій і найціннішій праці з нашої етнографії „Рокисіє“, що обіймає цілі чотири томи, ми бачимо вже не лиш казки, але й демонологічні матеріали, легенди і ин.; при піснях бачимо вже й мелодії; далше маємо цілий ряд описів із побуту нашого народа; бачимо й певну систематичність в упорядкованю матеріалу, поясненя, проби паралель і т. п. Се все ставить його о ціле небо висше, від иньших його земляків-етнографів. Але сї корисні сторони праці Кольберґа видні лише при порівнаню з працями иньших Поляків-етнографів. Колиж ми прикладемо до неї критичну мірку оцінки з загального наукового становища, то побачимо: а) Збірка його має характер лише новости, як спеціально-галицька; завважати належить, що перед нею повиходив цілий ряд збірників пісень, між тим і Головацького, збірники Рудченка, Драгоманова і величезні „Труди“ Чубинського. б) Між матеріалами бачимо ріжнородність і відповідно велику скількість, але якість їх не дуже велика. Возьмім приклад. Кольберґ подає з ріжних сіл опис весільних обрядів із піснями і малюнками, при чім матеріали з одного села друквані окремо від матеріалів із другого. Описів таких є значне число, але докладного опису з усіми подробицями, до якого не було би що иньшому записувачеві додавати, нема ні одного. Те саме повтаряєть ся з описами селянської оселі, носі, поживи і т. п. Правда, ми не знаємо докладно обставин, серед яких доводило ся йому працювати, може він не був у силі нераз инакше зробити — але ніякі такі обставини не збільшать вартости праці. І се дотикає не лиш його „Рокисіа“, але й „Przemyskiego“, „Chełmskiego“ й иньших.

Найслабшою стороною одначе збірників Кольберґа (і всіх иньших Поляків-етнографів без виїмка) лишаєть ся мова. Стільки перекручень, як у них, не доводилось нам здібати у віяких чужинців, що займали ся нашою мовою, або иньшими чужими для них мовами. А бе се тим більше в очи, що вони ставляють себе звичайно між великих знавців нашої мови і тим

уводять у блуд усіх, що відносять ся до річи малокритично. З огляду, що таке незнане повтарається без перерви від початку XIX ст. аж до тепер, із огляду, що Поляки — як маємо докази — інших мов вивчають ся і володіють ними поправно, мусимо сей факт приписати не невдільності Поляків до вивчення чужих мов, але легковаженню предмету; їм здається ся, що вони знають українську мову і приймають се за дійсність. Що воно так, докаже нам отсе:

В передмові до IV т. „*Pokucia*“ каже Кольберг між иншим ось що: „*Pragnąc zebrane tu kazki oddać wiernie w narzeczu miejscowego ludu, trzymaliśmy się przy spisywaniu ich metody fonetycznej, i dlatego wsłuchiwaliliśmy się pilnie w brzmienie każdej niemal przez opowiadacza głoski. Narzecze pokuckie dosyć wybitne w okolicach Kołomyji jak i w górach przyległych, ulega już pewnym odmianom w miarę posuwania się ku Dniestrowi. Ztąd też słyszeć się stronami daje jakoby wahanie się w użyciu pewnych głosek, n. p. w brzmieniu *d i g, — t i k* lub *c, — ch i f, ly i ty, — a, ä i e, — e i y, i t. d.*, a niekiedy jakiś дźwięк pośredni jakoby złożony, nie dający się oznaczyć graficznie. Zdarza się nawet, że jedna i таž sama osoba powie raz: *djak* drugi раз *giäk*, — раз: *diwka* drugi раз *giwka*, раз: *kisto* drugi раз *tisto*, — раз: *kiska* то знов *tiska*, — *chwyst* (sic!) і *fist*, — *żyto* і *żeto*, — *dobre* і *dobry* (dobrze), — *bude* і *budy*, — *ne* і *ny*, — *sie* і *si*, — *koniä*, *konie* lub *koni* (genit.), — *wibraty* і *wybraty*, — *wydyw* (sic!) і *wëdyw* (sic!) lub *wygiv* і t. p. Zarzut więc jaki by нас spotkać mógł ze strony lingwistów, iż w przytoczonych tu kazkach nie zachowaliśmy pisowni jednostajnej któraby uwydatniała wskazane wyżej gwary pokuckiej właściwości, — dotknąć by zarazem musiał і wspomnionych wyżej opowiadaczy: włościan, włościanek, dijaków і inne osoby (z różnych Pokucia pochodzące miejscowości), które нам spisane tu kazki в rodzinnej swej udzielали мowie“.*

Як бачимо, Кольберг із одного боку завважує тут навіть деякі діалектичні тонкости (кисто — тісто), а рівночасно робить такі основні помилки проти всяких правил нашої мови, якби ніколи не чув, як селяни говорять (пор. видив і ведив!)! А таких помилок є без числа і в збірці, виданій д. Здзярским. Ми зазначимо з них бодай маркантніші: Пісня про Боднарівну, загально звисна, друкована багато разів, починається у Кольберга так:

Oj, j-u miski na rynku
Givok dańcyk chodyt
J-a mołoda bodnarečka
J-ušim perevodyt.

Ми поминаємо таку річ, як „переводит“ нам. „перед водит“ — хоч хто розуміє текст, то такої заміни не зробить, але звідки взяв ся тут вираз „боднаречка“, коли його в такому виді не уживає ніхто на цілім етнографічним обширі України! А ще до того пісня записана не на якогось там польсько-руському пограничу, але в Космачі, де Поляки хіба коли в гості заглядають. У тій самій пісні читаємо далі, що за Боднарівною гнали ся „słužali“, хоч самий рим „hruševi“ (нам. грушові) міг записувача навести на думку, що тут повинно бути „слугове“. В тій самій пісні читаємо ще, що річка була „krzvaveńka“, Боднарівна „głucha“ і ин. В інших піснях читаємо такі цвітки: pyty (але не в значію trinken, тільки gehen), byndi (н. бинди), j-na hloukiu (нам. гуц. на гóлов), děšyt (н. dešyt'), roděkoty (н. піди-ко ти); в IV пісні є такі стрічки:

V Poły v T'ernopoły
E tam kozak u n'yvoły;
.
.
.
Proše, tatku, ratuvat'y,
N'y dajte my zahybat'y.

Далі: Mišéc pryzozniu-sy (н. принизив ся); slipyj; lstyva ki makir (н. стила); dvery (н. dveri); ta šio cy se žinko (н. цисе, цесе); mńuty (н. mńuty); lyhaj (н. lyhaj); nislava; dvyčy; šynkavečku; biły boky; na te ko (н. nate); narobyš lychia; або так:

Pryjšiou kiu do Buvoji (!):
Dobryj verčir serco!

nešto (?); pogitkiu (н. podjivku); jaly (н. jely); koraži; negilečki; Močernika; ty karty (н. ti); dribnyumu slozamy; vše (н. vže): doži; Jasiny (рим до реміне!) нам. Ясіне, зглядно Єсіне (по мад. Керешмезе); svučaj; chłopči; rusnyčka; j-ovečki nibyrěčki (!); chorichi; ny žuri (н. žury); chaći (гачі); tato koši, mama vežut; čimhaj, і т. д. Таких язикових цвіток можна навести, кілька кому схочеть ся. Надто належить звернути увагу, що ритм у Кольберга може не існувати, нпр. він пише: вчинила боднаречка — хоч ритм вимагає, щоби там було учинила; та вже Одокійчук та війтом ни буде — нам. та вже у нас...

Що до змісту сеї посмертної збірки Кольберга, то мусимо признати, що в ній нема нічого нового абсолютно; все знане вже з друку. Цікава при тім правопись, якою передані матеріали, перший раз прикладена до української мови! Та здасть ся, що се робота видавця (на взір польських матеріалів Маліновского), а не самого Кольберга, який її ніде не ужив ні в однім своїм збірнику, хоч видавав їх під своїм наглядом.

В. Гнатюк.

А. А. Ивановскій — Объя антропологическомъ составѣ населенія Россіи. (Извѣстія Имп. Общ. Любителѣй Естествозн. Антропол. и Этнографіи, т. CV), Москва, 1904, ст. 288, 4^о.

Д. Ивановскій взяв на себе поважний труд — „заповнити прогалину в антропологічному студіюванні Росії, себто зібрати усі, які єсть звістки про людність Росії, систематизувати їх і зробити пробу класифікації, основаної виключно на антропологічних прикметах“ (стр. 33). Як бачимо, праця має бути солідна, з широкими замірами і безперечно користна для науки, хоча б ради одної систематизації антропологічного матеріалу про цілих 72 народности в російській державі на підставі сумлінного ознаєшлення з відповідною літературою (яку й подає, для кожної народности окремо, при кінці праці). До тогож, автор ще мав змогу користати з численних, ще не опублікованих матеріалів по антропології Росії, а спеціально що до Українців — матеріалами О. Білодіда про 160 Українців Крелевецького пов. (з Чернигівщини), А. Кожухова — про 150 з Павловського пов. (з Вороніжщини) і про 48 душ з Володимир-Волинського пов. (з Волини). Взагалі ж в праці Д. Ивановского зібрано антропологічні відомости про Українців з таких місцевостей і від таких авторів: Київська губ., Уманський і Звенигородський пов. (Diebeld і Талько-Гринцевич); Волинська, Влад.-Волин. пов. (Кожухов); Полтавська губ. (Іков); Чернигівська, Крелевецький пов. с. Спаське (Білодід); Харківська (Еккерт, Краснов); Курська, Грайворонський, Путивльський, Рильський, Суджанський і Новооскольський (Петров); Вороніжська, Павловський пов. (Кожухов); Кубанська і Терська область (Гильченко).

Спочатку автор подає відомости про головні антропологічні прикмети кожної народности, як то: кольор волося і очей, зріст, покачки: головний, висотно-продовжний, лицевий, носовий, довжина тулуба, обвід грудей, довжина рук і ніг. Відомости подають ся лишень про осіб дорослих, а сама класифікація базується не на пересічних цифрах, як се робило ся звичайно поперед, а на рядовому розкладі їх, яке може дати докладнішу характеристику тої чи иншої прикмети, ніж одна пересічна цифра. В дальшій частині своєї праці розглядає автор як поодинокі прикмети, так і цілість їх у кожній народности. Отже що до поодиноких прикмет у Українців, то колір волося і очей, на підставі огляду 6955 осіб, дає 30% світлого тону, 42 — мішаного і лишень 28% — темного, — отже, виходить, загальний тип значно мішаний; зріст — 14% низького; 33 — нижче середнього, 37 — вище середнього, 26 — високого, а взагалі: 47% низького і 53 — високого, низького зросту — Українці харківські і вороніжські, високого — київські чернигівські, волинські, терські і справжні велетні — Укра-

їнці з Кубани. Показчик головний а) поздовжний діаметр (611 по-
мірів): малий мають 24%, середній — 58, великий — 18, а в тім пересічний
поздовжний діаметр з нахилом до малого розміру — у Киян, Харківців і Чер-
нигівців, а такий сам але з нахилом до більших розмірів — Вороніжці,
Волиняне і Кубанці; б) головний показчик (1004 поміри): доліхоцефал.
1%, субдоліхоцеф. — 8%, мезоцефал. — 12, суббрахицефал. — 29,
брахицефал. — 50, а в тім: мішаний показчик — у Волинських Укра-
їнців, короткоголові — полтавські, вороніжські і кубанські, і справжні
короткоголові — київські Українці; в) високо-продовжній показчик (369
помірів): хамцефалів — 63%, ортоцефалів — 24%, гипсицефалів —
13%, в тім: справжні низькоголові — харківські та кубанські Укра-
їнці, а просто низькоголові — київські та волинські. Лицевий по-
казчик: а) довжина лица (611 помірів): мала широкість — 16%,
середня — 49, велика — 35; б) лицевий показчик (411 помірів): леп-
топрозопів — 1%, мезопрозопів — 61%, хамепрозопів — 38%; отже
середнолиці з нахилом до широколицости будуть Українці чернигівські,
вороніжські і волинські, тоді як харківські і вороніжські — широко-
лиці; виличний показчик (261 помірів): малий — 22%, середній —
18, великий — 60; до вузковиличних належать кубанські Українці,
тоді як київські — з широкими вилицями. Носовий показчик (509 по-
мірів): лепторинів — 63%, мезоринів — 35, платиринів 2%, — отже
вузьконосі: київські, а середношироконосі — чернигівські і кубанські.
Що до довжини тулуба — не має помірів зовсім. Обвід грудей
(309 помірів): малий — 3%, середній — 44, великий — 53% волинські
і кубанські — мають пересічно обвід з нахилом до великого, а київські —
великий. Довжина рук (309 помірів): мала — 6, середня 30, вели-
ка — 64, Українці переважно довгорукі. Довжина ніг (90 помі-
рів): мала — 1, середня 24, велика 75, — довгоногі, і при тім навіть
занадто.

Подавши таблиці поодиноких антропологічних прикмет усіх на-
родностей в Росії, автор далі подає збірну таблицю, де згадані прик-
мети означені лишень літерами: групи — великими, а підгрупи — ма-
лими. Комбінуючи потім прикмети одної народности з прикметами
вншою, і поділивши на підставі сих комбінаций усю народности на
3 степені (відповідно до близької чи дальшої схожости прикмет), автор
доходить що до Українців до таких цікавих висновків: Українці во-
линські мають схожість 3-ої степені з Білорусами, київські стоять
цілком особно (не схожі до жадної народности), кубанські — в 2-му
степені, схожі з осетинами, а взагалі український тип (фізичний) набли-
жується (в 3-ій степені) до башкирів, смоленських Білорусів і взагалі
білорусів, Великоросів Тверської і Єриванської губ. і взагалі Велико-

росів, Кумиків, Поляків і казанських Татар. Розумієть ся, схожість ся при сучасних дуже невзначних ще помірах, ні до чого ще не веде і немає бути їй надалі обовязковою як раз в сих відносинах, які дає застановити сучасний стан російської антропології; тому ми їй будемо дивити ся на сї відносини як на тимчасові і зовсім не абсолютні. Проте все-ж таки цікаво зазначити хоч би як куріоз, до яких висновків може довести сучасний лихий стан антропології в Росії. Виходить, що в славянську групу, на підставі антропологічних прикмет, увіходять зараз: усі Великоруси, Білоруси, Українці (з виїмком кубанських), Поляки, Литовці, Зиряне, казанські і касимовські Татари і Башкири. До сеї групи найбільш наближають ся також: астраханські Калмики і Калмики взагалі. Що до поодиноких одиниць славянської групи, то Великороси en masse найбільшу схожість (I степені) мають з Поляками, тоді як з Білорусами, Українцями і Литовцями лишень в III степені; в сій таки III степені схожість мають з Зирянами, казанськими і касимовськими Татарами, Башкирами і Калмиками. Білоруси — схожі в III ст. з Великоросами, Українцями і Поляками, але більше схожості (II степ.) у них з казанськими Татарами, тоді як з Зирянами, Башкирами і Калмиками — немає жадної. Українці найкломплівіший тип: київські стоять цілком самітно, кубанські попали в групу Осетин і тільки Українці волинські мають схожість III ст. з Українцями взагалі і з Білорусами. „На підставі-ж сумарних даних Українці, навпаки, стикають ся, через схожість своїх антропологічних прикмет, з багатьома народностями, що увіходять в словянську групу; треба лишень виключити із схожих з ними народностей Зирян, Литовців, касимовських Татар і Калмиків“ (стр. 200)¹). У Поляків схожість I степ. з Великорусами, II ст. з казанськими Татарами і лишень III ст. — з Білорусами, Українцями, Литовцями, а також Калмиками і Башкирами. Литовці найближчі (II ст.), до люблинських Поляків, а потім курських Великоросів, Поляків взагалі, Башкирів і Калмиків.

Такі головніші висновки, що до нас, з праці д. Івановского. Автор і сам признає, що його проба класифікації людности в Росії могла бути зроблена лишень тільки „в дуже грубій формі“, та в тім і не його вина: він зробив, вельми сумлінно, усе що міг зробити з огляду на сучасний стан антропології в Росії... І коли де-які виводи зараз можуть здавати ся дивовижними, то можемо себе потішати, що

¹) Взагалі, по думці автора, ні Великороси, ні Білоруси, ні Поляки не виявляють такої острій областної несхожості в типови, як Українці. „На сї несхожості будучі дослідники повинні звернути особливу увагу“ (стр. 202).

згодом, в часом, коли матеріалу призбирається не про сотні осіб, а про десятки і сотні тисяч, тоді й виводи будуть інші. А тим часом авторови можемо подякувати за сумлінний збір матеріалу і за вироблену ним схему, якою можуть послуговувати ся інші дослідники¹⁾.

В. Доманицький.

Dr. A. Weisbach — Die Slovenen (Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien, 1903, с. 234—251).

Праця Вейсбаха, яку тут хочемо коротко обговорити, служить продовженням і закінченням численних праць автора, присвячених антропологічним розслідам людности австрійських Альп. Автор зачав від долишної Австрії (Die Deutschen Niederösterreichs, Wien, 1892); потім робив досліді в горішній Австрії (Mitt. d. antrop. Ges. B. XXIV), Зальцбургу (ibid. B. XXV), в Штирії (ibid. B. XXVIII), Каринтії (ibid. B. XXX, 1900) і так зібрав великий матеріал що до Німців. Тепер звернув ся автор до Словінців і поробив поміри на 2480 мужинах. Як видно з цілої праці, автор хотів не лише описати тип Словінців, але також означити їх відносини передовсім до доколичної німецької людности, а далі і до їх ближших свояків-полудневих Славян і дальших свояків-північних і східних племен славянських. До порівняня ужив автор рефератів Шіди, уміщуваних в „Arch. f. Anthropologie“ і кілька менших студій. З праць про українську антропологію наводить цифри з Маєра і Коперніцького, Гімеля, Diebold'a (Ein Beitrag zur Anthropologie der Kleinnussen 1886) і з Талька-Гринцевича.

Вайсбах робив лише поміри зросту і черепа та означував барву волося, очий і шкіри. З зіставлення дійшов він до результату, що тип Словінця далеко чистіший і далеко менше мішаний, як тип Німця з північних країв альпейських в Зальцбургу і в долишної Австрії і що зближується дуже до типу Німця Каринтії. Перейдім головні прикмети словінського типу.

Пересічна високість Словінців виносить 1683 mm., на середній зріст від 160—169 mm. припадає 55%, на високий від 170 mm. вище 40% а на низький себто нижче 159 лишень 4%. Так отже стоять Словінці що до зросту в середній між Хорватами (819 помірів 1700 mm) в Хорватії, Хорватами з Істриї (1802 п. — 1690 mm), Хорватами в Боснії (3803 пом. — 1726 mm) і Чехами (по помірам самого Вайсбаха, 344 пом. — 1706 mm) та Русинами (251 п. Коперніц. — 1640 mm, 251 п. Талька Гринцевича 1664 mm), Поляками (Коперн.

¹⁾ Власне, може бути питання, чи не лежить причина таких дивних виводів в самій схемі, виборі й класифікації прикмет? *Ред.*

1622 mm, Elkind російські Поляки 1634 mm), Білорузами (Айхгольца 100 п. — 1652 mm) і Великоросами. Найвисші з поміж них Словінці австрійського побережя (177 пом. — 1695 mm), найвищі Країнці (630 пом. — 1673 mm), а Каринтиїці і Штирийці стоять в середині 1686—7 mm.

Половина Словінців, 48·7%, має темне волосся, а 31·5% ясне; чисто чорних лиш 6·4%, рудих 1%; на русе волосся припадає 20%. Найбільше блондинів, а zarazом і brunetів подибуєть ся в Істрії. З барви волося зближені Словінці більше до полудневих Славян і східних Славян в Росії як до Поляків і до Русинів (розумієть ся Галичини), одначе іще більше до каринтийських і штирийських Німців і до Чехів. Цифри подані Гринцевичем для подільських Українців зближують ся трохи до даних Вайсбаха що до Словінців: 39% сьвітлих і 54·6% темних: тільки цифра русих 6·4% значно менша.

Що до очий є у Словінців 53% ясних, з того 31% синіх і 22% сивих, 31% темних і 15% мішаних. В порівнянню з каринтийськими Німцями є у Словінців більше темної барви (62% ясних, 28% темних і 10% мішаних у Німців); штирийські Німці стоять дуже близько з 53% ясних, 29% темних і 17% мішаних. В порівнянню з полудневими Славянами приходить у Словінців більше ясних очий і мішаних. Між барвою волося і очий заходять такі взаємини: сині очі естрічаємо найчастітйше у рудих 55·5% і ясних 54·6%; рідше у ясно-русих 33·4%, у темно-русих 17·9% і у чорних 5%. Сиві очі найрідше у рудих 14·8% і по рівні у ясних 24·6%, яenorусих 23·4%, а у чорних 17·1%. Зеленкуваті очі найчастітйші у рудих 3·7%, а далі у чорних 2·5%, ясних 2·1%, русих 2%, темно-русих 1%. Найбільше отже темних очий виказує темне волося 68·5%: далі темно-русє (braun) 43·9% і русє (hellgraun) 23·4%, найменше русє 14·8%. Сині очі йдуть в противній пропорції.

Скіра переважно сьвітла, 80%, і то в 57% біла, а в 22% жовтава; смаглої тільки 20%.

У Словінців маємо отже два чисті типи: тип блондина з ясними очима і волосєм, що числить 24·9% і тип темний, що числить 22·9%; таким чином майже половина належить до чистих типів. 51·7% припадає на мішані типи, в яких переважають темні відміни: 17% темного типу з ясними очима, 16% яenorусого з голубими, сивими або темними очима, 13·2% сіро-русого, 3·5% ясного з чорними очима і 1·8% зеленкуватого.

Голова пересічно 185 mm довга, а 156 mm широка. Показчик 84·3 виказує про те короткоголовієть: дуже зближений до того показчик для буковинських Русинів, поданий у Гімшеля в „Körpermessungen

in der Bukovina“ Mitt. d. antrop. Ges. XVIII. с. 83 і для українських Русинів у Дібольда 84·5. Процентово у ясних типів 12·9% довго і середноголових до пок. 79, 14·1% з показником 80 і 81, а 72·9% короткоголових з показником вище 81. У темних 14% довгогол., 14·2% з показником 80 і 81, а 71·7% короткоголових. У мішаних 13·4% для перших, 13·7% для других і 72·8% для третіх. Найбільше доліхоїдів у ясного типу мішаного (16·4%), найбільше короткоголових у зеленкуватого мішаного типу (93·6%), у темного мішаного типу (57%) і у ясно мішаного типу 73·6%.

В порівнянню з Німцями Словінці більше короткоголові. Довгі і короткі голови усіх типів майже рівні; довгоголові трохи висшого зросту (1688 mm) від короткоголових (1682 mm). Від Німців в Каринтії і Штирії різнять ся тим, що мають більше темних очий і темних типів а спеціально більше чистих типів, а далі тим, що більше короткоголові і мало мають доліхоїдів.

З. Кузеля.

Várgady Gábor — Máramarosi Emlékkönyv, M.-Sziget, 1901, ст. 354, 8°.

Отся памятна книжка Марамарошської столиці складаєть ся з трьох частин: 1) святкованя мад. тисячліття, 2) господарська і домашньо-промислова вистава в М.-Сиготі, 3) адміністраційний поділ столиці. Хоч не без інтересу дві перші частини, то на сьому місци згадаю тільки третю. Цілий комітат зібраний в огляді по повітам (з окремою мапою кожного), при тім при переважній части громад надані короткі історичні відомости, переважно на основі дїпломатаря дра Мігалі. Тут подано також правила, по яким позмінювано в 90-х роках багато імен сіл, впроваджуючи прим. замість руських мадарські. Правила ті виробив місцевий комітет, опісля затвержені були вони міністерством. З поміж 12-ти принципів тільки один може мати деяке оправданє, а се відновленє забутих давно мадарських назв на місце новіших руських. Зрештою руюводила в тім політична, шовіністична ціль.

С. Томашівський.

Видання й статі обговорені в бібліографії сього тому:

Труды одинадцатого археологического съезда въ Киевѣ 1899, I—II, 1901—2.

R. Kaindl — Prähistorisches aus der Bukowina. Forschungen auf dem Gräberfelde von Unterhorodnik-Prädit und in der prähistorischen Ansiedlung von Szipenitz, I т., 1903.

A. Chizzola — Prähistorische Funde aus Westgalizien I. Funde bei Siedliska nächst Przemyśl. II. Die neolithische Gräberstätte bei Balice (nächst Medyka).

- І. Ивановъ — Культъ Перуна у южныхъ Славянъ, 1903.
- ІІ. Голубовскій — Гдѣ находились существовавшіе въ домонгольскій періодъ города: Ворголь, Зарытый, Оргушь, Сновскъ, Уненѣжъ, Хороборъ?, V, 1903.
- А. Бунинъ — Гдѣ находились города Липецкъ и Ворголь, а также и другія мѣста, упоминаемыя въ лѣтонисяхъ подѣ 1283—1284 гг., 1902.
- Н. Троицкій — Село Городище Кашир. у. Тульской губ. — древній городъ Лопастня и монастырь св. Николая Чудотворца, 4 Церкви, 1902.
- В. Данилевичъ — Донецкое городище и город Донец, историко-археологическій очерк, IV, 1904.
- В. Ляскоронскій — О мѣстоположеніи лѣтониснаго города Родни, IV, 1904.
- W. Abraham — Powstanie organizacyi kościoła łacińskiego na Rusi, т. I, 1904.
- T. Wojciechowski — Szkice historyczne jedynastego wieku, 1904.
- R. Kaindl — Studien zu den ungarischen Geschichtsquellen, I—XVI, 1895—1902.
- J. Michalyi — Máramarosi diplomák a XIV és XV századból, 1900.
- И. Лаппо — Великое княжество Литовское за время отъ заключенія Люблинской уніи до смерти Стефана Баторія (1569—1586), т. I, 1901.
- E. Kozak — Die Inschriften aus der Bukowina, 1903.
- В. Иконниковъ — Кіевъ въ 1654—1855 гг., 1904.
- В. Модзалевскій — Генеральный судья Иванъ Чарнышъ и его родъ, 1904.
- С. Браиловскій — Къ литературной дѣятельности Гавріила Домецкаго, 1904.
- Н. Петровъ — Воспитанники Кіевской Академіи изъ Сербовъ съ начала синодальнаго періода и до царствованія Екатерины, 1904.
- L. Gadon — Emigracya polska, т. I—III, 1902.
- F. Ziemiałkowski — Pamiętniki, 1904.
- Pokucie. Uzupełnienie dawniej ogłoszonego dzieła ś. p. Oskara Kolberga, 1904.
- А. Ивановскій — Обь антропологическомъ составѣ населенія Россіи, 1904.
- A. Weisbach — Die Slovenen, 1903.
- G. Várady — Máramarosi Emlékkönyv, 1901.

КНИГАРНЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

має на складі між иньшими отсі книжки:

	Корон
Адріян. Аграрний процес у Добростанах	1 —
Антонович В. Польсько-українські відносини XVII ст.	0 40
Барвінський В. Досліди з поля статистики	0-20
Боднянський О. Українські казки, зі вступом і поясненнями	0 50
Боровиковський Л. Маруся, теж	0-26
Брайтенбах В. Біологія в XIX в.	0 26
Будзиновський В. Хлопська посілість	2 —
О. Вайсмаер. Про туберкульозу	0-90
Верхратський Ів. — Начерк соматології	3 —
„ Знадоби для пізнання угро-руських говорів, т. 1—2 по	2 —
„ Про говор долівський	1-30
Візнер Ю. Житє рослин у морі	0-10
Гнатюк Вол. Словацький опришок Яношік в народній поезії	0-50
„ Русини Пришівської епархії і їх говори	0-70
„ Словаки чи Русини?	0-80
„ Hungarico Ruthenica	0-20
„ Пісенні новотвори в укр.-р. народ словесности	0-55
„ Угровські духовні вірші	2-50
Грушевський М. Історія України-Руси, т. I, вид. 2	7-50
„ т. III—IV дав. Збірник іст.-філ. секції (т. II вид. 2 в друку).	
„ Люстрації королівщин в руських землях XVI в., т. I—IV — див. Жерела.	
„ Війми з жерел до історії України-Руси: ч. I, до пол. XI в.	2-00
„ Розвідки й матеріали до історії України-Руси, II—IV	9-00
„ Останні романи Г. Сінкевича	0-40
„ Вступний виклад з історії давньої Руси	0-20
„ Хмельницький і Хмельницщина	0-20
„ Звенигород галицький	0-70
„ Пожоронне поле в с. Чехах	0-60
„ Описи Ратенського староства	0-60
„ Хронологія подій Галицько-волинської літописи	1-00
„ Економічний стан селян в Львівській королівщині XVI в.	0-20
Драгоманов М. — Листочки до вінка на могилу Шевченка	0-20
„ Рай і поступ 2 вид.	1-00
„ Микола Ів. Костомарів	0-16
„ Літературно-суспільні партії в Галичині	1-80
Елан Е. Економічне положене руських селян на Угорщині	0-26
Енгельс Ф. Людвіг Фаєрбах	0 50
„ Початки родини, приватної власности і держави	1-50
Етнографічний збірник т. I—IV, VII—X і XII по 3— кор. т. V, VI і XIII—XV	
по 4-00 кор., т. XI	6-00
Єфремов С. Національне питанє в Норвегії	0 30
Жерела до історії України-Руси, т. I. — Люстрації королівщин в землях	
Галицькій і Перемишльській	4-00
„ т. II: Люстрації королівщин в землях Перемишльській і Сяноцькій	4-00
„ т. III: теж — в землях Холмській, Львівській і Белзьській	5-00
„ т. IV: Галицькі акти з р. 1648—9	4-00
„ т. V: теж — з р. 1649—51	4-00
„ т. VII: — Люстрація королівщин з р. 1570	4-00
Житє і Слово, вістник літератури історії і фольклору, рік 1 і 2 по 10, рік 3	5-00
Заклинський Ром. — Чи можна Федьковича Косованом звати?	0 40
Занєвич — Знесене панщини в Галичині	1-00
Записки Наукового Товариства імені Шевченка т. I—XXII, XXV—XXX, XXXIII,	
XXXIV, XXXVII — LXII по 3 00, т. XXIII — IV 5-00, т. XXXI—II,	
XXXV—XXXVI по 5-00, комплети I—XX по 48-00, I—L по	120-00

	Корюк
Збірник філологічної секції т. I: Т. Шевченко, хроніка його життя, т. I, нап. О. Кониський, 3—, на ліпшій папері 4'00, в оправі	5'00
” т. II: Розвідки М. Драгоманова, про українську народно словесність і письменство, т. I. 3'00, на ліпшій пап.	4'00
” т. III: Розвідки М. Драгоманова, т. папері	4'00
” т. IV: Т. Шевченко, хроніка його життя, т. II., нап. О. Кониський	4'00
” т. V: Про говор галицьких Лемків, нап. І. Верхратський	5'00
” т. VI: Посмертні праці М. Дикарева	4'00
Збірник історично-філософської секції т. I і II розійшли ся (Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, вид. друге див.: М. Грушевський)	
” т. III—IV: Історія України-Руси т. III, на звич. пап. 5'00, в оправі	6'40
” т. V: Матеріали до історії духового життя Галицької Русі XVIII—XIX в.	4'00
” т. VI і VII: Історія України-Руси, нап. М. Грушевський т. IV. 4'50, на ліпшій папері	5'50
Збірник математично-природописно-лікарської секції, т. I, II, III і IX по 3— т. IV—VIII (кождий в двох окремих випусках) по	2'00
„Зоря“ письмо літературно-наукове р. II, V по	6'00
” ” ” р. VI, IX по	10'00
” ” ” літерат.-наук. ілюстроване р. XIII, XV, XVI, XVII і XVIII по	12'00
Руська історична бібліотека:	
т. I. С. Качала — Коротка історія Русі	2'40
т. II. М. Костомаров — Дві рус. народности, Федеративні засновини, Нарис народ. історії	4'00
т. III і IV. Д. Іловайський — Книжний період України-Русі	6'80
т. V. М. Смирнов, М. Дашкевич, І. Шараневич — Монографія до історії України-Русі	3'00
т. VI. Антонович Вол. і Іловайський Д. — Історія великого князівства литовського	3'20
т. VII. Іван Линиченко: Суспільні верстви Галицької Русі — XV в.	2'00
т. VIII. Розвідки про церковні відносини на Україні-Русі X—XVIII вв.	2'00
IX—XII. М. Костомаров — Богдан Хмельницький	12'80
XIII. ” Гетьмановане Виговського і Ю. Хмельницького	3'20
XIV—XVI. ” Руїна	8'40
XVII—XVIII. М. Костомаров — Мазепа і Мазепинці, В. Антонович	
Останні часи козачини на Правобережжі	6'60
XIX. Розвідки про народні рухи на Україні-Русі в XVIII в.	3'60
XX. Шульгин — Начерк Коліївщини	3'00
XXI і XXII. Розвідки про селянство на Україні-Русі в XV—XVIII ст.	5'00
XXIII і XXIV. Розвідки про міста і міщанство	5'00
Інтрем Дж. Історія політичної економії	4'00
Кавцкі Кароль, Народність і її початки	0'60
Калитовський Ом. Др. — Матеріали до літератури апокрифічної	0'70
Кельнер Л. Др. — Історія педагогії	1'20
Кареев М. Філософія історії	0'25
Колесса Ол. Др. — Юрий Косован-Федькович	0'60
Кониський О. Листи про Ірландію	0'45
Конрад Й. Національна економія	2'30
Костомарів М. — Руська історія в життєписах ч. II і III по	1'00
” Письмо до ред. Колокола	2'00
Кримський А. Мусулманство і його будучність	1'70
Левицький Нечуй І. — Сьвітгляд українського народу	0'60
Левицький К. Др. — Німецько-руський правничий словар	7'00
” Руська Правда	1'00
Літературно-науковий Вістник, річна передплата 16'00, повні річники 1899—1904 по 16'00, книжки V—XII за 1898, з додатком розпочатих у попередніх книжках статей	12'00
Лясаль Ф. Про суть конституції	0'30
Масарик Т. Ідеали гуманности	0'36
Матеріали до українсько-руської етнології т. I і III.	11'00
” т. II, IV—V і VII (містить монографію проф. Шухевича про Гуцулів)	22'00

	Корон
Миколаєвич Я. — Опис каменецького повіту	2:00
Мицькевич А. До галицьких приятелів, зі вступом і поясненнями	0:46
Отоновський Ом. Др. Історія руської літератури т. II. 6 00, т. III. 8 00, т. IV	2:00
„ Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache	3:00
Олехнович В. Раши Європи	0 70
Онишкевич Г. — Руська бібліотека т. III	3 00
Памятки українсько-руської мови і літератури, т. I. Апокріфи старозавітні	4:00
„ „ „ „ „ т. II і III. Апокріфи новозавітні по	5:00
Паняк М. — Про читальні	1:00
„ М. П. Драгоманов, его ювілей, похорои, автобіографія і спис творів	4:00
„ Якуб Іаватович	1 00
Партицький О. — Старинна історія Галичини	6 00
„ Словинська держава перед двома тисячами літ	0:20
„ Провідні ідеї в письмах Т. Шевченка	0 70
„ Скандинавщина в давній Русі	0 40
„ Слово о полку Ігоревім	1:60
Партицький О. Темні місця в Слові о полку Ігоревім	2:80
Правнич часопись, річник IV—V по 6 00, VI, VII — X по	2:00
Правнич бібліотека т. I вип. 1, т. II вип. 1 і 2	4:00
Правнич і економічна часопись, т. I—III по 3:00, т. IV—V і VI—VII по	4:00
„Правда“ письмо літературно-наукове з 1873, 76, 77, 79, 89—96 по	4:00
„ в р. 1878 2 00, річи. XIII з доповненням	3:00
Шулюй І., Непропаца сила	0 20
„ Нові і перемінні звізди	0:16
Раковський І., Вік нашої землі	0 10
„ Вулькали	0:30
Рудницький С. — Українські козаки в 1625—1630 р.	1 00
„ Руські землі Польської Корони при кінці XV в.	0:80
Сеньобб Ш., Австрія в XIX ст.	0 80
„ Міжнародні революційні партії	0 40
Спис творів Ів. Фралка за 25 літ його літературної діяльності	1 00
Стоцький С. — Буковинська Русь	2:40
Студинський К. Др. — Лірики, студія	0:40
„ Пересторога, історично-літературна студія	2:00
Тей Г., Філософія штуки	1 00
Терлецький О. Москвофіли й народовці	0:30
Томашівський С. Народні рухи в Галицькій Русі 1648 р.	2 00
„ Податкові ухвали за Казимира Ягайловича в Польщі	3:00
„ Біївська Ковачина 1855 р.	0 10
„ Маруся Богуславка в укр. літературі	2 00
Уйт Д. А., Розвій географічних поглядів	0 30
„ Розвій астрон. поглядів	0:46
„ Розвій поглядів на лихву	0:30
„ Розмови з Л. Толстим	0 30
Українсько-руська бібліотека т. I, 6 00, II, 4 00, IV, 3 00, оправні о 1 20 дорожші	12 00
Уманець і Спілка — Словар російсько-український т. I—IV	0 80
Л. Фер. Будда і Буддизм	1:30
Феррієр Е. Дарвінізм	2:00
Флямаріон К. Про небо	0 60
Фралко Ів. Нарис історії філзовофії	0:40
„ Наші коляди	2 00
„ Іван Вишенський	0 60
„ Про папщину і її знесенє 1848 р.	2:60
„ Хмельницина 1648—9 р. в сучасних віршах	0:50
„ Слово о Лазарєві воскресєні	0:30
„ Апокріфічне євангеліє Псевдо-Матвія	0:40
„ Шевченко героєм польської революційної легенди	2:40
Целевич Ю. Др. — Історія Скиту Манявського	0:40
Целевич О. Причинки до зносин П. Дорошенка в Польщєю	1 00
„ Участь ковалів в Смоленській війні 1633—4 рр.	0 20
Шурат Чернеча рєпублика на Афоні	0 20
„ „Чернець“ Т. Шевченка, студія	0:20

Адреса Товариства: Львів, Чарнецького 26.
Adresse der Gesellschaft: **Lemberg**, Čarniecki - Gasse 26.

Всякі виплати для Товариства в Росії приймає книгарня Київської
Старици в Києві, Безаковська 14 (1 злр. = 1 гульден = 2 корони).

НБ ПНУС

249211